
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 07 04 03 022 2

ספר

מורה המורה

בו קבץ מחברו דעות הפלוסופים הקדמונים.

ומבין שורותם יצהיר באור לדברי הנשר הגדול הפלוסוף האלהי רמב"ם ז"ל
בספרו הנכבר

מורה נבוכים

ושם עליהם נוספות וביאור דברים נפלאים מאוד.

גם לוית חן עשה לו בקצה המחברת, שלשה פרקים, בדברי חכמה ודעת שבעתים מזוקקים

בראשון

ישקול במאזני שכלו דברי הפלוסופים בשלמות האנושי והדבקות, שזכר הרמב"ם ז"ל.

ובשני

יתרץ בטוב טעם ודעת ספק עצום שהסתפק בו החכם הגדול מהר"ש אבן תבון ז"ל.

והשלישי

הכי נכבד בו יגלה שגיאות המעתיק החכם הנ"ל בלשון ערבי ותקונם, והקל על הקורא הבא בשעריו — ובסופו ביאר באר היטב כל פרק ופרק בקצור נמרץ לפתוח עיני עורים אשר לא ראו אור, ונבוכים המה בדרך.

הכינו וגם חקרו הרב החכם המפואר הפילסוף האלהי מורנו ורבנו

שם טוב פלקיירא ז"ל

מחכמי ספרד אשר האיר פני תבל בחכמתו בשנת הארבעים לאלף הששי, ומעת ההיא אשר כתבו המחבר עד היום, היה הספר הזה עוד בכתובים עצור וחתום באוצרות יחידי עם סגולה.

גליתי מסתריו והוצאתיו לאור, אני הצעיר

מרדכי ליב

ב"ר משה ביסליכיס ז"ל איש בראדי.

פרעסבורג,

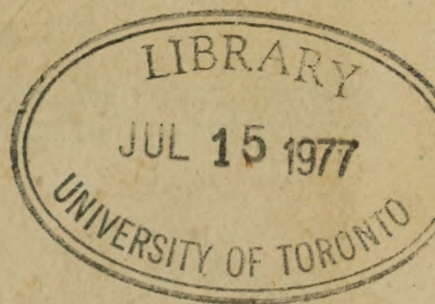
דרוק אונד פערלאג פאָן אַנטאָן עדלען פאָן שמיד, קאָניגל' פריוויל' בוכדרוקער.

Pressburg, Druck und Verlag von ANTON Edlen v. SCHMID, 1837.

Mit Bewilligung der k. k. Hofcensur in Wien.

MORE HAMORE,

von Rabi Schem-tow Palkira.

מספר הבתים שתים ועשרים

סימן להם ב"ך הותמין הברו

כמה"ר **אהרן** ב"ר **מאיר זאול בריקה** ז"ל.

ידידי אל חנמדים ביחד נצמדים ברום דעת עומדים ומשכנם חונים.
נפשם נכספת בידם עוטפת בתוך בין רוחפת ורועים בגנים.
בנות חחכמה ודעה הרמה מאירה בחמה ובה תמיד חונים
ומאמר המורה אשר הוא כאורה וכמלקוש מורה להרים גבנונים.
ועי הלב יאיר והשכל יפאיר והנפש ישאיר ותדור במעונים.
בדעת מעלותיו והשיג חכמותיו והבין סודותיו יקרים מפנינים.
זבול קפצם בו ולעמוד במסיבו להבין סוד חובו נערים וזקנים.
והספר נקדש ודובר סרה דש ונכבד במקדש לאדון האדונים.
והוא מעיר מסות והאמתות מחוה בסדור השוה ולו הכל פונים.
והוא נופת רצוף ותוכו סוד רצוף ומכחיש האספסוף בקדמות מאמינים.
והוא הפליא להורות בחכמות ובתורות ואמרותיו טהורות אמרים נעימים.
ומראות החכמות בלבו מובאות ודבר בנבואות דברים נאמנים.
הוא אדיר נאור ונוגה לו כאור מחפש במאור ספונים וצפונים.
וכל רז לו נגלה ולמרום עולה בסולם המעלה ורוכב על עננים.
נפתחו שמים ורדה מחנים שרפי כנפים כרובים שאננים.
וידע כל נעלם בשכלו הנשלם והשיג את כלם ועליון עליונים
אשר הכל יצר וידו לא תקצר וברא כל נוצר חדשים גם ישנים.
בחרו צור הכינו ושכל טוב חננו להכיר את קונו שעיפיו מוכנים.
בכל ביתו נאמן בשירו נסמן בשכלו המזומן. . לרזים העמונים.
ולא נמצא כזה כמשה החוזה ומזה בן מזה ורבן רבנים.
והאל יתברך לנגדו נר ערך להאיר עם דרך דרכיו הנכונים.
ונפש העניו הכיאה צור לפניו ודרה במעוניו והיא לפני ולפנים.

מספר אלה הבתים עשרה

סימן להם **ד״ו** פרצופין נבראו.

אשר ברא בריאות · המון הנמצאות · והם מופת ואות · מציאותו מורים
אדון הכל המציא · ומאין הוציא · ועוזי ומנוסי · יראיו נשמרים
ישובח בברכות · גדולות נערכות · מעולפות ברוכות · בשבח מאמרים
ולו ארבה תפלה · ואגדיל בתהלה · ורוממות וגדולה · לבורא המאורים
תפלות אביע · לבורא רקיע · וטובו משפיע · על כל יצורים
תהלת כל תהילות · ועלת העלות · נורא בתהלות · ואדיר אדירים
נשואות עפעפי · למבין סרעפי · פרושות לו כפי · להלל בזמירים
ולו אשא רנה · אחנן בתחנה · לשוכן במעונה · ופוקח עורים
והוא ימשיך חסדו · לרב גדלו והודו · ויפקח עין עבדו · במורה המורים
וממנו יבעה · בעין שכלו ישעה · ואל יחטא ויתעה · במאמריו טהורים

מספר הבתים ששה עשר

וסימן להם **בד״י** שופר יאמר האח!

לבבי יתחמץ · מאור עיני מורה · בשמעי קול מורה · לפה צדק מורה
וחברתי ספר · באמרותיו מורה · לרוות לב צמא · ומורה המורה.
יחי צדק ספר · לבב נבוך מורה · ולהומר דוברי · שקרים בו מורה.
לצורך כבוד הב · עבור אותו נאהב · בחר לך מזהב · לדבקה בו ורה.
וקנין לא יבל · קנה לך לא הבל · ותפליצת תבל · במו רות תו״ה.
דעה כי בחכמה · אנוש לאל דמה · ונבדל מבהמה · ובזאת יבוה.
בתומו מתהלך · ושומר פי מלך · ומתחכם הולך · בלץ לא תחרה.
באור חיים יאור · וזה יראה באור · ויפץ עליו אור · נדבת ים מורה.
ואל יתן רחמיו · לזה ודגן שמיו · להמתיק מר מימיו · לנפשו עץ יורה.
ויחליפו כח · ולא ירעו רוח · וממרום רוח · עליהם יורה.
ואל גלה סודו · לבן איש העובדו · ונקדש בכבודו · ובשמו יקרא.
וחוקר מפעלות · בסולם המעלות · לעלת העלות · אשר הכל ברא.
וחכם לב קונה · למעלה הוא פונה · עליות לו בונה · במרום ומקרה.
כמשה ראש מורים · תבונה למורים · בהועד מורים · תחלה הוא מורה.
ותושיה למד · והדעת למד · בספרו הנחמד · פרי חכמה תארה.
אשר אין ערך לו · ומחמדים כלו · וכשמו כן פעלו · נבוכים הוא מורה.

המחבר.

בית הספר

הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה!

יהי שם ה׳ מבורך, המרומם על כל ברכה ותהלה, בורא הכל ומחיה הכל, השומר אמת לעולם, החונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה: ואחר תפלתי אומר כי רכונה הראשונה בזה הספר לדבר במקצת הענינים שנזכרו בספר מורה הנבוכים, ובדעות הפלוסופים הכתובות בו, ולהודיע הדברים שהסכימו עליהם ומה שחלקו עליהם, והמסופקים אצלם שלא עמדו על אמתתם, ורבים מחכמי תורתינו שלא התעסקו בחכמה אחרת אלא בפשוטי התורה בלבד, רואים שאין ראוי להתעסק בדברי הפלוסופים כלל, בעבור שהם מכחישים רוב דברי הקבלה המקובלים מהנביאים ע״ה, ע האמת מה שקבלנו מהם, ומחכמינו זכר לברכה שהיו חכמי אמת. — ואחרים מחכמי התורה שהתעסקו בתורה ובחכמה, רואים כי ראוי לקבל מדבריהם מה שיש עליהם ראיות שכליות, ולא יכחישו דבר מדברי הקבלה, ונכון הדבר, כי יש אנשים ואלקים הם, ובני עליון, שיודעים האמת בעזר אלקי, ורואים אותה עין בעין בלי הקירה אנושית, אלא אלקי ית׳ וית׳ משכילם ומורם דרך זו ילכו, והם הקדושים אשר בארץ, המשימים יוצרם לנגדם תמיד, ולא יפנוהו מדעתם, יצדקו האומרים כי זהו ענין ולא למדתי הכמה, ודעת קדושים אדע. ודוד ע״ה שאל "הדריכני באמתך ולמדני„. ובעד זאת החכמה נאמר, "כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה„ כי היא מתנה אלקית, ולא תנתן אלא למי שיש לו השתדלות אנושי, ולא הוהן בזה החן ולא נתן בזה הכבוד שבעדם נאמר חן וכבוד ה׳ יתן. אלא מי שירצה בו האלוק ית׳ ואוהב אותו. ויש אחרים למטה מאלה כל ידיעותיהם מצד החקירה האנושית, בעזר השכל שנתן להם בטבע והם חכמים בחכמה אנושית,

ומזה שישנו מהדברים, הוא מצד חקירתם לנמצאים, ואלה שלמותם כפי שלמות ידיעתם בנמצאים, ומצטרכים צורך הכרחי ללמוד חכמות חכמי המחקר, המדברים בטבעי הנמצאים על פי החקירה, כי המשכיל ישמע דבריהם, ויקבל מה שאמרו מהאמת כמו שאמרו חכמינו ז"ל, ור' מאיר היכי גמר תורה מפומיה דאחר, והא כתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ד' צבאות הוא, אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו, א"ר שמעון בן לקיש ר' מאיר קרא אשכח ודרש, הט אזנך לדברי חכמים, ולבך תשית לרעתי, לרעתם לא נאמר אלא לדעתי. וזה הדרך תפשו להם רבים וגדולים מחכמי התורה שהיו חסידי עליון, לשמוע מדברי המחקר, כל דבר שהשיגוהו מצד החקירה השכלית ואינה כנגד הקבלה. ואמרו עוד ר' מאיר רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק. והנה המשילו הדברים הנכוחים לתוך הרמון שהוא מזון לנפש, והיא נהנית ממנו, כי הדברים השכליים נמשלו לעסים הרמון, כאמרו אשקך מיין הרקח מעסים רמוני, והמשילו הדברים שאינם נכוחים, ואין ראוי לקבלם, לקליפת הרמון, שאינה ראויה אלא לזריקה. — אבל צריך להזהיר האדם ולהודיעו כי אין כל אדם ראוי לאלה הענינים שהם על דרך החקירה, אלא מי שטבעו זך ושם שכל להבין בתורה שבכתב, ובדברי החכמים ז"ל שקבלו פירושה, ואח"כ הבין בחכמות שהן הצעות להשיג החכמה שהיא התכלית, ויתחייב בהכרח להקדים המעלות הטובות התוריות, כמו שאמרו החכמים ז"ל: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת, ועוד כי הן הכרחיות לאדם במציאתו, ואינן הכרחיות לו בלבד במה שהוא אדם חכם. על כן אמרו חכמי המחקר שחייב אדם לקבל התחלות הדת כי הכחשתן והויכוח בהן, מבטל מציאות האדם, וע"כ יתחייב להרוג הכופרים, ויתחייב להאמין, כי התחלות הדתות, שהוא דת אמת דברים אלקים, והם למעלה משכל האדם, ועל כן צריך להודות בהן, ואע"פ שסבותיהן נעלמות, ועל כן לא תמצא אחד מחכמי המחקר, שחלק על מעשה נסים המפורסמים בעולם, כי הן התחלות יקיימו הדת, והדת תחלת המעלות הטובות, ואמר א' מחכמי המחקר כי עקר אמונת הפלסופים, יחוד האלקי י"ת, ושהוא אדון הכל ולעשות מה שיצוו הנביאים שהם שלוחיו, ולרדוף האמת והיושר, ואמר חכם חסיד, אין חלוף לדברי האלקי י"ת ויתהלל, ואין חלוף למעשיו ג"כ ע"כ, ועם היות זה אמונת החכם היה מודה במעשה נסים: והשתכל במה שכתב מורנו ז"ל בפרק חמשים מהחלק השלישי ומה שכתבתי בו ומה

טוב

טוב ומה נעים מה שחתם קהלת ספרו באמרו סוף דבר הכל נשמע, את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. על כן שומר תורה אשרהו!

ואומר עוד מפני שאין כל אדם ראוי לגלות דברי החכמה העמוקים, דברו החכמים הקדמונים, בקצור וברמז ובמשל, וכמו שאין ראוי לגלותם לכל אדם, כי אין ראוי לערבם עם הדברים התוריים שנתנו ללמדם לכל אדם, אלא הנכון לכתוב כל דבר במקומו מה טוב, ורוב השבושים והספקות קרו מדברי המערבים אותם, כי יוצו להבין להמון הדברים העמוקים, שלא יסבלום שכלי רב החוקרים, כ"ש שכלי ההמון, ורוצים להבינם שאין הכחשה בין התורה והחכמה, ומפני השבוש שיקרה מותיבת אלה הענינים שלא במקומם, וזכר ההכרח שהכריחו לכתבם, כי באמת מכרח היה בכתבו אותם, ואנוס על פי הדבר, וארצה לומר הכח השכלי אשר בחותו חזק בקכם, יכריחנו להוריע לזולתו מה שנודע לו מהאמת, כמו שאמר בפ"ק ל"ט מהחלק השני, ומאחר שהיה הדבר האלקי מחייב בהכרח, לכל מי שהשיג שלמות מה, שישפיע על זולתו, היה כל יודע שנודע לו דבר מאלו הגודות, או מעיונו, או ממישיר הישיר אותו, א"א לו מבלתי שיאמר דבר, והבאור מנוע וירמוז:

ואומר עוד כי כמו שמועילים עניני זה הספר, למי שהתעסק בתורה ובחכמות והוא נבוך, ויורהו להנצל ממבוכתו, כמו כן אפשר שיזיקו למי שלא התעסק בחכמות ואינו נבוך, עד שיפול במבוכה לא ינצל ממנה, כאמרו ועם לא יבין ילבט. וזה אצלי כסמי הרפואה שהם מועילים לחולה ומזיקים לבריא, ומי שאינו נבוך לא יצטרך למורה יורה במבוכתו, כי אין לו מבוכה, כי המבוכה והספק יקרו, בהיות השתי דעות שהן זו כנגד זו שוות אצל האדם, ואין יודע לאיזה מהם תטה דעתו, והוא מצטרך למכריע, ועל כן מי שאינו מסופק לא יצטרך להסיר ספקו, כי אין לו ספק, והדבור באלה הענינים עם כל אדם, הוא כמי שיאכיל מאכיל אחד לכל בעלי חיים, שאותו מאכל אפשר שיהיה סם המות לאחד מבעלי חיים, והוא מזון לבעלי חיים אחר. וכן הדבר בדעות, כלומר שיש דעת שהיא מזקת לאדם אחד, ומועילה לאדם אחר. ומי שמשים הדעות כלם נאותות לכל בני אדם כמי שמשים המאכלים מזונות לכל בעלי חיים:

ואומר עוד אין לתמה אם יקרה שבוש מקריאת הספר, כשיקרא אותו מי שאינו ראוי לקראו, כי כן יקרה למי שיקרא ספרי החכמות, כשאינו ראוי לקרא

בהם. *) ואין לתמוה אם יבין מדבריו מי שלא יבין אותם, הפך כונתו, ויסבור בהם סברות שאינן נכונות, מאחר שקרה זה בדברי אלקים חיים, כמו שאמרו חז"ל במקומות שפקרו המינים, יקרה זה במעשה האלקי י"ת שעשה אותם בחכמה וביושר, כי הצדיק משתמש בהם על פי היושר ויעילוהו, והרשע משתמש בהם ברשע ויזיקוהו. ואמר הנביא, כי ישרים דרכי ה׳ צדיקים ילכו בם, ופושעים יכשלו בם, ואמר שלמה בחכמתו ע"ה: מעוז לתום דרך ה׳, ומחתה לפועלי און. ועל כן אני אומר כי חובה הכרחית היא, למנוע מלקרא באותו הספר, כל מי שלא עיין אלא בתלמוד תורה בלבד, ושלא ללמוד אותו למי שאינו הגון, ואף ע"פ שנתעסק בחכמות, כ"ש לפתי שלא למד תורה ולא חכמה כמו שעושים פתאים רבים בדורנו, ואלו לא למדו תורה ולא חכמה וקוראים אותו. וכמו שנתברר מדברי רז"ל. אין ראוי לקראו אלא למי שנשלמו בו שלשה תנאים. האחד, שיהיה בן ארבעים לבינה כמו שאמרו ז"ל בן ארבעים לבינה, כי כבר כבתה שלהבת הבחרות, ורוב הענינים הכתובים באותו הספר הם נקראים בינה, והשני, שהתעסק בדברי תורה, ושמר אותם בלבו ולא יסורו ממנו בטענת טוען, והשלישי, שהתעסק בחכמת המחקר ימים רבים, ומי שחסר תנאי מאלו התנאים, וקורא בפרקים רבים שיש באותו הספר, כמי שיבא במים עמוקים ולא ידע לשחות שיטבע׳ — ומפני שאחת מכוונות זה הספר שחברתי להזהיר על זה, קראתי שמו מורה המורה ויהיה ענין מורה הראשון מענין ויורהו ה׳ עץ — ומורה השני מענין כי פיה: מריתי:

ואני שם טוב בר יוסף ז"ל בן פלקריה, המחבר זה הספר מהנצל ואומר כי לולי מה שכתב מורנו ז"ל מאלה הענינים, וכתבו מהם אחרים מחכמי התורה, לא הייתי מתיר עצמי לדבר בהם כלל, מפני שני הדברים, האחד, קוצר דעתי, והשני כי האדם מוזהר וחייב שלא לבהל על פיו, ולהוציא דבה מובי באלה הענינים, כ"ש לכתוב על ספר, כי היזק זה גדול בהק רוב בני האדם, שאינם ראויים לדבר עמהם ואפילו ברמז, וכל מה שאכתוב בזה הספר, הוא בדברים המושגים מצד החקירה. ולא אכתוב משאר הדברים אלא מעט כפי הצורך בכונתי מפני כי שאר הדברים נכתבים בפירושי לתורה, ולשאר ספרי הקדש, כי הנכון לכתוב הדבר במקום הראוי לו, ולהבדיל בין הקדש שהם דברי נביאנו ע"ה ודברי חז"ל, ובין החול שהם דברי המחקר,

וכתבתי

---

*) עיין מאמר תחיית המתים להרמב"ם ז"ל ותמצא נחת רו׳

וכתבתי מדברי חכמי המחקר המדברים באלה הענינים ודעת החכם אבן רשד מפני שיראה מדבריו שהוא נוטה לדעת חכמינו ז"ל. אמר ואין ספק שהיו בבני ישראל חכמים רבים, ויראה זה מהספרים הנמצאים בבני ישראל, המיוחסים אל הנביא שלמה ע"ה, ולא סרה החכמה מציאה באנשי הנבואה, והם הנביאים, ועל כן צדק מאד האומר כי כל נביא חכם ואין כל חכם נביא. ואמר כי אפלטון אמר נכנס עלי אחד מהמתעסקים בחכמה האלקית מבני ישראל, ולא ראיתי בתחלה מענינו דבר גדול, וכשנכנס עמי בענין אלקותו התאחדו בשכל הפועל, ראיתי דבר הבהיל אותי, והיתה תכליתי הקצוית שאבין מקצת מזה שהיה מדבר, וידעתי כי זה למעלה מטדרגת בני אדם ע"כ. ואין ספק כי חכמינו ז"ל כ"ש הנביאים ע"ה, העומדים בסוד האלקי י"ת השיגו מהסודות האלקית, ואיך ברא האלוק' י"ת הנבראים, ואיך הנהגתו לעולם, מה שלא יכול להשיגו שום אדם מצד המחקר, כי חז"ל קבלו האמת מהאבות ע"ה שראו אותו עין בעין, וממשה רבנו ע"ה שהיה אב בתורה אב בחכמה אב בנביאים. וכן דור אחר דור קבלו האמת מהנביאים, שהיו סגלת בני אדם ומבחרם; ומהידי חכמי המחקר החושבים שהשיגו האמת, אילו ראו חז"ל כ"ש נביאנו ע"ה וזכו לדבר עמהם באלה הענינים, היו שומעים דברים מהם יבהילו אותם, כמו שקרה לזה החכם, ותהיה תכליתם להבין דבריהם, ואז יאמרו אך שקר נחלו חכמינו, והבל דבריהם אין בם מועיל. והנה הם תמהו במה שראו שנוי מעט במעשה הטבע, כמו שתמהו בראותם שצמח קרן ברגל הכבש, ואמרו כי הוא מפלאי הטבע. — כ"ש אם ראו או התאמת אצלם מעשה הנסים הנעשים לנביאים, ומראות הנבואות ומראות דניאל וחבריו ע"ה שתמה מהם נבוכדנצר, שהיה חכם גדול בכל חכמה, הוא והכמי דורו, כמו שאמרו היונים, כי החכמה היתה בהם מציאה, כיאז יבהלו ולא היו מאמינים דברים רבים שהיו מאמינים בהם מצד הקירתם. והנראה לי כי מה שאומר אפלטון שהעולם מחודש ואינו נפסד לעולם אחר שנברא, הוא על דרך קבלה מהחכמים ז"ל לא על דרך מחקר. ונמצאו בדבריו דברים נוטים לדברים מהחכמים ז"ל, באמרו קודם דברו האלוה י"ת היתה תנועה מבולבלת, ודברו היא הבריאה הנקראת בערבי אבדאע, והתנועה המבולבלת אשר בה היתה הבריאה היא הנעתק מבריאת השכל, ובריאת הנפש, לבריאת הטבע. ומפני שלא היתה התנועה על סדר אחד ולא פעולה אחת קרא אותה מבולבלת. וקרוב מזה אמרו החכמים ז"ל, כי כל המינים היו בערבוביא, וכשאמר הקב"ה עץ פרי עושה פרי

למינו

למינו, מיד אחר כך הוציא מינו, וכן נמצאו בדעותיו דעות נוטות לדעת חכמי התורה כמו שאכתוב מהן בפרק כ"ו מהחלק השני,*) ובעד החכם שזכרתי אני אומר החכם הנזכר. ואין ספק שעמד על דבריו מורנו ז"ל, אולי מה שראה מדבריו שדבר בדעות המדברים העיר אותו לכתוב מה שכתב על דעותיהם, והוא דלה מי החכמה ומצא המרגליות. וראיתי לחברו בלה"ק בעבור שתהיה תועלתו כוללת יותר. וכונתי היתה בחבורי מה שזכרתי למעלה ולהיותו לי כספר זכרון לזמן הזקנה; ובעבור שיהיו מסודרים לפני כל כללי עניניו לקטתי לקוטים ממקצת הפרקים. גם אפשר שאכתוב רוב הפרק או כלו. כפי מה שאראה שהוא מועיל בכוונתי. ובסוף זה הספר כתבתי פרק אחד במלות שהעתקתן אינה נכונה, ויש בו כמו כן תועלת לקוראים בזה הספר בערבי׳ כי נתבארו שם מלות רבות מאותו הספר. ומהאלקי י"ת וית' שהוא אלקי אמת, אשאל שידריכני בדרך אמת למען חסדו אמן.

---

*) הוא החכם אבן רש"ד כאשר יראה המעיין.

ספר מורה תמורה.

פרק ראשון.

אמר מורנו ז"ל בפתיחת הספר מורה הנבוכים, ואל תחשוב שאותם הסודות הגדולים ידועים על תכליתם וסופם אצל אחד ממנו. אינו כן אלא פעם תופיע לנו האמת עד שנחשוב שהוא יומם. — ואחר כן יעלימוהו החמרים והמנהגות עד שנשיב בלילה אפל, קרוב ממה שהינו תחלה, ונהיה כמי שיברק עליו הברק פעם אחת בלילה אפל חזק. וממנו מי שיברק לו פעם אחר פעם, כאילו היא באור תמיד לא יסור, ויהיה הלילה אצלו כמו יומם, וזו היא מדרגת גדול הנביאים שנאמר בו: ואתה פה עמוד עמדי, ונאמר בו כי קרן אור פניו. ומהם מי שיברק לו פעם אחת בלילו כלו, והוא מדרגת מי שנאמר בו, ויתנבאו ולא יספו. ומהם מי שלא הגיע אל מדרגת אור אפילו בברק אלא בגוף מרוק וזך או מהדומה לו מהאבנים וזולתם המאירים במחשכי הלילה. ע"כ.

אומר כי חלק השגת הנביאים ע"ה לשלשה חלקים; ואמר כי יש עוד מדרגה אחרת לשלמים מבני אדם שאינם נביאים, שהשגתם לדברים העמוקים מועטת. ודמיונם כשיאיר אפילת ליל גוף נדוך וזך, כמו המרגליות, וזה המשל הוא נכון מאוד, כי כל המשיגים בעוד היותם חיים בזה העולם, הם בחשכה גדולה מצד החומר והמנהגיות, והשפע האלקי שהוא האור הבהיר שופע על הנביאים, כמו הברק המאיר מחשכי הלילה, וידוע ההפרש שבין אור הברק ואור המרגליות. והשלים הענין באמרו ואפילו אותו האור המעט שיופיע עלינו אינו תמיד, אלא יראה ויסתר, כאלו היא להט החרב המתהפכת, וכפי אלו הענינים יתחלפו מעלות השלמים. אבל אשר לא יראו אור מעולם אבל הם בלילה יתחבטו, והם אשר נאמר בהם לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, ונעלמה מהם האמת בכללה עם חוזק הראותה, והם, כמו שנאמר בהם — ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים, והם בכלל ההמון אין להם מבוא בזה המאמר ע"כ. והסתכל במה שאכתוב בפרק ל"א מהחלק השלישי ותדע לאיזה אור רמז מורנו ז"ל. ואמר בן ש י כ א כי זה אינו המשיגו אלא כהרף עין.

ואמר אחד מהמפרשים, כי יראה לדבקים באלוק י"ת קצת מה שיראה לנביאים, ואשר יגיע להם אולי יהיה כמו ברק חוטף הראות. לא יתקיים, ואחר כן ישוב, ואם ישוב אולי יתקיים, או יהיה חוטף, ואם יתקיים אולי יאריך מקומו ואולי לא יאריך, ואולי יבוא בענין אחר, או ישתנה לענינים רבים ע"כ. והנראה לי כי אל זה הענין רמזו האומרים לפייתו כמראה הבזק, ודברו בהם ברצוא ושוב: ואשוב לדבריו.

אמר

אמר ודע כי כשירצה אחד מן השלמים כפי מעלת שלמותו, שיזכיר דבר ממה שהבין מאותם הסודות בפיו או בקולמוסו, לא יוכל לבאר אפילו השעור שהשיג אותו באור שלם על סדר, כמו שיעשה בשאר החכמות שלמודם מפורסם, אלא יקרה לו בלמוד זולתו, מה שיקרה לו בלמוד נפשו כלומר מהיות הדבר — יראה ויופיע ואח"כ יסתר, כאלו זה הדבר עצמו ומועטו כן הוא. ע"כ.

זה הדבר לא ידע אמתתו אלא החכם שהשיג הדבר העמוק, ולא יוכל לבארו לזולתו, כי הרגל הלמוד בחכמות והפקידה הנעלמה יגיע בהם לאדם, כח הכנה והשגה לדברים העמוקים, ולא יוכל לבאר לזולתו מה שהבין הוא, וזולתו ג"כ לא יבינהו, ואע"פ שיבארהו לו בכל מיני הבאור, אם לא יהיה כמעלתו בחכמה. והנראה לי כי זה הענין כמי שישתדל לכונן הגוונים למי שנולד עור, כי כמו שחסר זה כח הראות המשיג הגוונים, כן חסר זה כח ההכנה, המשיג אותם הדברים, ומפני זה מי שמרגיל נפשו בחכמות, ישיגו לו ע"ד האומד והבחינה ידיעות רבות, אי אפשר שיתבארו במופת, ולא יוכל לשתף עמו בהן לזולתו ע"ד הלמוד, אלא שיורהו, הדרך שהלך הוא, וכשישתדל ללכת בה, אפשר שיגיע לאותה הידיעה, אם היה שלם באומדנו, ושכלו מיושב וזך כמוהו, ואם אינו כמוהו בזכות השכל והאומד והרגל, לא יוכל להגיע למה שהגיע אליו, ואז יכזב מה שיאמר וירחיקהו, ויצטרך היודע החכם להתרחק ממנו, ושלא יגלה לו הסודות שידע, כי יותר טוב לו. כי לבות החכמים קברי הסודות: ואשיב לדבריו.

אמר סבות הסתירה וההפוך הנמצאים בספרים שבע, וזכר אותן ובארן: והנראה לי כי רמז במה שאמר בסבה החמשית, אל ענין באור המלות שבאר אותן בתחלה, כי העיון בהם גם כנגד מה שבאר אח"כ. וזה הענין נקרא פתיחה, שכותב החכם בפתיחת ספרו, דברים תקל הבנתם, ואח"כ ידקדק אותם, ונקרא בערבי מ ג א ר"ה. ואמר כי מה שימצא מהחלוף בזה המאמר הוא כפי הסבה החמשית והשביעית, ואמר ודע זה וחפש אמתתו והסתכל בו מאד בעבור שלא תשתבש במקצת פרקיו. והוצרך להזהיר ע"ז, מפני שידע כי רבים מהמעיינים בספרו שלא ירדו לסוף דעתו ימהרו לטעון עליו. ודמיון זה בפ"ט וי"א וי"ג וי"ד וכ"ד וס"ד וס"ח וע"א מהחלק הראשון, ובפי"ג וי"ד וי"ט וכ"ב מהחלק השני. וגדולה מזאת כי כבר חברו חכמים ספרים לבטל דעות חכמי המחקר, והיתה כונתם בחבוריהם כדי שלא יחשבו ההמון שבהם שהם מאמינים דעותיהם.

פרק שני.

אמר מורנו ז"ל והשכל שהשפיע האלוק י"ת על האדם, והוא שלמותו האחרון אשר הגיע לאדם קודם מריו, ובעבורו נאמר בו שהוא בצלם אלקים וכדמותו, ובעבורו דבר עמו וצוהו, כאמרו ויצו ה' אלקים על האדם, ולא תהי המצוה לבהמות, ולמי שאין לו שכל, ובשכל יבדיל האדם בין האמת והשקר, וזה היה מצוי בו על שלמותו ותמותו, אבל הנאה והמגונה הוא במפורסמות לא במושכלות, כי כשאומרים כשהגלגל

ונגיל

עגיל אין אומרים שזה נאה, או כשאומרים שהארץ שטוחה אין אומרים שזה מגונה, אלא אומרים אמת ושקר. ע״כ

ואמר ארסטו ולשכל העיוני הגזרה הכללית, ולמעלה הפעלים, והמושכלות הפרטיות.

ואמר בן סינא והכח הראשון לנפש האנושיית כח ייוחס אל העיון ויקרא שכל עיוני, והשני כח ייוחס אל המעשה ויקרא שכל מעשי. והראשון לאמת ולכזב, וזה, לטוב ולרע בפרטים. והראשון למחוייב והאפשר והנמנע, וזה, לנאה והמגונה, להתחלות הראשון המקדמות הראשונות, והתחלות זה, המפורסמות והמקובלות.

אמר מורנו ובשכל ידע האדם האמת והשקר, וזה יהיה בדברים המושכלים, וכאשר היה על השלם שבעניניו והתם שבהם, והוא עם טבעו ומושכלותיו שנאמר בו בעבורם ותחסרהו מעט מאלקים, ולא היה לו כח שיתעסק במפורסמות בשום פנים, ולא היה משיגם, אפילו הגלוי שבמפורסמות בגנות, והוא גלוי הערוה, ולא היה אצלו מגונה ולא השיגו; וכאשר מרה ונטה אחר תאותיו הדמיוניות, ותענוגות חושיו הגופניות, כאמרו כי טוב העץ למאכל, נענש בששולל אותה ההשגה השכלית וע״כ מרה במצוה אשר בעבור שכלו צווה בה, והגיעה לו השגת המפורסמות, וטבע בידיעת הנאה והמגונה, ואז הכיר שעור מה שאבד ומה שהופשט ממנו ובאיזה ענין היה, וע״כ אמר והייתם כאלקים יודעי טוב ורע, ולא אמר יודעי שקר ואמת, או משיגי שקר ואמת, ואין בהכרחי טוב ורע כלל אלא שקר ואמת, והשתכל אמרו ותפקחנה עיני שניהם וידעו, ולא אמר ויראו כי מה שראה קודם לכן ראה אחרי כן, כי לא היה שם מכסה על העין שהתגלה אלא היה לו ענין אחר יגנה בו מה שלא היה מגנה. ע״כ

טוב ורע כמו נאה ומגונה, כמו ותרא אותו כי טוב הוא, כלומר נאה למראהו. רע, כלומר מגונה. ואני כותב בזה המקום מה שהיה כדמות הערה להבנת ענין זה. ואומר כי האדם יודע דברים הכרחיים לא ישתנו לעולם, כהמנע היות הדבר אחד קדמון וחדש, שחור ולבן, עומד ומתנועע ברגע אחד, והדומה מהמושכלות הראשונות, והשכל גוזר לעולם על שלילתם או על חיובם, ולא תשתנה שלילתם לחיוב, ולא חיובם לשלילה, והם לא ישתנו כמו שלא ישתנה המקור שנובעים ממנו. ואין בהם אלא שקר ואמת, ובשכל יבדיל האדם בין האמת והשקר, והאמת והשקר בשכל העיוני, כטוב ורע בשכל המעשי כלומר הנאה והמגונה והדברים ההכרחיים הי׳ משיג האדם בתחלה כי יהיה שכל בפעל, וכשהתחבר עם האשה ידע דברים אחרים מצד שהם מפורסמים לבני אדם, ואמתתם מצד הפרסום לא מצד עצמם כמו הראשונים, וע״כ פעמים ישתנה לשלילה, ושלילתם לחיוב, ואין באלה הדברים אלא נאה ומגונה שהוא טוב ורע. לא שקר ואמת, כי הם דברים מפורסים לא הכרחיים. וע״כ כשהתחבר לאשה עזב הדברים ההכרחיים שלא ישתנו לעולם, שידיעתם אמיתת מציאותו, והוא מסוגלת בו, וסבת חיי נפשו, והתעסק בדברים המפורסמים, כלומר שהם מכוערים מצד הפרסום, ועל כן נענש ונגזרה עליו מיתה, וסבת זה רגילתו בדברים המפורסמים מזמן הילדות. ועל כן יחשוב שהם המושכלות ויקשה עליו להבדיל ביניהם

אלא

אלא בקושי. — וא"מ בן סינא והנפש יש לה שני כחות, האחד נוטה לצד העליון, ויפגש אמתות הכחות השכליות ההכרחיות מהעולם העליון, הצודקות לעד ולנצח ולא ישתנו בהשתנות הדורות והאומות, כידיעת האלוק י"ת ומלאכיו ומיני בריותיו, והשני נוטה אל הצד השפל שהוא הגוף והנהגתו וממשלתו, ובו תשיג הנפש המעשים שיעשה אותם האדם, ויקרא החכמה המעשית, ובו ינהיג האדם כחות נפשו, וינהיג בני ביתו ואנשי עירו, ושם החכמה אליו מצד כמו שקר. מפני שידיעותיו הן כמו כסף חי שיתהפך ולא יתקיים, ומידיעותיו שהפזור היא מדה טובה, ואפשר שתהיה מדה רעה במקצת העתים ובחק מקצת האנשים.

אמר מורנו ז"ל והאדם הותר לו לאכול מאכלים ערבים, ולהתענג בהשקט ובמנוחה. וכשגברה עליו התאוה, ונמשך אחר תאוותיו ודמיוניו כמו שאמרנו, ואכל מה שהוזהר שלא יאכל, מנע ממנו הכל, וחייבו לאכול הפחות שבמאכלים שלא היו לו קודם לכן מזון, אחר היגיעה והעמל כמו שאמר קוץ ודרדר תצמיח לך, בזיעת אפך תאכל לחם, ובאר ואמר וישלחהו ד' אלקים מג"ע לעבוד את האדמה. והשוהו כבהמות במזונותיו וברוב עניניו, כמו שאמר ואכלת את עשב השדה. ואמר ובאר לזה הענין ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו ע"כ.

והנה ענין הפסוק אבלו שלא לן כבודו עמו ונמשל כבהמות, ואמרו החכמים ז"ל במסכת סנהדרין א"ר יהודה בן תימא, אדם הראשון מיסב היה בג"ע, והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומוזגין לו יין, הציץ בו נחש וראה כבודו נתקנא בו והטעה משמשיו, והמבין בדבריהם אלה שנאמרו עד"מ. יבין כי רמזו למה שאמר מורנו ז"ל. והמבין דבריו בזה הפרק ובפרק הראשון יבין כי כלל בשניהם עקרים גדולים מהאמת, והם מבוא גדול לידיעת ענינים רמז אותם בספרו, כי בפרק הראשון הודיע עצם האדם שהוא בו אדם אמתי נברא בצלם אלקים, ואמר כי האדם סגול בענין בו זר מאוד, אינו כדבר מהנמצאים שתחת גלגל הירח, והיא ההשגה השכליות, אשר לא ישתמש בה חוש ולא כלי מפני השכל האלקי הדבק בו שנאמר בו שהוא בצלם אלקים, וזה הענין לא יבינהו על אמתתו, אלא החכם בחכמת הנפש וידע כחותיה, ומה פעל השכל ופעל שאר הכחות; ובפרק השני הודיע מה היה טבע האדם, ומושכלו בתחלה קודם שהתחבר לאשה, ושידיעות העצמיות וההכרחיות לא ישתנו, ואחר שהתחבר לאשה, עזב הידיעות העצמיות וההכרחיות וטבע במפורסמות, והמכוון בו היה שיפנה למעלה, והוא שנה המכוון בו ופנה למטה, וע"כ גורש מג"ע והחכמים אומרים תתקפהו לנצח, שנתן הקב"ה לאדה"ר תוקף לנצח לעולם הזה, ויהלוך בטעה שהניח דעתו של הקב"ה והלך אחר דעתו של נחש. משנה פניו ותשלחהו, ומורנו ז"ל לא כתב זה המדרש אלא ענינו כי רצה לקצר. —

ואמר בסוף זה הפרק ישתבח בעל החפץ שלא תושג תכליתו וחכמתו ע"כ.

ור"ל תכלית חפצו במעשיו וחכמתו בהם, והעיר בזה שאמר על ענין עמוק כי מה הסבה להורידו ממעלתו הרוחנית אל עובד אדמה. וכבר תמהו מזה מהירי חכמי המחקר ודברו בו והחכמים ז"ל נתנו בו טעם במדרש והוא נכון מאוד להבינו, ועל זה אמר שלא תושג תכלית חפצו למה זה; ובפ' כ"ע מזה החלק רמז לאותם המאכלים הערבים. שהיה אוכל קודם לכן ולהעיר ע"ז הענין אמר בסופו והבן זה. וכן אמר

בפי"ז

בפ"ז כי אפלטון ומי שקדם לו היו קוראים החומר נקבה והצורה זכר, ואמר בסופו ודע זה, כי זה תבוא למה שירמוז אליו בפ' למ"ד מהחלק השני ועל זה אמר ודע זה לא על מה שזכר משאר הפרק. וכתב בפ' י"ח מזה החלק, כי כל מה שישיג דבר שלא היה משיג אותו קודם לכן, כבר קרב מזה הדבר שהיה רחוק ממנו והבן אותו. — ואמר והבן אותו להעיר על מה שכתב בפנ"ג כי מה שאמר ואדעך למען אמצא חן בעיניך ראיה כי מי שידע האלוק י"ת, הוא אשר ימצא חן בעיניו, לא מי שצם והתפלל בלבד אלא כל מי שידע אותו, הוא הנרצה המקורב, ומי שלא ידע אותו הוא התעוב והמרוחק, וע"ז הענין כתב בפ' כ"ט והבן זה מאוד. ואמר בפ' כ"ט מהחלק השלישי וזה האלוק באמת לא יצטרך האדם אל הקרבה ממנו, ולא להגעת הטוב ממנו לדבר בו יגיעה רבה, אלא אהבתו ויראתו לא זולת, והם התכלית בעבודה ע"כ. ואמר בפ' נ"ב מהחלק השלישי וכמו שאנחנו השגנוהו באותו האור שהשפיע עלינו באמרו באורך נראה אור, באותו האור בעצמו השקיף, ובעבורו הוא עמנו תמיד משקיף, אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ד' והבן זה מאד ע"כ. אמר והבן להעיר ע"ז הענין שזכר כי ההשגחה לפי השכל. ואמר בפ' כ"ז, אבל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר פירש אונקלוס בו מה שידעת, כי הוא השים כנוי רגליו חוזר אל הכסא, ואמר ותחות כורסיה יקריה, והבן זה. ושנה זה הענין בסוף זה הפרק ואמר; ודע כי אתה מצטרך לכמו זה הפירוש אשר אמר ותחות כורסיה יקריה, כלומר שהחומר הראשון הוא עד על האמתה תחת השמים הנקראים כסא כמו שקדם, וע"ז אמר בסוף זה הפרק והבן זה ובחן אותו כי זה יורה כי הם שנים חמרים. — וכן מה שאמר בפ' מ"ב מהחלק השלישי ודע זה והבן אותו מאד מאד. כי שנה מלת מאד, כדי להעיר על ענין נסתר לא זכר אותו, כמו שזכר באותו הפרק מהענינים הקודמים לו.

פרק תשיעי.

אמר מורנו ז"ל השמים כסאי אמר, הם הורו על מציאותי וגדולתי ויכולתי כהוראת הכסא על גדולת מי שהוכן לו, וזה הוא שצריך שיאמינהו המאמתים לא ששם גוף יסתלק האלוק ית' עליו כי עוד יתבאר במופת, שהוא ית' אינו גוף, והאיך יהיה לו מקום או יחנה עליו גוף או משכן? אבל הדבר מה שהערוני עליו, כי כל מקום כבדהו האלוק ית' ויחד אותו באורו והודו כמו המקדש או השמים יקרא כסא ע"כ.

יש להסתכל כי אמר שלשה דברים, מציאתו, וגדולתו, ויכלתו, והוראתו על מציאתו היא מצד תנועתו הנצחית כמו שבאר. וגדולתו הוא הגלגל העליון שהוא הגדול שבכל הגופים והנכבד. ויכלתו כמו גבורתו ואילותו, וכמו שדרשו החכמים ז"ל על פסוק השמים מספרים כבוד אל כמו שאכתוב בפ' מ"ז מזה החלק. וכתב חכם והמדרגות השכליות, הן אשר בין העלול והעלה, והפועל והמקבל והשלם והחסר, וכשנשער שזה שהיא סבה לדבר שני, ואותו השני סבה לשלישי, וכן עד עשרה ע"ד משל, והיה העשירי הוא השפל והתחתון, והראשון במדרגה העליונה, ויהיה הראשון למעלה מהשני בענין לא במקום. וכשתבין המדרגה השכלית, תדע שא"א לחלוק הנמצאות למדרגות זו למעלה

מזו

מזו בשכל, אלא כשיהיה האלוק ית' ויתהלל במדרגה העליונה מאותן המדרגות, עד לא יצוייר שיהיה למעלה ממנו מדרגה, והוא העליון המוחלט ועל מה שבלעדיו עליון בצרוף למה שתחתיו, ויהיה שפל ותחתון בצרוף למה שלמעלה ממנו, והעליונות המוחלט אינו אלא לסבות הסבות, וע"כ נחלקים הנמצאים לחי ומת: והחי נחלק אל מה שאין לו אלא ההשגה החושית והיא הבהמה, ואל מה שיש לו עם ההשגה החושית ההשגה השכלית, ומה שיש לו ההשגה השכלית נחלק אל מה שישבשוהו בידיעה, התאוה והכעס והיא באדם. ואל מה שתנקה השגתו משבוש המדעים, ואשר נקה נחלק אל מה שאפשר שיגיע רע אלא שנתן לו השלמות כמו המלאכים ואל מה שהוא נמנע זה בחוקו, והוא האלוק ית' וית'. ולא יסתר ממך זה החלוק והמדרגה, כי המלאכים למעלה מהאדם, האדם למעלה מהבהמה, והאלוק ית' וית' למעלה מהכל, והוא העליון המוחלט, והוא העליון החי המחיה, היודע המוחלט, היוצר לחכמות החכמים, המרומם הקדוש מכל מיני החסרון: והנה המת במדרגה השפלה ממדרגות השלמות, ואין בקלה האחד אלא האלוק ית' וישתבח, וכן צריך שיובן עליונותו, כי אלו השמות הונחו תחלה בצרוף להשגת הראות, והוא מדרגת ההמון שאינם מבינים עליונות אלא במקום, וכשתבין זה תבין ענין היותו למעלה מהארץ, כי הארץ הגדול שבגופים והוא למעלה מהם, והנמצא המרוחק מהמדרגה בגדר מהגוף ולשערו בשעוריהם והוא למעלה מהגופים כלם במעלה, וסוגל הארץ בזה הענין, מפני שהוא למעלה מכל הגופים, ומה שהיה למעלה ממנו היה למעלה מכלם ע"כ. והמקום הידוע הנאמר על האמת' יתחייב דבקות שטח גוף בשטח גוף אחר, וזה מרוחק מכל דבר שאינו גוף, לזה הענין יתבאר לאדם בהתבאר לו, כי העליון והתחתון הוא בצרוף אלינו.

ואמר א ר ס ט ו והמניע הראשון הוא בשמים, והנה יתחייב בהכרח שיהיה המניע הראשון או באמצע או במסיבה, כי אלו השנים הם התחלות אצל הקרוב שבדברים מהמניע, מי שתנועתו יותר ממהרת, וכן תנועת הכל א"כ המניע הוא שם זהו לשונו. ואמר החכם הנזכר כי אמת שהאמצע והמסבה הן ההתחלות, כלומר התחלת הכל מצד שהוא כדורי, אצל האמצע הוא התחלה מצד שעליו התנועה ושהוא עומד, אצל המקיף הוא בהתחלה מפני שממנו התחלת התנועה. ובספר בעלי חיים במקומות התבאר, כי כל מתנועע יש לו גוף עומד עליו ישוב, ושיתחייב שיהיה כח העומד יותר קיים מכח המתנועע. כי אם לא היה כן היה נדחה הכל, ועד כאן ישלם מציאות העולם, באילו השני כחות, כלומר כח העמידה וכח ההנעה שהוא הפכו. ויראה כי זה ר"ל באמרו שתי ההתחלות. וא"כ המניע הממהר שבחלקים מהכל תנועה והיא המסבה הגדולה מהגלגל הגדול הסובב התנועה היומיות, וצריך להבין מזה הקרוב במציאות, לא הקרוב במקום כי מה שאינו גוף אינו במקום, וכאלו רמז בזה כי התחלות ההנעה מהאמצע יותר מעולה, כלומר מאמצע הכדור שהיא המסבה הגדולה וזה מבואר בחוש, כלומר כי הנעת הגוף הכדורי מהאמצע, יותר טוב ומעולה. — ע"כ, והנה זה החכם נטה לדעת מורנו זכר לברכה במה שאמר א ר ס ט ו שהמניע הראשון בשמים, אבל אתה רואה לשון דברי א ר ס ט ו כי המניע הראשון בשמים.

וזה ה ח כ ם במקום אחר אמר והדתות כלם מסכימות, שהאלוק ית' בשמים, ומהם ידעו המלאכים בנבואה אל הנביאים, וכל החכמים מסכימים כי האלוק ית' והמלאכים בשמים.

בשמים, כמו שהסכימו הדתות ע"ז. והספק שהצריך להרחיק הצד, כלומר שאין הבורא ית' בצד מהצדדים, מפני שהאמינו המרחיקים הצד שיצטרכו לקיים המקום, וקיום המקום יחייב קיום הגשמות ואנחנו נאמר כי זה כלו אינו מתחייב, כי אם הצד זולתי המקום, כי הצד או שטחי הגוף נעשו' המקיפים בו, הם ששה, ובזה נאמר כי לב"ח מעלה ומטה ימין ושמאל פנים ואחור, או שטחי גוף אחר מקיפים בגוף בעל הצדדים הששה, והצדדין שהם שטחי המקיפים בו, הם לו מקום כשטחי האויר המקיפים באדם, ושטחי הגלגל המקיפים בשטחי האויר, אבל הם כמו כן מקום לאויר, וכן הגלגלים מקצתם מקיפים במקצתם ומקום לו, אבל שטח הגלגל העליון כבר התבאר במופת שאין חוצה לו גוף, כי אם היה כן התחייב שיהיה חוצה לו גוף אחר וילך הדבר לאין תכלה, וא"כ שטח אחרון גופות העולם אינו מקום כלל, מפני שא"א שימצא בו גוף, וא"כ אם התבאר במופת מציאות נמצא באותו הצד יהיה מחוייב שלא יהיה גוף ואשר הוא כמנע מציאתו שם. הוא היפך מה שחשבו והוא נמצא וגוף, לא נמצא אינו גוף, וכבר נאמר בדעות הקדומות מאד ובדתות שעברו כי אותו המקום הוא משכן לרוחניים, ור"ל האלוק ית' ומלאכיו, כי אותו המקום אינו במקום הגופים, ולא יקיפהו זמן, כי כל מה שיקיפהו הזמן והמקום נפסד, ועל כן יתחייב שיהיה מה ששם זולתי נפסד ולא הויה, ואם יש בכאן נמצא הוא נכבד מכל הנמצאים, מהחיוב שיוחס מהנמצא המוחש אל חלק הנכבד, והוא השמים וזה כלו יראה על שלמותו למעמיקים בחכמה, והנה התבאר מזה כי קיום הצד מחוייב מצד הדת והשכל ע"כ. והסתכל עומק סבות מורנו ז"ל לאלה הענינים, כי הוא רמז לזה הענין בפ' ס"ט במה שאמרוהו החכמים ז"ל שוכן עליו ולא אמרו שוכן בו? ויש לומר כי הוא ית' נמצא בשתי התחלות, כלומר במסבה ובמרכז, וכן דוד ע"ה אמר "אם אסק שמים שם אתה, ואציעה שאול הנך" ויש להתבונן כי אמר בשמים שם אתה. ובשאול שהוא המרכז אמר הנך, כי להיותם שניהם על יחס אחד.

פרק שלשים ואחד.

אמר מורינו ז"ל ובטבע האדם לאהוב מה שהורגל בו ותתחדש לאדם אהבה בדעות שהורגל ורובה בהם, וישנא לזולתן ולפי זאת הסבה יתעוור האדם מהשגת האמתות ויטה למה שהורגל בו, כמו שקרה להמון בגשמות ובדברים רבים אלקיים כל זה מפני ההרגל וסתרנות על פסוקים התישבה הגדלתם וההצדקה בהם יורה פשוטיהם, על הגשמות והדמיונים, אין אמתה בהם, אבל נאמרו על צד המשל והחדה. ע"כ.

ואמר ארסטו ופעמים רבות נאמין הפך האמת בדברים האלקים מפני שהורגלנו לשמעו והורגלנו להצדיקו כי הדבר שהורגלנו לשמעו בזמן הילדות, נחשוב בו זולתו ממה שלא הורגלנו לשמעו הוא רחוק ואינו נודע ונוכל לעמוד על שיעור דבוש המנהג והתרבות בהאמין הדבר או הפכו, כשיעיין האדם ענין הנמוסים, כי תמצא בהם מהיתולות, ודברים דומים לכזבים, ומפני שהורגלנו בהם לא יעבר בלב איש ספק בהם.

וזה

וזה היא אחת מהסבות שנעלמה האמת מבני אדם ע"כ. ואני אומר כי כמו שיתעוור האדם מהשגת האמתית, מפני דברים בטלים שהורגל בהם בנעורותו, כמו כן מי שלא הורגל בדברים התוריים, והורגל בדברי חכמה, יתעוור מהשגת דברים רבים אמתיים שנזכרו בתורה וירחיק אותה, ויטה להאמין מה שהורגל בו מדברי החכמה כמו שיקרה לרבים מבני אדם.

פרק שלשים ושנים.

אמר מורנו ז"ל דע אתה המעיין במאמרי זה שיקרה בהשגת השכליות מצד שיש להן תלייה בחומר, דבר דומה במה שיקרה להשגות החושיות. כי אתה כשתעיין בעיניך תשיג מה שבכח ראותך, ואם תכריח עיניך ותפליג בעיון ותשתדל להביט במרחק גדול יותר ארוך ממה שיש בכח ראותך להביט אליו, או שתביט כתב דק מאד, או פתוח דק ואין בכח ראותך לראותו, ותכריח ראותך להביט בו היטב לא יחלש ראותך מהשיג הדבר בלבד, אלא יחלש עוד מהשיג הדבר מה שבכחך תשיגהו ויחלש ראותך, ולא תראה מה שהית יכול להשיגו קודם שתכריח ראותך, וכן ענין המעיין בהכמה, כי אם ירצה לחשוב ויכריח המחשבה תחלש מחשבתו, ואז לא יבין אפי' מה שבכחו שיבינהו כי ענין הכחות הגופניות כלם באיזה הענין ענין אחד, והדומה לזה יקרה לך בהשגות השכליות ע"כ.

והנראה לי כי ר"ל הכח החושב, כי לזה הכח תגיע החלשה, וע"כ אמר כי אם ירבה לחשוב ויכריח המחשבה, וכן כתב אבוכל"ר כי אם ישמש האדם כח מחשבתו מאד בדבר אחד יחלש כחו, ולא יוכל להבין דבר אחר שהיה בכחו להשיגו קודם לכן, עד שיתחזק כחו כבתחלה.

אמר ארסטו בספר הנפש: והבדל ההפעלות בחוש ובציור בשכל אינו שוה, הוא נראה בחושים כי החוש לא יוכל שיחוש אח"כ מוחש חזק, כאלו אמרת החוש החוזר מהקולות החזקים, ולא מהכוכבים מהגוונים החזקים, והריחות החזקות, יראו ולא יריחו, אבל השכל כשיצייר דבר חזק מהמושכלות לא יהיה ציורו למה שלמטה ממנו יותר חסר אלא נוסף כי החוש לא יתרוקן מהגוף וזה נבדל. — ואמר החכם הנזכר ויראה שיש לחוש הפעלות מצד הערוב, ואע"פ שהוא מועט ולא יראה בשכל דבר מזה, והראיה ע"ז כי החוש כשיחוש מוחש חזק, לא יוכל לחוש מוחש הוא למטה ממנו תכף שיחזור מהמוחש החזק, מפני שישאר בו אחר שיחזור ממנו מרשומו, כמו המעיין לשמש, כי כשיחזור ממנה לא יראה מה שלמטה ממנה מהגוונים. וזה ממה שיורה שזאת ההשגה חמרית, בעבור שהיא נאחזת ברשום הנשאר בה. ואחר שהוא נבדל מהמדה הפועלת, וכן יקרה בהקולות החזקים עם מה שלמטה מהם וכמו כן יקרה בכאבים, וע"כ אמר אפוקיט כי כשיתחדשו שני כאבים בדבר אחד, יעלים הכאב החזק הכאב החלש, זה כי החוש יש בו ערוב מה לגוף, והשכל זולתי מתערב כל עיקר ויתחייב להקשות על זה במה שיקרה לשכל מהשני מצד שנוי הכחות הדמיוניים ובלבד החושבים כי יש לחושבים שתקרה

לשכל

לשכל חולשה מזה הצד, ואין הדבר כן אלא במקרה, כי הכח החושב הוא כח מסוג הכחות החושים, כי הכחות החושיים מצטרפים לכח המדמה והחושב כשיתעלם המוחש וכלם מסתייעים להמציא דמיון הדבר המוחש, בעבור שיעיין בו הכח המדבר הנבדל, ויתבאר ממנו הענין הכללי וישיגהו ע"כ. — ואמר בן סיני והכחות המשיגים בכלי יקרה להם מהתמדת המעשה שילאו מפני כי הכלים תלאה אותם התמדת התנועה, ויפסיד מזגם שהוא עצמם וטבעם, והדברים החזקים שהשגתם ביגיעה יחלישו אותם, ואפשר שיפסידום באור לראות, והרעם החזק לשמע, ולא יוכל החוש כשישיג החזק, שישיג החלש, כי הרואה אור גדול לא יוכל לראות עמו, ולא תיכף לו, א״ר חלש, והשומע קול חזק לא ישמע עמו ולא תיכף לו קול חלש, ומי שטעם המתיקות החזק לא ירגש אחריו החלש. וזה הדבר בכח השכלי בהפך, כי התמדתו וציורו לדברים שהם יותר חזקים, יועילוהו כח וקלות הקבול, למה שהוא אחריהם, ממה שהוא יותר חלש, ואם יקרה לו במקצת העתים חולשה, תקרה לו זה להסתייע השכל בדמיון המשתמש בכלי שיחלש ויחלש, ולא ישות השכל ואלו היה לזולת זה היה הווה תמיד וברב, והדבר בהפך. ע"כ. ואין ספק כי לא נעלם כ"ז ממורנו ז"ל, וע"כ אמר בסוף זה הפרק, ולא תדקדק מלות נאמרו בשכל בזה הפרק וזולתו, כי הכוונה הישרה אל הענין המכוון בו, לא להודיע אמתת מהות השכל. ואמר מלת תלייה, מפני כי החוש מוטבע בחומר ואין כן השכל. וכן כתב החכם הנזכר כי שכלנו אינו בחומר, אלא יש לו תלייה בחומר. ע"כ. ובאור זה כי הצורות הנבדלות אין להם תלייה בשום פנים, אבל השכל העיוני יש לו תלייה מה בחומר, מצד כחותיו שהם מסוג הכחות החושיים, כחושב והזוכר, כי אלו לא היה כן, היה כמו השכל הנבדל מכל צד, אבל ההשגות החושיית תלייתן בחומר תלייה גמורה. — וכתב החכם הנזכר במקום אחר: והשכל אין לו קשירה בכח מכחות הנפש קשירת הצורה כמו כח שלא יהיה קשור בגוף לא יהיה קשור בכח מכחות הנפש הקשורים בגוף וכמו שאמר ארסטו ואלו היה קשור בכח מהכחות הנפש, לא היה פועל אלא עם אותו הכח, ואילו היה כן לא היה משיג אותו הכח. וזה הוא מה שיסמוך עליו ארסטו בבאור כי השכל נבדל. —

פרק שלשים וארבעה.

אמר מורנו ז"ל ואין במציאות זולת האלוק ית' ומעשיו כלם, והם כל מה שיקיף עליו המציאות מלבדו, ואין שם דרך להשגתו אלא ממעשיו, והם המורים על מציאותו, ועל מה שצריך להאמין בו, כלומר מה שיחוייב לו, או מה שישולל ממנו, וע"כ יתחייב בהכרח לבחון הנמצאים כלם, כפי מה שהם עליו, עד שנקח מכל דבר ודבר הקדמות אמתיות, יועילו במבוקשינו האלקיים, כי כמה הקדמות יוקחו מספר המוספר, ומסגולות התבניות התשבוריות ונקח ראיה מהם על דברים נרחיקם מהאלוק י"ת ותורתינו הרחיקתם על כלל הדברים. ע"כ.

וכן מצאנו הקדמונים היו מתעסקים בחכמות הלמודיות מפני זה הדבר שזכר מורנו ז"ל, ולא היתה כונתם בחקרם אותם ידיעת עצמיהם בלבד, אלא לעלות ממנה

ידיעה אחדות היא יותר מעולה. כמו שאמר חכם תשבורי קדמון אחד, בחקרו תבנית תשבורי היה עמוק וכשהשיג אותו שמח שמחה גדולה, ואמר כי כונת החכם שחדש אותו התבנית היתה כונה כללית, כי אותו התבנית הוא מקיף למקצתו, כמו הדברים הכללים, ובענים הרוחני שהוא אחד מדובק ומתעטף קצתו על קצתו. — ואני אכתוב כאן ענין אחד מהמספר, וענין אחד מהתשבורת. להיותם ראיה על מה שרמז מורנו ז"ל.

אמרו המעיינים בחכמת המספר, כי סגולת האחד האמתי, שאינו מתרבה מחק זה (תראה בפנים) כי כשתתרבה אחד באחד לא יצא לך אלא אחד, ואם תכה זה האחד באחד לא יצא לך אלא אחד, וכן לעולם. וא"כ אינו מתרבה אלא עומד בעצמו, אחר כי לא יקבל הרבוי, אבל אם תכה שנים בשנים, יצאו לך ארבעה, והארבעה יהיו ששה עשר, וכן יתרבה עד אין חקר; וזה הענין כלומר שהאחד מצד שהוא אחדי, לא יתחלק ולא יתרבה, יתבאר מתבנית תשבורי, והיא התבנית העגול שמקיף בו קו אחד, והוא קו המסבה כזה ⊖ כי הקו לא יתחלק ולא יתרבה, כי אם יחולק או יתרבה בפעל לא יהיה קו מסבה, ויבטל אחדותו. ואין כן הקו האחד הישר כי יחולק ויתרבה, ולא יבטל אחדותו שלא הנשאר ממנו יהיה קו אחד ישר. וביור אלו הדברים ואמתתם, הם סיוע גדול להשיג האמת, כ"ש חקירת עצמי הנמצאים, כי ידיעתם הנאה לעמוד על האמת בדברים האלקיים, וע"כ אמר מורנו ז"ל כי יתחייב בהכרח לבחון הנמצאים כלם, ואמר אבל עניני התכונה הגלגלית וחכמת הטבע, איני רואה שיסתפק עליך שהם דברים הכרחיים, בהשגת יחס העולם להנהגת האלוק ית', היאך היא על האמת לא כפי הדמיונים. ע"כ יש להסתכל בזה שאמר מורנו כי בידיעת חכמת הטבע וחכמת התכונה, ידע האדם אמתת הנהגת האלוק ית' לעולם —. ואמר אדסטו "והתחלה הניוד בשכל" ופירש החכם הנזכר כי ר"ל, כי התחלת זאת התנועה הנמצאת לגוף הגלגל היא הניוד בשכל, ויניע המניע הראשון, שאינו מתנועע המתנועע הראשון, כמו שיניע החושק לחשוק מבלתי שיתנועע החשוק, והוא יניע מה שלמטה מהמתנועע הראשון, באמצעות המתנועע הראשון, שהוא הגלגל הראשון למה שלמטה ממנו משאר הגלגלים, כי השמים הראשונים יתנועעו מזה המניע בתשוקה אליו, כלומר שיתדמו בו כפי היכולת, כמו שיתנועע החושק להדמות בחשוקו, ויתנועעו שאר הגלגלים על נד התשוקה, לתנועת הגלגל הראשון, וע"כ היו לשאר הגלגלים תנועה כפולה, כלומר ממזרח למערב וממערב למזרח. ומה שלמטה מהגלגלים יתנועעו באמצעות אלו התנועות, וההויה וההפסד יפעלו אותם התנועות הכפולות, שהן זו כנגד זו, אבל דבקותם יהיה בתנועה האחת התמידית, ומכאן תמצא השגחת האלוק י"ת בכל הנמצאים, והיא שמירתם במין, כי אי אפשר בהם שמירתם באיש, והדומים שהשגחת האלוק י"ת קשורה באיש ואיש הם צודקים מצד, ומצד אינם צודקים, הם צודקים, מפני שלא ימצא לאיש מן האישים ענין מסוגל בו, והוא נמצא לכל מאותו המין, וא"כ האומרים כי האלוק משגיח באישים, הם צודקים מזה הצד, אבל ההשגחה באיש בענין שלא ישתתף בה זולתן, זה דבר לא יחייב אותו החסד האלקי ע"כ.

ואמר בן סינא וחכמת התכונה כונתה הקנוית. היא ידיעת האלוק י"ת, וידיעת המלאכים הרוחנים וכתותיהם, וידיעת הסדר בהרכבת הגלגלים, א"א להגיע אליה אלא בחכמת התכונה, וחכמת התכונה לא יגיע אליה אלא בחכמת החשבון והתשבורת ע"כ.

אמזד

אמר מורנו ז"ל ואי אפשר בחכרה למי שירצה השלמות האנושי מבלתי שיתיגע בתחלה במלאכת ההגיון ואח"כ בלמודיות על הרד, ואח"כ בטבעיות, ואח"כ באלקיות ע"כ.

ואמר ארסטו ויש מבני אדם יבקשו מופת בכל דבר כמו בלמודיות. ולא יקבלו דבר בלא מופת, והם המתעסקים בלמודיות בלבד. ויש מהם מי שיספיק בשיתנו להם ראיה מדברי המפורסמים שיעידו עליהם הכל, ויש מהם מי שיספיק בשיתנו להם ראיה מדברי המשוררים ויש מהם מי שיזיקום הדברים המדוקדקים, כי לא יוכלו לקבלם. כי הם רואים כי דרך הדקדוק בכל דבר הוא נמנע, וכמו שהדקדוק במשא ומתן מגונה, כן הדקדוק בדברים. ומפני חלוף דרכי הבדיקה יצטרך האדם קודם העיון בחכמות, להרגיל עצמו במלאכה שתועיל ידיעת כל דרך מאלה הדרכים והיא מלאכת ההגיון ע"כ. — וכתב החכם הנזכר, ובטבע האדם שישיג החכמות העיוניות, במה שנולד עליו מתחלה להשכיל המושכלות. ואלו היה משיג החכמה העיוניות בלא הקדמות. היו ההקדמות הראשונות בו לבטלה, כמו שאלו היו הב"ח יכול להלוך בלא רגלים, היו הרגלים בו לבטלה, והטבע ימאן זה. ואומר בכלל כי אם יגיע מושכל מהמושכלות העיוניות בזה המין, היא במקרה מעט. וע"כ א"א שתשלם מהם מלאכה עיונית, אלא אם יאמר אדם, שיש בעולם מין מבני אדם, ישיגו החכמות העיוניות בלא למוד. וזה המין אם הוא נמצא, הם אנשים בשתוף השם. והוא יותר ראוי שיהיו מלאכים משיהיו אנשים, וידמה שזה נמנע. ע"כ. — וכתב בן סינא. ואין דבר מהילידות האנושיות, שלא יצטרך לו קודם הכנת זה הכלי ע"כ. ור"ל חכמת ההגיון. — וכתב במקום אחר, ויש אדם שטבעו זך מאוד ידע כל דבר, ותהיה נפשו נעזרת בחוזק הזכות, וחוזק הדבקות בהתחלות השכליות, ויהיה לו קבול מהשכל בכל דבר, ויש מב"א שלא יצטרכו בהדבקם בשכל הפועל, להרגל למוד, אלא כאלו הם יודעים כל דבר מעצמם, וצריך שיקרא זה הענין שכל קודש, והוא מעולה מאוד, לא ישתתפו בו כל בני אדם. ואמר „ ואפשר שיהיה הכח השכלי מוכן במקצת הנפשות בהכין. והדבקות השכל הכללי עד שלא יצטרך להתיגע, אלא יספיקהו ההתעוררות והנבואה. וזה יקרא רוה"ק. ולא הוכן בזה המעלה אלא הנבואה ע"כ „ ובכל אמרו מחכמי המחקר, כי מה שיגיע מזה לנביאים. יגיע כמו כן למקצת חכמים, אלא כי מה שיגיע לנביאים הוא יותר עצום. — והנראה לי כי לא דיבר מורנו ז"ל אלא בשלמות המושג מצד חקירת הנמצאים, לא המושג מצד השפע האלקי, והוא המסוגל ביחידים מבני אדם. וע"כ אמר למי שירצה השלמות האנושי. —

פרק שלשים וחמש

אמר מורנו ז"ל זה השעור יספיק לקטנים ולהמון בישוב דעותיהם, שיש שם נמצא שלם לא גוף ולא כח בגוף, הוא האלוק י"ת, לא ישיגהו ענין מעניני החסרון, וע"כ לא ישיגהו הפעלות כל עיקר אבל הרחקת הגשמות וחלוק הדמות ההפעלות ממנו י"ת, הוא דבר שצריך לבארו לכל אחד, לפי מה שהוא, ולמסרו

בקבלה לקטנים ולנשים ולפתאים חסרי היצירה, כמו שימסר להם בקבלה שהוא אחד ואין צריך לעבוד זולתי, כי אין יחוד אלא בסלוק הגשמות, ואין צריך ליישב דעת שום אדם על אמונת מקרי הגשם, כמו שאין צריך לישב על אמונת העדר האלוק י"ת, או השתוף בו או עבודת שלמטה ממנו ע"כ.

ודבריו שאמר כי סלוק הדמות בא בספר הנביאים בבאור אבל הרחקת ההפעלות ממנו י"ת, ירצה שאין לגלותו בהמון, כי אין בהם כח לצייר אותו, ולא יוסיפו בזה הדבר דעת, אלא שבוש, כי הם לא ישיגו אלא דבר מוחש או מדומה, והרחקת ההפעלות ממנו י"ת לא יצייר אותו אלא מי שהגיע למעלת העיון.

ואמר החכם הנזכר כי יצטרכו ההמון לדעת מהתארים, מה שפרסמה אותם הדת ויודו בהם, ואין צריך לבאר אותם להם כי החכם לא באר אותם ע"כ.

ועוד כי רבים מההפעליות ההכרחיים בטבע האמונה, ולא תתקיים בלתם, ואם יסולקו תסולק האמונה מההמון, וע"כ י"ל כי צריך שיונחו להם אותם הדברים כפשוטן, ולהעיר שאינם כפשוטם למי שראוי להעיר אותו ע"ז, כמו שזכר הוא בפ' כ"ח מהחלק השלישי, כי יש אמונה הכרחית בסלוק החמס. והנה מה שנזכר מזה בזה הספר, היה סבה שיתגבשו בו מקצת מהרבנים שלא עיינו אלא בתלמוד תורה בלבד, על שחשבו שזה הספר סותר דברים רבים שנזכרו בתורה ורבו המחלוקת ביניהם ע"ז. כ"ש שיקרה להמון העם יותר וכתב בפ' כ"ח וצריך להאמין שהם תארי פעלים, או להורות על שלילת ההעדרים, וזה הענין לא יפורסם להמון, אלא זה המין מהעיון לאות ביחידים, וזה הענין הוא מבואר ממה שכתב בתחלה בפ' ל"ב. כי שם כתב כי ההתחלה בזו החכמה תזיק מאד, ואמר כי צריך לחנוך הקטנים וקצרי הדעת כפי השגתם, וידוע כי הרחקת ההפעלות והשנוי מחכמת האלקות. וע"כ נראה לי כי אין צריך להעמיק בתארים, אלא די במה שנזכר בספרי הנביאים שהוא אחד ואין כמוהו, ואין לו בנבראים דומה ולא ערך, כאמרו אל מי תדמיון אל? ומה דמות תערכו לו? אין כמוך באלקים, וזה יספיק להמון גם לחכמים, כי זה כולל כל מה שאמרו חכמי לב בפרט. — וכבר אמר חכם אחד מחכמי המחקר, כי חקירת התארים סכנה גדולה, והחכמים כללו כל מה שצריך שיאמר בהרחקת התארים באמירה אחת כי אמרו דברה תורה כלשון בני אדם. וכתב רבינו ז"ל כי זו האמירה כוללת הפירושים כלם הנתלים בזה המין.

וכתב בן ס י נ א. ואין צריך להטריד ההמון בשום דבר מידיעות האלוק י"ת, אלא שהוא אמת ואין דומה לו, ואין צריך להטריחם שיאמינו שאינו מתחלק, ושאינו מחוץ העולם ולא תוכו אלא בדבר מזה המין, כי זה ישבש עליהם הדת, כי אין כח בהם לצייר זה הענין, אבל יכזבו או יהיה סבה למחלוקת ותנעום מהמעשים המדיניים ע"כ. וידוע כי רוב בני האדם — אלא היחיד — הורגלו להאמין המפורסמות, ויחשבו שהן האמת בלבד, ומפני זה לא יקבלו הדברים העיוניים המופתיים. ואמר א ר ס ט ו ואין כל אחד מב"א ישמשו עמם המופת בדברים העיוניים, מפני שיש מב"א מי שרוצה לחלוק על המפורסמות, והן הפך האמת. וכשישמשו עמו הדברים המפורסמים, יספיקהו בקלות, או מפני שמחשבתו איננה מוכנת לקבל המופת כלל, או מפני שא"א לבאר לו המופת

באותו

בלותו הזמן המוענו, אשר יבוקש ממנו היפול הספקה בו, וע"כ ינטרך שתופס הספקה בדברים, במוקדמות המשתתפות ביניהו וביני, והם הדברים המשונאים.

פרק שלשים וששה.

אמר מורנו ז"ל דע כשתשתכל כל התורה, וכל ספרי הנביאים, לא תמצא לשון חרון אף ולא לשון כעס, ולא לשון קנאה, אלא בע"ז בלבד. ולא תמצא שיקרא אויב ה', או צר או שונא אלא בע"ז בלבד · ואמר ועבדתם אלקים אחרים, וחרה אף ד' בכם פן יחרה אף ד', להכעיסו במעשה ידיכם, כעסוני בהבליהם, כי אל קנא ה' אלקיך, מדוע הכעיסוני בגלוליהם, מכעס בניו ובנותיו, כי אש קדחה באפי, נוקם הוא לצריו, ומשלם לאויביו, ומשלם לשונאיו, עד הורישו את אויביו, אשר שנא ד' אלקיך, כי כל תועבת ה' אשר שנא, וזה הרבה מאד. אבל כשתחפוש אותו בכל הספרים תמצאהו. ואמנם באו בספרי הנביאים בזה, החזוק העצום, בעבור היות זה הדעת בטלה נתלית בו י"ת, כלומר עבודת ע"ז. כי אין נטות מי שהאמין כי ראובן היה עומד, בעת שהיה יושב, מהאמת, כנטות מי שהאמין שהשמש מהאש, או שהגלגל חצי כדור והדומה לזה, ואין נטות זה השלישי מהאמת, כנטות מי שהאמין כי המלאכים יאכלו וישתו והדומה לזה, ואין נטות זה הרביעי מהאמת, כנטות מי שהאמין חיוב עבודת דבר זולתי האלוק י"ת, כי כל מה שיהיה הסכלות והכפירה תלוי בדבר עצום, כלומר במי שיש לו מעלה קימת במציאות, יהיה יותר עצום, מהתלותו במי שיש לו מעלה למטה ממנה, וארצה לומר בכפירה שיהיה מאמין הדבר, על חלוף מה שהוא עליו, וארצה לומר בסכלות סכלות מה שא"א ידיעתו, כי אין סכלות מי שסכל מרידת מחודד האצטוונה, או סכל כדורית השמש, כסכלות מי שסכל אם האלוק נמצא, או שאין לעולם אלוק, ואין כפירת מי שחשב כי מחודד האצטוונה חציה, או שהשמש איננה מסיבה, ככפירת מי שחשב שהאלוק י"ת יותר מאחד. ואתה יודע כי כל מי שעבר ע"ז לא יעבוד אותה מפני שיחשוב שאין אלוק זולתה, ולא חשב אנוש לעולם מהחולפים; ולא ידמהו מהבאים, כי הצורה שיעשה אותה מהמתכות או מהאבן והעץ, שאותה הצורה עשתה השמים, והיא מנהגת אותם, אלא עובדים אותם על צד שהיא דמיון לדבר, היא אמצעי בינינו ובין האלוק י"ת, כמו שבאר ואמר „מי לא ייראך מלך הגוים" ואמר ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, ירמוז אל הסבה הראשונה אצלם. וכבר בארנו אותו בחבורנו הגדול. וזה ממה שלא יחלוק בו אחד מאנשי תורתינו, אבל עם היות אותם הכופרים מאמינים מציאות האלוק, מאחר שנתלית כפירתם בחיוב הוא לו י"ת בלבד, ר"ל העבודה והרוממות. כמו שאמר ועבדתם את ה' וכו' בעבור שיתקיים מציאותו באמונת ההמון, וחשבו אותו החיוב לזולתו, והיה אותו הדבר מצריך להעדר מציאותו י"ת מאמונת ההמון, כי לא ישיגו ההמון אלא בעילות העבודות, לא עניניהם ולא אמתת הנעבד, והיה אותו הדבר מחייב שהיו ראוים להמיתם, כמו שאמר הכתוב לא תחיה כל נשמה. ובאר הסבה, והיא הסרת זו האמונה הבטלה, בעבור

בעבור שלא יפסידו בה השאר, כאמרו ולא ילמדו אתכם· וקרא אותם אויבים ושונאים וצרים, ואמר כי כל עושה אלה מקנא ומכעים ומעלה חימה וא"כ האיך יהיה ענין מי שנתלית כפירתו בעצמו, והאמין אותו על חלוף מה שהוא, כלומר שלא יאמין מציאותו, או שיאמינוהו שנים, או יאמינוהו גוף, או יאמינוהו הפעליות, או ייחס לו איזה חסרון שיהיה, כי זה בלי ספק יותר רע מעובד ע"ז, מפני שהוא מטיבה או מריעה כפי מה שהוא חושב ודע אתה כי כשתאמין הגשמה או ענין מעניני הגוף אתה מקנא ומכעים וקודח אש והימה, ואויב ושונא וצר, יותר רע מעובד ע"ז במאוד, ואם יעבר בלבך כי מאמין הגשמה יש לו התנצלות בעבור היותו רוצה עליו או לסכלותו וקוצר השגתו, כמו כן צריך לך שתאמין בעובד ע"ז, כי הוא עובד לסכלותו וקצור השגתו, או לתרבות מנהג אבותיהם בידיהם. וא"ת שפשוטי הפסוקים ישליכום בזה הספק, כמו כן דע כי ע"ז אמנם הצריכהו לעבוד אותה, דמיונים וציורים חסרים ואין התנצלות למי שלא יקבל מהאמתיים המעיינים, אם היה מקצר מהעיון, כי אני לא אומר שהוא כופר למי שלא יביא מופת על הרחקת הגשמות, אלא אומר שהוא כופר מי שלא יאמין הרחקתו, וכש"כ במצוא פי' אונקלוס, ופי' יונתן בן עוזיאל ע"ה שמרחיקים הגשמות· וזה היה כוונת זה' הפרק· ע"כ: (העתקתי כל זה הפרק בעבור היותו מהפרקים שתועלתם גדולה). —

ואמר החכם הנזכר כי כשעור גודל הכמאה יגדל בחקו, שהוא הסכלות בו. ועל כן אמרו כי השתוף חמס גדול. ע"כ·—

ויש טוענים עליו במה שאמר שלא תמצא חרון אף אלא בע"ז, כי מצאנו חרה אפי בך ויחר אף ד' במשה, אבל לשון קנאה הוא כמה שאמר (וכן אמרו חז"ל במכילתא אבל בקנאה אני נפרע מע"ז אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים). — והנראה לי כי טענתם אינה טענה כי מה שאמר רבינו ז"ל, הוא כשהם דברי ה' בה' כמו וחרה אפי ויחר אפי בכם, וחרה אף ד' בכם כי הוא מדבר בעד השם ב"ה וחרה אפי בך הנא כמו כן מהענין שזכר. כי מפני שהיו סוברים דעות שאינן נכונות בחק השם ב"ה, אמר חרה אפי בך.

וכתב ארסטוטי העמידה על האמת בהתחלות סבה לעמוד על האמת בדברי׳ רבים, כמו שהטעות שיקרה בהן הוא סבה להטעות בדברים רבים, והוא כטעות שיקרה באם הדרך שהוא סבה שיטעה האדם טעות גדול, כי כל שירחק מהתחלת הדרך, יוסיף עוות עד שילך לכוון מה שלא כוון אליו וכמו כן הדבר בטעות שיקרה בדברים שהם כמו התחלות בדברים רבים ואמנם היה כן מפני שהתחלות הן בכח כל הדברים שהן להם התחלות, ולכל מה שתהיה ההתחלה כמה גדול יהיה הטעות בה סבה להטעות טעות גדול. — ואומר כי אם היה הטעות בדברים שהן התחלות לדברים אחרים, סבה לטעות טעות גדול, כ"ש וכ"ש שיהיה הטעות בהתחלת כל ההתחלות, סבה לטעות בכל הדברים, ושתהיה האמת נעדרת לגמרי. ושהיה פונה להפך האמת בכל אמונותיו, כמו שקרה לרבים שהם בודים מלבם דעות ואמונות אין להם עיקר, אבל הן כנגד האמת, וידוע כי יש דברים שידיעתם הכרחית באמונה האמתית, ואם לא תגיע לאדם אותה הידיעה, אין לו אמונה אמתית, ואין לו שלמות אמתי בידיעת מציאת האלוק ית' ויחודו שאינו משתנה בשום צד מצדי השנוי, וידיעת מציאות המלאכים, ושהם נבראים הקיימים שלא ישתנו ;

ויש

ויש דברים שידיעתם משלמות האדם, אבל אינה הכרחית בשלמות האדם כמו הראשונה. והיא בידיעת השמים וצבאותיהם ושלא תשיגם שנוי משנוי בעלי החומר, וכידיעתו טבעי הדברים הטבעיים המשתנים, וסודות המציאות, כי ידיעת זה והדומה לו, היא הבעה ודרך להגיע לשלמות האמתי, ולפ"ד רוב חכמי המחקר, לא יתכן שיהיה האדם שלם בידיעה הראשונה, אם לא תקדם לו זאת הידיעה, שהיא ידיעת טבעי הדברים הטבעיים, כי היא לפי דעתם המדרגת לידיעה הראשונה; אלא כפי מה שבא בדברי החכמים ז"ל, האדם יהיה שלם בידיעה הראשונה ויהיה סכל בידיעת טבעי הדברים המשתנים. כאמרם. רב יוסף הוה תני מעשה מרכבה. סבי דפומבדיתא הוו תני מעשה בראשית. אמרו ליה ליגמרינן מעשה מרכבה, אמר להו אגמרינן לי אתון מעשה בראשית בריסא, בתר דאגמרוהו אמרי ליה ליגמרן מעשה מרכבה, אמר להו תנינא בהו דבש וחלב תחת לשונך, ר' אבהו אמר מהכא, כבשים ללבושך, אל תקרא כבשים אלא כבושים דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לשונך. — ואפשר כי מה שאמרו חכמי המחקר הוא נכון בחק האנשים שהשגתם ע"פ החקירה בלבד, אבל הנביאים ע"ה והדומים להם מהמדברים ברוה"ק, השפע השכלי ישפיע עליהם מאין חקירה. וכן על החכמים ז"ל המקבלים מהם. ויש ללמוד מזאת המעשה ענין גדול, והוא כי יתכן שיהיה האדם חכם במעשה בראשית, ולא יהיה ראוי למסור לו מעשה מרכבה, ואם אינו ראוי למסור לו מעשה מרכבה, לחכם במעשה בראשית כשלא יהיה ראוי, כ"ש לשאר בני אדם שלא למדו חכמה. — ויש דברים שידיעתם אינה הכרחית לאדם אלא מצד שהם מחדדים השכל, וידיעתם על דרך העלוי בחכמות הלימודית, והנה מהם ענין אחד, והוא מדת מחודד האצטונה, כי במאמר שנים עשר מספר אוקלידוס בתשבורת, התבאר כי מדת האצטונה שלישיתה, וזה הוא לשונו שם ,, כל אצטוונית עגולה שוה השתי קצוות והעובי יהיה מחודד שלישיתה והאצטוונית כמוהו שלשה פעמים ,, והסתכל במה שזכר מורנו ז"ל באלה הענינים, כי הם כללים תחתיהם פרטים רבים. כי הסכלות או הכפירה בסבה הראשונה, או חיוב עבודתה לזולתה היא חסרון כמוהו, והוא נוטה מהאמת בכללה ולמטה מזה הסכלות במציאות המלאכים, וכל דבר שאינו גופני, ולמטה מזה הסכלות בגופים הטבעיים, ולמטה מזה, המאמין הכזב שהיא אפשרי, ולמטה מזה הסכלות בדברים למודיים שאינו נחשב לסכלות.

פרק שנים וארבעים.

אמר מורנו ז"ל כי שם חיים ישמשו אותו בקניית החכמה, ויהיו חיים לנפשך כי חיים הם למוצאיהם, וכפי זה נקראו הדעות האמתית חיים, והדעות הנפסדות מות, אמר ית' ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב, את המות ואת הרע הנה באר כי הטוב הוא החיים, והמות הוא הרע.

ובאר אותם ואמר בסוף זה הפרק ודע זה. להעיר על כוונתו ולדעת כי ידיעת האמת חיי הנפש והסכלות והכזב מותה. ואמרו החכמים ז"ל מרבה תורה מרבה חיים. ואמר אדםטו והישר יחיה חיים אלקים. וכפי שיעור נטותו אל היושר בטבע. כי

יעשה

יעשה דברים מחיים אותו, ואמרו מקדמוני חכמי המחקר, כי יתחדשו לאדם חיים בזה העולם. כשיתגלו לו סודות העולם העליון, כי הוא כל מה שישקיף על דבר מסודות זה העולם ידע במה שיתגלה לו ידיעה אחרת מסודות אותו העולם, וידבק אותו ויוסיף באותה הידיעה שידע אותה קורבה מאותו העולם ומהבורא ית' מה הוא חדוש החיים בזה העולם, והשארות באותו העולם, ודמיון זה הראות כלומר החוש המשותף, כשיגיע לצורה נאה ישמח בה שמחה חזקה לא שאותה שמחה כלה לצורת אותו הדבר הנאה, אלא אותה השמחה שהוא ככח הצורה הרוחניות, אשר אצל המצייר הרוחנית הפשוטה, ויגיע לא הצורה, עם אותה הצורה ואז יתחדש אודה וידבקו בצורותיה ע"כ. — ומורנו ז"ל הקדים זה להודיע מה שיבאר מהדעות האמתיות, הם חיי הנפש והשארה שתשאר, ואל אלה החיים רמז בחיים הנזכרים בפ' ס"ט. ע'.

פרק שבעה וארבעים.

אמר מורנו ז"ל כבר בארנו פעמים, כי כל מה שירמזוהו ההמון חסרון, או אפשר לציורו בחק האלוק ית' לא השאילוהו ספרי הנביאים לו ית', ואע"פ שמשפטו כמשפט הדברים שהשאילו לו וכו', ואתה יודע כשתדקדק כי משפט הכל משפט אחד, ושבצד שירוחק ממנו המשוש והטעימה, באותו צד בעיני ירוחק ממנו הראות והשמע וההרחה, כי הכל השגות גופניות והפעליות וענינים משתנים, אלא שמקצתם יראה חסרונם, ומקצתם יחשבו שהם שלמות· כמו שיראה חסרון הרעיון והדמוי, ולא נראה חסרון ההסתכל וההתבונן ולא הושאל לו רעיון שהוא הדמוי, והושאל לו מחשבה ותבונה, ואמר אשר חשב, ובתבונתו נטה שמים. ע"כ.

ולא נזכר למורנו ז"ל, אם לא כאשר דמיתי כן היתה, והכח החושב לפי דעת חכמי המחקר, כח גופני כמו המדמה והזוכר, וע"כ יש לו מקום מיוחד, וזה ידוע אצל החקירה כי הם השגת גופניות, ויש להם תנועה אפילו המחשבה, וע"כ השיב ארסטו למי שאמר שאין תנועה, כי דעתו זאת התנועה והכח הזוכר כח פרטי יקדמו לו שני כחות החוש והדמוי.

וכתב החכם הנזכר ומיוחקות כח המדמה, הזוכר והשומר. ומיוחקות המדבר ומשרתיו, והחושב והכח החושב אצל ארסטו כח מכיר והוא פרט, כלומר שהוא מכיר ענין אישי לא ענין כללי, כי כבר התבאר כי הכח החושב אינו דבר, אלא הכח המכיר ענין הדבר המוחש מבלעדי המדומה, והכח המכיר ארבע מדרגות, הראשונה החוש המשותף, והמדמה, והחושב, והזוכר. וכתב בן סינא כי אלו הכחות כלם לנפש אחת והם משרתים לנפש, וכח המדמה יקרא בהיקש אל הנפש החיונית מדמה, ויקרא בהיקש אל הכח המדבר חושב, והכח המדמה והחושב והזוכר אללו כחות לנפש החיונית, וע"כ היו אלה מקומות מיוחדים במוח. ובחוש יכיר הדברים הפרטיים והאישים, והזכרון והדמיון שומרים מה שמביא אליהם החוש מהפרטיים, והדמיון שומר הצורה והזכרת

ישמור

ישמור הענין הלוקח עמו ע"כ. — ודמיון זה כי טבע הכמות הכללי שישיגהו השכל, לא ישיגהו הכח הזוכר. אלא הוא זוכר כמות מוגדר, שכבר חשב אותו ודמהו, וע"כ זה הכח היא פרטי, ומצטרך בפעלו שיקדמו לו הדמוי והחוש.

פרק שנים וחמשים.

אמר מורנו ז"ל והתאר המורה על מהות הדבר וכו', ואמרנו מרוחק שהאלוק ית' אין לו סבות קודמות עליו הן סבות מציאתו ויתואר בהם, וע"כ התפרסם אצל כל אחד מהמעיינים המדברים למה שאומר כי האלוק ית' לא יוגדר ע"כ.

ואמר ארסטו והגדרים הם לכל מה שיש לו יסוד או מוחש או מושכל, כמו הדברים הלמודיים, אבל מה שאין לו אחד מאלה השני סודות הוא אחד, ומה שנמצא מהם במספר הוא במקרה, ואמר כי הצורה המוחלטת זולתי, הווה ולא נפסדת, ואין לה גדר יודיע עצמה, כי הגדר הוא לדברים המתהוים מהטבע, או מהמלאכה, והם הפרטים הרמוז להם.

וכתב החכם ר' שלמה בן גבירול ויש מופת אלקי ומוקדמותיו מהראשונים או מהשניים ואינו נמנע שיקרא זה מופת, ואע"פ שאין בו סוג ולא פרק, ויש מופת שאינו אלקי, והוא שמוקדמותיו מהסוגים והמינים והפרקים והסגולית, ומי שאמר שאין בחכמה האלקית מופת אם רוצה לומר שאין מופת בחכמה האלקית כלל בדרך מהגדרים, ואם רוצה לומר שלא ישמשו בחכמה האלקית מופת שאינו אלקי והוא המחובר מסוג ופרק דברו אמת אין חולק עליו ע"כ.

וכתב החכם הנזכר ומזה שנאמר בגדר שהוא בעל חלקים, יראה שהגדרים הם למורכב, ושהצורה והחומר וכל הדברים הפשוטים, אין גדר להם, אלא על צד ההמשלה וזהו שאמרו הוא דבר ידוע בגדר האמתי, אבל אם ימצא דבר שאין דברים קודמים לו, יש לומר שיתכן לגדרו בדברים המאוחרים שאינם מודיעים אמתת עצמו. וכן מצאתי שכתב אבונצר אמר„ וחלקי הגדר או קודמים על המוגדר, או מאוחרים ממנו„ ומה שחלקי הגדר קודמים המוגדר, הם המודיעים עצם הדבר מפורק מזולתו, בדברים שבהם מציאות אותו הדבר בעצם ולא במקרה, ושם הגדר נופל ע"ז יותר מנפלו על הגדר שחלקיו מאוחרים מהמוגדר, ואם היה מהנמצאים דבר שא"א שימצא לו דבר קודם לו, אי אפשר להודיעו אלא בגדרים שחלקיהם מאוחרים מהמוגדר ע"כ. —

ואמר החכם הנזכר והדברים המוגדרים שנים מינים, מין אין לו דברים קודמים עליו, ומאוחרים ממנו, והמין הראשון הגדר בו יתחבר לעולם מהדברים המאוחרים, מאחר שאין קודמים עליו, ודמיון זה מי שגדר האלוק ית׳ שהוא מניע העולם או שהוא צורת הכל ע"כ, והנראה לי מפני שאפשר לחשוב, כי זה וכיוצא בו, אע"פ שלא יודיע מהות הדבר הוא גדר ויוגדר בו הדבר, ע"כ אמר„ וע"כ התפרסם אצל כל אחד מהמעיינים המדברים למה שאמר כי האלוק ית' לא יוגדר. —

וכתב חכם ואם יאמרו כי המחוייב המציאות, וזולתו נמצאים, והמציאות כולל אותם, א"כ כבר נכלל עם זולתו תחת הסוג, וא"א שלא יפורק ממנו ויהיה לו

גדר

גדר: והתשובה כי המציאות יאמר עליו ועל זולתו בקדימה ואיחור, והוא נאמר על העצם ועל המקריים, והנה אינו נאמר בהסכמה, וע"כ אינו סוג, וכשלא יהיה המציאות סוג, אם תצורף אליו שלילה, והוא אינו במונח לא יהיה לו סוג, כי לא חובר אלא שלילה פשוטה, והמציאות אשר אינו במונח אשר לו ולזולתו מהעצמים אינו על דרך סוג, והעצם סוג לשאר העצמים. והתבאר מזה כי המחוייב המציאות אינו נופל תחת דבר מה במאמרות העשר, ואם אינו נופל תחת מאמר העצם איך נופל תחת המקרים, והאיך זה ומציאות המאמרות נוסף על מהותם למקריהם והוא חוץ מהויותיהם ומציאות המחויב המציאות בעל מהות — והנה נראה מזה כי מחוייב המציאות אין סוג לו ולא פרק, והנה אין גדר לו ע"כ. ונשוב אל הפרק.

אמר מורנו ז"ל א"כ אין יחס בינו יתברך על האמת, ובין דבר מהנבראיו ע"כ.

והוא כמו שבאר היחוס והצרוף כמנעים בחקו י"ת, כי המצטרפים יוחס כל אחד מהם אל האחר, בענין אחד משתתף לשניהם, ימצא לכל אחד מהם, ואותו הענין המשתתף יקרא צרוף, ויאמר כל אחד מהם בהקש אל האחר, והמצטרפים הם שתי קצוות, והצרוף יוקח פעם מהאחד אל האחר, פעם מהאחר אל האחד, כמו המעלה והמטה שהם שתי קצוות, וכשיוקח ממטה למעלה יקרא עלייה, וכשיוקח ממעלה למטה יקרא ירידה — ואמר החכם הנזכר כי מאמרת הצרוף דבר תפעלהו הנפש בנמצאים, ואלו לא היתה נפש לא היה צרוף, כמו שאלו לא היתה נפש כלל לא היה יחס. — ואמר ארסטו ויש לחשוב כי הצרוף קול בלבד, ואמר כי הצרוף יותר חסר משאר המאמרות, ואין לו בעצמו הויה ולא הפסד כמו לעצם, ולא הפכה כמו לאיכות, ולא גדול כמו לכמות, ולא להעתקה כמו לאין, ולא מין ממיני השנויים, וחדושו נמשך לתנועה, וזה בו דבר מחוייב בהכרח, כלומר שיהיה חדושו נמשך לתנועה במקרה, ודמיון זה כי לא ימצא קטן או גדול אלא אצל התנועה בכמות, ולא הויה ולא הפסד אלא אצל המתנועע בעצם ע"כ. ומפני שהיחס דבר תפעלהו המחשבה, ואין לו מציאות מחוץ לנפשו, וכן הזמן והמספר הנפש תפעל אותם, אמר מורנו ז"ל אחרי כן ואילו היה ביניהם יחס, כלומר בין האלוק י"ת ונבראיו היה מתחייב שישיגהו מקרה היחס, ואע"פ שאינו מקרה בעצמו י"ת, אבל הוא על דרך כלל מקרה מה. ואחר כן אמר: ויהיה כלל כל מה שבזה הפרק כי הוא י"ת אחד מכל הצדדים, אין רבוי בו ולא ענין נוסף על העצם, ושהתוארים משנוי הענינים הנספרים הנמצאים בספרים המורים עליו י"ת הם מצד רבוי פעליו, לא מצד רבוי בעצמו, ומקצתם להורות על שלמותו, כפי שנחשוב שהוא שלמות.

פרק חמשה וחמשים.

מפני שזה הפרק מהפרקים המועילים שבזה הספר ענייני פלוסופי ראיתי להעתיקו כלו.

אמר מורנו ז"ל כבר קדם לנו במספר מקומות מזה המאמר, כי כל מה שיחייב גשמות, התחייב בהכרח להרחיקו ממנו י"ת, וכן כל הפעלות ירוחק ממנו,

כי

כי כל הפעלות יחייב השנוי, ושהפועל לאותם ההפעליות זולתו הנפעל בלי ספק, ואילו היה מתפעל בשום צד מצדי ההפעלות, היה זולתו הפועל בו והמשנה אותו. וכן יתחייב בהכרח שירוחק ממנו כל העדר, ושלא יהיה שלמות מה נעדר ממנו פעם, ונמצא פעם אחרת, כי אם הונח היה שלם בכח, וכל כח יתחבר לו ההעדר בהכרח, וכל מה שיצא מהכח אל הפועל, א"א לו מבלתי מוציא זולתו נמצא בפעל יוציאהו, וע"כ יתחייב שיהיו שלמותיו כלם נמצאים בפעל, ושלא יהיה לו דבר בכח בשום צד; ומה שיתחייב בהכרח שירוחק ממנו עוד, הדמות באותו דבר מהמנצאים, וזה דבר כבר הרגיש בו כל אחד, וכבר פרסמו בספרי הנביאים ברחוק הדמות, ואמר מאין כמוך ע"כ.

זה שאמר שהרגיש בו כל אחד. מפני שזה דבר מפורסם לכל, וכן אמרו חכמים ז"ל, ואתא מרבבות קדש, אות הוא ברבבותיו. ואמרו דגול מרבבה מדוגם הוא ברבבה שלו, מלך בשר ודם גבור, וברבבותיו גבור ממנו, הוא נאה, וברבבותיו נאה ממנו. אבל הקדוש ברוך הוא וברוך שמו, אין כמוהו ברבבותיו — שנאמר אין כמוך באלקים ד'!—

אמר מורנו ז"ל ויהיה עיקר הדבר, כי כל דבר יביא לאחד מאלו המינים הארבעה, יתחייב בהכרח להרחיקו מהאלוק ית' במופת מבואר. והם כל מה שיביא לגשמות, או מה שיביא להפעלות ושנוי, או מה שיביא להעדר, כמו שלא יהיה דבר בפעל, ואח"כ יהיה בפועל, או מה שיביא לדמות דבר מהנביאים. ואלה מכלל תועלת החכמה הטבעית בידיעת האל, כי כל מי שלא ידע אותן החכמות לא ירגיש בחסרון ההפעליות, ולא יבין ענין מה שבכח ומה שבפעל, ולא ידע חיוב ההעדר לכל מה שבכח, וכי מה שהוא בכח יותר חסר מהמתנועע ליציאת אותו בכח בפעל, והמתנועע חסר בצרופו למה שבעבורו התנועע עד שיגיע בפעל; ואם ידע אותם הדברים ולא ידעם במופתיהם, לא ידע הפרטים המתחייבים מאותם המוקדמות הכלליות חיוב הכרחי, וע"כ לא יהיה לו מופת באלוק ית' ולא בחיוב הרחקת אלו ממנו ע"כ. — והמתעסק בחכמות ידע אמתת דברי מורנו ז"ל.

פרק שבעה ותמשים.

אמר מורנו ז"ל ידוע כי המציאות היא מקרה קרה לנמצא, וע"כ הוא ענין נוסף על מהות הנמצא, זה הוא הדבר המבואר המחוייב בכל מה שיש למציאות סבה, כי מציאתו ענין נוסף על מהותו, אבל מה שאין סבה למציאותו, והוא האלוק ית' לבדו, כי הוא זה ענין אמרנו בעדו ית' שהוא המחוייב המציאות מציאותו עצמו, ועצמו מציאתו, ואינו עצם קרה לו שנמצא, ויהיה מציאותו ענין נוסף עליו, אלא הוא מחויב המציאות תמיד, לא קרה שקרה לו, וא"כ הוא נמצא לא במציאות, וכן חי לא בחיים, ויכול לא ביכולת, ויודע לא בידיעה, אלא הכל הוזר לענין אחד אין רבוי בו ע"כ.

וכתב החכם הנזכר ואמרנו בדבר שהוא נמצא, לא יורה על ענין נוסף על עצמו חולה לנפש, כאמרנו בדבר שהוא מלובן; ומצאנו שטעה בן סינא וחשב כי האחד ענין נוסף על העצם, וכן המציאות כאמרנו שהדבר נמצא, ואין קיום לנמצא בו בעצמו והוא מאמר מתועה מאוד, כי זה יחייב לו שיהיה שם הנמצא מורה על מקרה משתתף לנאמרות חולה לנפש, והיא דעת בן סינא, ויאמרו בעד אותו המקרה, כשיאמר בו שהוא נמצא, אם יורה על הענין הנודק, או על מקרה נמצא באותו המקרה, וימצאו מקרים אין תכלה להם וזה טעות, ואחשוב כי זה הענין הוא אשר אבו להרחיקו ממנו ית'.

וכתב אבונצר וסבת זה תנועה, כי שם הנמצא תכניתו גזור, והגזור יורה על מקרה, וע"כ אין צריך שיובן ממנו ענין מורה על מקרה, אלא ענינו מה שיורה עליו שם העצם ע"כ.

וכתב חכם והמציאות מקרה לדברים כלם, והמהויות יקרה להם המציאות בסבה כי אין המציאות להם מעצמם, וכל מה שאינו מעצם הדבר, הוא לו בסבה, ועל כ היתה הראשונה מציאות בלא מהות נוספת ע"כ.

וכתב החכם הנזכר ולא יאמרו הפלסופים שיש לראשון מציאות בלא מהות, ולא מהות בלא מציאות, אלא יאמרו הפלסופים שהמציאות במורכב תאר נוספת על עצמו, ושזה התואר קנה אותו מהפועל, והאמינו כי מה שהוא פשוט אין פעל לו, שזה התואר לו אינו נוסף על מהות ושאין לו תאר שיהיה מחולף מהמציאות לא שאין לו מהות כל עיקר. ואמר עוד והדבר הרמוז אליו דבר ומהותו דבר, ודמיון זה כי המים הרמוז אליהם הם דבר, ומהותם הוא דבר אחר זולתי המים הרמוז אליהם, וכן הדבר ברבים מהדברים, ואף על פי שאין זה בכלם, כי הדברים הפשוטים במציאות והמהות בהם דבר אחד בעינו ע"כ.

אמר ומה שצריך שתדעהו, כי האחדות והרבוי מקרים קרו לנמצא מצד שהוא הרבה או אחד כבר התבאר זה במה שאחר הטבע; וכמו שהמספר אינו נפש המספרים, כמו כן אין האחדות נפש הדבר המתאחד, כי אלו כלם מקרים מסוג הכמות המפורק ישיגו לנמצאים המוכנים לקבל כמו אלה המקרים. אבל המחויב המציאות הפשוט על האמתה שלא תשיגהו הרכבה כל עיקר, כמו שהוא נמנע עליו מקרה הרבוי, כמו כן הוא נמנע עליו מקרה האחדות כלומר שאין האחדות מקרה נוסף על עצמו, אלא הוא אחד לא באחדות וכאמרנו בו קדמון מהסקל מה שהוא מבואר נגלה, כי הנה הקדמון יאמר למה שישיגהו הזמן שהוא מקרה לתנועה הנמשכת לגוף, והוא כמו כן מטעד המצטרף, כי אמרך הקדמון ברוחב הזמן כאמרך הארוך והקצר ברוחב הקו, וכל מה שלא ישיגהו מקרה הזמן לא יאמר בו על האמתה לא קדמון ולא חדש, כמו שלא יאמר במתוקות לא מעוות ולא ישר, וע"כ כל מה שתמצאהו בספרים שמתארים אותו ית' בראשון ואחרון הוא כמו שמתארים אותו ית' באזן ובעין והכונה בכל זה שלא ישיגהו שנוי, ולא יתחדש לו ענין בשום פנים, לא שהוא ית' נופל תחת הזמן, וכל מה שנאמר אחד ענינו דומה לו, לא שענין האחדות משיג לעצמו.

פרק שמונה וחמשים.

אמר מורנו ז"ל דע בי תאר האלוק ית' בשללות הוא התאר האמתי שלא ישיגהו דבר מן ההקל ואינו חסרון בחק האלוק ית' כל עקר ולא עול, אבל תארו בחיובים יש בו מהשתוף והחסרון מה שכבר בארנוהו ע"כ.

ואמר ארסטו והשוללות מתוארי הבורא ית' יותר צודקות מהמחויבות, כי כל מה שיחויב לו מהתארים לא ימלט מתארי העצם או המקרה, ובורא העצם והמקרה לא ישיגהו תאר מתאריהם בעצמו, וכל מה שישולל ממנו מהתארים הם צודקים בלי ספק ע"כ. והסתכל במה שאמרו החכמים ז"ל לפי מעשה אני נקרא. —

וכתב חכם. והפלסופים אמרו כי עלת ההתחלה הראשונה אחד. ואמנם יתרבו כשיצורף דבר אליו, או צרופו לדבר, או לשלילות דבר ממנו, והשלילה לא יתחייב רבוי בעצם השלול ממנו, ולא הצרוף יתחייב רבוי, וע"כ לא ירחיקו רבוי השלילות ולא רבוי הצרופים, אבל הם משיבים כל אלו הדברים אל השלילה והצרוף וכשאומר הוא צרופו אל הנמצאים אחריו, וכשאומר התחלה רומזים כי מציאות זולתו ממנו והוא סבתו, והוא צרוף לעלילותיו, וכשאומר מחוייב ענינו שאין עלה לו. — ונשוב אל הפרק.

אמר ואחר זו המוקדמה אומר כי האלוק ית' כבר התבאר במופת שהוא מחויב המציאות ואין הרכבה בו, ולא נשיג אלא ישותו בלבד ולא מהותו, וע"כ הוא נמנע שיהיה לו תאר חיוב, כי הוא ית' אין לו ישות חוץ למהותו שיורה התאר על אחד מהם, וכ"ש שתהיה מהותו ישות מורכבת ויורה התאר על החלקים, כ"ש שיהיו לו מקרים ויורה התאר עוד עליהם, אין לו תאר חיוב בשום פנים ע"כ.

ואמר ארסטו בספר הנפש והאיש הרמוז אליו דבר, ומהותו דבר אחר, ודמיון זה כי המים הרמוז אליהם דבר אחד, ומהותם הוא דבר אחר זולתי המים הרמוז אליהם וכן הענין ברבים מהדברים, ואע"פ שאין זה בכולם כי הדברים הפשוטים המציאות והמהות בהם דבר אחד בענינו ע"כ. וכתב החכם ר' שלמה בן גבירול כי הפועל הראשון יש לו מציאות ולא מהות. ע"כ. —

וכתב חכם ואתה לא תדע הנעלם אלא בנראה, וענינו כי כל מה שתשאל האיך הדבר? אין דרך להבינך אותו אלא כשנתן לך משל ממה שתראה בחוש הראשון יודע תהיה תשובתך כמו שתדע זולתך, והכוונה כי אתה לא תוכל לדעת דבר מהאלוק ית' אלא בהקש לדבר מנפשך, ותשיג מנפשך כי יתרונות השלימות אשר לראשון ומחסרון אשר בך, ותדע כי מה שהבנת בחק הראשון, יותר נכבד ויותר מעולה ממה שהבנת אותו בחק נפשך, ותהיה אמונה בנעלם בכלל, כי אותה התוספות לא תמצא בחקך, וע"כ אם יש לראשון דבר אין לו דומה, כך אין דרך לך לדעתו כלל, וזה הוא עצמו, כי הוא מציאות בלא מהות והוא מקור כל מציאות, וא"ת היאך יהיה מציאות בלא מהות? א"א שנתן לך משל ע"ז מנפשך, א"כ אי אפשר שתבין אמתת מציאות האלוק ית' ומהות אחד ואין זה דומה לו בזולתו, כי זולתי הוא עצם או מקרה, והוא ית' אינו עצם ולא מקרה, וזה הדבר אין המלאכים יודעים אותו, כי הם עצמים מציאותם זולתי מהותם, אבל מציאות בלא מהות אין לשום נמצא אלא לאלוק ית', א"כ לא ידע האלוק ית' אלא האלוק לבדו ע"כ.

ורבינו

ורבינו ז"ל תפש לשון אחרונים שאומר ומשכל וגו' שהוא מחויב המציאות. אבל לשון לדשטו לדודי אל גוד שהוא הכרחי המציאות ויאמר על שלשה פנים. האחד כמוכרח לעשות הדבר, והשני שא"א שיהיה הדבר נמצא אלא בו, כנפוש לבעל חיים שגובר עליו הדם, והשלישי אשר א"א שימצא על זולתו הענין שהוא עליו, ובזה המין מההכרח בלבד, יאמר בהתחלה הראשונה שהוא הכרחית, לא בענין שהוא מוכרח, ולא בענין שהוא מצטרך לדבר צורך הכרחי. ונשוב אל הפרק.

אמר ואין צריך לשמש אלו השוללות ולא ישולחו עליו כלומר שלא יאמרו עליו במוחלט אלא הצד שידעת שישולל מהדבר מה שאין דרכו שימצא לו, כמו שנאמר בכותל לא רואה ולא שומע; ואתה המעיין בזה המאמר הוי יודע כי אלו השמים והם גוף מתנועע. מדדנו אותו בזרת ובאמה, וידענו שעורי הלקים מהם ורוב תנועותיהם, וילאה שכלנו כל הלאות מהשגת מהותם, עם היותינו יודעים שהם בעלי חומר וצורה, אלא שאינו כמו זה החומר אשר בנו, וע"כ לא נוכל לתאר אותם אלא בשמות שאינם מיושבים לא בחיוב המיושב, כי אנו אומרים שהשמים לא קלים ולא כבדים, ולא מתפעלים, וע"כ אינם מקבלים רשום, ואינם בעלי טעם ולא בעלי רוח והדומה לאלו השוללים, וכל זה לסכלותינו באומד החומר ההוא, והאיך יהיה ענין שכלינו כשישתדלו להשיג הנקי מהחומר הפשוט תכלית הפשיטות המחוייב שאין סבה לו, ולא ישיגהו ענין נוסף על עצמו, השלם אשר שלמותו שלילת החסרונות ממנו כמו שבארנו, כי אנחנו לא נשיג זולתי ישותו לבד, שיש נמצא אינו דומה דבר מכל הנמצאים שהמציאם, ולא ישתתפו עמו בענין בשום פנים ואין רבוי בו, ולא חולשה מהמציא זולתו, ויחסו לעולם יחס רב החובל לספינה ואין זה ג"כ יחס אמת ולא דמיון אמת, אבל הוא להיישיר השכל שהוא ית' מנהיג הנמצאים ומתמידם וישמור סדורם כפי מה שצריך. ע"כ׃

וזה הענין האמת שזכר, מצאנו שרמזו לו החכמים ז"ל במדרשים. אמרו נתקבצו לו כל ישראל אצל משה, אמרו לו משה רבינו אמור איזו היא מדת כבוד שלמעלה, משל למה הדבר דומה לאחד שאמר מבקש אני לראות כבודו של מלך, אמרו לו לך למדינה ואתה רואה, נכנס וראה וילון פרוס על פתח המדינה ואבנים טובות ומרגליות, ולא היה יכול לזון עיניו ממנו עד שנפל, אמרו לו אם וילון פרוס על פתח המדינה ואבנים טובות ומרגליות, לא יכולת לזון עיניך עד שנפלת אלו נכנסת למדינה על אחת כמה וכמה; לכך נאמר ובגאותו שחקים.

ואמרו עוד השמים מספרים כבוד אל, לגבור שנכנס למדינה ולא היו יודעים מה כחו אמר להם פקח אחד, מאבנא דהוא מתגושש אתון ידעין כחו כך מן השמים אנו למדין מה כחו של הקב"ה. א"ר יהושע בן לוי לפי שנאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, יכול שכבודו מלא העליונים והתחתונים, שנאמר כי אראה שמיך מעשי אצבעותיך, אין בהם אלא משמוש ידיו של הקב"ה משל למלך שפרש וילון לפתח פלטין שלו, אמר המלך כל מי שהוא חכם יאמר מה השלמה הזאת, וכל מי שהוא עשיר יעשה כמותה וכל מי שהוא גבור יצא ויגע בה. כך הקב"ה מתח את השמים כדוק זה של עין, שנאמר הנוטה כדוק שמים, אלא שפרשו כמין וילון, אמר הקב"ה כל מי שהוא חכם יאמר מה השלמה הזאת, וכל מי שהוא עשיר יעשה כמותה, וכל מי שהוא גבור יצא ויגע בהן, וזה

ענין

ענין אמתי, כי שכל האדם יקצר מהשיג אמתת עצם השמים, וכ"ש אמתת הרוחניים שבהם — כ"ש אמתת עושיהם! — ואינו משיג אלא השמים הנראים, שהם כדמות וילון פרוש על פתח המדינה, לא המכוסים ממנו שאין ביכלתו להשיגם, ואין חכמתו אלא בדברים הנפסדים לא ברוחניים, וזה ענין מה שאמרו שאינו יכול ליגע בה. ואמר כי נטה שמים כדוק של עין והוא הרקיע, והמשילו אותו לדוק העין והוא הדוק הגלידי והוא בתכלית הזכות ובו יהיה הראות, כי יתרשמו בו הצורות, כמו שמתרשמות באויר הזך, כמו שאחז"ל הוגלדה טפה האמצעית: וירצה מדבריהם אלו שהשמים גופים כבדים אינם מתנועעים מעצמם אלא תנועתם מוכרחת כתנועת האבן, וכן היו מאמינים מקדמוני חכמי המחקר שהשמים כבדים ושהנפש תניע אותם, כמו שתניע הנפש גוף האדם, וכן כתב החכם ר' שלמה בן גבירול בשירו, חשין ישא שחקים על זרועו, כמו תשאי גויה ואלמה. ואני אדבר מזה בפרק רביעי מהחלק השני:

פרק תשעה וחמשים.

אמר מורנו ז"ל יש לשואל שישאל ויאמר, מאחר שאין תחבולה בהשגת אמתת עצמו, והמופת יחייב כי הדבר המושג הוא שנמצא בלבד, ותארי החיוב נמנעים עליו כמו שהתבאר, א"כ יהיה מה שהשיג מרע"ה ושע"ה הוא מה שהשיג אחד מן התלמידים, ודבר מפורסם אצל בעלי התורה והפלסופים כי היתרון בזה רב מאד? — ודע כי הדבר כן כי היתרון עצום בין המשיגים, כי כל מה שיתוסף בתארי המתואר, יסוגל יותר ויקרב המתואר, מהשגת אמתתו, כמו כן כל מה שתוסיף לשלול ממנה תקרב אל ההשגה ותהיה קרוב אליו, יותר ממי שלא ישלול מה שהתבאר לך במופת לשלול אותו ע"כ.

ויש לומר כי ממה שאמר בפ' כ"ז יתבאר כי היתרון בזה הענין דבר נראה והוא, כי המרחיק ממנו י"ת במופת, כל מה שיביא לגשמות או להפעלות ושנוי או לחסרון והעדר, יש לו יתרון גדול על מי שיאמין זה בקבלה ולא ידע להרחיקו במופת ע"כ.

ואני אומר כי לפי יתרון החכמים אלו על אלו בהשגת אמתת הנמצאים, יהיה היתרון ביניהם בהשגת מציאת בוראם — ופסוק מלא הוא. הודיעני נא את דרכך ואדעך. וכן הענין ביחוד כי יתרון החכמים בו אלו על אלו גדול מאוד, כי לפי ידיעת החכם בחסרון הנמצאים והצטרכם לממציא, ולמתמיד מציאותם, ויודע כי אפילו השלם שבהם מלבד האלוק י"ת, לא ימלט מחסרון עד שידע ידיעה ברורה, שאין נמצא אמתי ושלם אלא האלוק ית' תהיה ידיעתו ביחוד האמתי, ומדרגות החכמים בזו הידיעה רבות מאוד וחלוקות אלו מאלו.

ואמר חכם וא"ת במה הוא יתרונות מעלת המלאכים והנביאים והחכמים על אלו, אם לא תצוייר ידיעתו על האמת? ואמר כבר ידעת כי לידיעה שתי דרכים, האחת הדרך האמתית, וזה השער סגור לא יתכן לשום נולד מהנולדים להשיגו, והשנית ידיעת התארים והשמות, וזה השער פתוח לילודים, ובו יתרונות פעולותיהם. כי מי

שיודע האלוק יודע ויכול יראה נפלאות מעשיו במלכות השמים והארץ ויצירת הנפשות והגופים, ויחקור וידקדק מעשיו, ויגיע למעלה גדולה מהידיעה כמעט שאין לה תכלית. וכן יתרונות ידיעות בני אדם לאלוק ית'. הוא כפי שעור שיגלה להם ממעשיו יתקרב ידיעתם לידיעת האמת.

וכתב אחר וא"ת האיך הדרך לידיעת האלוק? והתשובה שידע במופת שידיעתו נמנעת ושלא ידעהו זולתו ואשר יצייר שידע פעליו ותאריו ושאין דומה ושמציאותו בלא מהות · אין אלה לא וא"כ לא ידעהו זולתו, וכבר אמר הצדיק הגדול הלאות מהשגת הבורא השגה. ובאמת כי כל בני אדם ילאו להשיגו, אבל מי שידע במופת אמתי מניעת השגתו הוא יודע משיג, ומי שלא ידע כי הלאות הכרחי במופת, הוא סכל בו והם כל בני אדם. ע"כ. ואמר אחר חשבו במעשי האלוק ואל תחשבו בעצמו. — ואמר אחר כי יקשה מאד להשיג אמתת הנפש מופשטת מפעליה אפי' על החכמים, כ"ש על זולתם מב"א. וכ"ש העצמים האלקיים שהם למעלה ממנה.

ואומר כי זה הענין בעצמו יקרה בהשגת השכל, כלומר שיש יתרון גדול בין המשיגים אותו, כי יש מב"א והם החכמים שלא ישיגוהו כלל, ויש מהם מי שיקרב מהשגתו, והם בזה עוד מדרגות רבות, וזה כמי שלא יראה אור השמש כלל, או כמי שיראה אותו באויר עכור או כמי שיראה באויר זך. וכן כתב החכם בן אלצאיג — אמר והשכל כשישיגהו האדם יהיה מציאות אותו האדם בו מציאות אחר זולתי מציאותו בשאר כחותיו, ויהיה מהנמצאים האלקים, ויהיה קרוב מהאלוק ית' וית', ויגיע לנו רצונו ויהיה בטובות אלקיות, ואין להם מספר, ויצא מהחשך הגמור והוא ענין בעל חיים שאינו מדבר, וזה יש לו יתרון כיתרון מי שהוא באויר זך רחוק מהרטיבות המתמזג, כי אויר אלו המדינות שאנחנו בהם אינו זך גמור, כי יתערב עם אוירים קיטור עב, וע"כ אינו זך — ויתבאר זה לחוש הראות כשירבה הקיטור, כי השמש תהיה אדומה, וכן היא נראית בזרחה ובערבה. כמו כן ענין השכל כי לא נראה אותו בעצמו, אלא נראה אותו עם זולתו, כמו שנראה השמש ואנחנו במים, ואחרי כן נראה אותה ואנחנו באויר והאויר יהיה לפעמים זך ולפעמים עכור. וזה השכל לא נוכל לראותו בעצמו אלא נראה רשומו בזולתו, וע"כ נראה במקצת המושכלות ראיה היא קרובה מעצמו, ובמקצתם ראיה היא יותר רחוקה, ויהיה בין הרואים יתרון כפי יתרון דעותיהם, כמו שיש יתרון בין רואי השמש ע"כ. ונשיב לדבריו.

אמר וכבר ידעת אמרתם המפורסמת, אשר מי יתן כל האמירות במותה ואני אזכור אותה בלשונם, ואעיר אותך על ענינה, דהאי דנחית קמי ר' חנינא וכו'·

וכתב בן סינא וההמון בתחלה עיינו לנפשותיהם וידעו תאריהם, והשיגו אלוקם למה שהוא שלמות בחקי ידיעתם ויכלתם וראותם ושמעם ודבורם ורצונם ובחירתם, והונחו אלו השמות כנגד אלה הענינים אלו המלות, ואח"כ היתה תכליתם בשבח האלוק ית' וית' שנאמתו בתארי שלמותם, והוא מרוחק מתאר שלמותם כמו מרומם מתארי חסרונם, אלא כל תאר שיצייר ליצורים והוא קדוש ומרומם ממנו וממה שדומה לו, ולולא שנתנה רשות לתאר האלוק י"ת באלה התארים, לא היה נכון לתאר אותו בהם עכ"ל. והסתכל בדבריו אלה ומה שכתב מורנו ז"ל בזה הענין ובלבד מה שאמר ולולי שנתנה רשות לתאר האלוק י"ת בהם לא היה נכון לתאר אותו בהם כמו מה שאמר ר' חנינא·

אמר

אמר וחכמות זה המשל הוא אמרו דנרי זהב ומקלסין אותו בשל כסף וכו'. להודות כי אלה אשר הם אצלנו שלמיות אין אצלו ית' מאומה דבר, אלא כלם חסרון בחקו, כמו שבאר ואמר והלא גנאי הוא לו, והסתכל במה שיבא בפרק נ"ט.

פרק תשעה וחמשים.

אמר מורנו ז"ל והשתדל כל השתדלות שתוסיף שלילת דבר במופת לא שתשלול בדבור כי כל מה שיתבאר לך במופת שלילת דבר ממנו מדומה מציאותו לא תקרב מדרגה בלא ספק, ובזה הצד היו אנשים קרובים ממנו מאד ואחרים בתכלית המרחק לא ששם קורבת מקום שירחק ממנו ויקרב כמו שחושבים עורי הלב. והבן זה מאד ודעהו ע"כ.

אמר והבן זה מאד ודעהו להעיר על ענין שכתבתי למעלה —

ואמר ולא אומר כי המחייב התארים לה' ית' מקצר מהשיגו, או משתף או שהשיגו בחלוף מה שהוא עליו, אבל אומר כי הרחיק מציאות האלוק ית מאמונתו והוא לא ירגיש ע"כ·

ואמר החכם הנזכר ואם אמרו שהפלוסופים מאמינים שיש בנפש אפשרות אלו התארים כי הם מאמינים שהיא משגת ומניעה, ומאמינים עם זה שאינה גוף? והתשובה כי אינם רואים שאלה התארים הם לנפש נוספים על העצם, אלא רואים שהם תארים עצמים, ומדרך התארים העצמיים, שלא יתרבה להם המונח הנושא להם בפעל, אבל יתרבה בלך שיתרבו הגדרים בחלקי המוגדר· והיא רבוי מחשבי אצלם לא רבוי בפעל מחוץ לנפש, ודמיון זה כי גדר האדם חיוני מדבר, ואין הדבור והחיוניות נבדל זה מזה חוץ לנפש בפעל, וע"כ יתחייב שיודה האומר שאין מתנאי מציאות הנפש החמר שיש בנמצאים הנבדלים מהחמר מה שהוא בפעל מחוץ לנפש והוא הרבה בגדר, וזה דעת הנוצרים באמונת השלוש שאינם דומים שהם תארים נוספים על העצם, אלא הם מתרבים בגדר, והם רבים בכח ולא בפעל, וע"כ אמרו שהם שלשה ואחד, כלומר אחד בפעל שלשה בכח. — ואמר עוד והמדברים האמינו שיש בכאן עצם אינו גוף ולא בגוף, והוא חי יודע, רוצה ויכול ומדבר. ושומע ורואה, והוא הפועל לכל הנמצאים בלא אמצעיים, ויודע אותם בידיעה שאין לה תכלה, כי הנמצאים אין להם תכלה, והכחישו העלות אשר בכאן, ואותו העצם החי היכול היודע הרוצה השומע הרואה והמדבר, הוא כמלא על כל דבר נדבק בו, ויקרו מזה גנאים והם כי מה שזה תארו מהנמצאים בהכרח בסוג הנפש, כי הנפש עצם אינה גוף והיא חיה יודעת ויכולה ורוצה ושומעת, ורואה ומדברת ואלו השימו התחלת הנמצאים נפש כללית נבדלת מחומר, ולא ירגישו בזה, ויתחייב מאלו התארים שיהיה עצם מורכב קדמון, — וזה הפך מה שיאמרו כי הכל מחודש. —

אמר והנה יש בכאן שני דעות, דעת מי שרואה שהם נפש העצם ואינם רבוי ודעת מי שרואה הדבר [בהפך]. ואלו שתי כתות האחת השימה הרבוי רבוי קם בעצמו והשנית השימה הרבוי קם בזולתו. וזה כלו רחוק מכונת הדת. וא"כ מה שצריך ההמון

תענין אלו התארים הוא מה שפרסמה אותו הדת בלבד, והוא ההודאה במציאותם מבלתי שתבאר אותם כמו שבארו אלה כי אי אפשר שיגיע אצל ההמון אמת על עקר. ואולה לומר בהמון כל מי שלא עיין במלאכה המופתית. ושם הוא שהגיעה להם מלאכת הדברים או לא הגיעה מפני שאין בכח מלאכת הדברים העמידה על זה השיעור מהידיעה. ע"כ.

פרק ששים ושמונה.

אמר מורנו ז"ל כבר ידעת פרסום זו האמירה שאמרו הפלוסופים באלוק י"ת והוא אמרם שהוא השכל והמשכיל והמושכל, ושאלה השלשה ענינים בו ית' ענין אחד אין רבוי בו וזה הענין הוא ענין מופתי מבואר כפי מה שבארו הפלוסופים האלקיים: ואני אבינך מה שבארוהו במופת, דע כי האדם קודם שישכיל דבר, הוא משכיל בכח, וכשהשכיל דבר מה כאלו אמרת שהשכיל צורת זה העץ הרמוז אליו והפשיט צורתו מחמרו וצייר הצורה הפשוטה כי זה פעל השכל אז יהיה משכיל בפעל והשכל שהתקיים בפעל הוא צורת העץ המופשטת אשר בשכלו כי אין השכל דבר זולתי הענין המושכל והנה התבאר לך כי הדבר המושכל הוא צורת העץ המופשטת אשר הוא השכל המתקיים בפעל ואינו שני דברים, שכל וצורת העץ המושכלת, כי אין השכל בפעל דבר זולתי מה שהשכיל והדבר אשר בו הושכלה צורת העץ והופשטה שהוא המשכיל הוא השכל המתקיים בפעל בלי ספק כי כל שכל פעלו הוא עצמו ואין המשכיל בפעל דבר ופעלו דבר אחר אלא אמתת השכל ומהותו הוא ע"כ.

ואמר אדםטו והשכל והמושכל בהתחלה הראשונה דבר אחד כי המקבל השכל הוא עצם המושכל, ופירש החכם הנזכר כי השכל והמושכל יהי' דבר אחד כשישכיל מפני כי המקבל והמקובל משכל שניהם שכל וע"כ היה המשכיל והשכל והמושכל חוזרים לדבר אחד ואמנם יתפרדו בבחינת הענינים הנמצאים לו בשכל כי מצד שהוא מצייר המושכל נאמר בו שהוא משכיל ומצד שהוא מצייר בעצמו נאמר בו שהמשכיל הוא השכל עצמו הפך מה שישכיל בזולתו ומצד שהמצייר הוא המצוייר עצמו נאמר כי השכל הוא המושכל ע"כ: ונשוב לדברי מורנו ז"ל.

אמר והנה התבאר כי היות השכל והמשכיל והמושכל אחד במספר אינו בחק הבורא ית' בלבד אבל בחק כל שכל וכנו כמו כן המשכיל והשכל דבר אחד כשיהיה לנו שכל בפעל אבל אנחנו נצא מהכח אל הפועל פעם אחר פעם והשכל הנבדל כמו כן כלומר השכל הפועל לפעמים יהיה לו מונע ולא יפעל ואע"פ שאין המונע מעצמו אלא מחוץ והוא תנועה מה לאותו השכל במקרה ע"כ.

ורצונו לומר שאינה תנועה מוחלטת ולא גמורה כי התנועה יציאה מהכח אל הפעל ולא יתכן לומר זה בנבדל אלא מפני שעושה פעם ואינו עושה פעם מפני המשבש לפעלו באלו זה תנועה מהמקרית כי הפועל הנבדל לא יניע כח החמר אלא במקרה. — ואמר החכם הנזכר כי דעת אדםטו שיש לצורות הנבדלות מבא בהויה בפנים מה כלומר בבעלי הנפשות; ואומר הר"ם ז"ל כי יש לדבורים תנועה בגשמים ע"כ: ואשיב לדבריו.

אמר

אמר ולא לבאר זה הענין נכון עתה אלא הכונה שהוא ענין לו לבדו ית' ומיוחד בו הוא היותו שכל בפעל תמיד ואין מונע לו מהשגה לא מעצמו ולא מזולתו וע"כ יתחייב שיהיה משכיל ושכל ומושכל תמיד לעולם ועצמו הוא המשכיל והוא המושכל כמו שיתחייב לכל שכל בפעל ע"כ.

ראוי להסתכל בדבריו ולהבין מהם מה שזכר בסוף כי זה הענין מיוחד בו ית' לא בזולתו מצד הנמצאים כי הוא לו תמיד לעולם אין בו שום כח אבל הוא לעולם בפעל אבל השכל הפועל יש לו מונע אע"פ שאינו בעצמו אלא מחוץ, אבל אנחנו לא ימלט שכלנו מכח כי תמיד הוא יוצא אל הפועל פעם אחר פעם, כי הוא במונח והמונעים מחוץ רבים.—

וא"מ'ר אריסטו ולא יתחלק כל מה שאין לו חומר כמו השכל האנושי. ופירש החכם הנזכר כי אפשר שר"ל כי כל מה שהיה מהשכלים אין למושכלו חומר, והוא אחר השכל והמושכל ממנו דבר אחד בעינו, וזהו שא"א בו החלוק כמו שא"א בשכל האנושי. כי סבת החלוק בשכל האנושי, הוא שמושכל בצד מה הוא זולת, כי אלו התאחד השכל והמושכל ממנו מכל הצדדים, לא היו מושכלותיו רבות, כי סבת הרבוי הוא החלוף שבין השכל והמושכל ממנו מכל הצדדים. ואפשר שר"ל כי הראיה כי כל מה שאין לו חומר לא יתחלק המושכל ממנו מהשכל האנושי, כי אנו רואים אותו נקי מהחומר בעצמו, ואע"פ שאינו נקי לגמרי השכל והמושכל ממנו יהיה רב, וא"כ מה שהוא נקי מהחומר לגמרי המושכל ממנו והשכל דבר אחד לגמרי כלומר מכל צד ע"כ.— ואמר בן סינא ואמרנו במחויב המציאות שהוא משכיל ומושכל ושכל, ור"ל שהוא נקי מהחומר ומקשירות החומר ומקריו ע"כ.

וכתב עוד והנפש תצייר עצמה וציורה לעצמה ישימה שכל ומשכיל ומושכל, אבל ציורה לאלו הצורות לא ישימה כן, כי היא בעצמה בגוף תמיד שכל בכח, ואע"פ שיצא בקצת הדברים אל הפעל. ומה שאמרו כי עצם הנפש תהיה היא המושכלות הוא מכלל שהוא נמנע אצלי, כי אין אני מבין מה שאומר, כי דבר יהיה דבר אחר ולא משכיל האיך יהיה זה? ע"כ.

וכתב החכם ר' אברהם אבן עזרא ז"ל ע"ז הפסוק ואדעך בשם, והיודע מתאחד בידוע וע"כ אמרו בדעת עליון שהוא יודע וידוע, ודעת הנבראים אינה כן בעבור העצם ע"כ אבל יראה מלשון דברי אריסטו כי זה הענין נמצא בשכל העיוני, כמו שאמר מורנו ז"ל כי בחק כל שכל ובשכלנו כשיהיה שכל בפעל, כי כתב בספר הנפש, אמר וציור השכל לעצמו הוא על צד ציורו למושכלות שיצייר הדברים הנמצאים, מצד שהמצוייר בהם זולתו המצייר, וצייר עצמו מצד שהמצייר בו והמצוייר הוא דבר אחד בעיני כלומר ששניהם ידיעה כלומר המשיג והמושג ע"כ. אבל החכם הנזכר כתב בפירושו לזה הספר, אבל צריך שנאמין כי זה אשר אמר אותו נמצא על השלמות בדברים הנבדלים, כלומר היות השכל והמושכל דבר אחד, מכל הצדדים, אבל בשכלנו אנחנו כאילו הוא במקרה, כי עצמו אינו דבר אחד, אבל השכילו הנמצאים שהם חוץ לעצמו, וזה בחלוף הנבדלים שלא ישכילו דברים שהם חוץ לעצמם ע"כ.—

ולא היה מכוון רבינו ז"ל בזה הפרק באור זה הענין כי הוא מבואר בספר הפלסופים אלא להעיד כי שכל מחויב המציאות לעולם בפעל ואינו בכח בשום עת. ולהעיד בו על סתר מהסתרים.

פרק תשעה וששים.

אמר מורנו ז"ל והפילסופים כמו שידעת יקראו האלוק ית' העלה הראשונה והסבה הראשונה — ואלה המפורסמים והמדברים יברחו מאלה השמות מאוד, ויקראוהו פועל, ויחשבו כי הפרש גדול בין העלה והפועל, כי אם אמרנו שהוא עלה יתחייב מציאות העלול, וזה יביא לקדמות העולם, ואם אמרנו פועל לא יתחייב מזה מציאות הפועל עמו, כי הפועל יקדם לפעלו, וזה מאמר מי שלא יבדיל בין מה שבכח ומה שבפעל, ואשר תדעהו שאין הפרש בין אמרך עלה ובין אמרך פועל בזה הענין, כי כשתקח העלה בכח היא תקדם לעלול בזמן, אבל כשתהיה בפעל יהיה עלולה נמצא במציאות העלה בפעל בהכרח. ע"כ.

ואמר החכם הנזכר והעלה והסבה שני שמות נרדפים, והם נאמרות על הסבות הארבע, וההפרש אשר בין העלות הכלליות והפרטיות כי הכלליות הן ועלוליהן הכלליים לעולם יחד, כלומר שאינם נמצאות פעם בכח ופעם בפעל, אבל הפרטיות פעם נמצאות עם עלוליהן הפרטיים ופעם אינן נמצאות עמהן, כמו זה הבונה שבנה את זה הבית מפני שהעלות הפרטיות פעם נמצאות עם עלוליהן בהיותן בפועל, אבל אם יהיו בכח לא ימצאו לעולם יחד, כי הבית והבונה אינם מתהוים ביחד ולא נפסדים יחד.

אמר מורנו ז"ל ומדעותיהם שאין אני חולק עליהם שהבורא ית' הוא הפועל והוא הצורה והוא התכלית. ע"כ.

ויש להסתכל כי לא אמר שזו היא דעתו, אלא אמר שאינו חולק עליהם. מפני שיראה שזו הדעת נמשכת אחר דעת המדברים, והיא אמת על הדרך שפירש הוא אחרי כן, ואמר והכונה בכאן לבאר היותו פועל לפרטי הפועלים ההווים בעולם, כמו שהוא פועל העולם בכללו כי לכל הסבות סבות עד שיגיעו לסבות הראשונות, כמו שזה הדבר פעול ופעלו הוא כן, עד שיגיע למניע הראשון, הוא הפועל על האמת לאלו האמצעיים כלם, ובזה הצד ייוחס כל פועל במציאות לאלוק ית' פעלו מי שפעלו מהפעלים הטבעיים וכן הצורות הטבעיות הנפסדות ההוות נמצאו א"א שלא תקדם להם צורה אחרת תכין החומר לקבול זו הצורה, וכן השנית עד שיגיע לצורה האחרונה, שהיא הכרחית במציאות אלו הצורות האמצעיות, שאותן האמצעיות סבת זו הצורה הקרובה ואותה הצורה האחרונה במציאות הוא האלוק ית'.

ואמר החכם הנזכר ודעת הפלוספים כי הנותן התכלית בנמצאים הנבדלים, הוא הנותן הצורה, והנותן הצורה, הוא הפועל, וע"כ יש לחשוב כי ההתחלה לכל אלו ההתחלות כשהוא פועל ותכלית אבל ענינו מהנמצאים המוחשים מאחר שתהיה היא הנותן להם האחדות, והיה האחדות שבהם היא סבת מציאות הרבוי אשר יקשור אותם באותו האחדות, היה התחלה לאלו כלם כשהוא פועל וצורה ותכלית, והיו כל הנמצאים יבקשו תכליתם בתנועה אליו, והיא התנועה אשר יבקשו בה ותכליתם אשר בעבורה נמצאו, וזה לכל הנמצאים בטבע, ולאדם ברצון, וע"כ היה מוטרח מבין שאר הנמצאים ומצוה ע"כ. ונשוב אל הפרק.

אמר ואל תחשוב כי מה שאמרנוהו בבורא ית' שהוא הצורה האחרונה לכל העולם, שהיא הצורה האחרונה שיאמר ארסטו בעדה בספר מה שאחר הטבע שהיא זולתי הוה ולא נפסדת כי אותה הצורה הנזכרת שם טבע ולא שכל נבדל ע"כ.

ומפני שאפשר שלא יבין המעיין בזה הספר מה היא אותה הצורה, ראיתי להזכיר בכאן דברי ארסטו הנזכרים שם אמר: ומה שיתהוה הוא זה הדבר הרמוז אליו כלומר האיש שהוא אחד במנין כמו זאת הכדור הרמוז אליה וזאת המסבה או דבר אחד ממה שייוחס משאר האישים וכמו שלא תעשה המלאכה הנחשת אשר ממנו הכדור או הרמוז אליו, כמו כן לא תעשה הכדור כלל וכשתהיה למונח הויה והוא לא יתדוקן מהצורה א"כ הצורה כמו כן אין לה הויה כי אלו היתה להויה היתה מלא דבר והנה התבאר מזה כי הצורה הכללית זולתי הווה ולא נפסדת ואומר בכלל כי אלו היתה לצורה הויה יתחייב שתהיה מורכבת מצורה וחומר ואותה הצורה כמו כן מורכבת מצורה וחומר, וזה לאין תכלה וא"כ ההויה אמנם היא לא הצורה הרמוז אליה ולא זה החמר הרמוז אליו אשר מקלתו בהויה ומקלתו בהווה.

אמר' ומה יש בכאן כדור כלל זולתי זה הכדור הרמוז אליו אשר בכאן א"כ מבואר שהוא זולתי הווה ולא מהוה כי המהוה הוא זה הדבר הרמוז אליו לזה הדבר הרמוז אליו וכשיתהוה זה הדבר הרמוז אליו יתהוה בצורה כמו זה הדבר המהוה אותו וא"כ הדברים ההווים והמהוים הם האישים המוחשים ומקלת אלה יש להם שמות כפלוני ופלוני ומקלתם אין להם שם ידוע לאישיהם אבל יורו עליהם ברמיזה כמו זה הכדור וזו המסבה אבל הצורה הכללית אין להם שמות כמו האדם וב"ח והכדור והמסבה ע"כ.

וידוע כי זה נמשך אחר דעתו בקדמות העולם אלא שמצאנו שאמרו חז"ל „כל מי שיש לו תולדות מת וכלה ונברא ואינו בורא וכל מי שאין לו תולדות אינו מת ואינו כלה ובורא ואינו נברא„ וכן אמרו חכמי המחקר כי הכללי אינו נולד ואינו מוליד לאחר שנברא העולם והתישבו. ונשוב אל הפרק.

אמר ובמציאות הבורא ית' יהיה הכל נמצא, והוא מתמיד מאותו מציאות ענין שיכונה בעדו השפע כמו שנבאר בפרקי זה המאמר ואילו שוער בנפש העדר הבורא ית' היה נעדר המציאות כלו ותבטל מהות הסבות הרחוקות ממנו והעלולים האחרונים ומה שביניהם, ואם כן הוא לו במעלת הצורה לדבר שיש לו צורה אשר בה הוא מה שהוא, ובצורה תתקיים אמתתו ומהותו, כמו כן יחס האלוק ית' לעולם, ובזה הצד נאמר בו שהוא הצורה האחרונה, ושהוא צורת הצורות, כלומר שהוא אשר מציאות כל צורה וקיומה נסמך בסוף אליו ובו קיומה, כמו שהדברים בעלי הצורה קיומם בצורותיהם ומפני זה נקרא בלשונינו חי העולם כלומר שהוא חיי העולם ע"כ.

ויש להוסיף באור בזה הענין והוא כי מצאנו שהנפש שהיא צור' האדם היא נקראת חיים כאמרו ירמוס לארץ חיי וכן ענין מקור חיים מקור הנפשות כי ממנו ית' תבאנה לזה העולם וא"כ ענין חי העולם צורת העולם זה הענין מבואר בדברי הנביאים ע"ה כלו' שהבורא נושא העולם כאמרם „אני עשיתי ואני אשא" כי הוא ית' עושה הכל ונושא אותו כלומר שומר אותו שלא יפסד וע"כ נאמר עושה שמים וארץ קונה שמים בלשון פועל. — ואמר

החכם

ה ח כ ם ה נ ז כ ר והפועל שני מינים מין פועלו יתלה בפעולתו בעת היותו וזה כשתשלם הויתו לא יצטרך לפעלו כשלימות הבית מהבונה, והמין השני יתלה פועל בפועלו ואין שלימות לאותו הפעול אלא בהתלות הפועל בו וזה הפעול מסגולתו כי כשיעדר הפועל יעדר הפעול, וכשימלא אותו הפועל, יהיה נמלא אותו הפעול וזה הפועל יותר נכבד ויותר הגון בשם הפועל מהפועל הראשון כי הוא ימציא פעלו וישמרהו והפועל האחר ימציא פעלו ויצטרך לפועל אחר שישמרהו אחר שנמלא וזהו ענין המניע עם התנועה אשר שלימותם הוא בתנועה ולולי היות עצם הנמצא בתנועה לא תצטרך אחר שלימותו אל הבורא ית' כמו שלא יצטרך הבית לשלימות הבונה אבל העולם מצטרך אל הפועל מפני היותו בתנועה והפלסופים יראו כי העולם יש לו פועל ולא סר פועל כלומר לא סר ולא יסור מוציא אותו מן העדר אל השלימות; וזו השאלה נשאו ונתנו בה כת א פ ל ט ו ן וכת א ר ס ט ו, כי אפלטון מפני שאמר כי העולם מחודש לא היה בדברו ספק שהוא יודה שיש לעולם פועל. אבל א ר ס ט ו מפני שאמר כי העולם קדמון, אמרו להם כת אפלטון, שלא יראה ארסטו שיש לעולם פועל, והוצרכו כת ארסטו להשיב על זה תשובות יתחייב מהן, שארסטו יראה שיש לעולם פועל, והעיקר בהן שיש התנועה אצלם בגופי הגלגלים בה יתכן שלימותם, ונותן התנועה הוא פועל העולם על האמת ושיהיו הגופים הגלגלים, ועוד כי התבאר אצלם כי הנותן האחדות אשר היה העולם בו אחד, היה נותן האחדות שלא יצא בשלימות הדבר המורכב, והוא נותן החלקים אשר היתה מהם ההרכבה הוא עלה בהם, וזה הוא ענין ההתחלה הראשונה ית' עם העולם ע"כ — ואמר החכם ר' אברהם אבן עזרא ז"ל, וחכמי שקול הדעת לא אמרו שהשם ית' לא ברא העולם, אלא שהם אומרים שהוא עושה בלי ראשית ואחרית עכ"ל.

פרק שבעים.

אמר מורנו ז"ל לשון החכמים ז"ל המוחזר בכל מקום שהם שבעה רקיעים ושהערבות הוא העליון המקיף, ולא תרחיק היותם מונים הרקיעים שבעה והם יותר, כי פעמים תמנה הכדור אחת ואע"פ שבה גלגלים הרבה, כמו שהוא מבואר למעיינים בזה הענין וכמו שאבאר ע"כ׳

ו ח כ מ י ה מ ח ק ר קראו לערבות, הגלגל הישר, וזהו אצלי ענין ערבות, כי ענין ערבה ענין יושר שהוא הפך עקוב; והסתכל במה שאמר חכם גדול מהם, כי כל כדור מכדורי הגלגלים ישלם פעלו במספר חלקים לו כפלים, והוא והם בחיוני אחד, ולכל כדור בנפשו חיים נפרדים, והגוף העליון אחד בפעל אין רבוי בו ע"כ. ואשוב אל הפרק.

אמר המכוון בכאן מה שהם מפרסמים תמיד שערבות למעלה מהכל, ויע"כ נאמר רוכב שמים, ולשון חגיגה ערבות רם ונשא שוכן עליו, שנאמר סולו לרוכב בערבות, ומנלן דאקרי שמים דכתיב: סולו לרוכב בערבות, וכתוב התם רוכב שמים, הנה כבר התבאר שהרמז כלו לגלגל אחד והוא המקיף בכל אשר תשמע מענינו מה שתשמע ע"כ.

התבאר

התבאר כי כונתו לדבר מה בשאר הרקיעים, ואמר כי הרמז כלו לגלגל אחד ר"ל כי אע"פ שמלת שמים וערבות מורה על רבים, אינו מורה באלו המקומות אלא על גלגל אחד, כי שמים נקראים כל הגלגלים, וערבות נקראו שמים, וארסטו אמר בעדו השמים הראשון, ואשיב לדבריו.

אמר אמרו שוכן עליו, ולא אמרו שוכן בו? אלו אמרו שוכן בו היה מחייב לאלוק מקום, או שיהיה האלוק כח בגלגל, כמו שדמו כתות הצאבה, שהאלוק ית' כח בנפש הגלגל, ובאמרם שוכן עליו בארו שהבורא ית' נבדל ואינו כח בו. ע"כ.

והנראה לי כי מה שאמרו שוכן עליו, ולא אמרו רוכב בלשון הפסוק, להורות על העדר התנועה בו ית', שלא יטעה האדם ויחשוב כי מאחר שאמר רוכב שהוא ית' מתנועע בתנועת הרכוב כמו הרוכב ועל כן נקרא שוכן עד, ולא יאמר זה כלומר שוכן עד לזולתו מן הנבדלים, כי לכלם יש להם תנועה מה, אלא שאינה תנועה מוחלטת כמו שכתבתי בפ' ס"ה והוא ענין נפלא. —

אמר ודע כי הושאלה לו ית' רוכב שמים להמשל הנפלא כי הרוכב יותר מעולה מהרכוב, ולא יאמר יותר אלא בהקל מהדבור שאין הרוכב הרכוב, והרוכב ג"כ הוא אשר יניע הבהמה ויוליכנה באשר ירצה והיא כלי לו ישתמש בה כרצונו והיא נבדל ממנה ולא דבק בה אבל חוצה, כן האלוק ית' הוא מניע הגלגל העליון אשר בתנועתו יתנועע כל מתנועע בו, והוא ית' נבדל ממנו ואין כח בו. ובבראשית רבה אמרו בפרשם לאמרו ית' מעונה אלהי קדם, הוא מעון עולמו ואין עולמו מעונו וסמכו לזה אמרם הסוס טפלה לרוכב ואין הרוכב טפלה לסוס, הה"ד „כי תרכב על סוסיך" זה לשונם והסתכל בו ותבין איך בארו יחסו ית' לגלגל ושהוא כלי לו אשר בו ינהיג המציאות, כי כל מה שתמצא לחכמים, יאמרו כי השמים הפלניים בהם כך, והשמים הפלניים בהם כך וכך, אין ענינו שבשמים גופים אחרים בלתי השמים אבל ענינו שהכחות העושים הדבר הפלוני והשומרים סדורו, יבואו מן השמים ההם עד כאן. —

ומורנו רמז בזה למה שאמרו בשאר הרקיעים מהדברים שיראה שהוא רחוק שיהיה בהם, באמרם בשלישי שהוא שחקים שיש בהם רחים טוחנות מן לצדיקים לעתיד לבא, ובאמרם בששי שהוא מכון שיש בו אוצרות שלג ואוצרות ברד, כי לפי המובן מדברי חכמי המחקר כל היסודות שהם פשוטים גמורים לא יגבר עליהם שום איכות, אלא הם ממוצעים, ויגברו בהם האיכיות או מהכחות השופעים עליהם מצבאות מעלה, או כשיתערבו בהם חלקים זרים יוציאום מפשיטותם. ונשוב לדבריו.

אמר והראיה על מה שאמרתי לך אמרם ערבות שבו צדק וצדקה ומשפט וגנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה ונשמתן של צדיקים ורוחות שעתידות להבראות. וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים; ומבואר הוא כי כל מה שמנו אותו בכאן אין דבר מהם שהוא גוף שיהיה במקום כי הטל אינו כפשוטו, והתבונן איך אמרו באלו שבו ר"ל שהם בערבות ולא שהם עליו וכאלו הגיד שאלו הדברים הנמצאים בעולם אמנם הם נמצאים מכחות יבואו מערבות האלוק ית' שמהו התחלה להם ותקעה בו אשר מכללם גנזו חיים, וזהו הנכון והאמת הגמור, כי כל חיים נמצאים

בהי

בחי, אמנם הט מן החיים ההם כמו שאזכור אח"ז, והתבונן האיך מנו נשמתן של צדיקים ונשמות ורוחות שעתידות להבראות. ומה נכבד זה הענין למי שיבינהו כי הנשמות הנשארות אחר המות אינן הנשמה ההוה באדם כשיתהוה, שזאת ההוה בהתהוותו, היא כח הכנה בלבד, והדבר הנבדל אחר המות הוא הדבר המתקיים בפעל, ולא הנשמה ג"כ ההווה היא הרוח ההווה, וע"כ מנו בהוות נשמות ורוחות, אמנם הנבדלות הם דבר אחד לבד, וכבר בארנו שתוף רוח ובארנו עוד בספר המדע מה שנפל באלה השמות מהשתוף. ע"כ.

הסתכל אמרו כי זאת ההוה היא כח ההכנה, כי זה צריך עיון אם הוא מתהוה והחכם הנזכר כתב, ארסטו הביא ראיה על השכל הנפעל שאינו הוה ולא נפסד, מפני שהוא מקבל כל דבר כמו שכתוב בפ' כ"ב מהחלק השני — וכתב מורנו ז"ל בפרק כ"ז מהחלק השני ונפשות החסידים הן על דעתנו נבראות ולא יעדרו לעולם. — וכתב חכם ונפשות ב"א אצל הפלסופים עצמים בעצמיהן, אינם כגוף ולא כחמר, ואינם מתטבעות בחומר והן מחודשות כמו שאמר בן סינא והתאמתים מהם, ויש להן אפשרות קודם חדושן ואין להם עצם ולא חמר ע"כ. — וכתב חכם ולא אדע מהחכמים יאמר שהנפש מחודשת חידוש אמתי, אלא מה שנמצא שנאמר בעד בן סינא, אבל הכל הסכימו שחדושן בסמיכות אל הגוף, והוא דבקותו באפשריות הגופים המקבלים לאותו הדבקות באפשריות אשר במראות לדבק כצורות השמש בהם. וזה האפשרות אצלם אינו מטבע הצורות המחודשות הנפסדות, אלא הוא אפשרות כפי הענין שיחשבו שהתבאר במופת והנושא לזה האפשרות טבע זולתי טבע החומר ע"כ. ונשמה תאמר על נפש האדם העליונה לבדה ולא מצאנו שתאמר על זולתו, ואפשר כי ע"כ אמר הנביא ע"ה „נותן נשמה לעם עליה" שהם ב"א „ורוח להולכים בה" רוח שאר בע"ח. ולא מצאנו שייוחס עון ולא תאוה אל הנשמה אלא לנפש, נפש כי תחטא, כי תאוה נפשך, גם לא מצאנו אבדן וכרת לנשמה, כי הנפש החוטאת היא תמות. ונשוב לדבריו.

אמר והסתכל האיך אלו הענינים הנפלאים אשר עליהם הגיע עיון כל מי שהתפלסף, מפוזרים במדרשים, אשר כשיעיין בהם איש חכם שאינו מודה על האמת, בתחלת העיון יצחק מהם, למה שיראהו בפשוטיהם שאינם כפי אמתת המציאות, ועלת כל זה דברם בחדות באלה הדברים, מפני שהם זרים מהבנת ההמון כמו שהגדנו פעמים, והם ז"ל הביאו ראיות מלשון הפסוקים, על היות בערבות אלו הדברים המנויים, כשאמרו צדק ומשפט דכתיב צדק ומשפט מכון כסאך, וכן הביאו ראיה על אותם שמנו שהם מיוחסים לאלוק ית' שהם אצלו והבן זה ע"כ.

אמר והבן זה, בזה המקום שיתבונן כי אלו הדברים המיוחסים לאלוק י"ת, הם אצל עבדות כאמרם וגנזי ברכה שנאמר ישא ברכה מאת ה', והסתכל שאמר מאת ה', ר"ל לפי מדרגם מהעבדות, והנה קראו אותו ה', והנ"ל כי זהו טעם ביה שמו כי נקרא יה הברכה כינוי לשפע אלוקי גנזי שלום דכתיב ויקרא לו ה' שלום, ונשמות של צדיקים, שנאמר „והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים" וזה יורה כי היא הנשארת, וקראו לעבדות צרור החיים — רוחות ונשמות, „דכתיב כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי „ואמר ברוחות יעטוף, ובנשמות אני עשיתי, להורות כי הן הוות, ועל שעתיד

הקב"ה

הקב"ה להחיות בו מתים, דכתיב בו גשם נדבות תניף אלקים. ואפשר שיש כדמות ראיה על מה שרוצים לומר באותו טל בתלות נדבות, ואמר רוח נדיבה תסמכני:

אמר מורנו ז"ל ובפרקי ר"א אמרו שבעה רקיעים ברא הקב"ה, ומכלם לא בחר כסא כבוד למלכותו אלא ערבות שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו זהו לשונו והבינהו עוד.

מפני שאמר כי לא בחר מהשבעה רקיעים כסא למלכותו אלא ערבות אמר והבינהו עוד כי מפני היותו ישר לא ישתנה. ואשוב לדבריו.

אמר אמנם המכוון בזה הפרק אשר עדיו היתה חזרת הדברים, כי מה שאמר רוכב שמים ענינו מסובב הגלגל המקיף ומניעו ביכלתו וכחו, וכן אמרו בסוף הפסוק ובגאותו שחקים כלומר מניעם בסבוב, הוציא זה הראשון שהוא ערבות כמו שבארנו במלת רכיבה ושאריתו במלת גאוה, כי בתנועת הגלגל העליון זו התנועה היומית יתנועעו הגלגלים כלם כתנועת החלק בכל, וזו היא היכולת אשר הניעה הכל, ומפני זה קרא אותם גאוה, ויהיה זה הענין נמצא תמיד במחשבתך למה שאני עתיד לאמרו, כי היא הגדולה שבראיות שנודע בהן מציאות האלוק ית' כלומר סבוב הגלגל כמו שאביא עליו המופת. והבינהו.

השתכל בדבריו שאמר שיהיה זה הענין תמיד במחשבתך, ושזו הגדולה שבכל הראיות, ואמר והבינהו. — ואמר ארסטו ותנהגו שנקרא גלגל המקיף שמים, ושם יושבים הדברים הרוחנים, וכן אמרו החכמים ז"ל בזה המדרש ושם אופנים ושרפים ומלאכי השרת, וכסא הכבוד, רם ונשא ברוך ומבורך שוכן עליו — — שנאמר סולו לרוכב בערבות! — והחכמים ז"ל שאמרו שני רקיעים הם, שנאמר הן לה' אלקיך השמים ושמי השמים, והנה אמרו כי כל הגלגלים בכדור אחד, וערבות שהוא הגלגל העליון רקיע אחר, וזה נכון מאוד לפי הענין הפלסופי, כי מהעליון שפעלו פעל אחד והוא ישר, תבא קשירת כל הנבראים ואחדותם והתמדתם, ומהרקיע השני שהוא מספר הגלגלים ותנועותיהם, יבואו נמצאים מחולפים, והנה נקרא ערבות שמי קדם — וזה לשון ארסטו בס' מ ש א ה ט אמר „ואם היה הוא בעינו סבוב תמיד, א"כ מההכרח שיפעל בעצמו כן ובזולתו כך וא"כ השמים הראשונים נצחיים ע"כ" ואמר אלכסנדר המפרש כי הוא זכר זה המאמר בקצור בספרי הטבע, כי אם תהיה הויה תמידית יתחייב כשיהיה בכאן דבר מהווה תמיד, והוא הגוף שיתנועע בסבוב, ואם היה אפשר מבלתי שימצא הויה תמידית והפסד תמידי, ואם לא יכלה החומר הנה יתחייב שיהיה המפסיד תמיד זולתי המהוה תמיד, או שיהיה דבר אחד יפעל השני חלופים בשני ענינים מחולפים, אבל יתחייב שיהיה בכאן דבר נצחי אחד הוא סבת הפעל תמיד מפני שהוא פועל אחד, ודבר נצחי יפעל פעלים מחולפים בעבור שיהיו אלו פעולים מחולפים תמיד ויהו ענין השמים הראשונים בתנועה היומית, כי התמדת הפעל מצדם מפני שהם פועלים פעל אחד תמיד והפועלים פעלים מחולפים הם הסובבים בגלגלים הנוטים, וגדולה בזה הפעל היא השמש, כי בקרבה מהנמצאים והרחקתה בתנועתה ההוה הפעל בהפך יחדיו — ודמיון זה כי כשתתרחק תהיה סבה להפסד רוב הנמצאים, וכשתתקרב תהיה סבה להוית רוב הנמצאים, וקרבה סבה להפסד מקצתם, וזו מה שרמז אליו בקצור

נפלא

נפלא „ואם היה הוא בגינו תמיד בסבוב א״כ מההכרח שיפעל בעצמו כך ובזולתו כך ואם כן השמים נצחיים" ור״ל ואם הוא מתחייב שתהיה בכאן תנועה אחת מדובקת נצחית, שתהיה פועלת בעצמה פעל אחד מדובק ונפעל בזולתה פעמים שיהיו נמצאים תמיד פעולים מתחלפים, ואין הדבר בכאן בזה התאר אלא השמים א״כ השמים בהכרח הם נצחיים ע״כ — ויש להסתכל כי לשוני השמים הראשונים נצחיים, אבל המפרשים פרשו בזה המקום, השמים הראשונים ושאר חלקיהן. וענין כזה כתב עוד בשמע הטבעי וז״ל „ואם היה בכאן דבר מה הוא זולתי מתנועע ממנו והוא נצחי מהחיוב בהכרח שיהיה עוד ראשון מתנועע ממנו נצחי" ומלאכו שנאמר נכון כסאך מאז. כסאך לדור ודור. לרוכב בשמי שמי קדם. והסתכל במה שכתב על זה בפ׳ כ״ה מהחלק השני.

פרק שבעים ואחד.

אמר מורנו ז״ל וכבר ידע כל מעיין זך השכל היודע אמתת הדברים, ולא יטעה נפשו שזו השאלה ר״ל קדמות העולם או חדושו לא יגיעו עליה במופת חותך ושהוא מעמיד שכל. ואמר והצד האמת אצלי והוא הדרך המופת שאין ספק בו שיקוים מציאות הבורא ויחודו והרחקת הגשמות בדרכים הפלסופים, שאותם הדרכים בנויים על קדמות העולם, לא מפני שאאמין קדמות העולם או אשלים להם זה. אלא מפני כי באותם הדרכים יתאמת המופת ותקויים האמת השלם באלה השלשה דברים, כלומר מציאת הבורא י״ת, ויחודו, ושאינו גוף, מבלתי שנביט שנחתוך הגזרה בעולם אם הוא קדמון או חדש, וכשיתאמתו לנו אלו השלש בקשות הגדולות במופת אמתי נחזור אחרי כן לחדוש העולם בכל מה שאפשר לטעון בו.

ואומר כי הנראה מדעת מורנו ז״ל לפי דבריו, כי המופת האמתי על אותם הדברים השלשה, שאין ספק בו שהוא בנוי על הקדמות, והנה לדבריו בשאר המופתים יש בהם ספק, וידוע כי עקר זה המופת בנוי על כי התנועה והזמן נצחיים, וכן אמר בתחלת חלק השני: והקדמה אחת נשלמה להם כי יתבארו מבוקשנו והוא כי הזמן והתנועה תמידיים נצחיים נמצאים בפעל ע״כ. וזה הדרך עמוקה, אין אמתתה מבוארת לכל חכמי המחקר ויש עליה קושיות רבות, כמו שזכר החכם הנזכר, והולך לתרץ אותו, ואני אכתוב בחלק השני בפ׳ כ״ד מה שאמרו על זו הדרך הלקוחה מהתנועה, ומפני זה אומר כי אע״פ שתהיה זו הדרך אמתית אין בה ספק כמו שאמר והסכים עמו החכם הנזכר, יש לומר כי בחקור האדם הנמצאים הטבעיים. ובעמדו על סדרם המתוקן ותועלותיהם, והחכמה השלמה בבריאתם ובקשירתם אלו עם אלו, יתבאר מציאות בוראם ית׳ בלא ספק, ויראה אותו בעין השכל. כמו שאמרו חכמינו ז״ל כי הנבראים עדות על בוראם, כמו שאכתוב בדרך החמישי בפ׳ ע״ג, וכן תנועת השמים ראיה עליו ית׳ מלך שלא ישתנו אלא הם לעולם על חוק אחד, כי הם משועבדים לדברו כאמרו ובצבא השמים לך משתחוים, אלא שיש לומר כי התנועות הגלגליות מודות על הפועל הקצוי שהוא עלת הכל. ואשוב לדבריו.

אמר

אמר ומה שצריך שתדעהו כי המוקדמות שיקיימו אותן המדברים לקיים חדוש העולם בהן מציור העולם ומשנוי סדרי בראשית מה שתשמעהו, אבל דרכי זאת כפי מה שאספר לך עתה כללה, והוא כי העולם לא ימלט משהוא קדמון או מחודש, ואם הוא מחודש ישלו מחדש בלא ספק והוא מושכל ראשון, כי המחודש לא יחדש עצמו, אלא מחדשו זולתו, ומחדש העולם הוא האלוק י"ת, ואם העולם קדמון יתחייב בהכרח בראיות כך וכך ששם נמצא זולתי חלקי העולם כלם שאינו גוף ולא כח בגוף, והוא אחד תמידי נצחי אין סבה לו ואי אפשר שישתנה והוא האלוק י"ת, הנה כבר התבאר לך כי ראיות מציאות האלוק ית' ויחודו והיותו בלתי גוף צריך שיוקחו כפי הנחת הקדמות ויגיע המופת השלם יהיה העולם קדמון או מחודש, וע"כ תמצאנו בכל מה שאחבר אותו מספרי התלמוד כשיזדמן לי זכר יסודי מפינת התורה ואקח בקיום מציאות האלוק ית' שאני מקיים אותו במאמרים הנוטים אל הקדמות, לא מפני שאאמין הקדמות אלא שארצה לקיים מציאותו ית' באמונתנו בדרך מופת, אין חולק עליו בשום פנים, ולא תושם זו הדעת האמתית הנכבדה הגדולה נשענת לפנה, כל אחד ואחד יזעזע אותה, ואחר יחשוב שלא נבנית לעולם, וכ"ש בהיות אותן הראיות הפלסופיות על אלו השלשה מבוקשים לקוחות מטבע המציאות הנראה שלא ירוחק אלא מפני שמירת דעות מה ע"כ.

ואומר אני כי יש לומר כי איך יתבאר דבר גדול כזה בדבר שהוא מסופק. וכ"ש שאינו אמתי כי אם הקדמות המופת אינן אמתיות, איך תהיה התולדה מהן אמתיות ואיך יתחבר מהן מופת שלא יהיה ספק בו, ובספר המופת התבאר כי המופת מחובר מהקדמות אמתיות כלליות והכרחיות ועצמיות — ואין ספק שלא נעלם זה ממורנו ז"ל בדבריו בהשכל. ומה שאמר שהוא מושכל ראשון כי המחודש לא יחדש עצמו, צריך עיון מפני שידוע שאין זה נודע אלא אחר חקירה כי מצאנו מהקדמונים אומרים כי הנבדים מתחדשים מעצמם? — ויש להסתכל במה שאמר בדרך מופת אין חולק עליו, ויסתכל במה שכתבתי בפ' ראשון מהח' השני. —

אמר מורנו ז"ל וכבר הודעתיך כי אין שם זולתי האלוק ית' וזה הנמצא, ואין ראיה עליו ית' אלא מזה הנמצא מכללו ומפרטיו, ועל כן יתחייב בהכרח לבחון זה הנמצא מכללו כפי מה שהוא עליו, ויוקחו המוקדמות כפי הנראה מטבעו, וע"כ יתחייב לדעת צורתו וטבעו הנראים, ואז אפשר לקחת ראיה ממנו על זולתו, וע"כ ראיתי שצריך תחלה שאביא לך פרק אפרש לך כלל המציאות על צד הספור, כמו שהתבאר במופת והתאמת אמתתה אין ספק בה. ע"כ.

ומפני זה העתקתי כל זה הפרק, וכללתי בכל דבריו מה שראוי לזכרו מדברי הפלסופים

פרק שבעים ושנים.

אמר מורנו ז"ל דע שזה הנמצא בכלל הוא איש אחד לא זולת זה, כלומר כי כדור הגלגל הקצוי בכל מה שבו הוא איש אחד בלא ספק כראובן ושמעון באישות,

וחלוף

וחלוף עצמי זה הכדור כחלוף עצמי אברי האיש מבני אדם דרך משל, וכמו שראובן ה
איש א', והוא מחובר מאברי' מחולפים כבשר והעצם, ומליחו' מחולפים ר"ל הרוח הטב
והחיוני והנפשי, כ"כ זה הכדור בכללו מחובר מהגלגלים והיסודות הד', ומה שהוו
מהן ואין ריקות בו כל עיקר, אלא מקשה מלא נקו'ות, מרכזו כדור הארץ והמ
מקיפים, והאויר מקיף במים והאש מקיף באויר, והגוף החמישי מקיף באש, וה
והם כדורים אחד בתוך שני אין פנוי ביניהם, ולא ריקות בשום פנים, אלא ענו
מתוקן מחובר מקצתם במקצתם, כלם מתנועעים תנועה סבובית שוה, ז
מהירות בדבר מהם ולא עכוב, כי כל כדור מהם לא ימהר פעם ויתעכב פ
אחרת, אלא כל אחד שוקד על טבעו במהירתו וכפי תנועותיו, אבל אלו הכדור
מקצתם תנועותיהם במהירות יותר ממקצתן, והממהרת שבכלן תנועת הגל
המקיף בכל, והוא המתנועע תנועה יומית. ויניעם כלם עמו תנועת חלק בכל,
הם כלם חלקים בו, ומרכזי אלו הגלגלים מחולפים, מהם מה שמרכזו מרכז העול
ומהם מה שמרכזו מחוץ למרכז העולם ומהם מי שיתנועע תמיד תנועותיו המסוגל
בו ממזרח למערב, ומהם מי שיתנועע תמיד ממערב למזרח, וכל ככב מא
הכדורים הוא חלק מהגלגל שהוא קבוע בו במקומו, אין תנועה לו מסוגלת ב
ואמנם יראה מתנועע בתנועת הגוף שהוא חלק ממנו, וחומר זה הגוף החמשי בכל
המתנועע בסבוב, לא כחומר גופות הארבע יסודות שהם בתוכו, ומספר א
הכדורים המקיפים בעולם א"א בשום פנים ולא בשום ענין שיהיו פחות משמנה ע
כדורים, אבל היות מספרן יותר הוא אפשרי ויש בו עיון, אבל אם יש שם גלגל הקפו
והם שאינם מקיפים העולם, יש בו מקום עיון מפני שהכמי התכונה חולקים בזה ע"נ

ואמר החכם הנזכר והמוסכם עליו מחכמי התכונה מזמן בטלמיוס עד עת
שאלו התנועות הם שמונה ושלשים תנועות, חמש לשבתאי, ולצדק, ולמאדים, וכ
ללבנה, ושמנה לכוכב, ושבע לנוגה ושתים לשמש, כשנחשוב מהלבנה כגלגל חוץ למר
לא לגלגל הקפה, ותנועה אחת לגלגל המקיף הכל והוא גלגל הכוכבים, אבל מציאו
גלגל תשיעי יש בו ספק, כי בטלמיוס חשב שיש שם תנועה עכובית לגלגל המזלות
מלבד התנועה היומית תשלם ההקפה באלפים מהשנים, ואחרים חלקו עליו בזה ואמ
שהיא תנועה הולכת לפנים ואחור. ואני אומר שהוא רחוק שימצא גלגל בלא ככב, כי הגלגל הו
מפני הככב, והוא החלק הנכבד שבו. וע"כ כל מה שיש בו ככבים רבים הוא יות
נכבד. והגלגל המניע התנועה היומית הוא שבכלל הגלגלים, אבל הוא נמנע שימצ
גלגל בלא ככב.

אמר ובתוך זה הכדור הקרוב שהוא אצלנו חומר אחד מחולף מהגוף החמשי
קבל ארבע צורות ראשונות, והיו בהן הארבעה גופים, הארץ והמים והאויר והאש
וכל אחד מאלו הארבעה יש לו מקום טבעי מסוגל, כי לא ימצא בזולתו, וה
גופים מתים, אין חיות בהם, ולא השגה, ע"כ.

והפלאה לי שאמר כי אין חיים בהם ולא השגה, מפני שיש מי שאמר שיש באוי
ובמים חיות, וכן אמרו באויר שהוא משיג. וכבר נזכר זה בספר הנפש. —

אמר

אמר ולא יתנועעו מעצמם אלא עומדים במקומותיהם הטבעיים, ואם יוציאו
ד מהם ממקומו הטבעי בהכרח, כשיסור המכריח יתנועע לחזור למקומו על יושר,
לא ימנעהו מונע, ואין בו התחלה יעמוד בה, ולא שיתנועע בה על זולתי
ד. והתנועות היושר הנמצאות לאלו הארבע יסודות, כשיתנועעו לחזור למקומותיהם
עות שתים, תנועה לפאת המקיף והיא לאש והאויר והתנועה לפאת המרכז
ו למים ולארץ, וכשיגיע כל אחד מהם למקומו הטבעי יעמוד, אבל אותם הגופים
תנועעים בסבוב הם חיים בעלי נפש בה יתנועעו, ואין בהם התחלת עמידה כל
ר, ולא ישיגם שנוי אלא בהנחה בהיותם מתנועעים בהקפה, אבל אם להם שכל
יציירו, אין זה מבואר אלא אחר עיון דק — וכשיתנועע הגוף החמשי בהקפה
ללו תמיד תתחדש ביסודות מפני זה תנועה מוכרחת יצאו בה ממקומותיהם,
צה לומר האש והאויר והם נדחים אל המים ויעברו כלם בגוף הארץ לעמקה,
חדש ליסודות ערוב, ואחרי כן יתחילו להתנועע לחזור למקומותיהם בהברת המים
ויר והאש, והם בזה כלו ירשמו קצתם בקצתם ויתרשמו קצתם בקצתם ויפול החלוף
ערוב עד שיתהוה ממנו תחלה האדים ואח"כ הדומם על חלוף
יו, ומיני הצמח כלם ומינים רבים מבעלי חיים, כפי מה שמחייב מזג המעורב. ע"כ.

והנה לפי פשט דבריו סבת הערוב היא תנועת הגלגלים, ומפני זה החלוף הנופל
ערוב יתהוו מהם ההויים. וכן כתב החכם הנזכר, כי הסבה שהיסודות נעתקים
צתם למקומות מקצתם, והתערב מקצתם במקצתם היא ההעתקה בהקפה, כי לולי
ה זה, היה מהמחויב שיפרד מקצתם ממקצתם בזה הזמן הארוך, אלא שמקצתם נעתקים
קומות, מקצתם מצד התנועה הכפולה כלומר שהוא זוג מתחלפת כתנועת הגלגל היוצא
תנועה המזרחית והמערבית ע"כ. ואחרי כן אמר כי מהגלגל יגיע כח יחייב הערוב
וה מספיק בהוית הדומם. ובספר ההויה שתבאר כי הגופים המתדמים, החלקים
בו מהיסודות ע"ד המזיגה והערוב, והמזיגה בהם היא בגבול, והגבול יהיה
חמימות הטבע. וזה פועלם הקרוב, ופועלם הרחוק הוא הגלגל.

וכתב בן סינא כי מהגלגלים יפלו כחות ביסודות ויניעו אותם, ויערבו אותם,
ויתהוו מהם כמלאים רבים, ואלו היסודות הארבעה ירצה שאינם על פשיטותם, כי
ות הגופים הגלגלים יפלשו בהן, ויתחדשו בגופים התחתונים הקרים חמימות יתערבו
ן, ויתחדשו מפני זה אדים עשניים, יתערבו בהן מימות ואידות, ויעלו למעלה
ו כן אדים מימיים ועשניים ואויריים, ויתערבו בהם; וכמעט שיהיו כל המים וכל
אוירים מעורבים ממוזגים, ואם יש פשיטות גמור הוא לגופים העליונים, כי האדים
עשנים כבדים משיעלו שם בתנועתם, ואם יעלו אותה האש תשנה אותה מהרה,
ולא שתהיה הארץ הרחוקה משטחה לעמקה קרובה מזה מאד, ואע"פ שא"א מבלתי
היה כל חלק מהאש והארץ הווה ונפסד, אלא מה שהוא אצל הגלגל הפשוט, וכן מה
הוא אצל המרכז הוא פשוט גמור, ועליו חלק מעורב מהארצות והמימות והוא טיט,
לק מנוגב מהמים יבשה פניו השמש והוא היבשה ע"כ. ולסוף אל הפרק.

אמר וכל מתהוה נפסד הוא מתהוה מהיסודות ואליהם יפסד וכן היסודות
הוו קצתם מקצתם ויפסדו קצתם כי חמר הכל אחד, וא"א מציאות חמר מאין
רה, ולא תמצא צורה טבעית מאלו ההוים הנפסדים מאין חמר, ויהיה הענין

בהויתם

בהויתם והפסדם וכל מה שיתהוה מהם ויפסד אליהם, חוזר בהקפה כדמות הקפ
הגלגל עד שתהיה תנועת זה החמר המצוייר בחזרת הצורות בו כלומר היוו
צורה אחר צורה, כתנועת הגלגל בה כחזרת ההנחות בעיניהם לכל חלק ממנו ע"כ

ואמר ארסטו ומאחר שהתבאר כי התנועה התמידית היא תנועת הגלגל, הו
מהמבואר שאלו התנועות אשר לדברים ההווים הנפסדים על זה הדרך, הם מלך התנוע
וממנה, כי מאחר שיהיה המניע בהקפה יניע תמיד, א"כ מהחיוב שתהיה תנועת הדברי
המשתנים בהקפה, ודמיון זה כי מאחר שתהיה התנועה הראשונה העליונה בהקפ
היתה השמש מתנועעת בהקפת הגלגל הנוטה ומאחר שהיתה תנועת השמש בהקפה
היו פרקי השנה כמו כן חוזרים בהקפה, ומאחר שהיו אלו הפרקים חוזרים בהקפה
מה שיתחדש מהם חוזר בהקפה. ואשוב אל הפרק.

אמר וכמו שיש בגוף האדם אברים ראשיים, ואברים שהם תחת הראשיי
מצטרפים בהשארותם להנהגת האבר הראשון המנהיגם, כמו כן העולם בכלו
חלקים ראשיים, והוא הגוף החמישי המקיף, והלקים תחתם במעלה מצטרכי
למנהיג והם היסודות ומה שיתרכב מהם, וכמו שהאבר הראשיי והוא הלב מתנוע
תמיד, והוא התחלת כל תנועה שתמצא בגוף, ושאר אברי הגוף ראשיותם ממ
והוא משלח להם כחותיהם שיצרכו אליהם לפעליהם בתנועתו, כמו כן הגלגל הו
המנהיג לשאר חלקי העולם בתנועתו, והוא משלח לכל מתהוה כחותיו הנמצאו
בו, וכל תנועה תמצא בעולם, התחלה ראשונה תנועת הגלגל ע"כ.

צריך עיון במה שאמר ושאר אברי הגוף ראשיותם ממנו, והוא משלח להם כחותיה
כי יש מחלוקת בזה בין חכמי המחקר, כי דעת ארסטו כי הלב הוא השרש הראשון לכ
כח, ושהוא נותן לשאר האברים כחותיהם הזנים, והמרגישים, והמשיגים, והמניעים, אב
הרופאים והפלסופים הקדמונים אמרו שהתחלות אלו הכחות מאברים אחרים. —

ואמר בן סינא כי מאמר ארסטו אצל החקירה יותר נכון, ומה שאמרו הרופאי
יותר נראה בהתחלת המחשבה; וכן יש מהם אומרים כי העצמות והבשר והדומה להם
שאין להם כח הם הנשארים בכחות ההם מסוגלים, לא באו להם מהתחלות אחרו
זולתם, ויש מהם אומרים כי אותם הכחות שפעו עליהם מהלב והכבד בתחלת הילידה
ואח"כ נתישבו בהם. — והנראה לי כי זה מסופק, והוא כענין שזכר למעה מהכו
המנהיג לבע"ח שיש בו עיון אם באמצעות הגלגל אם לא.

אמר ודע כי הכחות המגיעים מהגלגל לזה העולם, כפי מה שיתבאר ארבע
כחות, כח יתחייב הערוב וההרכבה, ואין ספק כי זה מספיק בהרכבות הדומים
וכח יתן הנפש הצומחת לכל צמח, וכח יתן הנפש החיונית לכל חיוני, וכח ית
הכח המדבר לכל מדבר באמצעות האור והחשך הנמשך לאורם והקפתם סביב
הארץ ע"כ:

וכתב בן סינא והכחות הנטועים בגופים על חלקים שלשה, יש מהם כחות
מתפשטים בגופים, ישמרו עליהם שלמיותם תכונותיהם ומקומותיהם הטבעיים ופעליהם
וכשיסורו ממקומותיהם הטבעיים ותכונותיהם ועניניהם יחזירום אליהם, ומונעים אותם
מהענין שאינו נאות להם, וזה בלא עיון וידיעה וכונה בחירית, אלא בשיעבוד, ואל
הכחות

הכחות נקראים טבעים, והם התחלות בעצם לתנועותיהם ועמידותיהם בעצם ולשאר ולמיותיהם אשר להם בעצמם, ואין דבר מהגופים הטבעים דקים מזה הכח; — והמין השני, כחות פעלים בגופים בתנועה או העמדה, ושמירת מין מהשלמות בכלים ובענינים משונים ותהיה נפש צומחת, ולמקצתה היכולת על הפעל ולעזוב אותו, והשנית יכלות שאינו כאות, ותהיה נפש חיונית למקצתה ההקפה באמתות הנמצאים ע"ד המחשבה החקירה, ותהיה נפש אנושית; והמין השלישי, יפעל כמו זה הפעל לא בכלים ולא בענינים משונים, אלא בבחירה עובד בחק אחד לא תעבר אותו, ותקרא נפש גלגלית, אלו הכחות הם צורות בגופים הטבעים. — וכתב החכם בן אלנאיכו ויחס המהוה אל הגוף המתהוה, כיחס המלאכה אל הכסא, כי המהוה כמו שהתבאר בספר בעלי חיים, יהיה בזולת חמר המתהוה, כמו שיקרה זה במלאכה, וזה הכח אינו בגוף אלא הוא שכל בפעל. ע"כ. —

וכתב החכם הנזכר, והפלוסופים הסכימו כי הראשון נקי מהחמר, ושהוא פועל אלו הנמצאים. ומקצתם אמרו שהוא הגלגל בלבד, ומקצתם, שהוא הגלגל עם נמצא אחד נקי מהחמר, וקוראים אותו נותן הצורות, והמעולה שתחקור אותו הפלוסופיא הוא זה הענין.

ואמר עוד ומהמבואר כי יצטרך להכנים בדברים המתהוים התחלה מחוץ, והם הגופים הגלגליים כמו שיראה אדסטו והוא האמת, או השכל הפועל כמו שרואים רבים מהאחרונים, אבל החיוני הנולד מעצמו, והצמח המגיע הקצוי בהם הם הגופים הגלגליים באמצעות הכחות הנפשיים השופעים מהם על דעת ארסטו, או השכל הפועל פי מה שרואים האחרונים, ו טמיסטיאוס מביא ראיה לדבר אפלטון על מציאות צורות ובעלות המציאות החיונים הנולדים מהעפוש. ויש לחשוב כי ארסטו מודה בזו התחלה שאינו מן הצורך להכניסה שבה בהויה בזה הסוג בלבד מהחיוני, אלא בחיוני המוליד, מו שחושבים שזו דעתו בספר החיוני, אלא שהתחלתם הקרובה באלו אצלי, הוא הכח נפשי, והרחוקה היא צורת הגלגלים. אבל שארסטו רואה שאלו הצורות הנבדלות יש הם רשום כולל בכל מה שיתהוה מאין אמצעי כמו שרואה זה בן סינא הוא רחוק. — עת בן סינא וזולתו מן הפלוסופים הישמעאלים, כי גוף הגלגלים, א"א בו שיתן צורה אלו הצורות ההוות הנפסדות, ולא נפש ולא זולתה, ודאייתם כי הגוף אמנם יפעל וף האיכיות הארבע, ואלו הם פעלי הגלגלים בלבד אצלם, אבל הפועל לצורות העצמיות, לבד המתנפשות, הוא נמצא נבדל — ויקרא אותו צורת הצורות. ואחרים מהפלוסופים אמרו הפך זה, כי הפועלים הצורות בגופים, הם גופים בעלי צורות כמותם, או במין מו הגופים החיים יפעלו גופים חיים כמו הנזונים. או בסוף כנולדים מאין זכר ונקבה, הגלגלים נותנים עליהם חיים כי הם חיים.

וכתב עוד ואין מחלוקת בין הפלוסופים שיש ביסודות חמימות גלגלי, והוא שא לכחות המהוים לחיוני ולצמח, אלא מקצתם יקראו זה הכח טבעי גלגלי, וגליינוס רא אותו כח המצייר ולפעמים יקרא אותו היוצר, והוא מסופק אם הוא האלוק ית' זולתו, ויאמר שיראה שיש בזה העולם אומן עושה לחיוני הוא חכם יוצר אותו, וידאה מנתוח האברים והעיון בהם, אבל מה הוא אותו האומן ועצמותו, הוא מדומה

משידעהו

משידעהו האדם, ומזה יצא דעת א פ ל ט ו ן כי הנפש נבדלת מהגוף, מפני שהיא היולדת אותו והמציירו, ואלו היה הגוף תנאי במציאותם לא היתה יולדת ולא מציירת אותו. וכן הנפש המציירת היא יותר נראית בחיוני שאינו מזריע ואחר במזריע; וכמו שנדע שהנפש ענין נוסף על החמימות הטבעי, מאחר שהחמימות במה שהוא חמימות, אי מדרכו שישכיל המעשים הסדורים המושכלים כמו כן נדע כי החמימות שבזרעים אין בהכ כח ביצירה והציור, וע"כ מחלוקת ביניהם שיש ביסודות נפשות יולדות למין מין מהחיוני והצמח והדומם מצטרך בהויתו והשארותו להנהגה, וכחות שומרים אותו, ואלו הנפשו או שיהיו במציאות בין הנפשות הגלגליות. ובין הנפשות אשר בכאן בגופים המוחשי ותהיה להן ממשלה על הנפשות שבכאן והגופים, ומכאן אמרו האומרים בשדים א שתהיינה הן בעצמיהן נקשרות בגופים ישובו לחמרם הרוחני וגופותיהם הדקים אם לא יוחשו, ואין אחד מהפלסופים שלא יודה באלו הנפשות, אבל חולקים אם הם חוני בגופות, או הן סוג אחד זולתן — והאומרים בנותן הצורות השימו אלו הכחות שכ נבדל, ולא ימצא זה לאחד מהקדמונים, אלא לפלסופים הישמעאלים, כי משרשיה שהנבדלים שלא ישנו החמרים שנוי הפכי בעצמיהם ותחלה כי ההופך הפך הנהפך, ו השאלה מהשאלות הקשות שבפלוסופיא ע"כ. ונשוב אל הפרק.

אמר וכמו שאלו עמד הלב כהרף עין ימות האיש ויבטלו כל תנועותיו, וכל כחות כמו כן אלו עמדו הגלגלים היתה בו מיתת העולם בכללו ובטול כל מה שבו, וכנ שהחי אמנם הוא חי כלו בתנועת לבו, אע"פ שיש בו אברים נחים כמו העצמו הרכות וזולתם, כמו כן זה המציאות כלו איש אחד חי, הגלגל שהוא בו במעל הלב מבעל הלב, ואע"פ שיש בו גופים רבים עומדים מתים, וכן צריך שתצייר כל הכדור, איש אחד מתנועע בעל נפש כי זה המין מהציור הכרחי מאוד כלונ מועיל מאוד במופת, על היות האלוק ית' אחד כמו שנבאר, ובזה הציור יתב ג"כ כי האחד אמנם ברא אחד ע"כ.

זה שאמר וכמו שאלו עמד הלב, ר"ל תנועת הדפק, כי הלב בעצמו עומד כמו שאנ למטה.

אמר ג א ל י נ ו ס כי תנועות הדפק בסבוב מתוקן, ויצטרך האדם לצייר בנפ זה הענין כלומר שהעולם אחד, מפני שאפשר לחשוב כי העלות שתים, עלת הגלגלי ועלת היסודות ומה שהורכב מהם, או האחת עלת השכלים, והאחרת עלת הגוף כמו שיש מאמינים, וזהו דעת פלסופים כי עלת השכלים היא בעצמה עלת לעלת הגופי והם מרחיקים דעת האומרים שהראשון ית' עלה בעצמו לכל הדברים המשונים ב אמצעי, ואילו לא היו מקצת העלות עלה לקצתם לא היה העולם דבר אחד. וע אמרו האומרים אלו היה לעולם שני אלקות היה נפסד — והנראה לי כי זה הענין ש מורנו ז"ל, והוא שבזה הציור יתבאר כי האחד אמנם ברא אחד, כי זה יצויר ציור ש בהתבאר, כי העולם אחד, לא הרבה כמו שהיו אומרים מהקדמונים שיש עולמית הרב וכן אמר בפ' הראשון מהחלק השני בדרך הספוק כאשר התבאר במופת כי הנמצא כלו כ אחד. וא ר ס ט ו הביא ראיות בספר השמים והעולם, על כי העולם א', ומהם כי ל ויתבאר כי העולם אחד, ואין שם עולמות הרבה, ממה שבארנו כי תנועת הגוף הגל נצחית, ושהתנועה הנצחית מהחיוב שיהיה מניע אותה כח נקי מהחמר, מפני שזה ה יתחייב

יתחייב שלא תהיה לו תכלה, והכחות החמריים יש להם תכלה, ואמרנו כי הרבוי במנין הנמצאים הוא מצד החומר לא מצד הצורה, וע"כ מגיע לזו התנועה הנצחית אחד במנין והצורה, מפני שאינו בחומר, ומה שהוא בזה התאר לא יושפע ממנו אלא אחד ולא ימצא ממנו יותר מאחד מפני שאינו חמרי, ואם אמרנו שיש עולם אחר יתחייב שיהיה בו בהכרח, גוף עגול נצחי מחולף במנין לזה הגוף, וזה הגוף יש לו בהכרח מניע בחלוף במנין לזה המניע, ומה שהוא מחולף הוא בהכרח בעל חמר וזה נמנע — ע"כ. ולשון ארסטו במה שאחר הטבע והשמים אחד הוא מבואר. ונשוב אל הפרק.

אמר וכמו שא"א שימצאו אברי גוף האדם נפרדים, והם אברי אדם אמתי כלומר שיהיה הכבד נפרד, או הלב נפרד, או בשר נפרד, כמו כן א"א שימצאו חלקי העולם מקצתם מלבד מקצתם, בזה המציאות המיושב אשר דברנו בו, עד שתמצא אש מבלתי ארץ או ארץ מבלתי שמים. ע"כ.

ור"ל באמרו שיהיו אברי אדם באמת שיהיו עם כחותיהם. כי האבר הוא אבר האדם באמת בהיות בו כחו המסוגל בו, כי יד האדם ויד המת נאמרות בשתוף גמור, ואמר בזה המציאות המיושב, כלומר אחר שנברא ונתישב, מפני שיש לחשוב כפי המובן מפשוטי הפסוקים, כי היו שמים מבלתי ארץ וכן שאר חלקי העולם. — אבל החכמים ז"ל תרצו זה באמרם כי הכל נברא בבת אחת. והסתכל במה שאמר עד שתמצא אש מבלתי ארץ, או ארץ מבלתי שמים, מפני שיש נמצאים לא יתקיים זה העולם בלתם, ככוכבים והגלגלים והיסודות. ואין כן המורכבים כי העולם לא יפסד בהפסדם. ומזה יתבאר סוד גדול שרמז לו בפרק שלשים מהחלק השני.

ואמר החכם הנזכר והיסודות מעלתם מהגוף הגלגלי מעלת החומר, וע"כ א"א בחומר הראשון שיהיה ריקם מהצורה. והגוף הגלגלי מצטרך בהכרח כמו כן במציאות אליהם כמו שמצטרכות הצורות אל החמרים בהכרח. ע"כ — והנראה לי כי זה צריך עיון כי אם הוא כמו שאמרו שהגלגל מתנועע מעצמו, אין צורך לו לדבר קיים עליו יסוב ויראה אין זה דעת בן סינא, כי אמר ואמרו אנשים מתיחסים אל החכמה, כי מפני שהגלגל עגול מצטרך שיסוב על דבר קיים, אבל צורך היסודות אל הגלגל הוא צורך הכרחי. ע"כ. ונשוב אל הפרק.

אמר וכמו שיש בכל איש מאישי האדם, כח מה יקשור אבריו מקצתם במקצתם וינהיגם ויתן לכל אבר מה שצריך שישמור עליו תקונו, וידחה מעליו מה שיזיקהו, והוא אשר פרסמוהו הרופאים, ואמרו הכח המנהיג לכח החיוני, ופעמים יקראו אותו טבע, כמו כן בעולם בכללו כח יקשור מקצתו במקצתו, וישמור מיניו שלא יאבדו ג"כ מה שאפשר לשמרם, וישמור כמו כן מקצת אישי העולם, זה הכח יש בו עיון אם הוא באמצעות הגלגלים אם לא. ע"כ.

זה שאמר ופעמים יקראו אותו טבע, רומז למה שאכתוב למטה מדברי גליינוס; וידוע כי הנפש קושרת כל האברים אלו באלו, ושומרת אותו מההפסד ונותנת החיים להם, ולולא היא לא היו נשארים אפילו כהרף עין, כי כל אחד מחלקי היסודות שבו

יסוב

ישוב לטבעו, ויעלו האוירים למעלה וירדו הארציים למטה, כמו שיקרה בצאת הנפש מהגוף, ודמיון זה הכח יש כח בעולם שופע מהאלוק י"ת או הוא באמצעות הגלגל.

ואמר בן סינא והמתחלה הנבדלת מהגופים הטבעיים אינה סבה לגופים הטבעיים אלא היא התחלה לשתי התחלותיהם, שהן החומר והצורה, והיא תעמיד החומר והצורה, ותעמיד בהם הגופים הטבעיים ושלמותיהם ע"כ. —

וכתב החכם ר' שלמה ז"ל, והצורה היא האחדות הנפעלת להאחדות הראשונה המאחדת הכל והמעמדת הכל, כי מדרך האחדות ליחד כל דבר ולקבצו, מי שיתרצה בה ויתפזר החמר מדרכו הרבוי והחלוק. ואמר והחפץ כח אלקי פועל ליסוד והצורה וקושרת אותם, והוא מפלש מהעליון אל התחתון כפלוש הנפש בגוף והתפשטה בו, והוא המניע לכל והמנהיג אותו ע"כ. — והנראה לי כי זה שאומר שכונת הנבראים להדמות באלוק' י"ת הוא שמכונים להשיג השלמות שהוא האחדות.

ואמר החכם הנזכר וכל אחדות בדבר מורכב, הוא מצד אחד בעינו, כלומר פשוט, ומצד זה האחד היה העולם אחד. וע"כ אמר אלכסנדר, שא"א מבלתי שיהיה בכאן כח רוחני בכל חלקי העולם, כמו שימצא בחלק החיוני האחד כח יקשור חלקיו מקצתם במקצתם, וההפרש ביניהם כי הקושר אשר בעולם קדמון מצד שיקשור קדמון, והקושר בחלקי החיוני בכאן הווה נפסד באיש. ואמר והפלסופים הסכימו כי ההתחלות הנבדלות, וזולתו הנבדלות שופעת מההתחלה הראשונה, ובשפע זה הכח האחד היה העולם אחד, ובו נקשרו כל חלקיו, עד שיהיה הכל יכוין פעל אחד כמצא בכח אחד בשפע ההתחלה הראשונה כי הגלגל אצלם בכללו, הוא בחיוני אחד, והתבאר אצלם במופת כי בכל חיוני כח אחד בו היה אחד, ובו היו כל הכחות אשר בו יכונו פעל אחד, והוא שלום החיוני, וזה הכח קשור בכח השופע מההתחלה הראשונה, ולולי זה היו נפרדים חלקיו, ולא ישארו כהרף עין, ואם היה בחיוני האחד כח רוחני שהוא בכל חלקיו בו, היה הרבוי הנמצא בו מהכחות והגופים אחד, עד שנאמר בגופים הנמצאים בו שהם גוף אחד, ונאמר בכחות הנמצאים בו שהם כח אחד, והיה יחס חלקי הנמצאים מהעולם כלו, יחס חלקי החיוני האחד מהחיוני האחד, אין כח בהכרח שיהיו ענייניו בחלקיו החיונים, ובכחותיהם המניעים הנפשיים והשכליים, וזה הענין כלו שבו כח אחד רוחני נקשרו בו כל הכחות הרוחניים והגופניים, והוא מתפשט בכלם על ענין אחד. ולולי זה לא היה בכאן ערך ע"ז יתאמת מה שאמר, כי האלוק י"ת בורא כל דבר ואוחז בו ושומרו, כמו שנאמר כי האלוק י"ת אוחז בשמים ובארץ שלא יסודו, ולא יתחייב מהתפשט הכח האחד בדברים רבים, שיהיה באותו הכח רבוי, כמו שחשב מי שאמר שההתחלה הראשונה אחת שפע ממנה אחד, כי זה יתחייב כשידומה הפועל אשר בזולת חומר בפועל אשר בחומר, וע"כ אם יאמר שם הפועל על מי שהוא בזולתי חומר, הוא בשתוף השם ע"כ.

ואמר חכם קדמון כי בהשגת האלוק י"ת בעולם יקשור העולם בחבל אחד, לא יתנועע ולא יסור ע"כ — והנה הוא אהל בל יצען בל יסע יסדותיו לנצח! — — — ומשגיח בכלל ובפרט. ואשוב אל הפרק:

אמר

אמר וכמו שיש בגוף האיש דברים מכוונים, מהם מה שיכוין בהם השארות גופו לכלי המזון, ומהם מה שיכוין בהם השארות מינו ככלי ההולדה, ומהם מה שיכוין בו צרכו שהוא מצטרך אליו, בגזונות וזולתם, כידים והעינים, ובהם דברים זולתי מכוונים לעצמם, אלא הם נמשכים למזג אותם האברים, אשר אותו המסוגל, הכרחי כקיום אותה הצורה כפי מה שהיא, עד שתעשה אותם המעשים המכוונים. ונמשכו אחר הויתו המכוונת, לפי הכרת החומר דברים אחדים, כשער הגוף וגווני. וע"כ לא ירוץ ענין אלה על הסדר, והרבה פעמים יעדר מקצתם, וימצא היתרון ג"כ בין האישים רב מאוד מה שלא יהיה זה באברים, כי אתה לא תמצא איש יהיה לו כבד עשרה כפלי כבד אחר, ותמצא איש אין לו זקן או שיעדר שער במקומות מהגוף, או שיהיה לו זקן עשרה כפלי זקן איש אחר או עשרים ע"ד משל, וזה רב בזה הכת (כלומר יתרונות השער והגוונים); כן במציאות בכללו מינים מכוונים בהויה קיימים, רצים על סדר אין יתרון בהם אלא כפי רוחב אותו המין, בכמיתו ואיכותו, ומינים זולתי מכוונים אלא הם מתחייבים מטבע ההויה וההפסד הכולל, במיני התולעים הנולדים מהזבלים, ומיני ב"ח הנולדים בפירות כשיתעפשו, ומה שיולד מעפוש הלחות והתולעים הנולדים במעים והדומים להם; ואומר בכלל כי הנראה לי כי כל מה שלא ימצא כח בו תולדה לדומה לו הוא מזה הכת, וע"כ ישמרו סדר ואע"פ שא"א מבלעדיהם, כמו שא"א מבלתי גוונים משונים וא"א מבלתי מיני השער באישי האדם, וכמו שבאדם גופים אישיהם קימים באברים השרשיים, וגופים נשתרים במין ולא באיש בלחות הארבעה, כמו כן במציאות בכללו גופים קימים נשארים באיש כלומר שאינם נפסדים, והוא הגוף החמשי בכל חלקיו וגופים נשארים במין כמו היסודות ומה שהורכב מהם, וכמו שכחות האדם המחייבים להויתו והשארותו מדת השארותו הם בעצמם המחייבים להפסדו ואבדו, כמו כן סבת ההויה, הן בעצמם סבות ההפסד, בכל עולם ההויה וההפסד ודמיונו כי אלו הארבעה כחות הנמצאים בגוף כל נזון, והם המושך והאוחז והמעכל והדוחה, אלו היה אפשר שאלו הכחות ככחות השכלים, עד שלא יעשו אלא מה שראוי ובעת הראוי, ובשעור שהוא ראוי, היה האדם נצל ממכות עצומות מאוד וחלאים רבים, אלא מפני שא"א זה, אלא הם פועלים פעלים טבעיים בלא מחשבה ובלא עיון ולא ישיגו מה שיעשוהו בשום פנים, התחייב שיתחדשו בעבורם חליים גדולים ומכות גדולות, ואע"פ שהיו הם הכלי בהוית האדם ובהשארותו אשר ישאר ובאר זה כי הכח המושך עד"מ אלו לא היה מושך אלא בדבר הנאות מכל צדדיו, והשעור הצריך אליו בלבד היה נצל האדם מחלאים ומעלות רבות, אבל מפני שלא היה הדבר כן אלא ימשוך אי זו ליחה שתזדמן מסוג משיכתו, ואע"פ שהליחה ההיא נוטע מעט בכמותה ואיכותה, התחייב מזה שימשוך הליחה שהיא יותר חמה ממה שצריך, או יותר עבה או יותר דקה, או ימשוך הרבה ויחנקו בו העורקים ויתחדש הסתום והעפוש ויפסד איכות החלאים. וישתנה כמותם, ויתחדשו חלאים כגרב והחכוך והיבולת, או עלות גדולות כמו המורסא והסרטן והצרעת והאיכול עד שתפסד צורת האבר, וכן הדבר בשאר הכחות הארבעה. ע"כ.

 ואמר

ואמר גלינוס ועורקי האסטומכא ימשכו המזון ממנה, כמו שימשכו עורקי הצמח מהארץ, כי זה הפעל כלו מאחר שאינו פעל נפשי אבל הוא פעל טבע, היה נוהג על דמיון אחד בצמח ובב"ח, ואם אנחנו נאמר סתם, כי הטבע דוחה כל מה שאין בו תועלת מהחלאים מהאברים הנכבדים, אל האברים הפחותים הגשים, לטבע מחשבה ושכל, ונבאר זה ונאמר כי מאחר שיהיו הכחות הטבעיים הנמצאים בכל אבר מאברי החיוני ארבע, כמו שהם בכל אחד מחלקי הצמח, האחד ימשוך הדבר הנאות לאבר, והאחד יאחז בו, והאחד ישנהו, והאחד ידחה המותר, והנה זה שנים סוגים כי יש ממנו מה שהוא מותר בכמותו ושעורו, ויש ממנו מה שהוא מותר באיכותו, והיו האברים אינם שוים כלם בכח, אלא הנכבד שבהם נברא מתחלתו יותר חזק, כמו הלב והכבד, והתחייב שיהיו הגופים שאינם נקיים והמותר מהם הרבה שישפך מהם דרך אל האברים הפחותים מהם כי א"א שישאר בהם עומד באחד מהם. ע"כ.

וכתב החכם הנזכר ובחכמת הטבע התבאר, כי הנפש יש ממנה מה שייוחס אל הצמח, והם שלשה כחות, הזן והגדל והמוליד, ושם התבאר שהן נפשות, מפני שהם פועלים בכלים ואינה כחות טבעיים, וע"כ קראתם כחות טבעיים היא העברה, וזה אם ירצו לומר שהן כח מזגי ונפשות, אבל אם רצו לומר שהן כח מזגי בלבד הוא טעות, ומה שיורה שהם רוצים לומר בזן זה הענין, מה שנשמע גלינוס ימשיל אותו באבן המושך הברזל הנקרא מאגניטים יקח בהבנתם ע"כ. ונשוב אל הפרק.

אמר כמו כן הדבר בעינו בכל המציאות הדבר המחייב להוית מה שיתחייב והמשכת מציאותו מדה מה, והוא ערוב סבות היסודות בכחות הגלגלים המניעים להם המפוזרים בהם היא הסבה בעינה בחדוש סבות מזיקות במציאות, כמו הזרמים והממטר השוטף והשלג והברד והרוחות הסוערות והרעמים והברקים ועפוש האויר, או חידוש סבות ממיתות מאוד, יחריבו מדינה או מדינות או אקלים, כהבקע ארץ או שקיעתה והרעש והזיקות והזועות, והמים השופעים מהם והתהומות. ע"כ.

ואומר כי מה שזכר אותו בזה הפרק זכר אותו סתם, כמו שאמר בסוף זה הפרק ולפי דעת חכמי המחקר, לא ישתנה הגוף הגלגלי בעצמו, וכל אברי האדם אפי' השרשים משתנים בעצמם, ואינם נמלטים מהפכה, ואפי' כהרף עין, וצורתם היא הקימת, וכן התבאר בס' ההויה וההפסד, כי חמריהם נוספים בעת הגדול וחסרים בעת הגרעון, וצורותיהם קיימות, והמשילו הצורה אל האדם העומד על הנהר, והחמר אל המים הנגרים תחתיו, כי הצל עומד בעצמו ויתחלפו חלקי הנהר שעליהם הצל; אבל אלכסנדר המפרש אמר כי החומר לא יאבד כלו בגודל ולא יתך כלו, אלא יש בו דבר ישאר בו קיים כי אלו לא היה כן היה אפשר שתבטל הצורה מהחומר, וראיתו ע"ז כי יש חלקים קיימים בחיוני מעת היותו עד הפסדו, כי ישארו בו מקצת רשומי המכות כל ימי חייו, ואם הדבר כן יהיה ענין מה שאומר מהמשלת זה העולם באדם יותר שלם, כי כמו שיש בעולם חלקים קיימים לעד, כן יש באדם חלקים קיימים כל ימי חייו, וצריך לדעת כמו כן כי סבות ההויה הן סבות עצמיות כוללות ובכונה. ואם סבות ההפסד הן במקרה ובמעט ולא בכונה, וכן הענין בסבות הוית חלקי העולם שהן סבות הפסדם. ונשוב אל הפרק.

אמר

אמר ודע כי זה שאמרנהו כלו מהממשלת העולם בכללו באישי מבני אדם, לא מפני אלה הדברים נאמר באדם שהוא עולם קטן, כי זו הממשלה כלה נמשכת בכל איש מאישי החיונים שלם האברים, ולא תשמע לעולם אחד מהראשונים יאמר, כי החמור או הסוס עולם קטן, ואמנם נאמר זה באדם מפני הדבר שסוגל בו האדם, והוא הכח המדבר, ארצה לומר השכל שהוא השכל (ההיולאני) אשר זה הענין לא ימצא באחר מהחיונים זולתו, ובאור זה — כי כל איש מאישי החיונים לא יצטרך בהמשך מציאותו למחשבה ועיון והנהגה, אלא ילך וישתדל כפי טבעו, ויאכל מה שימצא ממה שיאות לו, וישכון באיזה מקום שיזדמן, וירבע לאיזו נקבה שימצא בשעת הערת חמומו, אם היה לו זמן הערת החמום, ויתקיים בזה אשו המדה אשר יתקיים וימשוך מציאות מינו, ולא יצטרך בשום פנים לאיש אחר ממינו יסייעהו ויסעדהו על עמידתו עד שיעשה לו דברים לא יעשה הוא בנפשו, אבל האדם בלבד אלו ישוער איש ממנו לבדו נמצא שנעדר ההנהגה והיה כמו הבהמות, היה אובד לשעתו ההיא, ולא היה אפשר השארותו ולא יום אחד אלא במקרה, ארצה לומר אם ימצא בהזדמן דבר יהיה נזון בו, וזה בעבור כי מזונותיו שבהם קיומו, יצטרכו למלאכה והנהגה ארוכה, לא תשלם אלא במחשבה ובעיון ובכלים רבים ובאישים רבים ג"כ יפרד כל אחד מהם בעסק מה, וע"כ יצטרכו מי שיקבצם וינהיגם עד שיסודר קבוצם, וימשוך לעזור קצתם לקצתם, וכמו כן השמרו מההמימות בזמן החמימות, והקרירות בזמן הקרירות, והסתירו מהמטרים והשלג ונשיבות הרוחות, יצטרך אליו עיון והכנות רבות, לא ימשלו כלן אלא במחשבה והשתכלות, ומפני זה נמצא בו כח המדבר, אשר בו יחשוב וישתכל, ויעשה ויכין במינים רבים מהמלאכות, מזונותיו וסתרו ולבושו בו ינהיג כל אברי הגוף, עד שיעשה מהם האבר שהוא הראש מה שיעשה, ויתנהג מה שהוא תחתיו כמה שיתנהג, וע"כ אלו שערת בנפשך איש מב"א שולל זה הכח ועזוב עם החיונית בלבד, היה אובד לשעתו; וזה הכח נכבד מאוד והנכבד שבכחות בעל חיים, והוא ג"כ נעלם מאוד, ולא תובן אמתתו בתחלת המחשבה המשתתפת בהבנת שאר הכחות הטבעיות, כמו כן במציאות דבר מה המנהיג לכללי המניע לראש הראשון אשר נתן לו כח ההנעה עד שהנהיג בו זולתו, ואלו שוער בטול אותו הדבר לא היה אפשר מציאות זה בכלל מה שהוא ראש ממנו ומה שהוא תחתיו, ובאותו הדבר ימשוך מציאות הכדור וכל חלק ממנו. ואותו הדבר הוא האלוק ית' שמו, וכפי זה הענין נאמר באדם בלבד שהוא עולם קטן, מאחר שבו התחלה מה היא המנהגת לכלו, ומפני זה הענין נקרא האלוק ית' בלשונינו חי העולם, ונאמר וישבע בחי העולם, ע"כ.

ודבריו טובים ונכוחים, אבל אפשר להבין מלשון אדם טוב כי יש לומר שהטעם שנקרא האדם עולם קטן בעבור שהאברים נולדים ומונחים בלידת זה העולם וקומתו ישרה וזה לשון דבריו בספר בע"ח.

אמר ואברי גוף האדם בלבד נולדים ומונחים בשעור לידת כל זה העולם, כלומר שפנות גוף האדם, העליונה והתחתונה ומוקדמו ואחוריו והימין והשמאל נולדים לידה טבעית כשעור לידת זה העולם, ואין זה בשאר ב"ח, כי יש מב"ח מה שאין בו אלה האברים

האברים, ומהם מה שיש בו כל אלה האברים, אבל אין הנחתם כהנחת אברי האדם, כי ראש האדם מונח למעלה מהכל בשביל יצירת הכל, אבל ראשי שאר בע"ח הם בהפך, כי אע"פ שהם מונחים על גופותיהם, הם נוטים למטה ומביטים אל הארץ ואינם קמים ונצבים אל האויר והשמים כמו האדם ע"כ, ושוב אל הפרק.

אמר ודע שזו הממשלה שהמשלנו העולם בכללו באיש מב"א, לא יתחלף בדבר ממה שזכרנו אלא בשלשה דברים, האחד, כי האבר הראשיי מכל חיוני שיש לו לב לקבל תועלת מהאברים שיש לו אדונות עליהם, ותשיב עליו תועלתם, ואין במציאות הכללי דבר ככה, אלא כל מי שישפיע ההנהגה או יתן כח לא תשוב עליו תועלת בשום פנים ממי שיש לו אדונות עליהם, אבל נתינתו מה שיתנהו בנתינת המטיב ההונן, אשר יעשהו לנדיבות טבע למעלה יתירה, לא לתוחלת גמול, אבל כל זה להדמות לאלוק ית' שמו; והשני, כי הלב מכל בע"ח שיש לו לב הוא באמצעיתו, ושאר האברים שיש לו אדונות עליהם מקיפים בו, בעבור שתכלול אותו תועלתם בשמירתם והסתרם בהם, עד שלא ימהר אליו נזק מחוץ, והדבר בעולם בכללו בהפך כי הנכבד שבו מקיף בנבזה; בעבור שהוא בטוח מקבול הרשום מזולתו, ואפילו אם היה מתרשם, לא היה הוצה לו גוף ירשום בו, והוא ישפיע על מה שבתוכו, ולא יגיע לו רשום בשום פנים ולא כח מזולתו מהגופים; ובכאן ג"כ דמות מה, והוא, כי האבר הראשי בחיוני, כל מה שירחק מהאברים תהיה מעלתו מועטת, ממה שהוא קרוב ממנו, וכן הדבר בעולם בכללו כל מה שיקרבו הגופים אל המרכז התעכרו והתעבו עצמם וכבדה תנועתם, ונדעך אורם וזכותם, לרחוקם מהגוף הנכבד המאיר הזך המתנועע הרקיק הפשוט (ארצה לומר הגלגל), וכל מה שיקרב אליו גוף, יקנה דבר מאלו המדות והיתה לו מעלה על מה שתחתיו — והשלישי, כי זה הכח המדבר אשר באדם הוא כח בגוף ואינו נבדל ממנו, והאלוק ית' אינו כח בגוף העולם, אלא נבדל מכל חלקי העולם, והנהגתו ית' והשגחתו מחוברת לעולם חבור תעלם ממנו אנחנו אמתתו, וכחות בני אדם קצרים מהשיגו, כי המופת יקום על הבדלתו ית' מהעולם והנקותו ממנו, והמופת יקום על מציאות רשומי הנהגתו והשגחתו בכל חלק מחלקיו ואפילו שהוא דק; ישתבח מי שנצחונו שלימותו! — ע"כ.

ואומר כי בדבר אחד יש חלוף ביניהם, כי לדעת ארסטו חומר הגלגל אינו מקבל שנוי, וחומר האדם מקבל שנוי, ואני מצאתי כתוב בדברי ארסטו וזה לשונו „יש מי שאומר שהעולם כלו כאדם אחד" ע"כ. והענין הראשון שזכר אין בו ספק, והשני והוא אמרו כי הנכבד מקיף בנבזה בעבור שהוא בטוח, שלא יקבל הרשום מזולתו, ולא נעלם ממנו כי אינו מקיף בזולתו בעבור זה, וכן מה שאמר כי האבר הראשי כל אבר שירחק ממנו תהיה מעלתו מועטת ממה שהוא קרוב, כי אם אמרנו שהלב הוא הראש והתחלה, כמו שאמרו רוב הפלסופים והוא מסכים עמהם בזה הנה שאברים קרובים מהלב והם פחותים, כמו הטחול והמעיים, ויש רחוקים ממנו והם נכבדים כמוח וכל החושים; ואין להשיב ולומר כי ראש אלו המוח, כי לפי זו הממשלה הלב היא התחלה לכל התנועות, כמו הגלגל עצמו בעולם הגדול הוא מתנועע בעצמו, והמרכז היא הארץ שעליה

התנועות

התנועות, ובעולם הקטן הוא בהפך כי הלב הוא עומד והוא המרכז, ממנו יתחילו התנועות ואליו ישובו.

אמר ארסטו בספר בע"ח והחיוני יתפשט ממנו לב ויתקבל לב, כלומר הימין והשמאל, וזה ע"ד חזרת חלילה, והאבר שחוזרת עליו חלילה אלה השתי תנועות הוא עומד בהכרח, והוא הלב, כי כל תנועה מחוברת ממשיכה ודחיה מצטרכת עכ"פ לדבר עומד עליו יחזרו חלילה אלה השתי תנועות, כמו המרכז במסבה, וזה העומד הוא התחלת תנועות הדחיה, ותכלית תנועות המשיכה ע"כ. והנה התבאר כי זה שאומרים שהגלגל מצטרך למרכז עליו יסוב, אינו נכון, כי אין תנועתו מחוברת ממשיכה ודחיה, ותצטרך עכ"פ לדבר עומד עליו תנועתו מעצמו ופשוטה ואחת. ומורנו ז"ל זכר כל מה שזכר בכלל ואמר ובכאן דמות מה.

ואמר החכם ר' שלמה בן גבירול והעולם הקטן דמיון העולם הגדול, בסדור והבנין, ואין עצם השכל שהוא פשוט ונכבד מכל עצמי העולם הקטן, דבק לגשם, כי הנפש והרוח אמצעיים ביניהם, וע"ז יוקש סדור העולם העליון, כלומר שאין העצם הפשוט והנכבד דבק לגשם, והוא העצם הנושא לכאמדות, והוא אמר כי העולם הקטן דמיון העולם הגדול בסדור והבנין; וכן אומר ארסטו כי אברי גוף האדם בלבד נולדים ומונחים כשעור לידת כל העולם. ואמר גלינוס „כי הדם שבחלל הלב השמאלי הוא מתנועע תמיד" ע"כ. ומה שאמר כי זה הכח המדבר הוא כח בגוף ואינו נבדל ממנו, צריך שיובן מדבריו שאינו נבדל אמיתו, וע"כ זכר בשכל הנאצל הבדל אמיתי.

וכתב חכם וכמו שהעושה העולם, אינו ממשש לעולם, ולא נפרד, ולא מחוץ, ולא מבפנים כמו כן יחס הנפש אל הגוף, ואין קשירה בנפש והגוף מצד החניה בוכחניית המקדים, ולא מצד ההסתבך וההכנס כהכנס הרוח החיוני בחלקי הגוף, אבל אין קשירה ביניהם אלא מצד ההנהגה והשכל, כי היא תנהיג הגוף, ותשיג הדברים באמצעות החוש, ותשיב ותשתמש באברים באמצעות זה הרוח שבלב ע"כ. ואשיב אל הפרק.

אמר ודע שהיה ראוי שנמשיל יחס האלוק ית' לעולם, כיחס השכל הנאצל לאדם, שאינו כח בגוף והוא נבדל מהגוף הבדל אמתי ושפע עליו, ותהיה ממשלת הכח המדבר בשכל הגלגלים שהם בגופים. אלא שענין שכלי הגלגלים ומציאות השכלים הנבדלים וציור השכל הנאצל שהוא נבדל ג"כ, הן הדברים שיש בהן עיון וחקירה וראיותיהם נעלמות, אע"פ שהן אמתיות, ויתחדשו בהן ספקות רבות, ולטוען בהם טענות, ולמערער בהן ערעורים, ואנחנו אמנם בחרנו תחלה שיצוייר המציאות בצורה המבוארת, שלא ירחיק דבר ממה שזכרנוהו זכרון מוחלט, אלא אחד משני אנשים, או סכל בדבר המבואר, כמו שירחיק מי שאינו תשבורי דברים למודיים התבארו במופת, או מי שיבחר לו לאחוז בדעת מהקודמות ויתעה נפשו, אבל מי שירצה לעיין עיון אמתי, יתלמד עד שיתבאר לו וידע כי הוא זו צורת זה הנמצא המיושב במציאות בלי ספק, ואם רצה לקבל זה ממי שהתבאר לו כל מה שהתבאר במופת, יקבל ויבנה עליו היקשותיו וראיותיו, ואם לא יבחר הקבלה אפילו באלה

ההתחלות

ההתחלות ג"כ יתלמד כי יתבאר לו שהדבר כן. הנה זאת חקרנוה כן הוא שמענה ואתה דע לך. — ואחר זאת ההצעה אקח בזכרון מה שיעדנו לזכרו.

ואמר החכם ר' שלמה בן גבירול והבאת ראיה על מציאת העצמים הפשוטים יקשה מאד ע"כ. ויתבאר ממה שאמר מורנו ז"ל כי השכל הנאצל יש בו עיון וחקירה וראיותיו נעלמות ממה שאכתוב בסוף זה הספר:

פרק שבעים ושלשה.

כתב מורנו ז"ל ראיות המדברים על מציאות האלוק ית' ויחודו ובהרחקת הגשמות ממנו, והצריכו לזה מה שזכר כי תלמידו שאל ממנו שיודיעהו אם ראיותיהם מופתיות או מאיזו מלאכה הן. וכתב חכם היקשות המדברים בנויים על מוקדמות מפורסמות לקחו אותן בפשיטות התאוה, וע"כ הקשותיהם יולידו הולדות יכחישו אלו ואלו וישתבשו בהן ע"כ. ואני כותב מה שהוא עקר דעותיהם.

המוקדמה הששית היא אמרם כי המקרה לא יעמוד שני זמנים וענין זו המוקדמה שהם חשבו כי האלוק ית' ויתעלה יברא העצם, ויברא בו אי זה מקרה שירצה יחדיו ברגע אחד, ולא יתואר האלוק ית' ביכולת על יצירת עצם בלי מקרה כי זה נמנע. ואמר ומה שהצריכם לזה הדעת, שלא יאמר ששם טבע בשום פנים ושזה הגוף יחייב טבעו, שישיגוהו מהמקרים כך וכך, אלא ירצו לומר שהאלוק ית' יצר אלו המקרים עתה בלא אמצעי ע"כ.

וראיתי לזכור זה הענין מפני שאפשר לחשוב שהוא נוטה לפשט האמונה, כלומר שהאלוק ית' עושה הכל העצם והמקרה בלא אמצעי, כמו שיש חושבים שזה אנכי ה' עושה כל כי זו אמונת רבים מבעלי התורה, ואומרים כי המאמינים באמצעיים ובטבע, הם מכחישים פעל ה', ועל"ז הענין כתב מורנו ז"ל בפ' כ"ה מהחלק השלישי וזו הכת מבעלי העיון שחשבו שהאלוק ית' לא יעשה דבר בעבור דבר, ואין שם סבות, ולא מסובבים, אלא פעליו כלם כפי החפץ ולא יבוקש להם תכלית, ולא יאמר למה עשה זה, אלא יעשה מה שיחפוץ ואינו נמשך לחכמה טבעית זה מבואר בתחלת המחשבה, והמצריך לזה כלו השכלות בטבע המציאות, והשכלות בשורש, והיא הכונה לזה המצאת כל מה שאפשר להמציאו כמו מה שנראה ולא חייבה חכמתו חלוף זה, ואלה האומרים כי פעולת האלקי כלם לא כיון בהם תכלית מה, הצריכם לזה ההכרח והיא בחינת כל המציאות לפי דעתם, כי הם אומרים מה תכלית מציאת העולם בכללו, וההכרח אמרו במאמר מי שיאמר בחדוש העולם שהוא כן חפץ לא לסבה אחרת, ויאמרו זה בחלקי העולם בכללו, עד שאינם מודים שנקב הקדום הענבי וזכות הקרני מפני פלוש הכח הרואה כדי שישיג מה שישיג, אבל לא ישימו זה סבת הראות בשום פנים אא"כ חפצו ע"כ. — והנראה לי כי מה שראה החכם הנזכר מדברי מורנו ז"ל בזה הענין העיר אותו לומר מה שאמר, כמו שיתבאר מדבריו.

וכתב

וכתב החכם הנזכר והרחקת מציאות הסבות הפועלות אשר נראה אותם במוחשים, הוא מאמר מתעה, אבל שאלו הסבות אינן מספקות בעצמן בפעלים ההווים מהם, אבל ישלמו פעליהן בסבה מחוץ נבדל או זולת נבדל, הוא דבר אינו ידוע ויצטרך לחקירה גדולה, והמרחיקים הסבות הפועלות מה יאמרו בסבות העצמיות, אשר לא יובן הנמצא אלא בהבנתם, כי מהידוע בנפש שיש לדברים מהויות ותארים, והם המחייבים לפעלים המסוגלים לנמצא נמצא, והן אשר בעבורם השתוו מהויות הדברים וגדריהם ושמותיהם, ואלו לא היה לנמצא נמצא פעל מסוגל, לא היה לו טבע מסוגל, ואלו לא היה לו טבע מסוגל, לא היה לו שם מסוגל, והיו כל הדברים דבר אחד, והשכל אינו דבר אחד יותר מידיעת הנמצאים בסבותיהם, ובזה נבדל משאר הכחות המשיגים, ומי שסלק הסבות כבר סלק השכל, והידיעה בעלולים לא תהיה שלימה אלא בידיעת עלותיהם, ומסלק אלה הדברים הוא מבטל לחכמה, ויתחייב שלא יהיה בכאן דבר ידוע בידיעה אמיתית אלא מדומה, ולא יהיה מופת ולא גדר, ויסתלקו הנשואים העצמיים שמהם יתחבר המופת, ולא יודע מה שרוצים לומר בשם המנהג, אם רוצים לומר מנהג הפועל ומהשוא שיהיה לאלוק י"ת מנהג, כי המנהג הקנין יקנה אותו הפועל בהחזיר הדבר פעמים רבות, ויהיה אותו הפעל ממנו ברוב. ואין בחק האלוק י"ת חלוף; ואם ירצה לומר שהוא מנהג הנמצאים, ידוע כי לא יהיה המנהג אלא לבעל נפש ואם היה במה שאין לו נפש הוא טבע וזה אינו רחוק, כלומר שיהיה לנמצאים טבע יחייב הדבר או הכרחי או ברוב, או שיהיה לנו מנהג במשפט, כי זה המשפט אינו דבר אלא פעל השכל שיחייב אותו טבעו, ובו היה השכל שכל, ולא ירחיקו הפלוסופים זה המנהג. וזו המלה כשתדוקדק לא תורה על ענין אלא הוא פעל בהנחה כאמרנו מנהג, כלומר שהוא יעשהו ברוב, וא"כ יהיו כל הנמצאים הנחה, ולא תהיה בנמצאים חכמה כלל אשר בעבורה יאמר בפועל שהוא חכם, וכל החכמים הסכימו שהפועל הראשון נקי מהחומר, ופעלו באלו הנמצאים באמצעות פועל לו זולת אלו הנמצאים, ומקצתם יאמרו שהוא הגלגל בלבד, ומקצתם שהוא הגלגל עם נמצא אחד נקי מהחומר יקראו אותו נותן הצורות: ע"כ. ומורנו ז"ל האריך בזו המוקדמה, ואמר בסופה כי האלוק י"ת לפי דעתם יברא בקולמס תנועה אחר תנועה, וכן תמיד בעוד שהקולמס קיים ובכל רגע מאותן הרגעים, כלומר הזמנים הנפרדים, יברא האלוק י"ת מקרה בכל אישי הנמצאים מגלגל ומלאך וזולתם, וכן תמיד בכל עת, ואמרו כי זו היא האמונה האמיתית כשהאלוק פועל, ומי שלא יאמין כי כן יפעל האלוק י"ת כבר כחש היותו פועל על דעתם; ובאלו האמונות וכיוצא בהן יאמר אצלי ואצל כל בעל שכל, אם כהתל באנוש תהתלו בו, כי זה הוא ענין ההתול באמת — כי ההתול כשיאמר אדם דברי כזב, שיודע בלבו שהוא כזב, כענין ויהתל בו אליהו, וכן אמרו אלה בבורא י"ת שהוא יודע תעלומות לב דברי כזב, כי החוש והשכל יודה על כזבם והתלו בו כהתל באנוש שאינו יודע תעלומות לב.

המוקדמה העשירית היא זאת ההעברה אשר יזכרוה והוא עמוד חכמת המדברים ושמע ממנה, שהם רואים כי מה שהוא מדומה, הוא עובר אצל השכל כלומר אפשרי, כמו שיהיה כדור הארץ גלגל והגלגל כדור הארץ, ואפשר היותו בבחינת השכל, ושיתנועע האש למטה והארץ למעלה, ושיהיה אדם כשעור הר

גדול

גדול ופיל כשעור יתוש, ואמרו כי זה הנמצא שיש לו צורות ידיעות ושעורים מוגדרים לא ישתנו, כמו שמנהג המלך שלא ילך בשוקי המדינה אלא רוכב ולא נראה אלא כן לעולם, אבל אינו נמנע אצל השכל שילך רגלי. ע"כ.

ומה שיש לומר ע"ז כלומר כמו שמנהג המלך הוא כתוב למעלה במוקדמה הששית. והתבאר מדברי מורנו ז"ל שרצה לומר שהוא מנהג האלוק י"ת לא מנהג הנמצאים, ואמר בסוף זו המוקדמה „וזה שער העברה אללי בו עוד דברים תשמעם במקומות מזה המאמר, והוא דבר שאין צריך שימהר האדם לדחותו כלם בעיון מעט" ע"כ. ונראה מדבריו שהוא מודה במקצתם כמו שאמר בדרך הסגול וזה אללי הטוב שבדרכים, ולי בו דעת תשמעהו והוא מה שכתוב בפרק י"ט מהחלק השני; אבל החכם הנזכר האריך בבטול כל המוקדמה הזאת, ואני אכתוב כלל דבריו, אמר „וכת המדברים השבו כי ראיות הנמצאים על האלוק ית', איננה מצד החכמה שבהם שתחייב ההשגחה אלא מצד ההעברה כלומר מצד מה שיראה בכל הנמצאים שהוא עובר בשכל שיהיה בזה התאר ובהפכו, כי אם תהיה זאת ההעברה בשום אין בכאן חכמה. ואומר כי כמו שהחזיק מציאות העלולים מסודרים מהעלות בדברים המלאכותיים או שלא השיגם, אין אצלו ידיעה במלאכה ולא באומן, כמו כן מי שהכחיש אופן סדור העלולים מהעלות בזה העולם הכחיש מעשה החכם ית' האלוק מזה עלוי גדול! — ומה שאמרו כי האלוק ית' הדיין המנהג באלה הסבות ושאין להם רשום בעלולים ברשותו הוא מאמר רחוק מאוד ממה שתחייב אותו החכמה אבל הוא מבטל אותה ובאור זה כי אם לא היה תבנית אדם ולא מסביר אצבעותיו הכרחי ולא מצד העלוי באחיזה שהיא פעלה ובהקפתה בכל הדברים שתבניתם משונה ושהיא נאותה לאחוז כלי כל המלאכות א"כ מציאות פעלי היד מתבניתה ומספר חלקיה ושעורה הוא בהזדמן ואלו היה הדבר כן לא היה בין שיברא האדם או בפרסה או בזולת זה ממה שיסוגל כל בעל חיים מהתבנית הנאות לפעלו; ואתה יודע כי בני אדם כלם רואים כי העשויים הגרועים הם אשר יראו בני אדם בהם שאפשר שיהיו בהפך מה שנעשו עד שיחשבו מרבים מהעשויים הגרועים שהתחדשו מהזדמן ורואים כי העשויים הנכבדים הם אשר יראו בהם שא"א שיהיו בתכונה יותר שלמה ויותר מעולה מהתכונה שהכין בם עושם וא"כ זו הדעת מדעות המדברים היא הפך הדת וההסכמה; ומה שהביא לזו הכת לומר זה כדי לברוח משיודו בפעל הסבות שהרכיבם האלוק ית' בנמצאים שבכאן כמו שהתחייב בהן הנפשות וזולתן מהסבות הפועלות, וברחו מהודות בסבות, כדי שלא יתחייב מזה שיש בכאן סבות פועלת זולתו האלוק ית'. — ואני אומר אין פועל בכאן אלא האלוק ית' מפני שהוא בורא הסבות, והויתן סבות פועלות באמרו ושמירתו למציאותן — ועוד כי הם פחדו שיתחייב מהודאתם בסבות טבעיות, שיהיה העולם הווה מסבה טבעית ידעו כי הטבע עשוי ושאין דבר מורה על העושה במציאות כמלא בזה התאר בתקון היה יודעים כי האומרים בהרחקת הטבע, הפיל חלק גדול מהנמצאים המורים על מציאות עושה העולם, והכחשתו חלק מנמצאי האלוק ית', כי מי שהכחיש סוג מהנבראים הנמצאים, הכחיש פעל מפעלי הבורא ית', ויקרב זה ממי שמכחיש תאר מתאריו, וכל זה מבואר במקומו במופת, והוא פשט מה שנאמר לדברי האלוק ית', ואין חלוף ליצירת האלוק ית'! —

ואומר

ואומר כי מורנו ז"ל הפליג לדבר בזה הענין יותר ממנו בדברים קלים — כי אמר בסוף דבריהם „והסתכל אתה המעיין, אם בחרת בקשת האמת והשלכת התאוה והקבלה והנטייה למה שהורגלת להגדילו, ולא תתעה בספק ענין אלה המעיינים ומה שיקרה להם ומהם, כי הם כבורחים מהרמץ אל האש, וזה כי הם בטלו טבע המציאות, שנו יצירת השמים והארץ בחשבם כי מאותן המוקדמות יתבאר כי העולם מחודש, ולא חדוש באמרו במופת, ואבדו עלינו מופתי מציאות האלוק ית' ויחודו והרחקת הגשמות, כי המופתים שיתבאר מהם אמנם יוקחו מטבע המציאות" ע"כ. והסתכל במה שאמר השלכת התאוה והקבלה והנטייה למה שהורגלת להגדילו, כי אלה השלשה מעוורים עיני הלב, כי בטבע האדם שלא ירצה לקבל דבר שהוא הפך מה שיתאוהו, וכאמרם בתאוה מחדשת ומעוררת, וכן מה שקבלו מאבותיהם שהם נאמנים אצלו, יקשה להאמין הפכו וכן מה שהורגל להאמינו. — והסתכל במה שאמר בפ' כ"ה מהחלק השלישי, ומה שאמר בעד כת מבעלי העיון החושבים, שהאלוק ית' לא יפעל דבר בעבור דבר. ושאין שם עלות ולא עלולים אלא פשיטת החפץ, ושם סתר דעתם זאת, ובאר ענין הפסוקים שיש לחשוב מפשוטם, שהם יורו ע"ז הענין, כאמרו כל אשר חפץ עשה, ונפשו אותה ויעש, ומי יאמר לו מה תעשה, ואמר כי ענין אלו הפסוקים והדומים להם, כי הדברים שירצה האלוק ית' לעשותם, יקבלו העשייה בהכרח ואין שם מונע שלא יעשה מה שירצה והוא ית' לא ירצה אלא האפשרי, ואין כל אפשרי אלא כל מה שתחייב חכמתו שיהיה וזהו דעת כל התורה ודעת הפלוסופים, וכן דעתנו אנחנו במה שנאמין כי העולם חדש, כי כל חכמינו לא יאמינו כי הוא כפשיטות חפץ לא זולתו, אלא יאמרו כי חכמתו ית' שלא נשיגה, חייבה מציאות העולם קודם שימצא זה העולם בכללו בהכרח כשנמצא, ושאותה החכמה בעצמה שלא תשתנה חייבה ההעדר קודם שימצא העולם, תמצא זה הענין לחכמים הרבה בפי' את הכל עשה יפה בעתו ע"כ. — ובכלל זו המוקדמה העיר מורנו ז"ל ענין נכבד מאד! —

הערה דע אתה המעיין בזה המאמר! כי אתה אם היית ממי שידע הנפש וכחותיה וידעת כל דבר על אמתת מציאותו, כבר ידעת כי הדמיון נמצא לרוב בעלי חיים, אבל בעל חי השלם, כלומר שיש לו לב מציאות הדמיון מבואר לו, ושהאדם לא נכר מזולתו ולא פעל הדמיון פעל השכל אבל הפכו, כי השכל יפרק המורכבים, ויבדיל בין חלקיהם ויפשיטם ויציירם באמתתם ובסיבותיהם, וישיג מדבר אחד ענינים רבים מאד נבדלים אלו מאלו אצל השכל כהבדל השנים אישים מבני אדם אצל הדמיון במציאות, ובשכל יהיה נודע הנושא העצמי מהמקרי, ואין לדמיון פעל דבר מאלו הפעלים, כי הדמיון לא ישיג אלא האיש המורכב בכללו כפי מה שהשיגוהו החושים, או ירכיב הדברים המפורקים במציאות, וירכיב קצתם על קצתם והכל גוף או כח מכחות הגוף, כמו שמדמה המדמה איש מבני אדם וראשי ראש סוס בעל כנפים והדומה לו, וזה הוא הנקרא הבדוי הכוזב, ולא ישוה לו נמצא כלל ולא יוכל הדמיון בשום פנים להנקות בהשגתו מהחומר, ואפילו שהפשיט הצורה בתכלית הפשוטה, ועל כן אין בחינה בדמיון. ע"כ.

וזה

וזה דבר ידוע כי הכח המדמה לא ידמה אלא דבר אישי וחמרי, וע"כ לא יוכל שידמה גוון בלא גוף, והשכל יפשיט הענין הכללי מהחומר, ועוד כי הכח יפשיט הצורה בסיוע האמצעיים המגיעים אל הצורה, אבל הכח השכלי זה הדבר בו בהפך, כי הוא ישכיל עצמו ובהשכיל עצמו יפשיט הצורה כשירצה, ואח"כ יצדק בה. וע"כ אמרו הכח החוש נפעל בציור מין מההתפעלות, והכח המשכיל פועל. אבל מפני זה אמרו כי הכח החוש לא יפעל אלא בכלים, ואין פעל לו בעצמו, ואינו כן כח המשכיל. ונשוב לדבריו:

אמר ושמע מה שהועלונו החכמות הלמודיות, ומה עצום מה שלקחנו מהם מהמוקדמות! דע כי יש שם דברים, כשיבחנם האדם בדמיונו לא יציירם בשום פנים, אלא ימצא שהם נמנעים אצל הדמיון, כהמנע קבוץ השנים ההפכים, ויתבאר במופת מציאות אותו הדבר הנמנע אצל הדמיון, והוציאהו המציאות אל האמת. והוא כשתדמה נפשך כדור גדול איזה כדור שתרצה, ואפילו כשתדמה אותו כשעור גלגל המקיף, ואח"כ תדמה שני ב"א עומדים על שתי קצוית הקוטר, עד שתהיה הנחת רגליהם על יושר הקוטר, ויהיו הקוטר והרגלים בקו אחד ישר לא ימלט משיהיה הקוטר נוכח הפאה מעולם, או שלא יהיה נכחה, ואם נכחה יפלו שניהם. ואם לא יהיה נכחה יפול האחד והוא התחתון ויעמוד האחד, כן ישיג הדמיון, וכבר התבאר במופת כי הארץ כדורית, ושיש מהנושב על קצת הקוטר, וכל איש מהשוכנים, בשתי הקצוות ראשו אצל השמים, ורגליו אצל האחר העומד נכחו. וא"א שיפול אחד משניהם בשום פנים, ולא יצוייר כי אין אחד מהם למעלה ומטה בצרוף אל האחד. וכן התבאר במופת במאמר השני מהמחודדים הנקראים יציאת שנים קוים יהיה בינם בתחלת יציאתם מרחק מה, וכל מה שירחקו יחסר אותו המרחק ויקרב אחד מהם אל האחד וא"א פגישתם, ואע"פ שיצאו לאין תכלית, ואע"פ כי כל מה שירחקו יקרב זה מזה, וזה א"א שידומה ולא יפול ברשת הדמיון בשום פנים, ואותם השני קוים האחד ישר והשני מעוקם כמו שהתבאר והנה התבאר מציאות מה שלא ידומה ולא ישיגהו הדמיון, והוא היות האלוק ית' זולתו גוף ולא כח בגוף כי אין נמצא אצל הדמיון אלא גוף או דבר בגוף. ע"כ.

ואומר כי הענין שזכר שיש מבני אדם, שעומדים על קצות הקוטר ולא יפלו והתבאר באור אמתי אין ספק בו, והדמיון ימאן זה, והטעות בו מצד הדמוי שתדמה מה שאינו מעלה שהוא מעלה, ומה שאינו תחת שהוא תחת, וחושב כי פני הארץ מהצד שהיא כנגד מקומנו הוא התחת, ושהאויר המקיף בזולתו הצד היא כמו כן התחת, ואין הדבר כן כי התחת על האמת היא עומק בטן הארץ ממה שהיא אצל מרכזה מאיזו צד שתהיה הארץ, כי מרכז הארץ היא התחת שאין הדבר תחתיו, והוא המקום השפל שאין מקום שפל ממנו והוא שפל השפלים, וכשיעבור הדבר המרכז באיזה צד שיהיה כבר נבדל מהמרכז לצד מעלה. והענין השני שזכר מהוצאת השני קווים, זכרו אותו ג"כ חכמי התשבורת וזה לשונם — אמרו נרצה שנוציא שנים קוים יהיה ביניהם בתחלת יציאתם מרחק מה, וכל מה שירחקו יחסר אותו המרחק, ויקרב האחד מהאחד וא"א פגישתם לעולם, ואע"פ שיצאו לאין תכלה, ויהיה הקו האחד ישר והשני מעוקם, ותהיה

הוצאתו

הוצאתו לזה הקו המעוקם במרבוע העגול שהגיד אותו אקלידוס גם בתחלת מאמר אחד וידוע כי לא יוכל לצייר זה על אמתתו אלא מי שהתעסק במלאכת התשבורת, וידע התבנית הנקרא מרבוע עגול, וידע כמו כן התבנית המרבע שעמה התבאר כי הקו המעוקם כל מה שירחק יקרב, והנראה לי כי זה הענין בנוי על השרש שהוא מוסכם עליו אצל חכמי התשבורת, והוא הוצאת הקו לאין תכלה. וכמו כן מה שאמרו כי אפשר התוספת בו לאין תכלה וזה אפשר לדמותו במחשבה בלבד, והתשבורי כשיניח קו שאין לו תכלה איננו מניח שוא כי זה נכון במלאכתו כי טבע אלה הדברים יחייב, כי זה האדם עד"מ במה שהוא אדם, הוא דבר אחד ואיננו נחלק והוא נחלק במקרה. כלומר מצד שהוא גוף, והחלוק נמצא לאדם במה שהוא אדם במקרה, והוא נמצא לגופו בעצם, ומה שהתבאר בכאן מהוצאת הקוים, הוא בתבנית מרבוע עגול כמו שנזכר בדבריהם, אע"פ שלא נזכר בדברי מורנו ז"ל, וידוע כי כל תבנית יש לו תכלה, כי אם הוא עגול יקיפהו קו אחד, ואם איננו עגול יקיפו אותו שני קוים בהכרח. — והנראה לי בקוצר דעתי באותה המלאכה. כי האומר זה באר אותו באותו התבנית בלבד, ואם יהיה התבנית לאין תכלה יצטרכו הקוים כמו כן לאין תכלה ולא יפגשו זה בזה לעולם. ומצאתי שכתב אחד מחכמי התשבורת על זה. אמר ומה שנזכר מהמרבע שהקדים לזה התבנית אין ספק בהם, אבל מה שאמר והתנה בו וחייב נפשו לעשות על שטח המרבוע העגול, שנים קוים האחד ישר והשני מעוקם, בין התחלתו ובין הישר שהוא כנגדו מרחק מה, וכל מה שילך עמו על שטח המרבוע יקרב אל הקו הישר שהוא כנגדו תמיד ולא יפגשו, ואע"פ שיצטרכו יחדיו על שטח המרבוע לאין תכלה הוא שוא אין אמתה לו, והתבאר זה כי הוא עושה אותו אחר שהתנה בו שהוא על שטח המרבוע. והכותב הזה האריך בזה הענין, ולא ראיתי לכתוב אשר דבריו כי הייתי מצטרך לכתוב התבנית כמו כן. וזה הענין ראוי לסמוך בו על מה שכתב מורנו ז"ל כי הוא היה חכם גדול בחכמת התשבורת ואלו היתה בו הטעאה לא היה כותב אותו. ויש דברים אחרים שלא יוכל הדמיון לציירם והתבארו במופת, כאומר הראשון והשכליים הנבדלים והדומה לזה.

המוקדמה י"א והוא אמרם כי מציאות מה שאין לו תכלה שוא על איזה ענין שיהיה, ומציאות מה שאין לו תכלה ע"ד היות זה אחר העדר זה, והוא הנקרא מה שאין לו תכלה במקרה, בזה הוא הענין הקשה מאוד, ומי שאומר שהביא מופת על קדמות העולם, או יאמר כי הזמן אין לו תכלה, ולא יתחייב לו מזה שוא, מפני היות הזמן כל מה שיהיה ממנו חלק, יעדר קודם לו חלק אחר, וכן חוזר על החמר הראשון ללא תכלית, וזה לא התבאר מניעותו; והמדברים אין הפרש אצלם שנאמר כי גודל מה נמצא אין לו תכלה, או שנאמר כי הגוף יקבל החלוק ללא תכלית, ואין הפרש בין מציאות דברים אין תכלה למספרם, מסודרים יחדו כאלו בני אדם הנמצאים עתה, או אמרך כי דברים היו במציאות אין תכלה למספרם, ואע"פ שנעדרו מקצתם ישתדל לאמת זה, ומקצתם יאמרו כי זה מושכל בנפשו לא יצטרך עליו מופת, ואם הוא שוא מבואר שיהיו דברים אין תכלה למספרם ע"ד היות זה אחר העדר זה, ואע"פ שהנמצא מהם עתה יש לו תכלה א"כ יהיה נמנע קדמות העולם בתחלת המשוש, ולא יצטרך למוקדמה אחרת בשום פנים. ע"כ.

ואמר

ואמר החכם הנזכר ויש ספק קרה אחר ארסטו והוא כי אלו היה בכל התנועות לא סרו במה שעבר, לא ימלט זה מאחד משני פנים, או שיהיו התנועות כו נמצאות יחדיו, ואז יהיה מה שאין לו תכלה נמצא בפעל וזה נמנע, או שלא יהיו נמצאו יחדיו ואע"פ שתהיה תנועה אחר תנועה, ואם הדבר כן מהמחוייב שלא תמצא התנוע הרמוז אליה בזו הדעת אלא אחר תנועות אין להם תכלית, ומה שאין לו תכלה א לו ראשון, ואם לא ימצא הראשון לא ימצא האחרון? — ותרוץ זה יצא קל מהשרשי שבארנו, והוא תנועת המעתקה העגולה היא תנועה אחת ומדובקה לא תנועות רבו בפעל כמו שחושבים, וכבר התבאר ממה שנאמר בתנאי התנועה האחת, אבל התנועו הרבות שהן זו אחר זו, אמנם יהיה נמנע בהן מציאות מה שאין לו תכלה משני צדדי האחד שיהיו כלן נמצאות בפעל, והשני שיונח המוקדם סבה למאוחר, אבל הנחת תנועו שתהיה להן תכלה חוזרת חלילה פעמים אין תכלה להם על מונח אחד קבוע אינו משתנ או מונחים קבועים שתהיה תכלית למספרם כמו כן ממניע אחד נצחי שאין תכלה להנעתו או מתנועעים נצחיים יש תכלה למספרם, כל זה לא יתחייב מהנחתו שוא, אבל הנמנ מאלו שימצאו שתי תנועות במספר יחדו במונח אחד במנין, כי העדר התנועה הקודמו תנאי במציאות המאוחרת, וא"כ העדר הקודמת סבה במציאות המאוחרת, ובשלא תמצ הסבה הראשונה לא תמצא האחרונה, כי זה היה מתחייב אלו היה העדר התנועה הקודמת במונח סבה בעצם במציאות האחרונה, אבל ההעדר סבה להוה סבה במקרה והסבו שהן סבה במקרה, אינו נמנע בהן מציאות מה שאין לו תכלה. ובזה מתורץ מה שהסתפק בב"ח המוליד והזרע והצמח, כי האב הקרוב אינו סבה לבנו אלא במקרה, ועוד יתבא כי המניע הראשון בהויות ב"ח והצמח והמזריע זרע אינו שכבת זרע, וזרע הצמח, אל הם כלים למניע הראשון, ואינו נמנע שיניע מניע אחד נצחי בכלים אין תכלה לה מתנועעים ע"כ. — והנה זה תרוץ מה שזכר בדרך השלישי ממה שאמרו, כי בחדו האיש האחד מהאישים המזריעים, יתבאר במופת כי העולם כלו מחודש, כי הוא נמנ שילך הדבר לאין תכלה, או יגיע למציאות דבר אחר ההעדר הגמור ואלו בפסק השכל כי זה מופת שהעולם נמצא אחר ההעדר הגמור המוחלט. ולפי הנראה זו הדרך חזק וע"כ קראו אותה מופת והסכימו עליה כל האומות המפורסמים והתרוצים שאמרו בשתי הספק שקרה אחר ארסטו אינם מספיקים.

דרך חמישי והוא דרך הסגול אמר וזו הדרך יבחרו מאוד המונם, ועני חוזר למה שבארתי בהקדמותיהם, כי הוא יכוין במחשבתו אל העולם בכללו, ז לאיזה חלק שירצה מחלקיו, ויאמר זה עובר כי הוא כפי מה שהוא עליו מהתבני והשעור ובאלו המקרים הנמצאים בו ובזה הזמן והמקום שנמצא בו, ועובר שיהי יותר גדול או קטן או בהפך זה התבנית, או במקרים אחרים או קודם זמן מציאו ובזולת זה המקום, א"כ הסגול בתבנית מה או בשעור או במקרים מהמקרים, ע היותו עובר הפך זה כלו ראיה על מסגל בוחר רצה אחד מאלו השני עוברים והצטרך העולם בכללו או חלק מחלקיו למסגל ראיה על היותו מחודש. — ואמ בסוף זו המוקדמה וסוף דבר זה אללי הטוב שבדרכים, ולי בו דעת תשמעהו כר שכתב בפ' י"ע מהחלק השני בענין הסגול.

וכתב החכם ר' שלמה בן גבירול ז"ל, והנמצא יסודר על מעלות והם המחויב האפשר והנמנע, והמחוייב הוא האחד הפועל ית', והאפשרי הוא כל הנמצא הנפעל' הנמנע הוא העדר הנמצא והפסדו, והמחוייב הוא התחלה לא תשתנה, והאפשרי בהפך מפני זה היה האפשרי כפי מה שאחשוב נפעל משתנה, כי זה הטבע אפשרי בעצמו, כבר היטיב מי שקרא היסוד אפשרות ע"ז ההיקש, ומאחר שהיה אחד כלומר הפועל הראשון מחויב א"כ הוא אחד בלבד, ומאחר שהיה הנפעל אפשרי, מהחיוב שלא יהיה הוא ום, אלא יהיה דבר ודבר וזה יחייב היותו נושא ונשוא ע"כ. וכתב ארסטו במה שאחר הטבע כי המגיע הראשון הוא הכרחי המציאות במוחלט, וענין הכרחי המציאות שא"א ענין שהוא בו מהשלמות הגמור בתכלית, וא"כ השמים וטבע הכל קשורים בזו ההתחלה לומר שההכרת, נמצא להם מלד זו ההתחלה לא מלדם בעצמם ע"כ. והסתכל בזה כי זה הוא לשונו כי השמים וטבע הכל קשורים בו וענין שהם קשורים בו שהוא סבת השארותם, לולי הוא ית' היו נופלים כלומר היו נפסדים זה הוא שאמר המדבר ברוח הקודש „כמוגים ארץ וכל יושביה וכו'" כי הוא תכן עמודיה שלא תמוג היא ויושביה, כלומר שלא יפסדו.

וכתב חכם והנמצא או שיתלה מציאותו בזולתו, מלד שיתחייב מהעדר הזולת העדרו, או שלא יתלה, ואם נתלה נקרא אותו אפשרי, ואם לא נתלה נקרא אותו מחויב בעצמו.

וכתב החכם הנזכר וכת המדברים אמרו כי הדרך בהלדקת מציאות האלוק ית' הוא כי העולם וכל מה שבו עובר, כלומר שאפשר שיהיה בהפך מה שהוא עליו, כבר נמצא בן סינא נכנע לזו המוקדמה בלד מה, כי הוא ירלה כי כל נמצא מלבד הפועל הראשון כשיבחן בנפשו הוא אפשר עובר, והעוברים שנים מינים, מין הוא עובר בבחינת פועלו, ומין הוא מחוייב בבחינת פועלו אפשרי בבחינת עלמו, ושהמחוייב בכל הלדדים הוא הפועל הראשון; והוא מאמר בתכלית הנפילה מפני כי האפשר אי אפשר שישוב הכרחי מלד פועלו, אלא אלו נהפך טבע האפשרי לטבע ההכרחי, ואם אמרו והוא רולה לומר באמרו אפשרי בבחינת עלמו, כי כשידומה פועלו מסתלק הסתלק הוא, אמנם זה הסלוק הוא נמנע, כי הוא מתחייב מדבר נמנע, והוא סלוק הסבה הפועלת ג"כ. ומלאנו שאלכסנדר כמו כן אמר כי הגלגל אפשרי בעלמו הכרחי מלד זולתו. גם נמלא זה הענין בדברי ארסטו כמו שאכתוב למטה, ודאוי לעיין בו.

וכתב עוד ושימלא דבר הוא בעלמו אפשרי, והוא בזולתו הכרחי המליאות, אלא אלו היה אפשר בו שיהפך טבעו, אבל התנועה אפשר זה בה, שתהיה מחויינת מזולתה אפשרית מעלמה, ובבת זה כי המליאות לה מזולתה והיא המניע, ואם תהיה נלחית מהחיוב שתהיה מלד מניע לא יתנועע לא בעלם ולא במקרה, וע"כ ההשארות התנועה היא מלד זולתה, אבל לעלם הוא (אפשרי) מלד עלמו, וע"כ א"א שימלא עלם אפשרי מלד עלמו הכרחי מלד זולתו, והיה אפשר זה בתנועה. והעביד (ורלה) אפלטון שיהיה דבר עובר נלחי ומנע אותו ארסטו, והיא בקשה קשה לא התבארה אמתתה אלא לבעל חכמת המופת ע"כ. — ואני אומר כי אם אפשר שתהיה התנועה מחויינת מלד זולתה אפשרית מלד עלמה, אפשר לומר זה בגלגל ובכל חלקי העולם, מאחר שקיומם

בתנועה

בתנועה, ולולי התנועה, לא היו נמצאים והיו אובדים לשעתם. וכתב החכם ר' שלמ בן גבירול והמחויב הוא האחד הפועל י"ת, והאפשרי הוא כל נמצא זולתו שהוא נפע לו ואחר שיהיה הפועל הראשון מחוייב הי' הוא אחד בלבד, ואחר שיהיה הנפעל אפש לא היה הוא אלא דבר ודבר ע"כ. והתבונן בזה כי הוא האמת!

דרך שביעי אמר עוד מקצת מהאחרונים כי הוא יקיים חרוש העולם, ממו שאומרים הפלסופים מהשארות הנפש, אמר אם היה העולם קדמון יהיו בני אד שמתו במה שקדם אין תכלית למספרם, וידוע כי לא יתחייב זה לדעת הפלסופי האומרים כי הנפש אחת ונצחית קודם שתהיה נקשרת, וכשתפרד מהגופים תהיו אחת, ולא יהיה בה מספר, ולא לדעת האומרים, כי הנפש נמשכת אחר המז והיא אובדת באבדן המזג, אלא יתחייב זה לדעת ארסטו וכתות האומרים כי הנפ קם בנפשו. ואשוב אל הענין.

אמר וזה דרך נפלא כי הוא באר הדבר העולם במה שהוא יותר נעלם, ובז יאמר על האמתה המשל המפורסם אצל בעלי התרגום ערבך ערבא צריך, כאלו ז התבאר לו במופת השארות בנפש, וידע על איזו צורה תשאר, ומה היא הדב הנשאר, עד שיביא ראיה ממנו, אבל אם היתה כונתו לחייב הספק לבעל המחלוק המאמין קדמות העולם עם אמונתו בהשארותם, היה זה מתחייב עם הבעל המחלוק ישלים לזה מה שדמהו בנפשו מדבריו בהשארות הנפש ע"כ.

והנה זה כמו כן במי שגדר האש בנפש כי הנפש נעלמת. וראוי להסתכל בד שאמר שענין השארות הנפש יותר נעלם מענין החדוש, כי יש לומר שחכמי המחקר הבי מופת לפי דעתם על קדמות העולם, ולא הביאו מופת על השארות הנפש אלא ראיו וזה מבואר למי שעיין בספר הנפש, וע"כ אמר כאלו התבאר לו במופת השאר הנפש, והוסיף בזה הענין ואמר וידע על איזו צורה תשאר, כי לפי דעתם היא נשא על צורה מה, ואין כלה נשארת לפי דעתם אלא חלק ידוע ממנה, ואמר כי הספק ה מתחייב אם ישלים לומר מה שדמהו בנפשו מדבריו בהשארות הנפש, כי מפני שלא יו אמתת דברי ארסטו בזה הענין אמר זה הלשון: והוא מ"ה שדמהו בנפשו מדבריו, אלו היה מבין דעתו בהשארות הנפש לא היה מביא מדבריו הראיה שהביא. ואני כו דברי ארסטו בזה הענין כדי שתתבאר כונת מורנו ז"ל.

אמר ארסטו במאמר הראשון מספר הנפש, והציור בשכל יפסד, כשיפסד מבפנ הגוף דבר אחד, אבל השכל בנפשו המצייר לא יפסד, אבל הזכרון והאהבה והשנאה אינם פע השכל, שלא יפסד, אלא לדבר אשר לו אלה הפעלים, מצד מה שיש לו אלו הפעלים וע"כ כשיפ הכח אשר בו יהיה הזכרון והאהבה והשנאה, לא יזכור ולא יאהב ולא ישנא, כי זה הפ לא יהיה לאותו שהוא זולתי נפסד אלא במשתתף שאבד.

ואמר החכם הנזכר כי ר"ל באמרו בדבר שיפסד מבפנים הגוף הפוו הדמיונות, ור"ל באמרו הדבר שיזכור ויאהב וישנא השכל המעשיי שהוא מצד הראוי ו הראוי ואמרו זה יורה כי השכל אשר הוא אשר יפשיט הצורות המושכלות מהעני הדמיונים, הוא זולתי הווה ולא נפסד, ושפעלו הווה נפסד בהפסדו.

ואמר

ואמר עוד ודעת אלכסנדר המפרש כי לא ישאר אלא בשכל אשר נקנין, והשכל החמרי שניהם אצלו נפסדים, וע"כ אמר כי השכל שאמר ארסטו בספר הנפש ר"ל השכל הנאצל, ואין זה דעת שאר המפרשים, אלא רוב המפרשים אומרים, כי השכל החמרי הנשאר והשכל הפועל הוא כצורה בשכל החמרי, כדמות המורכב מחומר וצורה, ושהוא היוצר המושכלות מצד ויקבל מצד, כלומר שהוא יעשה אותם מצד שהוא צורה ויקבלם מצד השכל החמרי, ואנחנו כבר בארנו כי השכל החמרי הווה נפסד, ובארנו כי זו היא דעת ארסטו, ושהשכל אשר בקנין בו חלק הוה נפסד והוא פעלו, וחלק נשאר והוא עצמו כי הוא נכנס עליו מחוץ ע"כ. ואשיב אל הספק.

אמר ומקצת אחרוני הפלסופים התירו זה הספק, כשאמרו שהנפשות נשארות אינם גופים ויהיה להם מקום והנחה, וימנע במציאה מה שאין לו תכלה, ואשר תדעהו כי אלה הדברים הנבדלים כלומר אשר אינם גופים ולא כח בגופים אלא הם שכליים, לא יצוייר בהן רבוי כלל ולא בשום פנים אלא כשיהיו קצתם סבות מציאות קצתם, ואז יהיה הפרש ביניהם, בהיות זה עלה וזה עלול, ואין הדבר הנשאר מראובן לא עלה ולא עלול ונשאר משמעון, וע"כ היה הכל אחד במספר, כמו שבאר אבונצר, בן אלצאיג, הוא וכל מי שנלחץ לדבר באלו העמוקות ע"כ·

ואמר אבן בכר ואם יש בכאן שכל אחד במספר, א"כ האנשים אשר להם כמו זה השכל כלם אחד במספר, כמו אלו חתלת האבן השואבת הברזל בשעה ותניע הברזל, ואח"כ חתלת האבן בזפת והניעה אותה התנועה, ואח"כ חתלת אותה בגופים אחרים, והיו אותם הגופים המניעים כלם אחד במספר, כמו כן זה. אלא שא"א בגופים שיהיה אחד מהם בגופים אחרים יחד בעת אחת כמו שאפשר זה במושכלות ע"כ, ומפני זה הענין לא יוכל לציירו על אמתתו אלא מי שידע אמתת השכל.

אמר מורנו ז"ל ואומר בכלל כי לא מכמו אלה הדברים הנסתרים אשר יקצרו המחשבות מלציירן יוקחו הקדמות יתבארו בהן דברים אחרים ע"כ.

ואמר החכם הנזכר והנחת נפשות בזולת חומר רבות במספר, אינו ידוע מדברי הפלסופים כי סבת הרבוי במספר היא החומר אצלם, והסבה ברבוי המספרים היא הצורה, אבל שימצאו דברים רבים במספר, ואחרים בצורה בזולתי חומר, היא דבר שאינו מושכל, כי לא יפרד איש מאיש אלא מצד החומר ע"כ.

ואני אכתוב בפרק נפרד דברים בזה הענין ובכאן נשלם מה שראיתי מזה החלק,

ולאל יתברך שבח והודאות אמן!

החלק השני

אמר מורנו ז"ל כי המוקדמות שמצטרך אליהן בקיום מציאות האלוק ית' ובמופתים על היותו לא גוף ולא כח בגוף ושהוא ית' שמו אחד, חמש ועשרי הקדמות כלן מבוארות במופת, אין ספק בדבר מהן. — והקדמה אחת נשלימ להם השלמה, מפני כי הדבר עומד במקום ויגדל או יחסר לא יאמר בו מתנוע בסתם, אלא במפורש כלומר שיתנועע בגדול או בחסרון, כמו ששם הנמצא נאמ על העצם בסתם ועל שאר הנאמרות, וע"כ התחייב שיהיה קודם על שאר הנאמרו והיה נראה כי אין תנועה בנאמרת (העצם) לפי שענין התנועה התהדש הדבר מעו מעט, ושנוי העצם בהפשיטו צורה ולובשו צורה הוא פתאום בלא זמן, כי א אמצעי בין ההעדר והקנין; וכן אמר בפ' י"ב מזה החלק, כי הצורות לא יתחדש ראשון ראשון, וע"כ אין תנועה בהן וע"כ יפסדו בלא זמן ע"כ.

ואמר ארסטו כי אין תנועה במאמר העצם מפני שאין בו הפך, ומפני מיני ההפכים שלשה, היו מיני התנועות שלשה, תנועה בכמות, ותנועה באיכות ותנועה באנה, אבל אין תנועה במאמר העצם ע"כ.

ה' כי כל תנועה שנוי ויציאה מהכח אל הפעל. — ואמר חכם והתנוע שלמות ראשון בכח מצד מה שהוא בכח, ואם תרצה תאמר כי היא יציאה מהכ אל הפעל ע"כ.

והענין הראשון מבאר התנועה יותר מהענין השני, כי התנועה בכח והוא ד אמצעי בין הכח והפעל, ובאור זה כי אי אפשר להניחה תחת הנמצאים בכח הגמור מפני שהם נעדרים בעוד שהם בכח, ואם א"א להכניסה תחת אחד מאלה השני סוגי א"כ לא נשאר אלא שתהיה מורכבת ממה שבכח והפעל, כמו שדרך האמצעיים שיתל בין הקצוות, וזה מחויב בה מפני שהיא הליכת המתנועע ויציאתו מהכח אל הפעל, ול כן מהמבואר שהתנועה איננה בכח גמור ולא בפעל גמור, אבל מציאות ההליכה מהכח הפעל לא קודם לכן ולא אחריו, והיה פעל הדבר בעוד שיפעל, ואמנם גדר התנוע יפעל בעוד שהוא בכח, וזהו גדר התנועה האמיתי.

ואמר בן סינא כי התנועה מציאה בזמן בין הכח גמור ובין הפעל הגמ אכ"לי כי התנועות יש מהן בעצם, ויש מהן במקרה, ויש מהן בהכרח, ויש מהן בחלו והוא מין ממה שבמקרה, ומה שבעצם, כהעתקת הגוף ממקום למקום, ואפשר ה בהכרח כתנועות האבן ממכריח יכריחו ע"ז, ואפשר הן בחלק והוא מין ממה שבעצ כתנועות המשמר בספינה, כי כשתתנועע הספינה נאמר שהמשמר יתנועע, וכן המחובר שיתנועע בכללו, יאמר כי חלקו כבר התנועע ע והו המוקדמה מבוא אלא שצריך לבאר כי המתנועע בחלק, כאלו הוא נכנס במה שהוא במקרה בפנים מה ו בכל הפנים כי החלקים אפשר במה שיפורק מהם שיתנועע בעצמו, ואין כן המתנוע במקרה כמו השחור שיעתק אל הלבן, כי לא נמצא לו העתקה מצד שהוא לבן א הוא

וא קורה לו, וכשתהיה העלה המניעה מצואה בגוף, אומרים שהוא מתנועע בעצמו ובשלא תהיה מצואה בו קוראים אותו מתנועע לא בעצמו.

ז כי כל משתנה מתחלק, על כן כל מתנועע מתחלק והוא גוף בהכרח וכל מה שלא יתחלק לא יתנועע, וע"כ לא יהיה גוף כל עיקר, ע"כ.

ואומר כי ארסטו באר בשמע הטבעי כי כל מתנועע מתחלק, והסבה בהתחלקו אל הסבה בהתחלק התנועה וכל מה שישיג, ונאמר כי כל משתנה יתחייב בהכרח שיהיה מתחלק. ובאור זה כי מאחר שהיה כל שנוי מדבר אל דבר, והיה משתנה בעוד היותו בדבר אשר אליו ישתנה תחלה היא זולתי משתנה, מפני שהוא עומד, וכמו כן בהיותו במה שממנו משתנה, מפני שהיא כמו כן עומד בו, א"כ מהחיוב שיהיה השנוי הוא נמצא בפעל, כשיהיה מקצתו במה שממנו ומקצתו במה שאליו, והוא כי אי אפשר שיהיה בכללו בכל אחד מהן, וא"א כמו כן שיהיה לא באחד מהן, מפני שאין אמצעי בין מה שממנו התנועה ובין מה שאליו תהיה התנועה תחלה, כי אלו היה שם אמצעי, לא היה תחלה, אבל האמצעי הוא בין מה שממנו תהיה התנועה, ובין מה שאליו תהיה התנועה, לא תחלה, כי לא תהיה התנועה במה שאליו השנוי האחרונה, אלא באמצעות אשר לו התנועה תחלה, ודמיון זה כי השנוי יהיה מהלבן אל השחור, בהיותו תחלה מהלבן אל הגון הודי, שהוא אמצעי ביניהם, ומאחר כי כל משתנה מקצתו במה שממנו, ומקצתו במה שאליו א"כ כל משתנה מתחלק ע"כ.

ח כי כל מתנועע במקרה יעמוד בהכרח, מפני שאין תנועתו בעצמו, וע"כ אי אפשר שיתנועע אותה תנועה המקרית. ע"כ.

וזו המוקדמה הוא באר אותה. ואמר ארסטו כי כל מתנועע תנועה מקרית א"א שתהיה תמידית, אין כליון הנחת זה מולה לכל היקש, כי אנו רואים הדברים המקרים יאבדו ויכלו.

ט כי כל גוף יניע גוף כשיתנועע גם הוא בעת ההנעה. ע"כ.

והקשה ע"ז מהאבן המושכת הברזל, וזולתה מהגופים המניעים ולא מתנועעים? ותרוץ זה כי אלו הגופים מניעים על צד זולתי הצד שיתחייב ממנו שיתנועע הגוף במניעו. והוא כי האבן המושכת הברזל והדומה לו מניעים על צד התכלה, כמו שתניע תכלת המים לארץ, והמניעים האחרים מניעים על צד הפעל, וע"כ יתחייב בהכרח שיתנועעו. ואומר בכלל כי הברזל בזו התנועה מתנועע בעצמו, ואין כן המתנועע מגוף אחר ועוד כי הוא מסופק אם תנועתו במשיכה אם לא, כי יש אומרים כי הברזל הוא מתנועע מעצמו אל האבן במזג שתועילהו. ומורנו ז"ל בפ' י"ב מזה החלק כתב כי האבן המושכת תמשוך הברזל ממרחקו בכח ישולח ממנה באויר הפוגש בברזל, וע"כ לא תמשוך בכל מרחק שיזדמן, כמו שלא תחמם האש מכל מרחק שיזדמן ע"כ. והנראה לי כי אין להקשות מדבר שהוא בסגלה, כי זו הסגלה היא לו מצד מזגו, כי גם במלאכה אפשר לעשות זה כמו שאכתוב בפ' שני.

י כי כל מה שיאמר שהוא כח בגוף מתחלק לשנים, או שיהיה קיומו בגוף במקרים, או שיהיה קיום הגוף בו כצורה הטבעית, ושניהם כח בגוף. ע"כ. וזו המוקדמה הוא באר אותה.

יא כי מקצת הדברים שקיומם בגוף יתחלקו בהתחלק הגוף, ויהיו מתחלקי במקרה, כגוונים ושאר הכחות המתפשטים בכל הגוף, וכן מקצת המקיימים ל יתחלקו בשום פנים כנפש והשכל.

יב כי כל מה שימצא מתפשט בגוף הוא כלה. ע"כ.

ואמר ארסטו ויתבאר שאי אפשר שיהיה בגודל כח שאינו כלה. ואמר הרב המחבר כי ר"ל שא"א בגוף מחובר מחומר וצורה, שתהיה צורתו פועלת פעל שאינו כלה כי צריך שיובן בכאן מהכח כח פועל, כי הכח נאמר על שני צדדים על הפועל והנפעל. ויש ספק במוקדמה הלקוחה בכאן והיא שכל גוף כחו כלה. ואם הדבר כן הוא כפר בהכרח, וזה הספק הוא בתכלית הקושי. ואלכסנדר השיב בו ואמר, כי הגוף הגלג פעולת הנצחית המניע אותו שאינו בחומר, ולפי זה יהיה בכאן דבר אפשר שיפסד ובלי שיפסד, וזו היא דעת אפלטון והוא שיש בכאן נצחי אפשר בו ההפסד, וכבר באר ארסו בסוף המאמר הראשון מהשמים והעולם, שאי אפשר שיהיה נצחי, כי בו כח שיפסד, ו מי שאחז בזה הספק וחשב כי העולם הווה ונפסד, והוא ספק חזק מאוד יקרה ב הענין, וכ"ש כי ארסטו באר במאמר השני מהשמים והעולם, כי יש לשמים כח כלה בשנתן הסבה בהיות השמים ימצאו בהם כבדים יותר מהנמצאים בהם, אמר כי אלו הי כן תקרה להם סבה החולשה. וכששמע בן סינא אלה הדברים, ושמע מה שאמר אלכסנ האמין כי ההכרחי שני חלקים הכרחי מצד זולתו אפשרי מעצמו והכרחי מעצמו, והש ההכרחי מצד זולתו השמים, ובהכרחי מעצמו מניע הגלגלים. אמר ואמנם טעו ב המפרשים מפני שחשבו כי מה שהתבאר כי כל גוף מורכב מחומר וצורה הוא באור כולו ואינו כן, כי לא נאמר אלא על הגופים הנפסדים ומצד הווים ומההפסד התבאר מציאו החומר להם, אבל הגופים הנצחיים, אינם מורכבים מחומר וצורה על זה הצד, או על כל מתנועע מעצמו במה שהוא מתנועע הוא מורכב מצורה ומונח מהגופים הגלגלי הגופים הפשוטים וצורותיהם הם המניעים הנבדלים, ומונח המתנועעים מעצמ הנפסדים הם גופים מורכבים ע"כ. ובמוקדמה אצריך בזה.

יג והיא שאי אפשר שיהיה דבר ממיני השנויים מדובק אלא תנועת ההעתק בלבד והעגולה ממנו בלבד. ע"כ.

אמר ארסטו ומה שאין לה תכלה מתנועת ההעתקה היא המגולה בלבד מפני שאי אפשר שתמצא תנועה אחת מדובקה ונצחית אלא זו בלבד, כי שאר התנועות להם תכלה, מפני כי מיני השנויים השלשה יהיו מהפך להפך, והתנועות שבין הפך מזו ר"ל שחוזרת משני הפנים, א"א שיהיו מדובקות, כי התנועה המדובקת אחת, ו ואפשר שיהיו הפך זו מזו אחת, כי אלו היו אחת, היה מה שהוא תמיד יתהוה ויפסד יחדי ומאחר שהם שתים יש ביניהם זמן בהכרח, ומאחר שזה מבואר מדבר ההויה כלומר שאי מדובקה בהפסד, כמו כן יתחייב שיהיה הדבר בשאר התנועות מפני שטבע השנויים אח ומאחר שהתבאר זה נאמר כי התנועה הנצחית היא העגולה, מפני כי כל תנוע העתקה או שתהיה מגולה או ישרה או מורכבת משתיהן, וכשיתבאר כי הישרה אי מדובקת, א"כ מהנראה כי התנועה המורכבת מהם זולתי מדובקה, כי הפשוטה מהע

הדבקות

דבקות ומנע מה שיהיה במורכבת, וכשהתנועה הישרה המחוברת משתים מזו הפשוטה ״א שתהיה, כאלו אמרת התנועה ממטה למעלה, היא בעצמה התנועה ממעלה למטה וא מבואר בנפשו, ואלו לא היה כן היה הלוך הדבר למעלה בעצמו הוא הלוכו למטה היו כמלאים ההפכים יחדיו ע״כ.

יד והיא תנועת ההעתקה תקרה לשאר התנועות והיא ראשונה בטבע, כי והויה וההפסד תקדם להם ההפכה, וההפכה תקדם לה קריבת ההופך מהנהפך, אין גדול ואין חסרון, ויקראו להם ההויה וההפסד ע״כ. וזו הקדמה הוא באר אותה.

ואמר ארסטו ותנועת ההעתקה היא הקודמת לשאר התנועות, כי אי אפשר תמצא תנועה משאר התנועות, אלא ההעתקה קודמת עליה, כי המתהוה יתחייב בהכרח יקרב מהמתהוה עד שימשש אותו, וזה כשיעתק המהוה או המתהוה או שניהם. וכמו ז הדבר בשאר התנועות ואינה קודמת בטבע בלבד אלא בזמן, אע״פ שיקרה בזה ספק, הוא כי אנו רואים תנועת ההעתקה במתנועעים מעצמם מאוחרת בזמן מהם משאר תנועות, ודמיון זה כי החיוני יעתק אחר שיתהוה ויגדל ויהפך, אלא שיראה שזה דבר קרה לאיש המתהוה מצד מה שהוא איש מתהוה, והראיה ע״ז שנמצא ההעתקה קודמת ה, והיא העתקת תנועות המוליד אותו קודם שיולידוהו, כי אפשר שלא יקרב הזכר והנקבה בחיוני במזריע זרע, וזה כשיתנועע האחד או שניהם, ומה שיורה עוד היא קודמת על שאר התנועות, כי היא יותר שלמה משאר התנועות וע״כ היא נמצאת בשלם ובנמצאים ההוים הנפסדים כמו החיוני, ומהראיה על שלמותה כי הנמצא לא ישתנה עצמו, ולא יצא ממציאות המסוגל, כמו שישתנה בשאר התנועות, וע״כ היתה ההויה וחסרה שבהן במציאותה, והיה מה שלה מסוגי התנועות אלא התנועות הוא יותר נקי וכל הנמצאים מהכח, ודומה לפעל הגמור שלא יתערב בו כח, כמו שהוא הענין בגלגלים.

טו והיא כי בזמן מקרה נמשך אחר התנועה ודבק לה ולא נמצא האחד מלבד האחר ולא תמצא תנועה אלא בזמן ולא יושכל זמן אלא עם התנועה וכל מה שלא תמצא לו תנועה אינו נופל תחת הזמן ע״כ.

וזה ענין דברי ארסטו ואי אפשר שנראה הזמן כ״ש שנצייר אותו אם לא נצייר תנועה, וע״כ כשלא נרגיש בתנועה לא נרגיש בזמן, כמו שיקרה לאדם בהשגיחו במעשים שמתענג בהם כמו השחוק ובנפול תרדמה עליו, כי אז או שידבק הרגע המוקדם במאוחר או שיאמין בזמן הקצור הפך מה שיקרה לחולים שאינם יכולים שיארך אצלם הלילה, וע״כ כל מי שיתחזק חושו לתנועה ימעט חושו לזמן, ומהנראה שהזמן אינו תנועה ואינו ריקם מהתנועה, א״כ מהנראה שהוא השגה מהשגות ונדע זו ההשגה כשנדע עצם הזמן והזמן אינו דבר אחד אלא חלוק תנועות הגלגל ברגעים, אלא המוקדם והמאוחר וכל דבר נכחי לא ישער אותו הזמן, מפני שלא יקיף אותו ולא יעדיף עליו בשתי קצותיו, ועל כן לא יאמר שהמינים בזמן ולא השכל, אלא בשכל. ואומר בכלל כי כל מה שאינו מתנועע אינו בזמן כל עיקר והתנועה המדובקה תנועת הגלגל איננה בכללה בזמן. אבל יאמר שהוא בזמן בחלקיה, ועל כן בגוף העגול אין מציאותו בזמן כל עקר, אלא הוא בזמן מצד שהוא מתנועע, אלא שחלק תנועתו בזמן אבל תנועתו בכללה אין בזמן מצד מה שהוא

מתנועע

מתנועע וכל דבר שהזמן יחלק אותו הוא כלה, ואמרו לא יושכל זמן מפני שהזמן אי
דבר אלא חלוק תנועת הגלגל.

טז והיא כל מה שאינו גוף לא יושכל בו מנין, אלא כשיהיה כח בגוף, ויס
פרטי אותם הכחות בהמנות חמריהם או מונחיהם, ועל כן הדברים הנבדלים
שאינם גוף ולא כח בגוף לא יושכל בהם מנין כל עקר אלא כשיהיו עלות ועלולים ע"כ

ואמר א ד ס ט ו והדברים שאין להם חומר הם אחדים בעצמם, ומה שנמצ
מהם במספר הוא במקרה ע"כ. וכבר נזכר זה הענין למעלה בסוף החלק הראשון.

יז כי כל מתנועע יש לו מניע בהכרח או חוץ ממנו כאבן הניעה אותה היד, ו
יהיה מניעו בו כגוף החיוני, כי הוא מחובר ממניע ומתנועע, וע"כ כשימות ונעד
ממנו המניע והוא הנפש ישאר המתנועע והוא הגוף לשעתו כמו שהיה, אלא שהו
לא יתנועע אותה התנועה ומפני שיהיה המניע הנמצא במתנועע נעלם לא יראו
לחוש, חשבו כי החיוני יתנועע מאין מניע, וכל מתנועע שיהיה מניעו בו, הו
הנקרא מתנועע מעצמו, ענינו כי הכח המניע למה שיתנועע ממנו בעצם נמצ
בכללו ע"כ.

ואומר כי ארסטו הקדים הקדמות להביא ראיות בבאור כי כל מתנועע יש ל
מניע ושלא ימלא דבר מתנועע מעצמו כלומר שיהיה המתנועע הוא המניע, כמו ש
אפשר לחשוב בארץ ובמים, והגופים המתנועעים מחוץ, וממה שיספיק מהם בזה המקו
כי אלו הגופים אילו היו מתנועעים מעצמם, כלומר שיהיה להם שיתנועע מעצמו
מבלתי מניע מחוץ היה להם שיעמדו מעצמם כמו החיוני, ועוד כי יש מתנועעים בתנועו
ולא היו מתנועעים בתנועה אחת כמו הרחיים, ומזה ירצה כי אלו הגופים אין התחל
תנועתם בלבד בעצמם, ושהם צריכים לדבר מחוץ.

יח כי כל שיצא מהכח אל הפעל, מוציאו זולתו חוץ והוא חוץ בהכרח
כי אילו היה המוציאו בו ולא היה שם מונע, לא היה נמצא כח בעת מה אלא יהיה
בפעל תמיד, והיה מוציאו בו והיה בו מונע והסתלק המונע אין ספק, כי המסיר
המונע הוא אשר הוציא מהכח אל הפעל, והבן זה. ע"כ.

והנה הוא באר זו המוקדמה. ויש להבין במה שאמר והבין זה, ולא אמר זה בשאר
המוקדמות ובפרק ארבעה עשר זכר זה.

יט כי כל מה שיש למציאותו סבה הוא אפשרי המציאות בבחינות עצמות
כי אם נמצאו סבות יהיה נמצא, ואם לא ימצאו או יעדרו או ישתנה יחסו המחויב
למציאותו לא יהיה נמצא ע"כ.

וכבר זכרתי בענין זו המוקדמה בדרך החמישי, ועוד אדבר בעניניה למטה.

כ כי כל מחויב המציאות בבחינת עצמו, אין סבה למציאותו בשום פנים ולא
כל ענין ע"כ.

ואמר ב ן ס י נ א ומחויב המציאות בעצמו בבחינת עצמו אין עלה לו, והאפשר
המציאות בעצמו יש לו עלה, ושהמחויב המציאות אין לו עלה, הוא מבואר כי אם היתה
לו

לו עלה במציאותו היה מציאותו בה, וכל מה שמציאותו בדבר אחר, כשיבחן בעצמו מבלעד אותו דבר לא יתחייב לו מציאות אינו מחויב המציאות בעצמו וא"כ הוא מבואר כי אם היתה למחויב המציאות בעצמו סבה, לא היה מחויב המציאות ע"כ.

כא כי כל מורכב משני ענינים, אותה ההרכבה היא סבת מציאותו על מה שהוא עליו בהכרח, וע"כ אינו מחויב המציאות בעצמו, מפני שמציאותו במציאות שני חלקיו ובהרכבתם ע"כ. וזו המוקדמה תתבאר יותר במה שאכתוב למטה בזה הפרק.

כב כי כל מורכב משני ענינים בהכרח ישיגיהו מקרים בהכרח, והענינים המקיימים אותו כלומר שבהם קיומו הם חמרו וצורתו, והמקרים המשיגים הכמות והתבנית וההנחה ע"כ.

והנראה לי כי מלת ענינים זרה בזה הענין, וכן הוא פשוט בערבי (א ח ו א ל) והנכון להעתיק ד ב ר י ם, ומצאתי בדברי ארסטו צורתו וענינו. וכתב אבונצר כי נפשות הגלגלים הם במונחים והם דומות לצורות מזו הצד, אלא שמונחיהן אינן חמרים, אלא כי כל אחד מהם מיוחד במונח מה שאי אפשר שיהיה מונח לדבר אחר ע"כ.

ואמר בן א ל צ א י ג ואם אי אפשר שתהיה צורה אין לה הפך יהיה החמר אשר בו מונח בלבד, ואינו חמר אלא בשתוף השם, כי החמר אין יחס לו בעצמו לצורה מהצורות, אלא כל מה שיש לו מהצורות הוא בשוה ע"כ. ע"כ נסתפקתי בזו המוקדמה אם היא כוללת כל גוף, וצודקת על הגוף הגלגלי — עד שמצאתי מה שכתב החכם הנזכר, אמר וממה שאמרו כי כל גוף מורכב מחומר וצורה אינו דעת הפלוסופים בגוף הגלגלי אלא אם יהיה שם חומר בשתוף השם, אבל שהוא דבר נפרד כי כן דעת בן סינא כי כל מורכב אצלם מחומר וצורה הוא מחודש כחדוש הבית, והגלגל אינו מחודש אצלם בזה המין מהחדוש. וע"כ קראוהו נצחי כלומר שמציאותו עם הנצחי, כי מאחר שהיה סבת ההפסד אצלם הוא החומר, היה מה שאינו נפסד אינו בעל חומר אבל הוא ענין פשוט, ולולי ההויה וההפסד אשר באלו הגופים, לא התחייב שיהיו מורכבים מחמר וצורה, כי העקר שהגוף במציאות כמו שהיה בחוש, ולולי הפסד אלו הגופים הינו גוזרים שהם פשוטים, ושהחמר הוא הגוף, והגוף הגלגלי מאחר שאינו נפסד הנה החמר הוא הגשמות הנמצא בפעל, ושהנפש אשר בו אין לה קיום בזה הגוף, כי הגוף הגלגלי לא יצטרך בהשארותו אל הנפש, כמו שהצטרכו אליו גופי החיונים ואמנם יצטרך אל הנפש מפני כי הכרח מציאותו שיהיה בעל נפש ומההכרח שיהיה המעולה בענין המעולה, ובעל הנפש מעולה ממה שהוא אינו בעל נפש, וע"כ או שיהיה הגלגלים צורות, או שיהיו להם חמרים בשתוף, ואני אומר או שיהיו הם החמרים עצמם ויהיו חמרים חיים בעצמם לא חיים נצחים. ע"כ. ונראה לי כי זהו ענין השתוף כלומר כי חמרי ההווים הנפסדים חמרים מתים אין להם תנועה ולא חיים אלא מצד דבר בחוץ, וחמרי הגלגלים הם בהפך כי הם חמרים חיים בעצמם ועל כן יתנועעו תמיד. ואמר א ר ס ט ו בספר מה שאחר הטבע, וכל הדברים יש להם חמר. אלא שאינו הוה ולא משתנה אלא מאנה לאנה זה לשונו ואמר במקום אחר „ומהחיוב שלא יהיה חמר כלל. אלא לכל הדברים שיש להם

הויה

הויה והפסד, וישתנו קצתם לקצתם. ואמר החכם הנזכר והתחייב שיהיו הגלגלים חמרים פשוטים זולתי מורכבים מחומר וצורה מפני שלא ימצא להם השנוי אלא באנה, והשנוי בעצם אשר יחייב הוית הדבר מחומר וצורה ע"כ.—

כג כי כל מה שהוא בכח ויש בעצמו אפשרות מה; יתכן בעת מה שלא יהיה בפעל ע"כ.

וזו המוקדמה מצטרך לזה שזכר בעיון הרביעי, כי שם אמר כי יגיע הדבר להוציא מהכח אל הפעל יהיה נמצא על ענין אחד אין בו כח כלומר שלא ימצא בו בעצמו דבר בכח כי אם היה חיובו בעצמו אפילו אפשרות יתכן שיהיה נעדר כמו שנזכר במוקדמה כ"ג והנבדל שאין אפשרות בו כלל, אלא הוא נמצא בעצמו הוא האלוק ית' ע"כ. ופירוש בו מורנו ז"ל כי הדבר בחיות תואר מהתארים, נעדר עתה מן הדבר ההוא, אך הוא מוכן ומועד להתישב בו התאר ההוא. אמר באותו התאר שהוא הדבר ההוא בכח כאמרנו בחתיכת הברזל שהוא אפשרית להיות ממנה הסיף, והכח והאפשרות סמוכים זה לזה דבקים כאחד, וההפרש הוא ענין דק קשה מאד על בקיאי הפלסופים, וכבר דבר בזה בן אלגאזיב בתחלת ספרו בפי' השמע הטבעי בדבר טוב.

אמר ונאמר בדבר שהוא בפעל כשנתארהו בתאר נמצא בו כאמרנו בסוף שהיא סוף בפעל, וכבר התבאר לך כי כל מה שהוא בכח שום דבר יהיה עכ"פ בהכרח התאר ההוא נעדר ממנו בעת מה מן העתים, כי אם לא תזוז לעולם מלהיות סוף איננה סוף בכח אבל תהיה סוף בפעל ע"כ.

ואמר בן אלגאזיב בתחלת ספרו כי האפשר ומה שבכח אחד במונח ושנים במאמר ע"כ. ואמר בן סינא והענין המפורסם מהכח שהוא יכולת או חוזק, והפלסופים העתיקי' שם הכח אל האפשרות, וקראו אפשרות קבול הדבר והפעלתו כחות נפעל, וקראו שלמות זה הכח פעל ואע"פ שאינו פעל אלא הפעלות בהתנועע וגבול התבנית והדומה לו ע"כ.

כד כי כל מה שהוא בכח דבר מה הוא בפעל בעל חמר ע"כ.

והנה הכח בזו המוקדמה כמו האפשרות, וכאלו אמר כי הכח בחמר לעולם ומי שאין לו חמר אין לו כח ולא אפשרות, ואם אומר לדבר שהוא הכרחי אפשרי, כמו שאומרים שאפשר שתלקה הלבנה והוא הכרחי — ואמר ארסטו והאפשרות בדברים ההכרחים הוא הכרחי ע"כ. ואמר בן סינא כל המתחדש אחר שלא היה יש לו בהכרח חמר ע"כ.

ואמר ארסטו והחמר הוא סבת הכח, והכח סבת השנוי. ואם כן כל מה שישתנה יש לו חמר וגוף מה בהכרח באיזה מין ממיני השנוי והשתנה עד שהגופים הגלגלים מפני שאינם משתנים אלא במקום בלבד, התחייב שיהיו להם גופים ושיהיה להם מונח, אבל אינו במונח ההווים הנפסדים, כי מונחם אינו מקבל מהשנויים אלא ההעתקה מאנה לאנה ע"כ.

כה כי התחלות העצם המורכב מאישי החמר והצורה אי אפשר מבלתי פועל ארצה לומר מניע הניע המונח עד שהכינו לקבל הצורה, והוא המניע הקרוב

המכין

המכין לחמר איש מה להתחייב מזה העיון בתנועה ובמניע ובמתנועע, וכבר התבאר כל זה מה שראוי לבארו ולשון ארסטו החמר לא יניע עצמו וזו היא המוקדמה המצטרכת לחקור במניע הראשון ע"כ.

ואמר והחמר א"א בו שיתנועע מעצמו, כי טבע זה דומה אל המלאכה, כי כמו שלא יתנועע העץ בעצמו בלא נגר, ודם הנדות לא יתנועע בלא זרע האדם כן החומר ג"כ. ויפה אמרו החכמים ז"ל בהמשילם החומר לעץ מושלך בדרך לא יתנועע אם לא ניעהו מניע. ואמר בפ' ראשון מזה החלק, כי יתחייב כפי זו המוקדמה שיש שם מניע זולת אשר הניע חומר זה ההוה הנפסד, עד שיקבל הצורה, והנה יראה מזה כי יש התחלות ארבע. וכן כתב החכם הנזכר והתחלות המוחשים החומר והצורה וההעדר והמניע וא"כ הם שלש מלבד וארבע מלבד ע"כ ואשוב לדבריו. —

אמר ואלה הכ"ה הקדמות יש מהן מבוארות במעוט עיון ומוקדמות מופתיות מושכלות ראשונות או קרוב מהם במה שבארנוהו מסדרן, ומהן שמצטרכות למופתים והקדמות, אבל כלן התבארו באין ספק מקצתן בשמע ופירושיו, ומקצתן בס' מה שאחר הטבע ופירושיו ואצרף למה שקדם מהמוקדמות מוקדמה אחת תחייב הקדמות, ויחשוב ארסטו שהיא אמתית ויותר ראויה מכל מה שיאמן, ונשלמה לו על צד ההנחה עד שיתבאר ממה שכוננו לבארו וזו המוקדמה היא.

כו כי הזמן והתנועה נצחיים תמידיים נמצאים, וע"כ יתחייב אצלו בהכרח לפי זו המוקדמה שיהיה שם גוף מתנועע תנועה נצחית מציאה בפעל והוא הגוף החמישי וע"כ יאמר כי השמים לא הווים ולא נפסדים, כי התנועה אצלו לא הווה ולא נפסדת כי הוא יאמר כי כל תנועה תקדם לה תנועה בהכרח, או ממינה או מזולתי מינה, ומה שחושבים בבע"ח שלא תקדם לתנועתם המקומית תנועה אחרת כלל, אינה אמת כי סבת התנועה אחר העמידה, יגיע לדברים מצריכים לאותה התנועה המקומית, או שנוי מזג יחייב תאוה לבקש הנאות או לברוח מההפך או דמיון, או דעת תתחדש לו ויניע אותו אחד מאלה השלשה, וכל אחד מאלה יחייבוהו תנועות אחרות, וכן אמר כי כל מה שיתחדש אפשרות חדושו קודם על חדושו בזמן יחייב מזה לקיים מוקדמות; וכפי זו המוקדמה יהיה המתנועע שיש לו תכלה מתנועע על אורך יש לו תכלה פעמים אין להם תכלה כשחוזר על אותו האורך חלילה, וזה א"א אלא בתנועה העגולה כמו שהתבאר במוקדמות חשלש עשרה, וכפי זו המוקדמה יתחייב אצלו מציאות מה שאין לו תכלה על צד החוזרה לא שימצא יחדיו — וזו המוקדמה ישתדל ארסטו לקיימה תמיד, ויראה שהוא לא יגזור שראיותיו עליה מופת, אלא היא אצלו יותר ראויה לקבל, ואומרים כת מפרשי ספריו שהיא מחויבת לא אפשרית ושהתבארה במופת; וישתדל כל מדבר לבאר כי היא נמנעת, ואומרים שלא יצוייר איך יתחדשו מחודשים אין תכלה להם ועקר דבריהם שהוא אצלם מושכל ראשון, והנראה לי כי זו המוקדמה אפשרית לא מחויבת כמו שאומרים המפורשים, ולא נמנעת כמו שאומרים המדברים ע"כ. ובפרק ע"ו אדבר בזה.

פרק ראשון.

אמר מו"נו יתחייב כפי מוקדמה כ"ה שיהיה שם מניע הוא אשר הניע החמר הזה ההוה הנפסד עד שקבל הצורה, וכשיבוקש אותו המניע הקרוב מה הניעו התחייב בהכרח שימצא לו מניע אחד ממינו או מזולת מינו, כי התנועה תמצא בארבעה נאמרות, ותאמר עליהם התנועה בכלל, כמו שזכרנו במוקדמה הרביעית, וזה לא יעבור לאין תכלה כמו שזכרנו במוקדמה השלישית, ומצאנו כל תנועה תניע בסוף לתנועת הגוף החמשי, ואצלה תעמוד, ומאותה התנועה תסתעף, ואליה ישתלשל כל מניע ומניע בעולם השפל כלו, והגלגל מתנועע תנועת העתקה, והיא הקודמת לשאר התנועות כמו שנזכר במוקדמה י"ד; וכן עוד כל תנועת העתקה תגיע בסוף לתנועת הגלגל, כאלו אמרת כי זאת האבן שהתנועעה הניע אותה המקל, והמקל הניע אותו היד, והיד הניעוה היתרים, והיתרים הניעום הגידים המלובשים בבשר הנקראים בערבי (עצ'לאת) ואלו הגידים הניעום העצבים, והעצבים הניעום החמימות הטבעי, והחמימות הטבעי הניעתהו הצורה אשר בו, והוא המניע הראשון בלא ספק, ואותו המניע חייב לו שיניע דעת על דרך משל, כלומר שיכניס האבן ההיא בחלון בהמכות המקל אותה בעבור שיסתום אותו, בעבור שלא תכנס לו ממנו הרוח הנושבת, ומניע אותו הרוח ומוליד ישיבתה הוא תנועת הגלגל, וכן תמצא כל סבת הויה והפסד תגיע בסוף לתנועת הגלגל, וכאשר הגענו באחרונה לזה הגלגל המתנועע (יתחייב) שיהיה לו מניע כפי מה שקדם במוקדמת י"ז, ולא ימלט מהיותו בו או חוצה לו וזה חלוק הכרחי, ואם היה חוצה לו לא ימלט מהיותו גוף, ואז לא יאמר בו שהוא חוצה לו אלא יאמר שהוא נבדל ממנו, כי מה שאינו גוף לא יאמר בו שהוא חוץ לגוף אלא לפי הרחבת הלשון, ואם היה מניע בו כלומר מניע הגלגל לא ימלט משיהיה מניעו כח מתפשט בכל גופו ומתחלק בתחלה כחמימות האש, או שיהיה כח בו בלתי מתחלק בנפש והשכל כמו שקדם במוקדמת י"א, וא"כ א"א בהכרח מבלתי שיהיה מניע הגלגל אחד, ואלה הארבעה, או גוף אחד חוצה לו, או שכל נבדל, או כח מתפשט בו, או כח בלתי מתחלק. והראשון והוא שיהיה מניע הגלגל גוף א' חוצה לו יתבאר שהוא שוא, ממה שאומר, והוא, כי מאחר שהוא גוף יתנועע כשיניע כמו שהתבאר במוקדמה התשיעית ומאחר שזה הגוף הששי ג"כ מתנועע כשיניע וע"כ התחייב שיניעהו גוף שביעי, ושיתנועע אותו הגוף ג"כ, ואז יתחייב מציאות גופים אין תכלה למספרם, ואז יתנועע הגלגל וזה שוא כמו שהתבאר במוקדמה השנית. — והצד השלישי, והוא שיהיה מניע הגלגל כח מתפשט בו יתבאר שהוא כמו כן שוא ממה שאומר, והוא כי הגלגל גוף ויש לו תכלה בהכרח כמו שקדם במוקדמת ראשונה, ויהיה לכחו תכלה כמו שנזכר במוקדמת י"ב אחר שיתחלק בהתחלקו כמו שנזכר במוקדמת י"א ואם כן לא יניע לאין תכלה כמו שהנחנו במוקדמת כ"ו. — הצד הרביעי, והוא שיהיה מניע הגלגל כח בו בלתי מתחלק בנפש האדם באדם על דרך משל, זה כמו כן שקר שיהיה זה המניע לבדו סבת התנועה התמידות, ואע"פ שאינו מתחלק. ובאור זה כי אם היה זה מניע

הראשון

הראשון, א"כ זה המניע המתנועע במקרה כמו שנזכר במוקדמה הששית, ואני אוסיף בכאן באור והוא, כי האדם עד"מ כשהניעתהו נפשו שהיא צורתו עד שיעלה מהבית לעלייה, גופו הוא שהתנועע בעצם, והנפש הוא המניע הראשון בעצם אלא שהוא מתנועע במקרה, כי בהעתק הגוף מהבית לעליה, נעתקה הנפש שהיתה בבית והיתה בעליה, ואם תעמוד הנעתו כלומר שלא תניע יעמוד המתנועע ממנה והוא הגוף, ובעמוד הגוף תסתלק התנועה הזו המקרית המגעת לנפש, וכל מתנועע במקרה יעמוד בהכרח, כמו שנזכר בשמינית, וכשיעמוד יעמוד המתנועע ממנו, וע"כ התחייב שיהיה לאותו המניע הראשון סבה אחרת בהכרת חוץ מהכלל המורכב ממניע ומתנועע, וכשתמצא אותה הסבה שהיא התחלת התנועה יניע המניע הראשון אשר באותו הכלל למתנועע ממנו, ואם לא תמצא יעמוד, ומפני זאת הסבה לא יתנועעו גופות בע"ח תמיד, ואע"פ שיש בכל אחד מהם מניע ראשון לא יתחלק, מפני שמניעם אינו מניע תמיד בעצם, אלא המצריכים אותו להניע הם דברים מחוץ לו, או לבקש הנאות, או לברוח מהעומד כנגדו, או ציור במי שיש לו ציור, ואז ינוע, וכשיניע יתנועע במקרה, וא"א שלא לעמוד כמו שזכרנו, ואלו היה מניע הגלגל בו ע"ז הצד, לא היה אפשר שיתנועע תמיד, ואם היתה זו התנועה תמידית ונצחית כמו שיזכור החולק עלינו, והיא אפשרית כמו שנזכר במוקדמה י"ג, וא"כ התחייב כפי זו הדעת שתהיה הסבה הראשונה לתנועת הגלגל על צד השני כלומר נבדל מהגלגל כמו שחיבהו החלוק, והנה התבאר במופת כי מניע הגלגל הראשון אם היתה תנועתו נצחית תמידות, יתחייב שיהיה לא גוף ולא כח בגוף כל עקר, עד שלא יהיה למניעו תנועה לא בעצם ולא במקרה, וע"כ לא יקבל חלוק ולא שנוי כמו שנזכר במוקדמה השביעית והחמישית, וזהו האלוק יתגדל שמו כלומר הסבה הראשונה המניע הגלגל, והוא שוא היותו שנים או יותר, להמנע המנות הדברים הנבדלים שאינם בגוף, אלא כשיהיה האחד עלה והאחד עלול, כמו שנזכר במוקדמת שש עשר, וכבר התבאר שאינו נופל תחת הזמן ג"כ להמניע התנועה בחקי כמו שנזכר במוקדמת חמשה עשר, וכבר הביא זה העיון במופת כי הוא שיניע הגלגל עצמו תנועה נצחית, ושהסבה הראשונה להנעתו אינו גוף ולא כח בגוף כל עקר, ושהוא אחד לא ישתנה, כי אין מציאותו מחובר בזמן, ואלו הן השלשה בקשות שבארו אותן במופת חסידי הפלסופים. ע"כ.

ואומר כי לפי מה שזכר בזה הפרק התבאר במופת שהאלוק ית' אינו גוף ולא כח בגוף ושהוא אחד לא ישתנה, ואין צורך בזה המופת למקבלת אלו המוקדמות, כי לזה גם ארסטו לא זכר מקבלת מהן; ומה שיש לומר על מוקדמת כ"ו שכל ההקדמות תלויות בה כתבתי אותו למעלה בפרק, ומפני שבאר במופת זו המוקדמה כפי מה שיראה מדבריו אמר בה כפי מה שהנחנו במוקדמה כ"ו, ולא אמר זה הלשון בשאר המוקדמות; וידוע למי שעיין בדברי ארסטו כי זה הדרך שהלך מורנו ז"ל בבאר אלה השלשה מבוקשים שהיא דרך לקוחה מהתנועה, ושהמניע הראשון לגלגל שכל נבדל, והוא הדרך שהלך בה ארסטו בשמע הטבעי, ובמה שאחר הטבע בבאור אלו השלשה מבוקשים. ובאר שם רוב המוקדמות הנזכרות בזה הפרק; ויש מכת ארסטו מי שאמר כי דרך ארסטו בקיום ההתחלה

ההתחלה הראשונה מצד תנועה חלושה, ואני אעיר אותך בזה המקום על דבר, והוא כי טמיסטיאוס אמר בביאורו לדברי ארסטו במקום שהחל לחקור מציאות ההתחלה הראשונה דברים זה ותופסם:

אמר ונבקש ונחקור אם אפשר שיהיה עלם לא יכלהו הזמן ולא יקבל השנויים אלא ישאר ענינו לנצח, וכבר אמרנו פעמים רבות שא"א להביא על זו ההתחלה מופת, כי מהעלות וההתחלות יהיה המופת, והעלה הראשונה שהיא ההתחלה הראשונה, אי אפשר שנמצא לה עלה קודמת לה ולא התחלה, אלא אולי שנגיע לחפצינו מזה הצד, והוא, כי מאחרי שנחשוב, בהתחלה הראשונה לכל הנמצאים שיש בו שני ענינים, האחד, שהוא נצחי, והשני שאינו מתנועע; וצריך שנחקור כל אחד מאלו השנים ענינים, ואין תימה שיהיה בנמצאים עלם נצחי, מאחר שנמצא דברים הם מטבע המקדיף נצחים לא יופסדו, כי התנועה אינה טבע מופשט קמה בנפשה, אלא היא לגוף והזמן מקרה נמשך לתנועה. ואח"כ באר נצחות הזמן והתנועה. וזה תופס דברי ארסטו באותו המקום. ומאחר שהיו העצמיים שלשה שנים טבעיים, והאחד זולתי מתנועע, צריך שנדבר בזה ונודיע שיתחייב בהכרח שימצא עלם נצחי אינו מתנועע. ובאור זה כי העצמים הם קודמים לכל הנמצאים, ואם היו העצמים כלם נפסדים, א"כ כל העצמים נפסדים, אלא שא"א שתהיה התנועה התחדשה או שתפסק מפני שהוא תמידית, ולא הזמן כמו כן, כי א"א ענין הקדימה והאחור כשלא יהיה זמן, וא"כ התנועה ע"ז הצד מדובקה כמו הזמן, והוא או שיהיה אחד בעינו, או שיהיה רשום והפעלות לתנועה. ואם כן התנועה ע"ז הצד מדובקה כמו הזמן, והיא תנועת ההעתקה מזו העגולה, ע"כ. ואחר כך יבאר כי המניע זו התנועה הנצחית הוא האלוק ית' ויניע כמו שיניע החשוק שלא יתנועע. ואמר בן סינא והראשון אין סוף לו ולא פרק, ואם כן אין גדר לו ולא מופת עליו וכן אין עלה לו ע"כ.

ואמר אחד מן החכמים שאין בחכמה האלקית מופת. והחכם הנזכר בחר זה הדרך שהלך בו מורנו ז"ל מכל הדרכים. ואמר וראשון מי שהלך דרך מחויב המציאות בקיום נמצא אינו גוף מתי שהגיע אלינו היה בן סינא, כי זה הדרך לא הלכו בו הקדמונים, כי הוא אמר כי הוא נכבד מדרך הקדמונים, כי הקדמונים מקיימים נמצא אינו גוף, והוא התחלת הכל מדברים מאוחרים והם התנועה והזמן. ואלכסנדר בחר דרך אחרת בספרו בהתחלות, ונטה מדרך ארסטו לדרך אחרת אלא שהיא לקוחה מהתחלות שבאר אותן ארסטו. ושתי הדרכים אמתיות, אלא שהטבעית היא דרך ארסטו. ואמר ומאחר שהיו ראשוני החכמה הטבעית, אין להם ראשונים, ולא היה אפשר לבאר במופת מציאות ראשוני החכמה הטבעית, בדברים מאוחרים, בחר בחכמה הטבעית, וע"כ אין דרך לבאר מציאות דבר נבדל אלא מצד התנועה, והדרכים האחרים שיביאו ראיה מהם על מציאות המניע הראשון שאינה דרך התנועה, והם כולם דרכים מסופקים.

וכתב חכם ותנועת הגלגל תורה על מציאות דבר עלם נכבד זולתי משתנה, אינו בגוף ונקרא שכל מופשט, ואמנם תורה עליו באמצעות העדר התכלה, כי כבר התבאר כי אותה התנועה נצחית אין תכלה לה במה שעבר ולא לעתיד, אם כן אי

אפשר

אפשר מבלתי שתהיה לה השפעה מכח המניע אין להגעתו תכלה, וא"כ אי אפשר מבלתי שיהיה לזו התנועה מניע מופשט מהחמרים ע"כ.

והנראה לי לפי קוצר דעתי כי הדרך הלקוחה מהנמצאים הוא יותר נכונה, מפני שלא נצטרך בה לנצחות התנועה ולומר שהעולם נצחי, כי זה הדרך כנגד האמונה, ואם נמצא דרך אחד אמיתי שלא יסתור האמונה מהראוי שנבחר בו. כ"ש אם הוא יותר אמתי בדברי מקצת מגדולי הפלסופים, שאמרו שלא ייטב בעיניהם הדרך הלקוח מהתנועה והלכו דרך אחר. ואמר החכם הנזכר כי השני דרכים אמתיים. ואין ספק כי לא נעלם זה ממורנו ז"ל וע"כ זכר השני דרכים ואמר בעיון השלישי, שהוא לקוח מצד הנמצאים, וזה מופת אין ספק בו ולא דחיה ולא ערעור, אלא למי שלא ידע דרכי המופת. וכן אמר בשאר העיונים כי הם כלם דרכים מופתיים; ולא יוכל אדם לומר כי באלה אין ספק אבל יש ספק בדרך הלקוח מהתנועה, כי לפי הנראה מדבריו היא יותר חזקה כמו שאמר בפ"ע והנה האמתי אצלי שאין ספק בו וכו' כמו שכתבתי שם.

וכתב עוד החכם הנזכר והמדברים ירצו כי מהידוע בנפשו, שהנמצא נחלק להכרחי ולאפשרי. ואמרו כי יתחייב שיהיה לאפשרי פועל, ושהעולם מאחר שהיה אפשרי, התחייב שיהיה הפועל אותו מחויב המציאות. ובן סינא העתיק זה הענין אל הפלסופים ואמר כי הוא דרך יותר טוב מדרך הקדמונים, מפני שחשב שהוא מעצם הנמצא, ושדרך הקדמונים מהמקרים נמשכים להתחלה הראשונה, וזה הדרך טוב אין בו כזב, אלא מה שאמרו שהעולם בכללו אפשרי, (אף) כי זה אינו ידוע בנפשו, הוא ידוע מצד החקירה ונראה לעין השכל, כי כל נמצא בעצמו, מלבד הנמצא הראשון שהוא לבדו מחוייב המציאות, וע"כ אין כמוהו בכל הנמצאים, ורוב החכמים מסכימים ע"ז, מאחר שהם מאמינים שההתחלה הראשונה, היא עלת כל הנמצאים. והיא לבדה תועיל ההשארות והחיים לכל הנמצאים ולולי היה הוא — הכל אובד לשעתו.

וחכם גדול אמר, כי לא ישובח דבר מכל מה שאמרו המשוררים, אלא מה שאמר משורר ערבי, כי כל דבר לבד האלוק ית' בטל — ונאמר כי נשגב שמו לבדו. ואשוב לדבריו.

דרך אחר ביחוד כבר התבאר במופת, כי הנמצא כלו כאיש אחד קשור מקצתו במקצתו, ושכחות הגלגל מתפשטים בזה החומר השפל ומכין אותו, והוא נמנע עם זה שהתאמת שיהיה (אלוה) האחד נפרד מחלק זה החמר (ואלוה) השני נפרד אחר, כי זה קשור בזה, כמו שהתבאר בפרק ע"ב.

וזו הראיה על היחוד נטועה במדע האדם בטבע והיא מספיק למשכיל, והיא כי מאחר שהעולם אחד התחייב בהכרח, שלא יהיה מציאותו מאלוקות רבים פעליהם מחולפים יתחייב שלא יהיו מקצתם משועבדים למקצתם, ואז לא יהיה מהם נמצא אחד, וזה הענין ידוע בנפשו, כי כשהיה שנים אחד מהם פעלו בפעל חברו, א"א שתהיה הנהגתם מדינה אחת, כי לא יהיה משנים פועלים ממין אחד פעל אחד, ויתחייב בהכרח שאם יפעלו שניהם תפסיד מדינה האחת, אלא אם יהיה אחד משניהם יפעל, והשני ישאר בטל, וזה מרוחק מתואר האלוק ית' כי כשיתקבלו שני פועלים ממין אחד על מונח אחד, יפסד המונח בהכרח והיה מתחייב שיפסד העולם, וזה ראיה בטבע בידיעת היחוד, וההפרש

בין

בין ההמון והחכמים בזו הראיה, כי החכמים יודעים מהמציאות העולם, והיותו חלקיו מקצתם בעבור מקצתם, במעלת הגוף האחד, יותר ממה שידעהו ההמון. והיות העולם אחד הונח בזה הספר בלא ראיה, ובפרק ע"א מהחלק הראשון כתבתי המופת ע"ז. וידיעת כל מה שזכר באותו הפרק ביחוד הכרחית בידיעת זה הדרך וע"כ העתקתי כל אותו הפרק והארכתי בעניניו. ועוד כי החומר לגוף העולם עצור בתוכו, וע"כ אי אפשר שיתהוה יותר מעולם אחד, כמו החמר שיתהוה ממנו האדם אלו נתהוה ממנו איש אחד לא היה שיתהוו ממנו שנים במנין, וזו היא הסבה שהיה העולם אחד באיש, כלומר כי הוא כאיש אחד.

והפלסופים זכרו עוד דרך אחר במציאות העלה הראשונה והוא זה אמרו, כבר התבאר בחכמה הטבעית כי יהיה הגוף הגלגלי בעל נפש, ושהוא יתנועע מצד התשוקה אשר תהיה מהציור בשכל, ואם אמרנו כי זה המצוייר שהוא מצייר אותו היא גוף, כאלו אמרת הדברים שהם תחת גלגל הירח יתחייב שיהיה הנכבד שלמותו בגרוע וזה שוא וכמו כן א"א שנשים סבת תנועתו ציורו לגוף אחר גלגלי יותר נכבד ממנו, כי יתחייב בתכונת סבת תנועת אותו הגוף מה שהתחייב בזה הגוף בעצמו, ויתחייב שלא תהיה תכלה לגופים הגלגלים, ומאחר שהוא מהנמנע שיתנועע זה הגוף הגלגלי אצל גוף אחד, יהיה נכבד או גרוע חשוק הוא נכבד ממנו, והוא הדבר אשר מציאותו טוב במוחלט כי החשוק הוא טוב, ויתחייב שיהיה הטוב אשר יחשוק אותו, ויתאוהו הטוב שבחשוקים, ותשלם בטובים על זו התנועה הנפשית הנטיה אשר לו בטבע כי אין מניעות בין נטית זה הגוף ותנועתו הנפשית, והנה זו הראיה בנויה על היות הגלגל מתנועע מצד התשוקה והוא דעת מורנו ז"ל.

פרק רביעי.

ראיתי להאריך בזה הפרק ולכתוב בו רוב הדעות שנאמרו בסבת תנועת הגלגל.

אמר מורנו ז"ל ושהגלגל בעל נפש הוא מבואר אצל העיון, ואמנם ידמה בנפשו השומע זה שזה דבר יקשה להשיגו או ירחיקהו מפני שיחשוב שזה שנאמר שהוא בעל נפש, שהוא כנפש האדם או החמור, ואין זה ענין המאמר אלא ענינו כי תנועתו המקומית ראיה על היות בה התחלה בה יתנועע בלא ספק, ואותה ההתחלה היא נפש בלא ספק, ובאור זה כי מהשוא שתהיה תנועתו העגולה כתנועת האבן הישרה למטה, או כתנועת האש למעלה, עד שתהיה תנועת אותה ההתחלה טבע לא נפש, כי המתנועע זו התנועה הטבעית אמנם תניעהו אותה ההתחלה אשר בו כשיהיה בזולת מקומו לבקש מקומו, וכשיגיע למקומו יעמוד וזה הגלגל מתנועע בעצמו במקומו סביב, ואין בהיות הגלגל ג"כ בעל נפש יתחייב שיתנועע כן, כי בעל נפש אמנם יתנועע מפני טבעו או מפני ציור, וארצה לומר באמרי בכאן טבע לכוין

אל

אל הנאות ולברות מהתהפך, ואין הפרש בין שיהיה מניעו מחוץ כברות החיוני מחמימות השמש, ולכתו למקום המים כשימצא, או כשיהיה מניע דמיון, כי בדמוי הנאות וההפך ג"כ יתנועע החיוני וזה הגלגל לא יתנועע לברות מההפך או לבקש הנאות, כי מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע ומה שממנו אליו יתנועע. ועוד כי אלו היתה תנועתו מפני זה התחייב שיעמוד בהגיע למה שאליו יתנועע כי אם יתנועע לבקש דבר או לברוח ואי אפשר להגיע אליו לעולם תהיה התנועה לריק ע"כ.

וכתב החכם הנזכר כי כל גלגל מהגלגלים הוא חי מצד שהוא בעל גוף מוגבל הכמות והתבנית, ושהוא מתנועע בעצמו מצדדים מוגבלים לא מאיזה צד שיזדמן וכל מה שזה תארו הוא חי בהכרח, כלו' כשנראה גוף מוגבל הכמות והאיכות יתנועע במקום מצד עצמו, מצד שהוא מוגבל ממנו לא מפני דבר מחוץ, ולא מאיזה צד שהזדמן מצדדיו, והוא מתנועע יחדיו אל השני צדדים מתנגדים גזרנו שהוא חיוני ואמנם אמרנו לא מפני דבר שהוא חוצה לו מפני שהברזל יתנועע לאבן המושכת אותו והיא חוצה לו ויתנועע אליה מאיזה צד שתזדמן.

וכתב עוד והגוף הגלגלי הוא בתנועה תמידית, וע"כ התחייב או שיהיה משתוקק אל התנועה עצמה אל ההשגחה במה שיש בזה העולם השפל, או שני אלה יחדיו כי ידמה מענינו שאינו משתוקק לתכלית התנועה, כי אלו היה כן היה עומד, וכל מה שישתוקק אל התנועה עצמה או מתנועע להשגיח בזולתו הוא בעל נפש, ומשתוקק מצד הציור מפני שהתנועה פעל לנפש, ולולי היה לו נפש לא היה נמצא אלא המתנועע בלבד ועוד כי אי אפשר שיהיה מי שהוא מעולה מבעל הנפש חסר מהנפש, כי הוא מנהיג אותו וקודם עליו קדימה טבעית, ועוד כי הוא נצחי והנצחי מעולה ממה שאינו נצחי, וידמה כי הוא יודע ממה שיש בזה העולם, כי אלו לא היה כן לא היה משגיח בדברים שבזה העולם. זו ההשגחה, וע"כ גדלוהו הקדמונים עד שחשבו שהוא האלוק ית', ומאחר שהוא בעל נפש הוא מתנועע או מצד החוש או מצד הדמוי או הציור שהוא בשכל, אלא שהמנע שיהיו לו חושים שהם בנ"ח מפני שלום גופו, ועוד כי אפשר שיהיה דמוי אם אין חוש, ואילו היתה תנועת זה הגוף מצד החושים או מצד הדמוי, לא היתה תנועתו אחת ובלי הפסק, ואחר שהוא כן לא נשאר שתהיה תנועתו אלא מצד התשוקה שהיא מצד הציור, ולפי דעתי לא אמר אחד מהקדמונים שיש לגלגל דמוי אלא בן סינא ע"כ. ואני אומר כי רחוק הוא שימצא להם הדמוי כל שכן שאר החושים. ואשוב לדבריו.

אמר וא"כ זו התנועה העגולה היא בציור מה יחייב לו אותו הציור שיתנועע כך ולא יהיה ציור אלא בשכל, א"כ הגלגל הוא בעל שכל, ואין כל מי שיש לו שכל יצייר בו ענין מה, ותהיה לו נפש בה אפשר שיתנועע כשיצייר כי הציור לבדו לא יחייב תנועה כבר התבאר בפלסופיא הראשונה והוא מבואר כי אתה תמצא מעצמך שתצייר ענינים רבים ואתה יכול להתנועע אליהם, אך לא תתנועע עליהם עד שתתחדש לך תשוקה בהכרח לענין ההוא אשר ציירתו, ואז תתנועע להגיע למה שציירתו; והנה כבר התבאר ג"כ שאין הנפש אשר בה תהיה התנועה, ולא השכל אשר בו יצוייר הדבר, מספיקים בהתחדש כמו זו התנועה, עד שתתחבר לזה תשוקה

לאותו

לאותו ענין המצוייר, וע"כ יתחייב מזה שתהיה לגלגל תשוקה למה שצייר אותו והוא הדבר החשוק והוא האלוק ית' שמו, ובזה הצד אשר יניע לו האלוק ית' הגלגל, כלומר בהיות הגלגל ישתוקק להדמות במה שהשיג, והוא אותו הענין המצוייר שהוא בתכלית הפשיטות ואין שנוי בו כל עיקר ולא חדוש ענין, והטוב שופע ממנו תמיד, ואי אפשר זה לגלגל מצד היותו גוף אלא שיהיה פעלו תנועת הקפה לא זולת זה, וזה תכלית מה שאפשר בגוף שישאר פעלו עליו, והוא התנועה שבתנועע הגוף ולא יהיה בעצמו שנוי, ולא בשפע מה שיתחייב מתנועתו מהטובות. ע"כ.

ואמר ארסטו ומאחר שהמניע לגוף הגלגלי אינו מתנועע כל עקר, הוא מהמבואר שהוא יניע כמו שיניע החשוק המושכל, ושהחשוק יניע ולא יתנועע, והתחלה זו התשוקה היא ציור הדבר החשוק בשכל, זאת התשוקה שבגופים הגלגלים, הוא הציור בשכל בהכרח כי החשוק או שתהיה ההתחלה בו והוא הציור בחוש או בשכל או בטבע. והחשוק מצד השגת החוש או הטבע הוא גוף, וכבר התבאר כי זה החשוק אינו גוף. הנה נשאר שתהיה התחלת זו התשוקה הציור בשכל.

ואמר אבובכר והגוף הגלגלי אינו בעצמו בכח כלל כי אינו מחודש, וכמו כן אינו בכח במקרה העצמים ולא בתבניתו כל אפשרי לו הוא בפעל כי יש לו הטוב שבתבניות שהוא העגול, והטוב שבתבניות והוא האור והזכות וכמו כן שאר התארים, ואמנם ישאר לו דבר אחד ואי אפשר שיהיה בפעל והוא ההנחות, מפני כי כל הנחה שיתחייב לו אפשר תחייב לו הנחה אחרת, מפני שאי אפשר שיהיה על שתי הנחות ברגע אחד, ואלו לא היה בו זה השעור בכח היה קרוב להדמות בשכלים הנבדלים, ואין מקצת ההנחות הגונות ממקצתן כדי שיפקוד עליהן ויעזוב האחרות, ומאחר שאין כל ההנחות בכח, ואפשר שיהיו לו כלן ע"ד חזרת ההנחות, כלומר ביאת ההנחה אחר העבר ההנחה, היתה הכונה שתהיה כל ההנחה לו בפעל ושיהיה מתמיד על כלן, כדי שישאר ממנו מינו ע"ד החזרה, והוא משתדל להשלים מן ההנחות בפעל על התמדה ע"כ. וכתב חכם כי הגופים הגלגלים מתנועעים בטבעם סביב הארץ ע"כ.

וכתב בן אלצאיג כי דעת ארסטו שהגלגל מתנועע מעצמו ע"כ. וכן כתב בספר השמים והעולם, כי התנועה טבעית לגלגל ומסוגלת לו, כמו תנועת האש למעלה ותנועת הארץ למטה.

ואמר החכם ר' אברהם ז"ל בן עזרא, וכל חלק מהגלגל ירדוף אחר הנקודה האמצעית והוא המוצק, וקראה מוצק בעבור צוק המקום וקו הראשון הוא הרחב, וישוב החלק שהיה במזרח במערב וכן בהפך ע"כ. וכתב החכם הנזכר כי תכלות התנועה היומית אמצעות הגלגל שהוא הפנים, ועוד כתב ודעת הפלסופים כי הגלגל כונתו התנועה עצמה במה שהוא תנועה, כי שלמות החי במה שהוא חי הוא התנועה, ואמנם תקרה לחיוני מצד היותו חמרי, אבל החיוני שלא יקרה לו יגיעה וחולשה מהחיוב שיהיו חייו ושלמותו בתנועתו, והדמותו ביוצרו הוא כשיועיל החיים למה שבכאן בתנועה ע"כ. ולפי דבריו יהיה מה שאומרים כי הגלגל מתנועע כדי להדמות ביוצרו כמו שישפע מהאלוק ית' החיים על כל הנבראים העליונים כן ישפעו החיים מהגלגל על כל הנבראים התחתונים.

ואמר

ואמר החכם ר' שלמה ז"ל בן גבירול ותנועת כל מתנועע הוא לאחד, כי כל מתנועע אמנם יתנועע לקבל הצורה, ואין הצורה דבר זולתי רשום כ"א האחד, והאחד הוא טוב, א"כ תנועת כל דבר הוא בעבור הטוב שהוא האחד. ע"כ.

וכתב חכם כי יש לומר כי אם הוא כמו שאמרו הפלסופים, שהגלגל מתנועע כדי להדמות באלוק ית', שיחוייב שלא יתנועע, כי האלוק ית' אינו עומד ואינו מתנועע. ושיתנועע הגוף יותר טוב משיהיה עומד, ובשיתדמה הנמצא כאלוק ית' אמנם יתדמה לו כשיהיה הדבר מעולה והיא התנועה ע"כ.

ואמר בן סינא והראשון מלך שהוא משפיע הטובות ישתוקק לא שיהיה המכוון אותן הדברים, ותהיה התנועה מפני אותם הדברים, אלא המכוון הוא הדמות בראשון כפי האפשרות, כלומר שיהיה על שלמות מה שאפשר בנפשו. ע"כ. ומלאכו שאמר ארסטו בסבת תנועת הגלגל שלש לשונות, האחת, כי הגלגל מתנועע בטבע; וזה לשונו בספר השמים והעולם, ואותו הגוף הרוחני לא יקבל דבר מהשנויים, ותנועתו תמידית אין לה תכלה, ומהחיוב היתה לו זו התנועה, כי הדברים כלם תנועתם כשיגיעו למקומותיהם, אבל זה הגוף הנכבד לא תעמוד תנועתו כלל, כי ההתחלה שממנה יקח התנועה אליה יפסוק וע"כ תנועתו תמידית אין עמידה לו. ע"כ. וזה הענין כתב עוד החכם הנזכר, אמר, והגופים המתנועעים תנועה, מאחר שהיה מה שממנו יתנועע המתנועע הפך מה שאליו יתנועע, יתחייב שיעמדו הגופים הפשוטים כשיהיו במקומות הטבעיים, ושיתנועעו כשיהיו חוץ למקומותיהם, אבל הגוף הכדורי מפני שהיו ההתחלה בו והתכלה אחת, התחייב בו שתהיה תנועתו תמידית ולנצח, כי הוא מתנועע בטבע, ועמידתו תמיד אם הוא עומד בטבע כגלגל והארץ, כי כל נקודה מנקודות הגלגל איננה הנעה שתהיה לו התחלה יותר משתהיה לו תכלה, ומאחר שאין שם תכלה בטבע, אם הוא מתנועע בטבע אין שם עמידה וכשאין שם עמידה תהיה התנועה תמיד. ע"כ. — ולפי דעתי תהיה התנועה עצמית לגלגל בה קיום, והיא שלמותו, וכמו שאמרו בגדר התנועה שהוא שלמות המתנועע בעוד שהוא מתנועע. וכתב חכם כי התנועה היא צורה רוחנית, השימה היא הנפש בגופים, ובה יהיו מתנועעים כמו שתשים התבניות והגוונים בגופים ע"כ.

והשנית שהוא מתנועע בנפש, ור"ל שסבת תנועתו היא הנפש שבו, כמו שאזכור למטה מדברי בן סינא וכתב בספר השמים והעולם, וכמו כן יראה שאין הסבה בהתמדת תנועתו מפני שהיא בעל נפש, מפני שהחיים והתנועה שבזה האופן לא יהיו אלא בחולשה מפני שהוא מניע הגוף בזולתי תנועתו הטבעית, והחיים שבזה התאר הם חסרים מפני שהם בתכלית היגיעה מפני שחסרו המנוחה הנמצאת לחיוני ההווה המת.

וכתב מורנו ז"ל בפרק ע"א והגופים המתנועעים בסבוב, הם חיים בעלי נפש בה יתנועע, ואין התחלת עמידה בהם כלל, ולא ישיגם שנוי אלא בהנחה בהיותם מתנועעים בסבוב. אבל אם יש להם שכל בו יציירו איננו מבואר אלא אחר עיון דק —. וכתב בפרק ראשון מזה החלק, והנך הרביעי, והוא שיהיה מניע הגלגל בו בלתי מתחלק כנפש האדם, ע"ד משל, הוא שוא שיהיה זה המניע לבדו סבת התנועה התמידית ע"כ.

ואמר לבדו מפני שנפש הגלגל סבת התנועה אבל לא לבדה, כי העלה הגדול הוא הסבה הראשונה.

והשלישית שהוא מתנועע בכח שאין לו תכלה, ויניע כמו שיניע החשוק, כמו שנזכר למעלה, וע"כ יש אומרים שיש בדבריו סתירה, ובאר זה בספרו באלקיות, וגם כתב והמניע הקרוב לגלגלים אינו טבע ולא שכל אלא נפש, והתחלה הרחוקה שכל, והגלגל מתנועע בנפש שבו, והנפש התחלת תנועתו הקרובה, ואותה הנפש ציורה מתחדש וחפלה והיא מדמה, כלומר שיש לה השגה למשתנית. וחפץ לדברים הפרטיים בעצמם, והוא שלמות גוף הגלגל וצורתו, ואלו לא היתה כן והיתה קמה בעצמה מכל צד, היתה שכל גמור לא תשתנה, ולא תתערב עם המניע הקרוב לגלגל, ואם אינו שכל יתחייב שיהיה לו שכל, היא הסבה הקודמת לתנועת הגלגל וזו התנועה מצטרכת לכח שאין לו תכלה מופשט מהחומר ולא יתנועע אפילו במקרה, אבל הנפש המניעה גופנית ומשתנה, ואינה מופשטת מהחמרי, אלא יחסה הגלגל יחס הנפש החיונית אשר לנו אלינו, אלא שיש שתשכיל בצד מה שכל מעורב בחומר. — ואמר בכלל שיהיו דמיונים או מה שדומה אל הדמיונים אמתיים בשכל המעשי אשר בנו. ואומר בכלל כי השגותיה בגוף. ע"כ. וזו הדעת קרובה אל האמונה. וכן התבאר במקצת הפסוקים, כי השמים כמו אדם עובד ליוצרו ומשועבד למצותו, ושהוא משיג לפרטי זה העולם, וכת מבעלי התורה סוברים זה הענין, כמו שכתוב „ואתה תשמע השמים" די שליטון שמיא.

וכתב עוד ומניע הגוף הגלגלי יניח בכח אין לו תכלה, וכח הגלגל יש לו תכלה, אבל במה שישכיל ויתנדב עליו מאורו וכחו תמיד, כאלו לו כח אין תכלה למשכיל אשר יתנדב עליו אורו וכחו, והנה הוא אפשרי בבחינת עצמו.

וכתב עוד והנפש הגלגל עם נפש בעלי חיים נאמרת בשתוף, כי אינן משתתפות בענין בעלי החיים, ולא כענין הדבור בבעל חיים נופל על כחות הנפש השכל (נ"ל והשכל) החמרי, ולא יתאמת זה בנפש הגלגל, כי השכל אשר שם שכל והחוש ישר לבעל חיים, נופל על הכח אשר בו ישיג המוחש ע"ד קבול דמיוניהם, ושהוא מתפעל מהם, ולא יתאמת זה בנפש הגלגל, כי השכל אשר שם שכל בפעל. והנכון לומר כי הנפש שלמות ראשון למה שהוא מתנועע בבחירה ומשגת לגופים ותבין ותכנס בזו הנפש הגלגלים ונפש בעלי חיים. ע"כ.

ואמר ארסטו בספר הנפש כי הקדמונים יחסו הנפש לאחד מהיסודות או לכלם מלבד הארץ, אבל לא יחס אותה אחד מהם אל הארץ, מפני רחוק טבע הארץ מהחיים. ואמר החכם הנזכר כי מזה יתחייב שיהיה הגלגל חי. ע"כ. והנה מצאנו שתנועת האש יותר ממהרת מתנועת האויר, והיא יותר דקה לקרבה מהגלגל, ותנועת האויר יותר ממהרת מתנועת המים, והוא יותר דק מהם, אבל הארץ רחוקה מהגלגל, והיתה כבדה לא תתנועע, ועוד כי היא המרכז, והמרכז עומד בטבע, וע"כ לא היתה תנועה לה כלל, ואין כן שאר היסודות, והנה מזה יתבאר כי התנועה היא חיים מה לגוף המתנועע והיא עצמית לגוף הגלגלים, והקדמונים היו חושבים כי הנפש תתנועע מעצמה וע"כ לא תמות, וע"כ היו הגופים האלקיים אינם נפסדים, והסבה התמדת תנועתם.

וכתב

וכתב בן סינא והנה התבאר אמתת מה שהקדמנוהו ממניאות תנועה, אין התחלה לה מצד הזמן, אמנם ההתחלה לה מצד הבורא ית' שהיא הגלגלית, וצריך שתדע כי הסבה הקרובה לתנועה נפש ולא שכל, ושהשמים חיוני עובד לרבו ע"כ.

וכתב החכם הנזכר, וממה שיראה מהיות כל הגלגלים יתנועעו התנועה היומית עם היותם מתנועעים התנועה המסוגלת להם, התאמת אצל הקדמונים, כי המצוה בזו התנועה הראשונה ישתבח, ושהוא נוגע לשאר ההתחלות שיניעו שאר הגלגלים, ובזה המאמר עמדו שמים וארץ כמו שבמאמר המלך הראשון עמדו כל חלקי המדינה. ע"כ ואולי זה הוא ענין „לעולם ה' דברך נצב בשמים" כמו שאזכור למטה. ואשוב אל הפרק.

אמר אמנם מאמר האחרונים מהפלוסופים שהשכלים הנבדלים עשרה, מפני שהם הכדורים שיש בהם ככבים, והמקיף, אע"פ שבקצת הכדורים ההם גלגלים רבים, והכדורים במספרם תשעה, המקיף בכל, וגלגל הככבים הקבועים, וגלגלי השבעה ככבים, והשכל העשירי הוא השכל הפועל, אשר הורה עליו צאת שכלנו מהכח אל הפעל, והיות צורות הנמצאים ההווים הנפסדים אחת, שלא נמצאו בחמריהם אלא בכח. ע"כ.

והנה התבאר מדעתו, שהוא רואה שהשכל הפועל נותן צורות החמריות, וכן כתב בספר המדע, אמר, והאל נותן לכל הגולם הצורה הראויה לו ע"י מלאך העשירי, שהיא הצורה הנקראת אישים. ע"כ.

וכתב בן סינא וכבר ידעת שהתנועה הגלגלית נפשית, והיא באה בנפש בוחרת, מחדשת הבחירות על הדבקות, והיא פרטית, ומספר השכלים הנבדלים, כמספר ככביהם, ויהיה מספרם עשרה; אחד הראשון השכל המניע שלא יתנועע והוא מניע הגוף הקצוי, ואחר אשר כמוהו לכדור הקבועים עד שיגיע אל השכל השופע על נפשותינו, והיא שכל העולם הארצי, ואנחנו קוראים אותו השכל הפועל. —

וכתב עוד ואי אפשר שיהיה המניע הראשון אשר לכל הגלגלים יותר מאחד, ויש לכל כדור מכדורי הגלגלים, מניע קרוב מסוגל וחשוק מסוגל בו, כפי מה שיראה אותו ארסטו, וכתב כי הם מרחיקים הרבוי מהמניע הראשון, ומקיימים הרבוי לנמנעים הנבדלים וזולתי הנבדלים המסוגל בכל אחד ואחד מהם, ומשימים ראשון הנבדלים נקיים מניע הכדור הראשון, והוא אצל מי שהיה קודם בטלמיוס כדור הקבועים, ואצל בטלמיוס כדור מולה לו מקיף בו שאין בו ככב, ואחריו מניע הכדור שתחת הראשון, כפי חלוף השתי דעות, ולא ירצו שמניע כל דבר ולכל כדור מניע מסוגל; וארסטו יניח מספר הכדורים המתנועעים, כפי מה שנראה בזמנו. ואמר כי כפי מספרם מספר ההתחלות הנבדלות, ומקצת מי שראוי לסמוך עליו יותר מחברי ארסטו ור"ל אלכסנדר יבאר ויאמר באגרתו „בהתחלות הכל שמניע כל הגלגלים אחד ולא יעבור שיהיה מספר רב, ושל כל כדור מניע וחשוק מסוגלים בו" ומי שפירש לספרי ארסטו פי' טוב ע"ד הבאור, אע"פ שאינו מעמיק בענינים ור"ל תמיסטיוס יבאר ויאמר מהם שזה ענינו כי מה שהוא יותר הגון הוא מניאות התחלות תנועה מסוגלת לו, על דרך שהוא חשוק נבדל, וההיקש יחייב זה כי כבר התאמת לנו בחכמת התכונה, שיש תנועות וכדורים גלגליים רבים משונים

צד ומהירות ועכוב, ויתחייב לכל תנועה מניע זולתי אשר לאחר, וחשק זולתי אשר לאחר, כי אילו לא היה כן לא התחלפו הצדדים והמהירות והעכוב, וכבר בארנו שאלו התשוקות שונות במדרגות נבדלות מהחומר, ואילו לא היה כן לא היו התנועות הכדוריות כלן משתתפות בתשוקה אל ההתחלה הראשונה, ועל כן ישתתפו בהתמדת התנועה וחזקה, ואשוב אל הפרק.

אמר מורנו ז"ל וכל מה שיצא מהכח אל הפעל יש לו מוציא בהכרח חוצה לו, וצריך שיהיה המוציא ממין המוצא, כי הנגר לא יעשה מצד שהוא נגר, אלא מצד שבמחשבתו צורת התבה, וצורת התבה אשר במחשבת הנגר, היא אשר הוציאנה צורת התבה אל הפעל והשימה אותה בעץ, כן בלא ספק נותן הצורה צורה מובדלת, וממציא בשכל שכל והוא השכל הפועל, בצד שיהיה יחס השכל הפועל ליסודות, ומה שהורכב מהם. יחס כל שכל נבדל המיוחד לכל גלגל לגלגל ההוא, ויחס השכל בפעל הנמצא בנו שהוא משפיע השכל הפועל, ובו נשיג השכל הפועל יחס כל גלגל הנמצא בו, אשר הוא משפע הנבדל, ובו ישיג כל נבדל ויציירהו, ויכסוף להדמות בו ויתנועע, וימשוך לו ג"כ הדבר אשר כבר התבאר, והוא כי הוא ית' לא יעשה הדברים בנגיעה, כי כמו שהוא שורף באמצעות האש, והאש התנועע באמצעות תנועת הגלגל, כן הגלגל ההוא יתנועע באמצעות שכל נבדל, ויהיו השכלים הם המלאכים הקרובים אשר באמצעותם יתנועעו הגלגלים; ומפני שא"א בנבדלים המנין בשום פנים, מצד התחלף עצמיהם שהם לא גוף, יתחייב לפ"ז אצלו שיהיה הבורא ית' הוא אשר המציא השכל הראשון, אשר השכל ההוא מניע הגלגל הראשון על הצד אשר בארנו, והשכל אשר יניע הגלגל השני, אמנם עלתו והתחלתו השכל הראשון, וכן עד שיהיה אשר יניע הגלגל הסמוך לנו הוא עלת השכל הפועל והתחלתו, ואצלו יכלו מציאות הנבדלים, כמו שהגופים גם כן יתחילו מהגלגל העליון ויכלו אצל היסודות ומה שהורכב מהם, ולא יתכן שיהיה השכל המניע לגלגל העליון, הוא המחוייב המציאות, מפני שכבר השתתף עם השכלים האחרים בענין אחד, והוא הנעת הגופים, ונבדל כל אחד מהאחד בענין יהיה כל אחד מהעשרה בעל שני ענינים, וא"כ אי אפשר מבלתי סבה ראשונה לכל זה הוא מאמר ארסטו ודעתו ויהיה העולה מדעת ארסטו, כי הגלגלים גופים הווים היים בעלי נפש ושכל יציירו וישיגו האלוק ית', והם האמצעיים בין האלוק ית' ובין אלו הגופים. ע"כ.

וזה צריך עיון כלומר מה שאמר, ולא שיהיה השכל המניע לגלגל העליון הוא מחוייב המציאות אם הוא דעת ארסטו, כי אני מצאתי בדבריו, כי ההתחלה הראשונה מניעה התנועה הראשונה כמו שאכתוב בפ' הששי, ואסתכל במה שאכתוב בפרק כ"ז מזה החלק מדברי החכם הנזכר.

וכתב החכם הנזכר כי דעת הפלוסופים הקדמונים שיש בעולם התחלות ה התחלות הגופים הגלגליים, יתנועעו הגופים הגלגלים עליהם, על צד שהם משועבדי אליהם ואהבתם אותם ועשיתם מאמרם בתנועה, ושהם נבדלו בעבור התנועה, כי מפ יתבאר שההתחלות שהניעו הגופים הגלגלים הן נבדלות לא נשאר צד שיניעו הגופי מה

מה שזה דרכו, אלא שהמניע לזה בתנועה. וע"כ התחייב אצלם, שיהיו הגלגלים חיים מדברים ישכילו עצמיהם, ויתחילו התחלותיהם המניעים אותם על צד המצוה. ע"כ.

והנראה לי כי אל זה הענין רמז המדבר ברוה"ק „לעולם ה' דברך נצב בשמים" אמונתך קיימת לנצח בשמים לא תשתנה, וכן אמונתך בהם לדור דור, ואמר „למשפטך עמדו היום," כלומר הם עומדים כעבדים לעשות משפט שלום, כי כלם עבדיך, ועשו המשפט לתת לכל דבר חקו הראוי לו, וענין היום, בכל עת; ואמר כי כלם עבדיך. כלומר המלאכים והכוכבים והשמים, כי אינם כבני אדם שהרוב ימרו בו והיחידים עבדיו וזה הוא אללי ענין וצבא השמים לך משתחוים, כי ההשתחויה שהם משועבדים לאמונתו ומתנועעים במאמרו, וע"כ נקראו צבאותיו, כי הוא ית' ויתעלה מנהילם כמנהג הצבא. וזה הוא ענין לכלם בשם יקרא וכל צבאם צוית! —

פרק ששי.

זה הפרק מהפרקים המועילים שבזה הספר. וע"כ ראיתי להעתיקו רובו ולהאריך בו כי הוא עקר מעקרי האמונה. ואזכור בו דעות הקדמונים בצורות הנבדלות.

אמר וכבר קדם לנו בזה המאמר פרק בבאור שהמלאכים אינם גופים, וזה ג"כ הוא מה שאומר ארסטו, אלא שיש בכאן שנוי שמות, הוא יאמר שכלים נבדלים, ואנחנו נאמר מלאכים. ע"כ.

ומה שמצאתי אני בדברי ארסטו, שהוא קורא לצורות הנבדלות עצמים, ואמרו כי קרא אותם עצמים, מפני שהם סבת מציאות שאר העצמים.

ואמר ארסטו וכאשר באמרנו שההתחלה הראשונה אחת, ושלא יתערב בה החומר ושאינה גוף, ושהיא מניעה התנועה הראשונה הנצחית, אבל אם אחר זו ההתחלה הראשונה, עצמים רבים ענינם זה הענין, ההיקש יחייב אותו בהכרח. והחוש יעיד עליו כי כל מתנועע תנועתו מתמיד, והעלה הראשונה יתחייב בהכרח שתהיה אחת. וזולתי מתנועעת לא בעצמה ולא במקרה, אבל הנצחיים המניעים לגופים, אשר אחריהם יתחייב בהכרח שיהיו רבים כפי הגופים המתנועעים, ושלא יהיו מתנועעים בעצמם אבל יתנועע במקרה כמו שיתחייב בנפשו. — ואמר בן סינא ואנשים חשבו כי האלוק יחייב מציאות האנושית איש מוחש נפסד, ואיש מושכל נבדל נצחי לא ישתנה, והשימו לכל אחד מהדברים הטבעים צורה נבדלת מושכלת, ואותה יפגש שכל. כי המושכל דבר בלא יפסד, וכל מוחש מאלה הוא מופסד, והשימו החכמות והמופתים לקוחים מהמושכל. וידוע כי אפלטון ורבו סקרט מרבים בזו הדעת, ויאמרו: האנושית ענין אחד נמצא, ישתתפו בו האישים, והוא נשאר בבטולם, ואינו הענין המוחש המתרבה הנפסד. וא"כ הוא ענין המושכל הנבדל; וארסטו האריך בבטול זו הדעת במה שאחר הטבע, ואמר עמיסטיאוס

כי

כי דבריו מסופקים ואינם ראיות, ואמר: כי מה שמסייע מאמר האומרים בצורות נבדלות, שנמצא צמח צומח מעצמו בלא זרע, ובע"ח נולד לא מזכר ונקבה. וארסטו לקח ראיות על הצורות הנבדלות ותנועת השמים כמו שזכר מורנו ז"ל. ונשוב לדבריו.

אמר מורנו ז"ל אבל מה שאמרו שאלה השכלים הנבדלים, הם גם כן אמצעיים בין האלוק ית' ובין הנמצאים, ושבאמצעותם יתנועעו הגלגלים, אשר זה סבת הויות ההווים, זה ג"כ לשון הספרים כלם, כי אתה לא תמצא לעולם פעל יפעלהו האלוק ית' אלא ע"י מלאך, וכבר ידעת כי ענין מלאך שליח, וכל עושה מצוה מלאך, עד שתנועת ב"ח אפי' שאינם מדברים יאמר הספר בה ע"י מלאך, כשתהיה אותה התנועה נאותה לחפץ האלוק ית', אשר השים בו כח יניעהו אותה התנועה אמר אלקי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ותנועות אתון בלעם כלם ע"י מלאך.

אמר ותורתנו לא תכחיש היותו י"ת, ינהיג זה המציאות באמצעות המלאכים לשון חכמים, במה שאמרה תורה נעשה אדם בצלמנו, ומה שאמר הקב"ה נרדה שהוא לשון רבים, אמרו, כביכול אין הקב"ה עושה דבר עד שמסתכל בפמליא של מעלה, ותמה מאמרם מסתכל כי בזה הלשון אמר אפלטון, כי האלוק ית' יסתכל בעולם השכלים ומשפיע ממנו המציאות, ובמקומות רבות אמרו זה במוחלט אין הקב"ה עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה, ופמליא מלשון מחנה, ובב"ר ובמדרש קהלת אמרו אשר כבר עשהו אין כתיב כאן, אלא את אשר כבר עשהו, כביכול הוא ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר שיש בך והושיב אותו על כנו, שנאמר הוא עשך ויכוננך, ובב"ר אמרו כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. ע"כ.

וכתב החכם ר' שלמה וכשיהיה העבה לא ידבק בדקיק אלא באמצעי דומה לשתי הקצוות, ולא יקבל רשומו אלא באמצעות, כגשם האדם שלא יקבל רשום הנפש המדברת אלא באמצעות הרוח החיוני, וכן לא יקבל השכל אלא באמצעות הנפש המדברת, וככח הרואה שלא תדבק בגופים אלא באמצעות השבה, והאויר, והרקיק, וכנפש הכללית שלא תדבק בגופת אלא באמצעות הגלגל האמצעי בין הרוחנית והגשמות, יתבאר בזה כי בין העולם הנושא במאמרות ובין העולם הראשון עולמים אפשריים ע"כ.

וכתב ר' אברהם בן עזרא בפי' כי ישר דבר ה', הם גזרותיו שגזר נקראו דברים כי הכל ע"י המלאכים שהם עושי רצונו, וככה הודו כל הנביאים ג"כ. ע"כ. והוצרך לומר זה מפני שיש אומרים שהאלוק עושה הכל בלא אמצעי כמו שזכרתי למעלה ואמרו החכמים ז"ל בכל דבר עושה הקב"ה שליחותו אפילו ע"י נחש אפילו ע"י יתוש. —

וכתב מורינו ז"ל כי כל הפלסופים מסכימים כי הנהגת זה העולם השפל תשלם בכחות השופעים עליו מהגלגלים, ושהגלגלים משיגים למה שינהיגו אותו ויודעים, וכבר זכרה זה התורה ואמרה אשר חלק וגומר, כלומר שהוא השים אותם אמצעיים להנהגת הנבראים לא שיעבדו אותם. ע"כ.

ואומר אני כי המכחיש הכחות הפועלים שהם פועלים בעצמם, כלומר להם פעלים מסוגלים מכח"ש הנראה, כי דבר מוחש הוא שמזגי ב"ח יקבלו כחות נפלאים, כפי כל מה שיחייב כל מזג ומזג, וכן האברים ישתנו כחותיהם להשתנות מזגיהם, וכן הדבר

בצמח

בצמח ובמתכות, וזה דבר נמצא אפילו במה שירכיב האדם, כי מהרכבתו יתחדש מזג יקבל כח נפלא, אינו נמצא בפשוטים שהורכב מהם; והראיה ע"ז המרקחת הנקראת טריאקה כי יש לה כח מסוגל קצתה מהמזג, כמו שבארו חכמי הרופאים, וכן מרקחות אחרות הורכבו בהתעוררות אלקי, וכבר אמר הכם כי הוא ראה אדם הרכיב שמנים בחתיכת ברזל ועשה ממנו סכין, והיה אותו הסכין מושך הברזל ואח"כ הכסף ואח"כ הזהב ואחרי כן קלמוסים, וזה דבר נפלא!

וכתב בפרק י"ב מזה החלק, כי כל מזג מקבל התוספת והחסרון ראשון ראשון. והצורות אינו כן כי לא יתחדשו ראשון, וע"כ אין בהם תנועה, אבל יתחדשו ויפסדו בלא זמן, וע"כ אינו מפעל, אבל המזג מגיע לחומר לקבול הצורה, ופועל הצורה דבר לא יקבל החלוק כי פעלו ממינו, ומזה יתבאר כי הפועל הצורה כלומר הנותן אותה צורה בהכרח, והיא נבדלת, ואין הכונה באלה המאמרים כלם זה שחשבו הפתאים שיש לו ית' דבור או מחשבה או השתכל או שאלת עצה, או שהוא נעזר בדעת אחרים. כי איך יעזר הבורא ית' במה שברא, אלא זה כלו באור שאפילו פרטי המציאות עד בריאת האברים מב"ח כפי מה שהם, כ"ז באמצעות המלאכים כי כל הכחות מלאכים. ע"כ. והוא כוון על מה שאמרו החכמים ז"ל ע"פ נעשה אדם, ר' יהושע ב"ל אמר במלאכת שמים וארץ נמלך, ר' אומר בלבו נמלך, ר' יהושע אמר בנשמותיהן של צדיקים נמלך, אר"ל לית הכא מלכו ולפי דבריו זה שאמר שנמלך במלאכת שמים וארץ, או שנמלך בלבו, או בנשמותיהן של צדיקים, וכונתם שאפילו פרטי המציאות עד בריאת האברים מב"ח הכל באמצעותי המלאכים, כי הכחות כלם מלאכים, לא כפי שיבינו אותם הפתאים, שיש שם דבור או עצה, או שנעזר בדעת אחרים, כי הענין כמו שאמר ר' לוי לית הכא מלכו, וזה דרכו בכל המדרשות שלוקח הקרוב למושכל, כמו שכתב בפ' כ"ט מהחלק השני אמר „ויש בדבר החכמים ז"ל רמזים בסודות התורה ליחידים מהם, והם מעורבים בדברים, וע"כ תמצאני תמיד באלה הסדרים אזכור המאמר האחד, שהוא יסוד הדברים ואניח השאר למי שיוצלח שינוח לו ע"כ. ואשוב לדבריו.

אמר ומה מאד קשה עיורון השכלות ומה מאוד מזיק, אילו אמרת לאיש אחד מאשר יחשבו שהם חכמי ישראל, שהאלוק ית' ישלח מלאך, שיכנס שם בבטן האשה ויצייר שם העובר, יישר ייטב בעיניו זה ויקבלהו, ויראה זה עוצם יכולת בחק האלוק ית' וחכמה ממנו, עם מה שהוא מאמין שהמלאך גוף ואש שורפת שעורו כשליש העולם כלו, ויראה זה כלו אפשר בחק האלוק ית'; אבל אם תאמר לו שהאלוק השים בשכבת זרע כח מצייר עושה תבנית באלה האברים מהאדם, והוא המלאך או שהצורות כלן מפעל השכל הפועל, והוא המלאך והוא שרו של עולם אשר יזכירהו החכמים תמיד, יהיה נרתע לאחריו — כי הוא לא יבין ענין זו העצמה והיכולת האמיתית, והוא המצאת הכחות הפעלים בדבר שלא יושג בחוש. ע"כ.

והוא כוון למה שאמרו החכמים ז"ל בב"ר המלאכים אש לוהט, שנאמר משרתיו אש לוהט והאשה בעלת בשר ודם ואינה נשרפת, כי יש כת מבעלי התורה יחשבו שהם חכמי ישראל ובעלי קבלה ומאמינים שהמלאכים אש ממש שורפת. ומי יתן ולא יאמינו זה במה שלמעלה מהם. ומפני שכונתו לקצר, כי במה שאמר די, לא כתב מה שאמרו החכמים ז"ל

ז"ל עוד בזה הענין, שהוא ראיה גדולה על מה שכתב, כי אמרו על־פסוק „והלילה אמר הורה גבר" דרש ר' חנינא בר פפי מלאך הממונה על ההריון לילה שמו, נוטל את הטפה מעמידה לפני הקב"ה ואומר לפניו: רבש"ע טפה זו מה תהא עליה? חכם או טפש גבור או חלש? עשיר או עני? סומא או חגר? עור או פקח? ארוך או גוץ? — אבל צדיק או רשע לא אמר ליה, כדר' חנינא, דאמר ר' חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. וזה נאמר ע"ד ההגדה, והכונה בו להודיע כי ע"י זה המלאך נולד האדם, אבל במלות ר', והכל ע"י הכחות השופעים מהשמים, כאמרם הכל בידי שמים, וקראו הכח הטבעי או השכל היוצר אברי האדם, לילה, מפני שמעשהו בסתר, כאמרו אשר רקמתי בסתר, וכמו שאמרו חכמי המחקר, כי הטבע יפעל מבפנים והמלאכה תפעל מבחוץ, וכלל שתי הדעות בדבריו, דעת האומרים, כי המצייר הכמרים כח טבעי, ודעת האומרים שכל נבדל. ואשוב לדבריו.

אמר וכבר בארו למי שהוא חכם כי כל כח מהכחות הגופניים יקרא מלאך וכ"ש הכחות המפוזרים בעולם, וכי כל כח יש לו פעל מה מיוחד, ולא יהיו לושנים פעלים, בב"ר תני אין מלאך אחד עושה שתי שליחות, ולא שנים מלאכים עושים שליחות אחד, וזהו ענין כל הכחות. ע"כ.

ואומר כי לכל אחד מהדברים הנעשים בזה העולם כח מיוחד יעשה אותו, ואין הכלה לכחות שהם ממונים על המעשים, כלומר שהשכל האדם לא ישיג מספרם אלא האלוק ית', והם נקראים מלאכים. והקשו ע"ז כי מה הצורך להיות בכל פעל מלאך א' (ולא יעשה) פעלים רבים כמו האדם? והשיבו כי יצירת המלאכים הפך יצירת האדם, כי יצירת המלאך פשוטה אין בה הרכבה, וע"כ אין לאחד מהם אלא פעל אחד, וע"כ אין ביניהם קנאה ותחרות, וכל אחד פעלו כפעל החושים, כי חוש הראות לא ישתמש בחוש השמע, ואינו כאדם שמשתמש בדברים רבים, כי זה מין מהטעות שסבתו היותו מורכב מכחות רבות, וע"כ יעשה דבר והפכו, ויעשה פעם מה שילוה, ופעם מה שלא לווה. ע"כ. ואשוב לדבריו.

אמר ומנמה שיחזק אצלך היות האשים הטבעיים והנפשיים יקראו מלאכים מה שאמרו במספר מקומות ועקרו בב"ר „בכל יום הקב"ה קורא כת של מלאכים ואומרים לפניו שירה והולכים להם" וכשהוקשה זה המאמר במאמר יורה כי המלאכים קיימים, וכן התבאר כי המלאכים חיים קיימים, היתה התשובה כי מהם קיימים, ומהם אובדים, וכן הדבר על האמת כי אלו הכחות האישיים מהווים ונפסדים תמיד ואותם הכחות נשארו לא יופסדו. ושם נאמר בענין תמר ויהודה א"ר יוחנן בקש לעבור וזמן לו הקב"ה המלאך הממונה על התאווה, ר"ל כח הקשוי והנה נקראו אלו הכחות ג"כ מלאך, וכן תמצאם תמיד יאמרו מלאך הממונה על כך וכך, כי כל כח מנהו בדבר מהדברים הוא מלאך הממונה על אותו דבר, וכן במדרש קהלת בשעה שאדם ישן נפשו אומרת למלאך והמלאך לכרוב, הנה בארו למי שישכיל ויבין כי הכח המדמה יקרא מלאך ושהשכל יקרא כרוב. ע"כ.

הטעם שאמר למי שיבין וישכיל, מפני שלא יבין זה אלא מי שיודע כחות הנפש, והכחות שבהם ישלם החלום. והנראה כי אל זה הענין רמז החכם ר' שלמה ז"ל בן גבירול בתפלתו

בפלאו (המכונה בשם כתר מלכות) במאמרו כי עשה מזיו גלגל השכל זוהר הנשמות הנפשות ושאל מה שאמר מזה הענין.

פרק תשיעי.

אמר מורנו ז"ל דע כי כל גלגל נוגה וכוכב יש מחלוקת בין הקדמונים מבעלי למודיות אם הם תחת השמש או למעלה ממנו, כי אין שם מופת יורנו על סדרי לג השני כדורים, ודעת הקדמונים כלם כי כדור ככב ונוגה למעלה מהשמש ר זה ותבינהו מאד. ואח"כ בא בטלמיוס והכריע אותם למטה, ואמר כי היא אות בדבר הטבע שתהיה השמש באמצע, ושלשה ככבים למעלה ממנה ושלשה תחתיה. ואח"כ באו אנשים אחרים בספרד היו בקיאים בלמודים מאד, ובארו כפי וקדמות בטלמיוס, כי נוגה וככב למעלה מהשמש אומר בכלל יהיה הדבר כן א א יהיה הקדמונים כלם היו מסדרים נוגה וככב למעלה מהשמש, וע"כ היו מונים הכדורים חמש, כדור הלבנה אשר אצלנו בלא ספק, וכדור השמש שהוא למעלה ממנו בהכרח, וכדור החמשה ככבים הנבוכים, וכדור הככבים הקבועים, והגלגל המקיף בכל שאין בו ככב.

ואמר החכם ר' אברהם ז"ל אבן עזרא, ועל המתכונת יש מחלוקת בין חכמי המזלות אם נוגה למעלה מהשמש או למטה ממנה, וחכמי הודו הביאו כדמות ראיות כי וגה למעלה ממנה. ע"כ. והוא לא אמר אלא נוגה.

וכתב החכם הנזכר והקדמונים הסכימו כי גלגל הככבים למעלה מכל גלגלי הככבים ההולכים, והסמוך לו הוא גלגל שבתי, ואח"כ צדק, ואח"כ מאדים, וזה כלו מפני שמקצתם מקדירים למקצתם, כלומר שהתחתון לעולם יקדיר העליון וכמו כן הסכימו י גלגל נוגה למעלה מגלגל כוכב, מפני שכבב מקדיר לנוגה ושהם תחת שלשה ככבים עליונים, כלו' שבתי, צדק, ומאדים, וזה מפני שהם מקדירים אותם. והסכימו עוד כי לגל הלבנה למטה מאלה הגלגלים, וזה מפני גודל חלוף המראה שיקרה לו וכמו ן הסכימו עוד, כי השמש למטה מהשלשה ככבים העליונים, ויש מחלוקת ביניהם אם יא למעלה מנוגה וככב או למטה; ובטלמיוס חשב כי אין אצלו בזה דרך אמתי, והאיש היה בדורנו והוא בן אל פלח אל אשבלי. כתב, כי בטלמיוס השיב אל מי שחשב שהם תחת השמש, כי אלו היה למטה ממנו היה מתחייב שתקדיר אותם. ואמר בטלמיוס כי אפשר לא יקדירו השמש, ואע"פ שהם תחתיה, ומופת זה האיש כי אילו היה תחתיה בהכרח קדירו אותה. — ואני רואה כי בטלמיוס ר"ל באמרו כי אפשר שלא יקדירו השמש ואע"פ הם תחתיה במדה מה מהזמן מועטת, כאלו אמרת המדה שלא חשבו קדרותה החוקרים ם מהקדמונים, וכבר פרסם בטלמיוס בזה הענין בספרו, וחשב כי הם מקדירים השמש מדה ארוכה, ואפשר שלא יראה לחוש לקטנות גרמי אלה הככבים, לא יהיה לשמש יעור מוחש וכבר הגידו לי חברי ממי שעיין בזה הענין, כי הוא חשב שהקדירו אלה הככבים לשמש

לשמש. ע"כ ומפני היות זה הדבר מסופק, אמר מורנו ז"ל בין היה הדבר כן או ו היה. ואשוב לדבריו.

אמר ויהיו מספר הכדורים המצויירים, ארצה לומר כדור הצורות אשי בד ככבים כי כן היו הקדמונים קוראים לככבים צורות, ויהיה מספרם ארבע' כדורים כד הככבים הקבועים, וכדור הככבים הנבוכים החמשה, וכדור השמש, וכדור היבנה ולמעלה מכלם גלגל אין ככב בו, וזה המספר הוא אצלי שורש גדול עלה בלב, ל ראיתי לאחד מן הפלסופים, ודברי החכמים העירוני עליו, ואני אזכרהו בפרק אר ואבאר הענין. ע"כ.

וזה הענין מכר בדברי בן סינא כמו שאזכור בפ' שהוא אח"ז, אבל לא באר או כמו שבאר מורנו ז"ל.

פרק עשירי.

אמר מורנו ז"ל ואלה הארבעה כדורים המצויירים שם היותם בכלל יצי מהם כחות בכל הנהוים והם סבותיהם, יש לכל כדור יסוד מהארבעה יסודות, או הכדור התחלת כחות אותו היסוד בלבד, והוא המניע אותו תנועת ההויה והתנוע ויהיה כדור הירח מניע המים, וכדור השמש מניע האש, וכדור שאר הככביםהנבוכ מניע האויר, ולרבוי תנועותיהם והלופם וחזרתם לאחור וישרם ועמדם יב שנ האויר וחלופו והתקבצו והתפשטו במהרה, וכדור הככבים הקבועים מניע יסוד האר ואפשר כי מפני זה תכבד תנועתה לקבול הפעל והמזיגה לעכוב תנועת הככבים. ע"כ

ואמר בן סינא ואמרו אנשים מהמתיחסים אל החכמה, כי מפני שהגלגל עגו יתחייב שיסוב על דבר קיים, ויתחייב מהקשתו אותו החמוס עד שיהפך, ומה שיעמו ויתקדר וילאח ויהיה הארץ, ומה שיהיה אצל האש, יהיה חם ודעוב, ומה שיהיה אל הארץ יהיה קר ודעוב, וזה אינו נכון אצל המקידה, והנכון לומר כי זה החומר שופי מהגופים הגלגליים או מארבעה מהם, או ממספר נכלל בארבעה וכל אחד תביאהו לורי גוף פשוט, וכשיהיה מוכן יגיע לו לורת מנותן הלורות, או שיהיה כלו שופע מגוף אח ושתהיה שם סבה תחייב חלוקו מהסבות הנעלמות ממנו אנחנו עד כאן. ואשוב לדבריו

אמר וכבר העירוני מקדמונים על סגול הככבים בארץ, באמרם כי נמצאו מי הצמח, כמספר אישי הככבים מכלל הככבים, וכך אפשר שיהיה הסדר שיה הכדורים ארבעה, והיסודות המתנועעים מאתם ארבעה, והכחות השופעים מזה במציאות על דרך כלל ארבעה כחות, וכן סבות כל תנועה גלגלית ארבע סבו והן תבנית הגלגל כלומר עגולו, ונפשו ושכלו שבו יצייר, והשכל הנבדל שהוא חשוק והבן זה מאד, ובאורו כי לולי היות תבניתו התבנית ההוא, לא היה אפשר בשו פנים שיתנועע תנועה עגולה מדובקת, מפני שא"א דבקות תנועה בהחזרה אל בתנועה העגולה בלבד, אבל התנועה הישרה אע"פ שיחזור המתנועע המהלך הה

ביצמיו

עצמו פעמים, לא תדבק התנועה, כי בין שתי תנועות זו הפך זו העמידה; הנה בר התבאר כי מהכרח דבקות התנועה בההורה במהלך אחד בעצמו, שיהיה מתנועע מתנועע, ולא יתנועע רק בעל נפש, ויתחייב מציאות הנפש, וא"א מבלתי צריך לתנועה, והוא ציור, ותשוקה למה שיצייר, וזה לא יהיה אלא בשכל, כי ינו בריחה בהפך ולא בקשת נאות, וא"א מבלתי נמצא מה הוא אשר צייר אותו כסף לו ואלו הארבע סבות לתנועות הגלגל, וארבעה מיני כחות כוללים שופעים מנו אלינו והם כח יהווה, וכח הנפש הצומח, וכח נפש בעלי חיים, וכח הנפש מדברת. ועוד כי כשתבחן פעולות אלה הכחות תמצאם שני מינים מהוים כל מה יתהווה ושומרים אותו המתהוה, כלומר שמירת מינו תמיד ושמירת אישיו זמן מה ה ענין הטבע שאומרים שהוא חכם מנהיג מעיין בהמצאת ב"ח במלאכה כמו אומנות, ומעיין בשמירתו והתמדתו בהמצאתו כחות מציירים, הם סבת מציאות חות זנים הם סבת השארותו ושמירתו הזמן שאפשר הכונה היא אותו הדבר אלקי המגיע ממנו אלה השנים פעלים באמצעות הגלגל. ע"כ.

וכתב החכם הנזכר וצריך להאמין כי הגופים הגלגליים אע"פ שאינם קלים ולא בדים, אלא שהם גופים הם משתתפים בזה עם היסודות בזכות ושהם מאירים באופן ג"כ אמר ארסטו בספר בעלי חיים, כי טבע הלבנה דומה לטבע הארץ מפני האופל נו בטבע, וא"כ יהיה החלק המאיר מהגלגלים דומה לטבע האש, וע"כ יחסו המעיינים פעולות הכוכבים בזמן וקדמון בנמצאים מקצתם אל החמימות כמו שאמרו בשמש, וקצתם אל הקרירות והיובש, כמו שאמרו בשבתי, ומקצתם אל החמימות והרטיבות נו שאמרו בצדק, ומקצתם יחסו אותם לטבע הזכר, ומקצתם לטבע הנקבה, והם ל האמת לא יפעלו קרירות ויובש, ואמנם יפעלו חמימות מתיחס ודומה לאחד מהיסודות ה מבואר בלבנה כי רשומה במים נראה. וממשלתה על היסוד המימי נגלה, ואחשוב ' בן סינא יאמר שהם פועלים קור וחמום, וזה רחוק מהשרשים אלא אם היה הוא רוף ע"כ. ואשוב לדבריו.

אמר ואלה מספר הארבעה הוא נפלא ומקום עיון, במדרש ר' תנחומא אמרו עלות היו בסולם ארבע ר"ל הנה סולם מוצב ארצה, ובכל המדרשות זכרו כי הן ' מחנות של מלאכים, וראיתי במקצת נסחאות כמה מעלות היו בסולם שבע. ע"כ.

והאריך בבאור זה הענין מפני היותו דבר מועיל מאד, כי ימצא זה המספר הולך ל סדר בנמצאים רבים. גם הוא מבוא לידיעת מה שאמר בפ"א מהחלק השני חמר קשת המתואר ואמתתה ומהותה ידועות ואפשר כי ע"ז רמז באמרו למעלה והבן זה מאוד

פרק אחד עשר.

אמר מורנו ז"ל ומפני שהשגנו תנועת הככבים כלם הקבועים תנועה אחת לא תחלף ולא ישתנו כחותיהם מקצתם ממקצתם, הסכמנו שהם כלם בגלגל אחד.

ואינו

ואינו נמנע שיהיה כל ככב מהם בגלגל, ויהו תנועותיהם כלן אחת, ואתן הגלגלי על קטבים אחרים ואז יהיו השכלים כמספר הככבים כאמרו היש מספר לגדודיו. ע״כ

ויראה מדברי ארסטו שהוא רואה כי כל הככבים קבועים בגלגל אחד, וע״כ אמ כי הגלגל הראשון מניע ככבים רבים בתנועה אחת, ושאר הגלגלים יניעו ככב אחד ע גלגלים רבים, ובאמצע הטבע זה ובמקום שהשים ככב אחד השים תנועות רבות.

ואמר החכם הנזכר והראיה כי הככבים הקבועים בגלגל אחד, כי אלו היה לכ ככב מהם גלגל, היה מתחייב מהם אחד משני דברים, או שיהיה כל אחד מהם מתנוע מעצמו וגלגלו המסוגל לו ואז תתם תנועת כלם בזמן אחד, עם היות הגלגלים ז גדול מזה, ויהיה זה במקרה, כמו שיקרה זה כשנראה שנים מתנועעים מעצמם הולכי מהלך אחד בזמן אחד, ועוד אילו היה כן היתה זו התנועה שהתבאר שהוא אחת יהרג ויהיה האחדות בה במקרה, או יהיה כל אחד מהם בגלגל אינו מתנועע מעצמו, אל על דרך שזה נמשך אחר זה, ובזה יתחייב ממנו ספק אחד. והוא שיהיו שם גלגלים אי להם תנועה מסוגלת, ואז יהיו לבטלה והטבע ימאן זה, ולולי מה שחשבנו לשמש ולאו הככבים תנועה אחרת, לא נאמר שיש להם גלגל אלא הגלגל העליון ומאחר שהתבא שזה הגלגל אחד. איך יאמר בן סינא שאין בחכמת הטבע הקדמות ויתבאר מהן שהככבי הקבועים בגלגל אחד, אלא שהוא יותר נאות בדבר הטבעי שיהיו בגלגל, ונמצא ב אלנאיג סייע אותו. ומורנו ז״ל נטה לדעת אלו וע״כ אמר שאינו נמנע. ואשוב לדבריו

אמר והנמצאים תחת האלוק ית' נחלקים לשלשה חלקים, האחד, השכלי הנבדלים, והשני גופי הגלגלים, שהם מונחים לצורות קיימות, תעתק הצורה בה מימונח למונח, ולא ישתנה אותו המונח בעצמו, והשלישי, אלו הגופים ההוי הנפסדים שיכלול אותם חומר אחד, וההנהגה תשפע מהאלוק ית' על השכלי כפי מדרגותיהם ומהשכלים ישפעו טובות ואורים על הגלגלים, וישפעו מהגלגלי כחות וטובות על הגופים ההוים הנפסדים, ממה שיועילו להם התחלותיהם, ודע כי כל משפיע טוב בזה הסדור, אין מציאות אותו המועיל וכונתו ותכליתו להועי לאותו המקבל התועלת בלבד, כי יתחייב מזה השוא הגמור, והוא כי התכליה נכבדת מהדברים שהם בעבור התכלית, והיה מתחייב שיהיה העליון בעבור השפ והשלם והנכבד בעבור הגרוע, ולא ידמה זה משכיל, אבל הדבר כמו שאומר כי הדבר השלם ממנו השלמות, בו בגבול שישלים עצמו ולא יעבור ממנו שלמות לזולתו, ואפשר שיהיה שלמותו בגבול יותר ממנו לזולתו, וכן הדבר במציאות השפע המגיע ממנו ית' להמצאות שכלים נבדלים שפע מאותם שכלים עוד להמצאת קצתם לקצתם עד השכל הפועל, ואצלו נפסקה המצאת הנבדלים, וכל נבדל שפע ממנו עוד המצאת מה שאחריהם והם הגלגלים עד גלגל הירח, ואחריו זה הגוף ההוה הנפסד פי' כלומר החמר הראשון ומה שהורכב ממנו, וכל גלגל יגיע ממנו כחות אלו איסודות, עד שיפסק שפעו אצל תכלית ההויה והפסד ע״כ.

פרק שנים עשר.

אמר מורנו ז"ל והנה התבאר כי פעל הגופים כפי צורותיהם מקצתם במקצתם יב הכנת החמרים לקבול פעל מה שאינו גוף, כי אותם הפעלים הם הצורות ני שהם רשומי השכל הנבדל מבוארים ונגלים במציאות, והם כל מחודש שאינו נוחדש מפשיטות נפשט המזיגה, וידענו בהכרה כי אותו הפועל לא יפעל בנגיעה מר כשיקרב מהדבר, ולא על מרחק מסוגל, מפני שאינו גוף, ויכונה תמיד ל הנבדל בשפע על צד שמדמים אותו כמעין המים שיפיין מכל צדדיו, ואין לו מסוגל שימשוך ממנו או ימשוך לזולתו, אלא מכל צדדיו נובע, ולכל הצדדים וה הקרובים והרחוקים תמיד, כן זה השכל לא יגיע ממנו כח מצד מה וממרחק ולא יגיע כח לזולתו מצד מסוגל, ולא לעת מלבד עת, אלא פעלו תמיד כאלו שהוא מוכן קבל אותו הנמצא תמיד, ויכנו אותו בשפע, כמו כן הבורא ית' שמו חר שהתבאר במופת שאינו גוף, ויתבאר שהכל פעלו ושהוא סבתו הפועלת, מר כי העולם משפע האלוק ית', ושהוא השפיע עליו כל מה שיתחדש, וכמו כן מר שהוא ית' השפיע חכמתו, והענין כלו כי אלו הפעלים פעל מי שאינו גוף. ע"כ.

ומורנו ז"ל באר זה הענין בזה הפרק כדי להסיר האדם לדעת פעל הנבדל בשפע צד שמדמים אותו כמעין המים.

וכתב החכם ר' שלמה בן גבירול והחפץ הוא הפועל לכל והמניע לכל, והדמיון יצאת הבורא ית' לדברים, כלומר יצירת הנולד מהמקור הראשון, והוא החפץ, והשפעתם ל החמר יציאת המים הנובעים מימי קדם, והשפעתם על מה שאצלם דבר אחר דבר אלא הוא בלא זמן ובלא הפסק ובלא עמידה ובלא תנועה. ע"כ.

וזה שאמר שהחפץ הוא הפועל לכל, ובערבי א ר א ד ה כן נמצא בספר במקלת חכמי מחקר הקדמונים, וזה שאמר מורנו ז"ל, כי רשומי השכל הנבדל והנפרד גלויים ומבוארים נמצאים צריך שיובן שהם מבוארים לחכמים, כי פעל הטבע נגלה לכל ונראה לחוש, פעליו הגדולים והגוונים והתכניות ופעל הנפש הוא נעלה יותר, ופעל השכל נעלם ותר. והוא כתב בראש החלק השלישי כי מעשה השכלים נעלמים לא יתבארו אלא אחר גיעה רבה. ואמר בזה הפרק כי ציור פעל הנבדל קשה מאד. והנראה לי כי ע"ז אמר דוד ע"ה פליאה דעת ממני, כי יקשה על החכם לדעת מעשי השכל האיך יעשה אותם מה מעשיו.

ואמר גלינוס ויש בזה העולם אומן עושה בעלי חיים, הוא חכם יוצר אותם, וידלה מנתוח הנתחים והעיון בהם, אבל אנה הוא אותו האומן ומה עצמו הוא מרומם משידעהו האדם. ע"כ. והסתכל מה שאמר אומן, כי כן קראוהו החכמים ז"ל, ואשיב לדבריו.

אמר וזה השם כלומר השפע, כבר התירו אותו העברים על האלוק ית', מפני שהם מדמים אותו במעין המים הנובע כמו שזכרנו מפני שלא ימצא להמשיל פעל הנבדל בלשון יותר נאה מזה הלשון, רצוני לומר השפע, כי לא נוכל (לבא)

על

על אמתת שיאות לאמתת הענין, כי ציור פעל הנבדל קשה מאד, כמו ציור מציאו הנבדל וכמו שהדמיון לא יצייר נמצא אלא גוף או כח בגוף, כמו כן לא יצי הדמיון היות פעל אלא בפגישת פועל או על מרחק מה ומצד מיוחד, ובעבור ז כאשר התאמת אצל ההמון היות האלוק ית' אינו גוף, או שהוא לא יגע במ שיפעלהו, דמו בנפשם כי הוא יצוה למלאכים, והמלאכים יפעלו אותם הפעל בנגיעה ובקרבת גוף או גוף, כמו שנפעל אנחנו במה שנפעל בו, ודמו בנפשם המלאכים כמו כן גופים, ומהם מי שמאמין כי האלוק ית' יצוה הדבר בדבורו, ארצ לומר באותיות וקול, ויתפעל אותו הדבר, כל זה המשך אחר הדמיון, שהוא כנ כן יצר הרע באמת, כי כל חסרון שכלי או יצרי הוא פעל הדמיון ונמשך לפע ואין זה כונת הפרק. ע"כ.

וזו האמונה מפורסמת בדברים מבעלי התורה, והם מסכימים אחר הפסוקים. כאמ ויאמר אלהים יהי אור „בדבר ד' שמים נעשו" וכמו שאמרו החכמים ז"ל במדרש כי בשמ ברא שני העולמים.

ואמר החכם ר' שלמה בן גבירול ז"ל כי הבריאה תדומה כנביעת המים מהמקו וכהשתפך האורה מהמאור, ותדומה באמרה אשר ידבר בה האדם, כי האדם כשידב באמרה תתרשם צורתה וענינה בשמע השומע ושכלו, וכפי זה הדמיון יאמר שהבור ית' דבר באמרה ותתרשם ענינה בעצם החומר, כלומר שהצורה הנבראת התרשמה בחומ והכל מצטרך במציאותו וקיומו אל הפועל אותו. ע"כ. ואשיב לדבריו.

אמר אמנם מה שזכרנו אותו שספרי הנביאים השאילו ענין השפע לפעל האלו ית', הוא אמרו „אותי עזבו מקור מים חיים" כלומר המציאות שהיא החיים בלא ספ וכן אמרו „כי עמך מקור חיים" רוצה בו שפע המציאות, וכן השלמת המאמר והו „באורך נראה אור" הוא הענין בעצמו, כי בשפע השכל ששפע ממך נשכיל וינחו אותנו ויורנו השכל והבינהו. ע"כ.

והסתכל במה שאמר כי המציאות הוא החיים, ואמר בלי ספק, וכונתו תבין ממי שכתב חכם גדול וזה לשונו — אמר וכל מה שיהיה מהיסודות ויהיה גוף מחצבי, א צמח או חיוני, היותו ע"ז הדרך, והוא, שיתערבו היסודות הארבעה ויתמזגו איכותיה מין מהערוב, והמזיגה מסוגל באותו העצם המתהוה, והאלוק ית' יוליך בו כח הו שכל או נפש או טבע, ויבדיל חלקיהם ויהפוך אותם, עד שיתגשם מהם אותו העצ המתהוה, ופעל האלוק ית' המסוגל הנתינה לכל אחד מהם, מציאותו וצורתו אשר הו בה מה שהוא. ע"כ. וזה ענין „תשלח רוחך יבראון".

פרק שלשה עשר.

אמר מורנו ז"ל דעות בני האדם בקדמות העולם או חדושו אצלם כל מ שהאמין ששם אלוק, שלש, הראשונה. דעת מי שהאמין תורת משה רבינו ע"ה והוא

'א, כי העולם בכללו כלומר כל נמצא זולתי האלוק ית', הוא המציאו אחר העדר הגמור המוחלט, ושהאלוק ית' לבדו היה נמצא, ולא דבר זולתו, ולא מלאך, ג גלגל, ולא מה שבתוך הגלגל, ואח"כ המציא כל אלה הנמצאים, כפי מה זם ברצונו וחפצו לא מדבר, ושהזמן עצמו ג"כ מכל הנבראים, כי הזמן נמשך זר תנועה, והתנועה מקרה במתנועע, ואותו המתנועע עצמו שהזמן נמשך אחר ועתו מחודש. — אמר וזו פנת תורת משה רבינו ע"ה בלא ספק, והיא שנית נת היחוד לא יעבור בלבך זולתי זה. ע"כ.

והנראה לי כי מפני שיש לטעון ע"ז מפשט פסוקים רבים ומדברי החכמים ז"ל מרו במדרשות, וכמו שזכר הוא במה שנאמר בפרקי ר' אליעזר, אמר אל יעבור בלבך תי זה ובמדרשות דברים רבים מזה המין צריך להסתכל בהם.

הדעת השנית, דעת האומרים כי הוא שוא שימציא האלוק ית' דבר מלא ר כלומר שא"א שיתהוה נמצא מה בעל צורה וחומר, מהעדר אותה הצורה העדר ור, ותואר האלוק ית' אצלם כשהוא יכול ע"ז, כתוארו כשהוא יכול לקבץ בין י הפכים, או שיברא כמוהו ית', או יתגשם, או יברא מרובע שוה קטרו לצלעו ודומה לזה מהנמנע; ומאמינים שיש שם חומר מה נמצא קדמון כקדימות האלוק ' לא ימצא בלתו, ולא יאמינו שהוא במעלתו במציאות, אלא הוא סבת מציאותו, וא לו כמו החומר ביד היוצר, ויברא ממנו מה שירצה, פעם יצייר ממנו שמים רץ, ופעם יצייר ממנו זולתי זה, ומאמינים כי השמים והארץ גם כן נפסדים, ויתם והפסדם כשאר הנמצאים שלמטה מהם, ואפלטון ג"כ זאת אמונתו, אתה מצא ארסטו יספר בעדו בספר השמע, כי הוא יאמין כלומר אפלטון, שהשמים ים נפסדים, וכן תמצא דעתו מפורסמת בספרו טימיאוס, אבל הוא לא יאמר אמונתו כמו שיחשוב מי שלא יבחן ולא ידקדק העיון, ויראה כי דעתו ודעתנו אחת, ין הדבר כן כי אנחנו נאמין היות השמים לא מדבר אלא מהעדר המוחלט, והוא מין כי הם נמצאים מהוים מדבר. ע"כ.

ואומר כי אני מסופק ספק גדול בזה הדבר, והוא כי מהנראה מדברי לשון ארסטו זה שפירש להם לשון החכם הנזכר כי דעת אפלטון שהשמים הוים ולא נפסדים, ומודע ל אמר כי ארסטו אמר בספר השמע, כי אפלטון יאמין שהשמים הווים ונפסדים, ואמר י דעתו זאת מפורסמת בספר טימיאוס, ואני לא מצאתי שזכר זה ארסטו בספר השמע, בל מצאתי שכתב בספר השמים והעולם דברים, זה טופסם.

אמר וכל הראשונים הסכימו שהשמים מהווים ואלה נחלקו לשלשה חלקים, כת אשונה שהם מהווים אבל לא יפסדו לעולם, אלא ישארו לעתיד נצחיים, וכת שנית, בל יתהוו ויפסדו פעמים אין תכלה להם. וכת שלישית אמרה כי התהוו פעם אחת לבד, ואח"כ יפסדו הפסד לא ישובו אחריו לעולם. והחל להקשות על הדעת המיוחסת אפלטון והיא כי העולם התהוה ולא תפסד, ואמר כי בהתחפש הדברים ההווים ידאה עניכם כי כל הווה נפסד, והביא ע"ז ראיות אחרות ואמר כי טענות אלה, כי הם מרו כמו שהדברים שיתהפכו מהם התבנית בחכמת התשבורת קודמים על התבנית,

והתבנית נהוים מהם מבלתי שיהיו נהפכים התבניות אליהם בעת מהעתים, כמו התבני
השמי שהיא מורכב מהשלישית. כמו כן נאמר אנחנו בעולם שהיא התהוה מהדברי
הקודמים עליו ומציאותם יחדיו, כלומר העולם והסבות שמהן התהוה, כמו שתמצ
העלה עם העלול, ולא שהאחד קודם לחבירו בזמן, כי הזמן יתהוה בדעת האומרי
זה המאמר עם הוית העולם, וכשיהיה זה העולם בהויה א"כ אי אפשר, במה שהוי
על זה הצד שיפסד, וסתר זה הדעת ארסטו לפי דעתו; ואח"כ אמר ומפני שיש אנשי
יאמרו שאפשר שיהיה דבר מהדברים הוה ואינו נפסד. כמו שנאמר בספר הנקרא טימיאו
המיוחס לאפלטון, כי שם נאמר שהשמים מהווים והם נשארים אין הפסד להם, ונרי
שנחקור זה והביא ראיות ע"ז כי כל הוה נפסד ומה שאינו הווה אינו נפסד.

ואמר טמיסטיאוס כי לא רצה לומר אפלטון באמרו שהעולם מהוה, ושישאר נצ
מהויה שבהתחלה זמנית; אלא זולתי זה ממה שיאמר עליו שהם ההויה ענה שאינו בזמ

ואמר פורפידיוס הצורי, כי האומר שאפלטון ישים לעולם התחלה זמנית, ר'
על צד העלה, ואפלטון ר"ל באמרו כי האלוק ית' המציא העולם מההעדר אל המציאו
שמציאותו לא היה מעצמו אלא מהבורא ית' וסבת מציאותו הבורא ית'.

ואמר החכם הנזכר כי אם לא ירצה לומר אפלטון ההויה האמיתית אנחנו וה
מסכימים. ע"כ — והנראה לי כי דעת אפלטון נוטה לדעת תורתנו הקדושה, אולי קנ
אותה מחכמי ישראל, כמו שזכרתי בתחלת זה הספר, והראיה ע"ז אצלי, כי הוא אמ
כי העולם התהוה כשוב מהעדר הסדר אל הסדר, כי אפשר להבין מפשט הפסוקים
כי בתחלה היה הכל מבולבל ובלא סדר, ואח"כ הובדלו הדברים אלו מאלו וחזרו אל הסדו
ואמרו החכמים ז"ל במדרש כי מפני שהיו הברואים (נבדלים) אלו מאלו ולא ינקו בערבובי
אמר למינהו. וידוע כי דעת אפלטון זאת אינה ע"ד החקירה, כי מה טעם היותו נצ
לעתיד ולא במה שעבר, וע"כ אמר ארסטו כי לא תאר אותו תאר טבעי. והנראה לי ו
מפני שדעת אפלטון שהעולם מחודש, ואח"כ היא נצחי, יאמרו האומרים כי דעת תורתו
ודעתו אחת, כי היותו תמיד לעתיד נזכר במקומות רבים מספרי הנביאים ע"ה, באמ
„יסד ארץ על מכוניה, בל תמוט עולם ועד. והארץ לעולם עומדת".

אמר והנה נתבאר עמידת זה העולם וכליונו והבריאה השנית, וכבר העיד עמ
ע"ז המאמר אפלטון כי כליון זה העולם כשיהיו זכים אלו העצמים, ע"כ. ומצאנו שנחלק
חכמי התורה בזה הענין לשתי דעות, יש שמאמינים שהעולם נהוה ואח"כ לא תפס
לעולם ויתבאר זה מפסוקים רבים, ואומרים כי הפסוקים שידמה מהם שהעולם יפס
כאמרו ע"ד המשל, ויש מאמינים שזה העולם יפסד ויברא עולם אחר לא יהיו בו א
העצמים הגשמים כמו שנאמר במדרש. וממה שכתב החכם ר' שלמה בן גבירול בספ
מקור החיים מדברי אפלטון, ידמה מה שאמר בעדו טימיסטיאוס כי דעת אפלטון ו
האלוק ית' התחלת כל הנמצאים ובורא אותם ע"י אמצעיים וזה תמיד.

הדעת השלישית דעת ארסטו והנמשכים אחריו ומפרשי ספריו, והוא מאמ
כי האלוק ית' לא ימציא בעל חומר מלא חומר כל עקר, ויוסיף ויאמר, כי השמי
אינם נופלים תחת ההויה וההפסד בשום פנים, ובאר דעתו הוא זה יחשוב כי ז

הנמצא

הנמצא כפי מה שהוא עליו לא סר ולא יסור כך, ושהדבר הקיים שלא יפול תחת ההויה וההפסד שהוא השמים לא סר כך, ושהזמן והתנועה תמידיים לא הווים ולא נפסדים, ושהדבר ההוה הנפסד הוא מה שתחת גלגל הירח לא סר כך, כלומר שאותו החומר הראשון לא הווה ולא נפסד בעצמו, אלא הצורות חוזרות עליו חלילה, ויפשוט צורה וילבש צורה אחרת, וזה הסדר כלו העליון והתחתון לא יפסד ולא ינטל ולא יתחדש בו חדוש ממה שאינו בטבע; והעולה מדעתו שהוא משער הנמנע אצלו שיתחדש לבורא ית' רצון, או שיתחדש לו חפץ, ושכל זה המציאות כפי מה שהוא, הבורא ית' המציאו ברצונו, אבל לא נעשה אחר ההעדר, וכמו שהוא משער הנמנע שיעדר הבורא ית' או שישתנה עצמו, כמו כן יחשוב שהוא משער הנמנע שישתנה לו רצון או יתחדש לו חפץ.

ובס' העקרים כתב כי לא יאמין אדם שהיה מציאות העולם מהסבה הראשונה בחיוב הצל מהגוף, או חיוב החמימות מהאש, או חיוב האור מהשמש, כמו שיאמר בעדו מי שלא יבין דבריו, אבל יאמין כי אותו כחיוב מושכל מהשכל, כי השכל הוא פועל המושכל מצד היותו מושכל, כי אותה הסבה ואפילו אצלו היא שכל במדרגה העליונה שבמדרגות המציאות והשלמה שבהן, ואפילו אצלו היא שכל, כי הוא קראו בשם שאחר שכל, ושם השכל הוא השם המסוגל בעצם הסבה הראשונה אצל כת ההולכים, ואינו כן אצל אפלטון כי הוא אומר, שהשכל זולתי ההתחלה הראשונה, ושלא יתואר שהוא שכל. וכתב רבינו ז"ל במקום אחר, וכבר בארתי לך כי על דעת המאמינים הקדמות אין לאלוק ית' רצון ולא בחירה, וכתב שאין בנמצאים אפשר, אפשר שיבחרהו או יחדשהו, ואמנם יתאמת ע"ז דעת המאמינים בחדוש העולם.

וכתב החכם הנזכר ומה שאמרו שהפלסופים רואים, שהעולם התחייב מהסבה הראשונה כהתחייב הצל מהגוף, הוא כזב, כי הפלסופים ידמו שהסבות ארבע, הפועל, והחומר, הצורה, והתכלית, ושהפועל הוא המוציא זולתו מהכח אל הפועל, ומההעדר אל המציאות, ושזו היציאה לפעמים תהיה מצד בחירה. ולפעמים בטבע, ואינם קודמים לגוף כפעלת צלו לפעל אלא על דרך העבדה, כי אינו נבדל ממנו והפועל נבדל מהפעול והם מאמינים כי הבורא ית' נבדל מהעולם, ואינו כמו כן פועל כמו הפועל אשר בנראה, ולא כבעל בחירה, ולא כמי שאינו בעל בחירה, אלא הוא פועל אלו הסבות, ומוציא הכל מההעדר אל המציאות, ושומר אותו על צד שהוא יותר שלם ונכבד ממה שהוא בפעלים הנראים לנו, והם יראו כי פעלו מבחירה ובלא הכרח שיצריכהו לזה, לא מעצמו ולא מדבר חוץ, אלא מפני חסדו וטובו, והוא בהכרח רוצה ובוחר בעליונה שבנבדלות הרוצים והבוחרים, כי לא ישיגהו חסרון שישיג הפועל הנראה לנו. ואשוב להפרק.

אמר ואמונת כל נמשך אחר תורת מרע"ה ואברהם אבינו ע"ה היא אמונה שאין קדמון עם האלוק ית', ושהמציאות הנמצא מההעדר אינו מכת הנמנע אבל מחויב כמו שיחשוב קצת מבעלי העיון. ע"כ.

והנראה לי כי אין לנו צורך לומר שהבורא ית' המציא הנמצא מההעדר, אלא כי אם המציאו אחר ההעדר הגמור, כי זה אפשרי לפי אמונתנו. וע"כ האומרים כי הוא

ית' הוציא יש מאין איננה מדוקדקת, אלא אחר האין הוציא היש, כלומר אחר שלא היי הדבר כמלא המציאות. ומורנו ז"ל נמשך אחריהם ולא עיין בדבר, והנראה ע"ז כי בפר כ' מהחלק השלישי אמר הפועל לכל דבר אחר ההעדר. —

ואמר החכם הנזכר. ודעות ב"א בעולם שלש דעות, דעת מי שיראה כי כ סוג הווה נפסד מבלי שיש תכלה לאישיו, ודעת מי שיראה שיש מהסוגים נצחיים באישיה כמו הגלגלים, ומהם נצחיים במיניהם נפסדים באישיהם, ואין להם ראשית ולא אחרי מבלי שיראה מענינם שהם מאישים אין להם תכלה, ואלו הסוגים יתאמת להם ההשארו מעלה הכרחית אחת במנין, כי אלו לא היה כן היו נעדים פעמים אין תכלית להם ואלו הם הפלסופים, ומהם מי שרואה כי מציאות אישיהם אין להם תכלה מספיק מהיותם נצחיים, והם הנקראים דהריה. ועמוד על אלה השלש דעות כי כל המחלוקי חוזר לאלו השלשה ראשים בהיות העולם נצחי או זולת נצחי, ודעת המדברים וכל מי שאמו בחדוש העולם הקלה, ודעת הכת דהרית, ודעת הפלסופים אמצעות בצד מה. ע"כ

פרק ארבעה עשר.

אמר מורנו ז"ל ויש דרך אחרת זכרו אותה הבאים אחר ארסטו, הוציאוה מפלוסופיתו יקיימו בה קדמות העולם מצד האלוק ית', כי אמרו האלוק ית' חדש העולם אחר ההעדר, אם כן האלוק קודם שברא העולם פועל בכח וכשברא אותו שב פועל בפעל, וא"כ כבר יצא האלוק ית' מהכח אל הפעל, ויש בו ית' אפשרות, וא"א מבלתי מוציא הוציאהו מהכח אל הפועל, וזה מה שצריך שיחשוב כל משכיל להתירו ולהראות סודו. ע"כ.

והנראה לי כי הטעם שאמר זה הענין בזו הראיה מה שלא אמר בשאר ראיותיהם, מפני שיקשה על משכיל לתרץ זה מצד המחקר. — ואמר בפ' י"ח כי תירוץ זה הספק מבואר מאד, והוא כי אותה המוקדמה התבאר בבעל חומר, שכל מה שאינו גוף ואינו חומר אין בעצמו אפשרות בשום פנים, ואינו נמנע בו שיעשה עת ולא יעשה עת, ולא יהיה זה שנוי בחק הנבדל, וראית זה השכל הפועל על דעת ארסטו וכת שהוא נבדל, ועושה עת ולא יעשה עת, כמו שאמר אבונצר וזה לשונו, ומהנגלה כי השכל הפועל לא יפעל תמיד אלא יפעל עת ולא יפעל עת. ע"כ.

ואמר החכם הנזכר ואם יש בעולם מניע נצחי, מהחיוב שתהיה התנועה נצחית, אם לא יניע בעת מה, כבר התעכב בעצמו הכח, ומה שהתעכב בעצמו הכח, איננו נצחי בעצמו אלא בזולתו, וע"כ התחייב עם היותו נצחי היותו בלתי משתנה, ועוד כי זה המניע למה היה מניע פעם ולא יניע פעם אחרת, ואם כן לו עלה קודמת, השימתהו שיהיה הגון להיות פועל באותו הפעם, משיפעל בפעם אחרת; ומי שלא אמר מהקדמונים בתנועה נצחית, א"א שיתנו להם הסבה בהיות הבורא ית' נצחי פועל לעולם, אחר שלא היה פועל, כי יתחייב בהכרח שיהיה פועל בכח קודם שיפעל, וכל מה שהוא

בכח

בכח הוא יוצא אל הפעל במניע, ואומר בכלל בפועל, והוא יותר קדמון ממנו מפני שיציאת הכח אל הפועל שנוי וכל שנוי הוא משתנה, ע״כ, ואשוב לדבריו.

אמר וארסטו אמר כי ב״א פרסמו בנצחות השמים וקיומם, ומפני שהרגישו שאינם הווים ולא נפסדים, שמו אותם משכן לאלוק ית׳ ולרוחניים כלומר למלאכים, יחסו אותם לו להורות על התמדתם. ע״כ.

וזה הענין כתב אותו ארסטו בספר השמים והעולם, ואמר ומה שיורה עוד ע״ד הספוק שאינו משתנה, כי הקדמונים שהודו שיש אלוק לעולם ומלאכים, הם המסכימים שזה הגוף הוא מקום הרוחניים, שלא ישיגם הויה ולא הפסד, ואמנם הסכימו ע״ז מפני כי מהחיוב שיהיה מקום הדברים שאינם מקבלים ההויה וההפסד, לא הוה ולא נפסד. ומה שיספיק עוד שאינו משתנה, שלא השתנה בזמנים שעברו לא בכללו ולא בחלקיו, ומהנמנע שיהיה מקבל השנוי ולא יהיה נראה בו השנוי בזה הזמן הארוך שקבלנו מהקדמונים מה שנתחדש העולם ע״כ. וזה הענין האחרון כתב אותו גלינוס כמו כן ואמר, כי אלו היתה השמש עד״מ מקבלת החסרון, היה נראה חסרונה בזמן הארוך, והמסתכלים בשעורה על דרך החקירה מהזמן הארוך שיש לו אלפים רבים מן השנים, לא תמצא לה בכל זמן אלא זה השעור, ומאחר שלא חסרה באותם הזמנים הארוכים היא ראיה שלא תפסד: ע״כ.

ואמר חכם כי אין זו ראיה מפני כי זה כמו המרגליות והזהב, שהם אצלם מורכבים מהיסודות ומקבלים הפסד, ולא יתבאר בהם חסרון לאלף שנים, ולא יראה לחוש, וע״כ אין זו ראיה ע״כ. ויש להוסיף ע״ז ולומר כי אנו מוצאים מהאבנים היקרות בתכלית העגול כמו הדר וזולתו הנקרא לולו בערבי, ודר הוא נולד בחרסי הדגים בתכלית העגול, ולא יחסר מהם דבר מוחש באלפים מהשנים.

פרק חמשה עשר.

אמר מורנו ז״ל כי אין לארסטו מופת על קדמות העולם, ושארסטו עצמו ידע זה. והאריך בבאור זה, והביא ראיות מטופס דבריו, והוא מה שאמר ומה שאין לנו בהם ראיה, או הם עצומים אצלנו מה שנאמר בו למה זה הוא קשה כאמרנו אם העולם נצחי או לא, זה לשונו, אבל אתה תמצא פי׳ אבונצר לזה המשל והיותו מרחיק שיהיה ארסטו מסופק בקדמות העולם, ולעג על גלינוס באמרו כי זו השאלה מסופקה אין עליה מופת, ורואה אבונצר כי הדבר מבואר נגלה יורה עליו מופת, כי השמים נצחיים, ומה שבתוכן הוה נפסד. ע״כ.

והנראה לי כי דברי גלינוס נכון בזה הענין, וא״ז הענין כוון שלמה, באמרו רחוק מה שהיה וכו׳, כי אע״פ שיכול החכם להביא ראיות על הקדמות, אין יכולת בשכלו לבאר זה באור אמתי שלא יהיה בו ספק, כמו שבאר מורנו ז״ל וכל מה שאמר בזה הפרק הוא האמת, ומה שצריך שיאמינהו כל חכם מאמין בתורה, ואין ראוי לסמוך בזה על

דברי ארסטו או זולתו, ואע"פ שראיותיהם חזקות לפי ההיקשות שחדשו גם מדעתם, וארסטו אמר כי כל החכמים הסכימו שהזמן נצחי, אלא אפלטון אמר שהוא הווה, ואח"כ אמר שהוא נצחי, ובאר ואמר לפי דעתו במה שאחר הטבע כי אין ההויה וההפסד אלא לזה הדבר המורכב. אבל החומר והצורה שהם חלקי המורכב אין להם הויה ולא הפסד בעצם אלא במקרה, כמו שכתבתי למעלה, וכן באלו קדמות דברים אח"כ כאלה אין ספק בקדמות אצלם.

והנראה לי כי נמצא בדברי ארסטו דבר שיש בו סיוע גדול למה שאמר מורנו ז"ל, שאין לארסטו מופת על הקדמות, כלומר שכחו ואשתמיטיה למארן, ואותו הדבר הוא מה שאמר במאמר האחרון מהשמע הטבעי בחקרו התנועה וזה לשונו. אמר מי יתן ואדע אם התחדשה התנועה הראשונה, אחר שלא היה דבר מתנועע כל עקר, או אם התנועה הראשונה לא סרה ולא תסור. ע"כ. וכבר ידוע שזו המלה שהיא בערבי לית שערי ובלשוננו מי יתן אדע, לא יאמר אותה האומר אלא בדבר שאינו יודע ידיעה אמתית ומתאוה לדעת אותו, וזו המלה לא אמר ארסטו בשאר הדברים שחקר אותם ואמר אותה בזה המקום, וידוע כי עקר אמונת הקדמות היא תלוי באמונת התנועה. כלומר אם התבאר במופת שהוא נצחית, יהיה העולם נצחי, ואם לא התבאר שהיא נצחית לא התבאר שהעולם נצחי.

וכתב אבובכר בן אלצאיג על זו המלה, אמר, וזו המלה והיא לית שערי שמש, אותה במה שאין דעת בו ולא אמתה, ולפעמים ישמשו אותה כשישתנו המחשבות בדבר מה אצל האומר, ומה שישתוו בו אותן המחשבות הוא במדרגת הסכלות, שהוא ע"ד השלילה, כי השני סותרים אצלו שוים באפשרות הצדק, ומפני שזו החקירה לא קדם בה שום אדם לארסטו, ובתחלת המחשבה תחייב בה השני סותרים הוציא המאמר בה בזה המוציא, ומפני עוצם זה הדבר אצלו, כי הידיעה בזה מהתנועה תועלתה עצומה בחכמה הטבעית, בידיעת ההתחלה הראשונה, ומפני שהשים ארסטו התנועה מבוקש בפ"ע מה שלא עשו הקדמונים, אמר מי יתן ואדע אם התנועה התחדשה. ועוד כי ראה כי חקירת התנועה תקדם בסדר חקירת העולם. ע"כ.

והנראה לי כי אמר בו זה הטעם מפני שאין ספק אצלו, כי ארסטו הביא מופת על נצחות התנועה כמו שזו דעת כל המפורשים, אבל פשט זו המלה יורה על מה שזכרתי והסתכל כי אמר התנועה הראשונה, כי היא הנצחית אצלו, והיא תנועת הגלגל העליון, וכן אמר כי השמים הראשונים נצחיים. —

פרק תשעה עשר.

אמר מורנו ז"ל וכונתי בזה הפרק שאבאר לך בראיות קרובות מהמופת, כי המציאות יורנו שהוא בכונת מכוון בהכרח, מבלתי שאטריח עצמי מה שהשתדלו בו המדברים לבטל הבטול טבע המציאות, אשר השתדלו להציעם להמצאת סגול,

וכבר

וכבר ידעת מופת ארסטו, כי בהתחלף הפעלים תקח ראיה על התחלף הצורות, ומאחר שהיתה תנועת היסודות הארבעה ישרה, ותנועת הגלגל עגולה, נודע כי אותו החומר זולתי זה החומר וזה אמת כפי עיון הטבעי. אמר ובזה הצד מן הראיה בעצמה יתחייב עוד שיהיה חומר הגלגלים כלם אחד, כי כלם יתנועעו בהקפה, וצורת כל גלגל מחולפת מצורת הגלגל האחר, כי זה יתנועע ממערב למזרח, וזה יתנועע ממזרח למערב, ועוד כי תנועותיהם מחולפות במהירות והעכוב, ויתחייב לשאול עוד ולומר לו מאחר שזה החומר משתתף לכל הגלגלים, כבר סוגל כל מונח מהם בצורה זולתי צורת האחר, מי הוא המסגל לאלו המונחים ומכינם לקבל צורות מחולפות. היש שם אחר הגלגל דבר אחד יוחס לו זה הסגול אלא האלוק ית' ויתעלה. ע"כ.

אמר המחבר הנזכר ולא נוכל לומר כי התנועה סובבת לצד מזרח, הפך התנועה הסובבת לצד מערב, כי זה נמנע מפני כי ההפכים צריך שיהיו בתכלית השנוי, אע"פ שהם משונים במהות ובצורה, לא ימצא בין אלו המתנועעים שנוי, אע"פ שמקצתם מתנועעים למזרח, ומקצתם מתנועעים למערב, שנוי בצורה ובמהות מצד מה של כל אחד מהם, כ"ש שימצא ביניהם השנוי שבתכלית, וע"כ יאמר ארסטו כי אלו היתה התנועה עגולה היה הטבע פועל לבטלה, מפני שהדבר לא יפסיד עצמו, כמו שהלבוש אלו לא היה לובש אותו, היתה המלאכה פועלת לבטלה. ואמר עוד ולא יתחייב ממה שנמצא התנועות הגלגליות מחולפות בצדדים, כלומר שמקצתם מתנועעים ממזרח למערב ומקצתם בהפך, שנאמר שאלו תנועות הפכים, מפני שאין כל חלוף הפך, אלא ההפך שתכלית החלוף. ואלו היה זה ההפך ביניהם בתכלית, לא היתה התנועה העגולה אחת במין, כמו שאלו היה הערבי מחולף מהרומי חלוף שלם לא היה האדם אחד במין, ועל כן החלוף הנמצא לתנועה העגולה בזה הענין אינו חלוף, יחייב שיהיה ביניהם הפוך, מפני שמתנאי ההפכים במוחלט שלא יהיו אחדים במין, ואילו השלמות שהתנועות העגולות מחולפות הצדדים רבות במין, לא התחייב מזה שיהיו הפכים במוחלט, כי לא יתחייב שיהיה כל מי שהוא זולת במין, שיהיה הפך במוחלט כמו שיתחייב במה שהם הפכים זולת במין, והנה התבאר מזה כי התנועות העגולות אין בהן הפך, וא"כ טבע העגול טבע אחד ע"כ. ואני אומר כי אע"פ שאין זה הפך במוחלט כמו שאומר הוא, עכ"ז לא ימלט מחלוף והפך, אע"פ שאינו הפך מוחלט כפי דבריו, והסתכל כי כלם מסכימים כי הגלגל העליון שהוא ערבות תנועתו אחת פשוטה, וכן ככביו לא תשתנה תנועתו, והסתכל במה שכתבתי בפרק ס"ט מהח"ר שאמרו כי השמים הראשונים נצחיים, ויתבאר לך עומק הבנת מורנו ז"ל באלה הענינים. ואשוב לדבריו. —

אמר וכל מה שבאר אותו ארסטו ממה שתחת גלגל הירח, הוא הולך על סדר נאות לנמצא וסבותיו מבוארת, ואפשר שיאמר בו שהוא על צד החיוב מתנועת הגלגל ומכחותיו, אבל כל מה שזכר אותו מעניני הגלגלים לא נתן בו סבה מבוארת, ואין הדבר בו הולך על ערך שאפשר בו החיוב, מפני שנראה הגלגלים מהם מי שממהר תנועה למעלה מהמתאחרים, ומהם מי שמתאחר התנועה למעלה מהממהר התנועה, ומהם מי שתנועותיהם שוות, ואע"פ שמקצתם למעלה ממקצתם. ע"כ.

וקרוב מזה כתב החכם הנזכר, אמר, והעמידה על הסדור שהשיגוהו המעיינים בנמצאים, בעלותם לידיעת הנמצא הראשון הוא קשה, ואשר ישיגוהו השכלים האנושיים ממנו הוא כלל, ואשר הגיע לפלוסופים שהאמינו שהם מסודרים מההתחלה הראשונה כפי סדור גלגליהם במקום, הוא מה שראו מהגלגל הראשון העליון, כמה שיראה מעניינו שהוא נכבד ממה שתחתיו, ושאר הגלגלים נמשכים אחריו בתנועתו, והאמינו מפני זה מה שאמרו כפי המקום. ויתכן לומר כי הסדור שבאלו אמנם הוא מפני הפועל, לא בעבור הסדור במקום, כי מאחר שיראה שאלו ההולכים תנועותיהם בעבור תנועת השמש, ע"כ אפשר כי המניעים אותם הם מתדמים בהנעתם בתנועת השמש, והתנועע השמש מהראשון ע"כ. ואשוב לדבריו.

אמר ויותר מבואר מזה במציאות הסגול כגלגל, אשר לא יוכל לומר שימצא לו סבה מסוגלת זולתי כונת מכוין הוא מציאות הככבים, והוא היות הגלגל מתנועע תמיד, והככב בו קבוע תמיד, ראיה כי חומר הככבים אינו חומר הגלגלים; וכבר זכר אבונצר בבאורו על השמע דברים, זה טופסם. אמר בין הגלגל והככבים הבדל, כי הגלגל זך כלומר שיעבור בו ראות העין, והסבה בזה כי בין שתי הצורות ושני החמרים הבדל אלא שהוא מועט, זה טופס דבריו, ואני לא אומר מעט אלא מחולף מאד מאד. ע"כ.

והסתכל כי בזה הפרק אמר כי הם שני חמרים, חמר הגלגלים, וחמר הככבים, ובפ' כ"ו אמר כי הגלגלים וכל מה שבהם חומר אחד, וכל מה שבארץ חומר אחד.

ואמר החכם הנזכר ומהחיוב שיהיה עצם הגלגל מטבע הגוף החמשי, וזו גזרה הסכימו עליה הראשונים, כי מי שיאמר טבע הגלגל אש, הוא יאמר כי הככבים אשיים, ומאחר שזה הדבר הוא מחויב לקבלו, והתבאר במופת כי טבע הגלגל טבע חמשי, ואינו קל ולא כבד, א"כ מהחיוב שיהיו הככבים מזו הטבע ע"כ. — והנראה מדברי אבונצר שאין הבדל ביניהם אלא בזכות בלבד והוא מועט. ועוד כתב החכם הנזכר כי הככבים נבדלים משאר חלקי הגלגל שהם מאירים, והם חלק הככב משאר חלקי הגלגל. ע"כ. וכן מצאתי שאמר חכם אחד, כי היקש הככב אצל הגלגל כהיקש הלב אצל שאר האברים. — והנה אבונצר אמר הבדל שהוא פרק בערבי, והוא ז"ל אמר אבת לגוף שהוא חלוף, ובין שתי אלו המלות הבדל גדול, ואע"פ שיש לומר כי אע"פ שחמרם אחד, יתחלף האחד אל האחר, אבל חמר החיוני הקרוב הוא מחולף מאד מחמר הצמח, וזה לא יתכן לאמרו בחמר הגלגלים, כי סבת חלוף חמר החיוני מחמר הצמח הוא הערוב והמזיגה. אלא שאני מצאתי בדברי אבונצר שיש בו יותר הודאה לדעת מורנו ז"ל, כלומר שכחו ואשתמיטיה למארן. אמר ולגופים הגלגליים כלם טבע משתתף, והוא אשר בה מתנועעים כלם תנועה היומית, וביניהם הבדל בעצמיהם מאין הפוך. כהבדל שבתי מצדק, וכל ככב לכל ככב, וכל כדור לכל כדור, ויתחייב מהטבע המשתתף אשר להם, מציאות החמר הראשון המשתתף, לא מה שתחתיהם, ומחלוף עצמיהם מציאות גופים רבים מחולפים העצמים. ואם הדבר כמו שכתב החכם ר' אברהם אבן העזרא ז"ל. כי יש מהככבים לבנים ומהם אדומים בגלגל אחד, יהיה סיוע גדול לדעת מורנו ז"ל, וזה לשונו. אמר גם בחכמת המזלות לא

שכירו מהכוכבים אלף ותשעה ועשרים, והנה מספרם לא ידעו אף כי חקיהם תולדותם, אף כי למה מקום אחד בגלגל מלא והאחר איננו כן, ויש גדולים ויש קטנים ויש לבנים ואדומים, והכל בגלגל אחד. ואמר כי גלגל המזלות הוא גוף נכבד, מקיף כל הגופות בצורותיו שהם שמנה וארבעים, ונראה כח ה' לעין, ויש מקומות בגלגל בזה שיש כוכבים רבים, ומקומות אין כוכב בהם. ואין יכולת באדם לדעת הסוד הזה רבים מחסרי הדעת, חשבו כי לשוא נבראו אלו הצורות ע"ז המתכונת ע"כ.

וכתב בן סינא ואני הושב שאפשר שיהיה לכל כוכב עם האור הזורח בו גוון. כפי אותו הגוון יתחלף האור המוחש לו. ותמצא זריחת מקצתם נוטה אל האודם, מקצתם לגוף הבדד. ואמר עוד ודע שיש בזה העולם חמימות וקרירות, שופעים מהכחות הגלגליים מלבד הכחות היסודיים, כי אם לא היה כן האיך יקרר הצפון יותר ממה שיקרר השמים והארץ, והחלק בו מגולה בהרכבה עם *) וזה דבר מוחש כי יצא ממעלה קרירות גדול בשבתו, גם תימות לא יתכן ליחס אותם ליסוד המים, וכן בקיץ חמימות גדול מלבד חמימות השמש כמו שאמרו בכוכב הנקרא שהאב. וכן כתב בפ' רכ"ב שהכחות העושים הדבר הפלוני יבואו מהשמים. וכיון בזה למה שכתבתי שם. וכן אמר בן סינא כי הם פועלים חמימות וקרירות. אבל אני תמה האיך לא זכר מורינו ז"ל ענין הלבנה שגופה מחולף משאר חלקי הגלגל ומעצם שאר הכוכבים, כמו שאמרו שגופה נוטה אל השחרות, ואמרו כי יש בתוכה כדמות שחרות משוכה משאר חלקיה.

ואמר ארסטו שיש לה שתוף עם היסוד הארצי. ועוד מה שאמרו מהחסרון הנראה בפני הלבנה הנקרא מחי, והוא כדמות פגם, והוא חלק שאינו מלוק, ולא יקבל האור כשאר חלקי הלבנה, ונחלקו המעיינים בסבת אותו המחי. ואני אומר כי יתכן שיהיו חלופים רבים בגופי שאר הכוכבים, אלא שלא נשיג אותם. והנראה לי כי יותר יש לטעון מאלה החלופים על דעת ארסטו, ממה שיש לטעון מגלגל ההקפה ויוצא חוץ למרכז, כי איך יהיו מקצת חלקים מחולפים ממקצתם, וגוף הגלגל לפי דעתו גוף א' פשוט ונצחי, ואיך יבאו מתכו כחות שהם הפכים, ואין הפך בו לפי דעתו? — ואשוב לדבריו.

אמר ואני לא אקח ראיה מהזכות אלא מהתנועות, ויתבאר כי אלו החמרים שלשה, ושלש צורות גופים עומדים לעולם בעצמם, והם גופות הכוכבים וגופות מתנועעים לעולם, והם גופות הגלגלים וגופות יתנועעו ויעמדו והם היסודות, ומי יתן ואדע איזה דבר קבוץ בין אלה השני חמרים המחולפים, או תכלית החלוף כמו שיראה, או שביניהם חלוף מועט כמו שיזכור אבונצר, ומי הוא המכין לזה האחדות ע"כ.

וכן כתב החכם הנזכר בפירושיו כי טבע הכוכבים העמידה בלבד, והכוכב קבוע והגלגל מניע אותו. ואני מסופק בזה ספק גדול כי אם טבע הכוכב העמידה, ואין לו תנועה בעצמו, והוא כמסמר תקוע בגלגל לא יתנועע כלל אלא בתנועת הגלגל יהיה טבעו הפך טבע הגלגל, והיתה תנועתו מקרית, כמו שכתב במוקדמה הששית, שיש מהתנועות בחלק והוא מין ממה שבמקרה, והוא כתב עוד כי לולי היו הכוכבים מטבע

הגלגל

*) כאן חסר איזה תיבות מכ"י

הגלגל היו בו מורכבים, והיה אפשר בהם שיפסדו. וכתב בפרק כ"א וכל ככב מאלו הכדורים הוא חלק מהגלגל שהוא בו קבוע במקומו אין תנועה מסוגלת בו, ואמנם יראה כתנועת הגוף שהוא חלק ממנו ע"כ וזהו הנראה כי אין תנועה מסוגלת בו, שאינה כתנועת הגלגל, וע"כ הנראה לי כי זה שאמר ארסטו שהגלגל מתנועע והככב עומד, ירצה לומר שאין לו תנועה אחרת מסוגלת בו מלבד תנועת הגלגל, ואם אינו כן תהיה תנועתו מורכבת, ואין תנועה מורכבת בגופים העליונים לפי דעתו. ואשוב אל הפרק.

אמר ועוד כי גוף הגלגל כלו גוף אחד פשוט אין חלוף בו באיזו סבה היה ה החלק מהגלגל יותר הגון בזה הככב הנמצא בו מהחלק האחר, וזה כלו וכל מה שהוא ממינו ירחק מאד, אלא הוא קרוב מהנמנע כשיאמן כי זה כלו יתחייב על צד החיוב מהאלוק ית' כמו שרואה ארסטו, אבל שיאמין שזה כלו בכונת מְכוון עשה זה לא יהיה רחוק כל עקר ולא ישאר מקום חקירה אלא אמרך מה הסבה בכונת זה ואשר יודע ע"ד כלל כי זה לענין לא נדעהו. ע"כ.

ואומר כי יש לומר לפי דעת הפלסופים כי שאלת למה בדברים ההוים לא בנצחיים והם המתחדשים תמיד, והם אשר יתכן לשאול עליהם למה היה כך ולא היה כך, זה לפי דעתם בדברים הנצחיים כמו שאזכור בפרק י"ג מהחלק השלישי, וכמו שזכר הוא בתחלת זה הפרק, וזה הענין שזכר מורנו ז"ל בענין הסגול הוא ענין אמתי, ומורה על החדוש, ואפילו מצד החקירה, כי אע"פ שפעולות הככבים בהויה אינן נגלית אלינו כפעולות השמש, הן נגלות בדרך כלל, כי יש להם מבוא בהויה והפסד, ויראה כי לכל ככב סגולה, וע"כ חלקו הנמצאים לככבים, ומהם ישפעו הסגולות לנמצאי זה העולם וענין הסגול נזכר באיוב, כי במענה האחרונה נזכר שנוי טבע ב"ח ושנוי סגולותיהם, וכן נזכר שנוי טבעי הככבים, באמרו התקשר מעדנות כימה ומושכות כסיל תפתח. ואמרו כי טבע כימה החמימות, וכסיל הקרירות, ואומר עושה כימה וכסיל, עושה עש כסיל וכימה, בעבור כי הכחות הבאים מהם הפכים, והמעיינים בכחות השופעים מהככבים, הסכימו כי הכחות הטבעיים המנהיגים הגוף ישולחו מהשמש, והכחות הנפשיים ישולחו מככב והלבנה. ואמר הידעת חקות שמים? והנה יש להם חקים משונים אלו מאלו. כאמרם ז"ל אין לך עשב בארץ שאין מזל ברקיע מכה אותו ואומר לו גדל, שנאמר „הידעת חקות שמים" ומאחר שיבואו מהם חקות משונים אם כן הם בעצמם משונים, והמוחש מזה לכל חמימות השמש וקרירות הלבנה, אע"פ שאמרו שחמימות השמש מצד התנועה. —

פרק שנים ועשרים.

אמר מורנו ז"ל גזרה הסכים עליה ארסטו וכל מי שהעמיק בפלסופיא, כי הדבר הפשוט אי אפשר שיתחייב ממנו אלא פשוט אחד, ואם הדבר מורכב יתחייב ממנו דברים על מספר מה שבו מהפשוטים שהורכב מהם. ע"כ.

וזה

וזה הענין נמצא לפורפיריוס הצורי ולאבונצר ולאבן סינא וזה לשונו. אמר פורפיריוס חד השרשים המבוארים לשכל שהקדים אותם, כפי מה שארזה המעולה מכל מי לך בדרך האמת מחכמי היונים, הוא שלא יתחדש דבר מהדברים בלא סבה. ולא נועע בלי מניע, וכמו כן מהשרשים הנראים לחוש, כי כל גוף או עומד או מתנועע. קבוץ מזה שיש בכאן דבר מהוה לכל מה שיתהוה ויניע הגופים, וע"ז הסכימו הרוב, א"כ נפלה המחלוקת ביניהם, כי יש מהם שאמרו כי אחד מהשרשים המבוארים לשכל חוש מעיד עליו, כי מה שהיה אחד פשוט פעלו אחד פשוט, ומה שהיה הרבה מורכב ליו רבים מורכבים רבים. כי אם היה נמצא פעלו כפי טבעו ופעלו להביא מה שהוא כו לטבעי, א"כ מהחיוב מה שטבעו אחד פשוט. פעלו פעל אחד פשוט, ומה שיהיה רכב ועניניו רבים פעלו מורכבים ושנוייהם רבים. ע"כ. ואשוב לדבריו.

אמר ואחר אלו ההקדמות אומר, כי זה שזוכר ארסטו שהשכל הראשון סבה זני, והשני סבה לשלישי, וכן אפילו היו אלפים השכל האחרון מהם פשוט בלא ספק, ם תאמר ומאין נמצאת הרכבה המצואה באלה הנמצאים על צד החיוב כמו שיאמר רסטו, ואנחנו נשלים לו כל מה שיזכירהו כי השכלים כל מה שירחקו תתחדש בהם רכבת ענינים מאחר שמושכלותיהם רבות, ועם מה שנודה לו בזה האומר, היאך היו שכלים סבה לחיוב הגלגלים מהם, ואיזה יחס בין ההומר והנבדל שאין הומר לו. ע"כ.

והנראה לי כי החכם הנזכר עמד על אלה הדברים שכתב מורנו ז"ל, וע"כ כתב ה הענין דברים זה טופסם, אמר ומה שאמרו כי האחד לא יושפע ממנו אלא אחד, לו יגיע ממנו אלא אחד או לא יצא ושאר הברואים שמשמשים אותם בזה המקום, אם ו לומר בזה שהאחד הפשוט לא ישפע ממנו אלא דבר אחד בלבד, כי מה שיתחייב ראשון יתחייב בשני, ואם רצו לומר כי ישפע ממנו מורכב כלומר מהאחד הפשוט, וכבר ודו שהאחד הפשוט ישפיע רבוי מה. ואלו כלם דברים בטלים, כי אין שם דבר טענינים שיורה אלה המלות, ר"ל השפע או הביאה או ההגעה, ואמנם הביאם לומר ה מפני שהשתדלו להבין להמון היאך נמצאו הנמצאים מהתחלה הראשונה, ע"כ תשמע מדברים מאומתנו יאמרו כי מי שאמר בקדמות העולם הכחיש ההתחלה הראשונה. הכחיש החדוש והפעל, וכאלו אלו השתדלו לקבץ בין שני אלו הענינים. אר"ה לומר אחרונים מהפלסופים הישמעאלים, ושיקריבו זה הענין מענין שהורגלו ההמון לניירו התחלה הראשונה אלא שהם שכחו נפשם עד שהשימו זה המין מהציור עקר. חייבו ממנו שההתחלה הראשונה זולתי המניע התנועה היומית, ועיין זה כי הוא מבואר, האלקים הוא היודע, ואלו היתה בכאן התחלה נבדלת לא תניע כל עקר היה הטבע ועל לבטלה כמו שיאמר ארסטו, כי מה שיש לאלו ההתחלות הנבדלות במה שהן נבדלות וא שיהיו מניעות מצד התשוקה והבחירה, ואלה מצד שרצו להביא מופת על ההתחלה ראשונה שאלו ממנו הדבר המסוגל בו והוא ההגעה, ולא נשארה אצלם התחלה אלא ר"ד הצורה והתכלית בלבד. וארסטו האשים אפלטון בהניחו צורות אין מניעות, ואם נחנו שהמניע לכל בכללו איננו הראשון, כי הוא מורכב, והשלמנו שהאחד לא ישפע ממנו אלא אחד, יתחייב שיהיה המורכב שופע ממנו שפע מורכב כמו כן, וילך הדבר אין תכלה ולא תמצא שם התחלה פשוטה, וזה יתחייב מזו ההנחה שהיא שוא מהנגאים

ומפני

ומפני אלו הדברים שהכניסו אלה בזו החכמה, עד שהאמינו שהם חלק ממנה, אמר אנשים ממי שעיינו בזאת החכמה, כי הפלוסה שבחכמות ההולכים היא מה שמקיפו עליו החכמות האלקיות, ואין הדבר כמו שחשבו אלא כל מה שיקיים ארסטו מזה הו מקויים יותר משאר המופתים הנתונים בשאר המלאכות', ואמנם שבש הדבר הכנסו אלה האנשים אלה הדברים בזו המלאכה.

ואמר וכל אלו הספקות יתחייבו למי שמשים זו הבקשה הכוללת לכל הנמצאי אבל מי שחלק הנמצא אל הנמצא הנבדל המושכל, ואל הנמצא החמרי המוחש, הוא ישי הסתחלות אשר יעלו עליהן הנמצאים המוחשים, החומר והצורה, וישים העצמיו המושכלים, עולים להתחלה הראשונה על צד ידמה לצורה ולתכלית ולפועל, ואל הספקות לא יתחייבו לזה הדעת והיא דעת ארסטו. ואשוב אל הענין.

אמר ואע"פ שאדע שרבים מהמתחברים (לפנינו מן העוזרים לאוהביהם) ייחס אותי בכל אלה המאמרים או למעוט הבנת דברי ארסטו, או לנטייה ממנו בכונה אבל לא מפני זה אמנע משאומר מה שהשגתיו והבינותיו לפי קוצר שכלי, ואוח הכלל הוא כל מה שאמר אותו ארסטו בכל הנמצא מגלגל הירח עד מרכז הארץ הוא אמת בלי ספק, ולא יטה ממנו אלא מי שלא יבין דבריו, או מו שקדמו ל דעות ירצה להגן בערו, או ימשכוהו אותן להרחיק דבר הנראה, אבל כל מה שידב בו ארסטו מגלגל הירח ומה שלמעלה ממנו הכל כדמות מחשבה וסברא, מלב מקצת דבדים וכ"ש מה שיאמר בסדור השכלים. ע"כ.

והנראה לי כי קרה להמעיינים עם ספרי ארסטו, מה שקרה להרופאים עם ספר גלינוס, כי כל אנשי העיון אחריו סומכים על דבריו, כאלו הם יתד תקוע במקום נאמ ואם יחדשו אחריו דבר הוא מועט או הוא נכלל בדבריו, וכן כל הרופאים סומכים ע דברי גאלינוס ברפואות, ואחריו נמשכו בכל עניני אותה המלאכה.

ואמר עוד בפ' כ"ד ומה שאמרתי אותו אחזרהו עתה ואומר כי כל מה שזכו אותו ארסטו מתחת גלגל הירח ירוץ על היקש, והם דברים שנתם ידועה, ומתחיי קלתם מקלתם, ומקומות החכמים בהם, וההשגה הטבעית מבוארת, אבל כל מה שבשמים לא הקיף אדם בדבר ממנו אלא בזה השער הלמודי המעט ואתה תראה מה שבו. ע"כ

והנראה לי כי מפני זה שאמר מורנו ז"ל אמר החכם הנזכר ומפני זה אמרו אנשי וכו', אין ספק אללי שרמז אליו. אבל בכאן הפליג מורנו ז"ל, וכמעט אומר שדבר לשו הבאי, באמרו, כי כל מה שאמר ארסטו בכל הנמצא מתחת גלגל הירח עד מרכז האר' הוא אמת אין ספק בו, ואם הוא כן הנה נמצא שבאר לפי דעתו, שהחומר הראשון שהו תחת גלגל הירח לא הוה ולא נפסד, והאחרונים מן הפלסופים אמרו כי מהמופתי על שהעולם קדמון, מה שהתבאר במופת נצחות החומר הראשון, ולא נעלם ממורנ ז"ל דבר מזה, כי הוא אמר בחלק הראשון בפרק ע"ג בדרך הרביעי, ואם היה הגון מורכב מחמר וצורה כמו שבאר במופת בעל דיננו, צריך שיבואר במופת כי החומר הראשו והצורה הראשונה הווים ונפסדים, ואז יתאמת חדוש העולם ע"כ. והחכם הנזכר הסכי עמו ע"ז ואמר, ואני מאמין כי ארסטו עמד על האמת בכללה בכל הנמצאים. ע"כ. והנה

הפליג

פליג יותר ואמר עוד, ודעת אפלטון וארסטו הן תכלית מה שיעמדו עליו השכלים אנושיים ע״כ.

ואמר מורנו ז״ל וספרי ארסטו הם מספיקים מכל אשר היה לפנינו, ושכלו יא תכלית השכל האנושי מלבד מי ששפע עליו השפע אלקי, והיו הנביאים. ע״כ.

והפלסופים שהיו אחרי המפרשים ספריו, במקצת דבריו, מצאו ספקות, ובארו רים רבים שלא כאשר הוא, ולא עמד על אמתתם, ומהם מי שסתר מקצת דבריו לפי נתו, כמו שאמר טמיסטיוס במקצת המופתים שהביא על טבע הגלגל, ואמר שאין דברים ושבים כאותם המופתים ולא בסדר. וגלינוס מצא תועלות רבות באברי ב״ח שלא ידע תם ולא השיגם ארסטו, כתועלת המחילה וחוט השדרה, ולעג על דבריו בספרו ופר הזרע, והביא ראיות חזקות על בטול דבריו בזרע, והסכים גלינוס עם חכמי ו באותו הענין. ואמר רבינו *) בספרו שחבר ברפואות הנודע בפרקים ומה שידע ינוס ממקצת עניני הדפק והנתוח והתועלות והפעלים, יותר אמתי ממה שזכר אותו סטו בספריו בלא ספק אצל מי שיודה על האמת ע״כ.

ואמר גלינוס בספר העלות והמקרים, שהתנומה תהיה כשימלא הראש מרטיבות זוק נקי, הוא דבר באר אותו ארסטו באור מספיק, והבן עוד רבוי דבריו כי היה יל מכל אדם להניח לשונו בכל מקום שירצה, אלא שלא יכול בכאן לתת סבה מספקת נה היה כשימלא הראש מרטיבות, ישקוט החוש הראשון ומקומו ושרשו כמו שחושב א הלב, והוא יותר הגון ויותר קרוב אל הספוק שיאמר כי התנומה היה כשיתערב יאה, כי הריאה לא נבראה אלא לשרת הלב. ע״כ.

ואומר אני כי צדקו האומרים כי התאוה מעורת ומחרשת, כי תאות האדם להבן דעתו או על דעת תלמידיו, תעור עיני שכלו מהביט אל האמת, ותשלחהו לשונו לל ולחרף גם להעיד על הכזב, ויפה כתב רבינו ז״ל ע״ז הענין בספרו הידוע בפרקים זבר בחכמת הרפואה, אמר ואני רוצה להועילך בדבר שיועילך בדעותך ואמונתך, והוא כל אדם יגיד לך דברים, ראה והשיגם בחושו אם היה אותו האדם אצלך בתכלית היושר יך שתעיין מה שיגיד לך, ואם כונתו במה שהגיד לחזק דעתו ואמונתו שזכר שראה אותו תשתבש מחשבותיך באותם הספורים, אלא בחן אותם, כי הדעות ע״פ העיון מבלתי עיין למה שזכר כי הוא ראה אותו בעיניו, יהיה המגיד אחד או רבים מבעלי אותה אמונה, כי התאוה תשא האדם אל דברים מגונים ובלבד אצל הויכוח וקדמתי זה להעיר תך על ענין גלינוס, כי כבר ידעת שהוא רואה שהלב והמוח והכבד התחלות, לא א להם כח מאבר אחר, וידעת דעת ארסטו כי הכח יצא להם מהלב, וידעת כהו ונו ע״ז הדעת בכל ספריו להגיע בו ההשתדלות לאמת דעתו, שהגיד בספר דעות וקרט ואפלטון, כי אפשר שיגלו הלב וידרסו אותו או יבוקע או יוסר בכללו, מבלתי קוב אחד מחללי המוח, וכבר היה המנהג ברוב הקרבנות לעשות בהם זה, ותראה יוני מתנפש, וכבר הוסר לבו והושם למקום הקרבנות, ויצעק ויברח עד **) שיגר

דמו

*) הוא הספר פרקי משה הנדפס מחדש.

**) פי׳ עד שיזוב דמו ככתוב ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהלים ע״ה)

דמו, זה לשונו ותמהו אותם בעלי השכל איך נצדיקהו בזה הספור אם הצדקתנו או
במה שזכר, והנה האמת והוא מה שאמר, כי עכ"פ יקרה ללב מקרה בשעת המו
והמות נמשך אחר רבוי רוע מזג הלב, ומה שהיה מרוע מזג הלב שעורו גדול ומשו
באברים המתדמים החלקים ימשוך אחריו המות מהרה, ומה שהוא מהם מסוגל באברי
המורכבים ימשוך אחריו המות פתאום זה לשונו, והנה יוא רוצה שנצדיקהו בשני הדברי
ואף אלו שיהיה כמו שאמר, אין בו ראיה חותכת מבטלת דעת ארסטו, שהתחלת הח
והתנועה מהלב, כי אפשר שיבטל השרש הנותן כח מה, וישאר אותו הכח מדה מה
ויאבד אחר כן לאבדן השורש כמעין מים רבים יסתם פיו פתאום, וישארו המים הנובעי
וירוצו וישקו סביבותיהם ונראה מקצת המתים ישאר גופם חם כמו שעה, אע"פ שעב
הלב, וכן יניע החיוני מקצת אבריו אחר שנחתך ראשו, וא"כ לא הגיע לנו מזה הספ
אלא דבר שהוא בתכלית הרחוק. ע"כ.

ואומר כי דברים רבים ידעו הקדמונים בהתעוררת אלקי, ורבים מהם ידו
ע"ד הנסיון, וכתבו אותם בקצרה ולא הביאו ראיה מצד המחקר, וארסטו לא כת
אותם הדברים כמותם, ונמשך אחר סברתו באותם הדברים. וחלק על הקדמונים במ
שנסו. ודמיון זה אבוקרט יאמר כי כל עובר מתהפך בחדש השמיני, וראשו למטה ורגל
למעלה כדי שתקל עליו היציאה, ואם יולד בשמיני יהיה חלוש מאד מפני שני דברים
האחד מצד התהפכו, והשני מצד היזק היציאה, וע"כ לא יחיה כי יהיה חלוש מא
מפני שני דברים, אבל אם ישאר ברחם אחר כך זמן מה ישוב כחו אליו ויחיה, ורבי
מהנולדים בשמיני ימותו, כי יוצאים קודם שיתחזק כחם, והבאים אחריו יאמרו כי הראי
על דבריו כי כל עובר שתפיל האשה או יוציאהו אדם יוציא רגליו תחלה. וארסטו הש
על זו הדעת ואמר כי החולי אינו דבר טבעי שיקרה לכל עובר, ואמר כי הזמן הטב
ליציאת החדש השביעי אם תמימותו חזק, ואם אין תמימותו חזק יולד בתשיעי, אב
השמיני אינו זמן טבעי שיצא בו וגם יצא ימות בו והנסיון יורה על דעת אבוקרט
ואשוב אל הענין.

אמר אלכסנדר המפרש כי תניע כל השמים אחד, ולא יתכן שיהיה מספר רב
וזה כנגד דעת ארסטו שרואה לכל גלגל חשק מסוגל והוא סבת תנועתו, ואפלטון הי
רואה בזה העולם צורת נבדלות המהוות לבע"ח והצמח. והם בגדר כמו הדברים המהוים
ואמר ארסטו כי אם כדבריו אין בהם צורך בהוית האיש מצד מה הם כלליות, כי המהו
באיש הוא איש כמוהו במין.

ואמר החכם הנזכר כי אם יש להם מבוא בהוית הצורות הטבעיות מלבד בעו
הנפשות, יש בו מבוכה גדולה וספקות רבות, ותמיסטיוס אמר שיש להן מבא בכ
הצורות הטבעיות. ע"כ.

ואמר כי אם הנפש בנפשה מתחלקת, במה היה החיוני והנפש אחד, כי אין לחשו
שהגוף סבת זה האחדות, אלא יותר הגון להשוב שהנפש סבת דבקות הגוף, וסבת היות
אחד, והראיה ע"ז כי כשתצא מהגוף יפסד, וע"כ יש בכאן דבר זולתי הגוף, א"כ אות
הדבר הוא הנפש בהכרח.

ואמר

ואמר בן סינא כי זו הדעת הפך דעת האלקי אפלטון, ויש בו מקום ספק, כי אנחנו מוצאים הכחות הצמחיים יהיו בצמח, ואין שם נפש חשה ולא נפש מדברת, בן כל אחת מהן כח אחד איננה נקשרת באחרת, ע"כ. ולפלסופים דעות חלוקות המהוה העובר. יש מהם שאומרים שהוא כח הזן, ויש מהם אומרים שהוא כח אחד וי"א שהוא שכל נבדל.

ואמר החכם בן אלצאיג. ויחס זה המהוה אל הגוף המתהוה כיחס המלאכה הכסא, כי המהוה, כפי מה שהתבאר בספר בע"ח, איננו כחומר המתהוה, כמו יה זה במלאכה, וזה הכח איננו בגוף אלא הוא שכל בפעל, כמו שהתבאר שם.

וחכם כתב כי אין זה הכח נפש זכה כמו שכתב בן סינא, ואינו שכל נבדל כמו זה מפשט דברי בן אלצאיג, אבל הוא כח מיוחס אל הנפש, ואמר כי זה הכח הנפשי למלאכה. והוא מסוג הטבע הגלגלי, והמהוה אותו בהכרח כח נבדל, כפני זה שאינה פועל בכלי.

ואמר החכם הנזכר ועיון ארסטו באלה הדברים רחוק מאד מעיון זולתו מהחכמים שהתבאר לו במהירות, יתבאר לבני אדם אחר חקירה חזקה וזמן ארוך וע"כ אמר וטו אלו לא היה דברי באלו הענינים כתובים, היתה העמידה עליהם כמו הנמנע וקשה המציאות אלא בזמן ארוך. וע"כ יקרה למפרשים ספקות בדבריו, ואחר כך אר בזמן ארוך יושר דבריו, וקוצר עיון זולתו בצרוף אל עיוני, ובזה הכח האלקי שהיה ו היה הוא הממציא לחכמה והמשלימה. מפני כי מה שימצא לזולתו באלה הענינים ראויין שיושמו מספיקים באלה הדברים, כ"ש שיושמו התחלות, ומפני זה השלמות לימו האלוק ית', היו קוראים אותו הקדמונים אלקי, ולא יכול שום אדם מהבאים יו עד זמננו זה, שהוא קרוב מאלף וחמש מאות שנה להוסיף על דבריו, ושימצא זה ם הוא בתכלית הזרות, וכשימצא זה באדם מה, יהיה יותר הגוף שייוחס אל המציאות קי, (ממה) שייוחס אל המציאות האנושי, וע"כ אין בדברי ארסטו דבר שיצטרך יוב להשלימו כמו שחשב בן אלצאיג, כי חשב בהם דברים רבים לא הבינם הוא ולא גו, ובלבד (בפרט) בספרים שלא הגיע לנו בהם דברי המפרשים. ע"כ.

ואומר אני לפי קוצר דעתי. כי אפשר שהנכון מה שאמר אלכסנדר המפרש, כי שדעות ארסטו הן יותר נאותות אל הנמצא, ומועטי הספקות, ורחוקות מהסתירה ות זולתו. ע"כ.

ואמר בן סינא, והקשת, אדע ממנה ענינים, וענינים לא אדע, אבל הגוונים אדע ענינם על האמת ולא אדע סבתם, ולא יספיקני מה שאמר בו ארסטו, כי כזב וטעות. ע"כ. ורמז למה שאמר ארסטו בספר הרשומים בגווני הקשת והנכון אצלי שאמר בעדו פורפידיוס שהיה מכתו והיה יוני, כי אמר שהוא המעולה — מכל מי ך בדרך האמת מחכמי היונים, והסתכל כי לא אמר מכל החכמים אלא מחכמי היונים הנראה לי כי מה שראוי לסמוך עליו כל משכיל אוהב נפשו, ואינו נפתה בדברי , הוא מה שאמר מורנו ז"ל בפרק כ"ב מענין איוב אמר, ורוב מה שהאריך באותו ספור אר לו ית', והוא קנון סגולות גופניות מפוזרות כב"ח ההולך והשוחה והעף, כל אלו

אלו הדברים הטבעיים הנמצאים בעולם ההויה וההפסד, לא יגיע שכלינו להשגת איכות חדושיו, ולא לציור הכח הזה הטבעי בהם האיך התחלתו ע"כ. וזו היא האמת שאין ספק בה ואני כותב בזה המקום דברים רבים מדברי הפלוסופים שהם ראיה גמורה ע"ז. ואומר, כי יראה מדברי גליינוס כי ארסטו היה מסופק בזה הכח המצייר אשר בזה העולם כי כתב בספר המזג והקדמונים לא זכרו כח המצייר אשר בטבע המתואר בחכמה והחדו כי הוא המצייר האברים כפי מה שיאות למדת הנפש, וארסטו וכל שכן זולתו היה מסופ בענין זה הכח, עד שאמר שהיא יצירה מחודש עליון ועצום וקרוב משיהיה אלקי ולא יהיה מהאיכות הארבעה, ואיני רואה כי מי שקדם ויחס הציור אל האיכיות הוא צודק, אבל הראוי והנכון שיאמר שאלו האיכיות כלים ושדבר המצייר הוא זולתם ע"כ

והנה מצאנו שיש מחלוקת גדולה ביניהם וספקות גדולות בדבר שהוא נמצא באדם והוא השכל החמרי, ואמר שהוא חמרי מפני שהמשילוהו אל החמר בקבולו המושכלות ואמר ארסטו שהוא נצחי. — ואמר אלכסנדר המפרש כי הוא מחודש מהמזג והוא רוא בו ובשאר כחות הנפש שהם הכחות מחודשות בגוף המורכב מהערוב והמזיגה, ויראה כ אינו רחוק שיתחדש מערוב היסודות כמו זה הפליאות הנכבד, ואף על פי שהוא רחו מעצם היסודות.

ואמר כי אינו רחוק שיהיה רבוי ההרכבה באדם כראוי סבה להתחדש אלו הכחות וע"כ צוה אל הרוצה לעיין בחכמת הנפש, שיקדים תחלה ויעמוד על פלאי ההרכבה אש בגוף האדם. ע"כ. אולי קרוב מזה אמרו החכמים ז"ל תוצא הארץ נפש חיה דבר שהו פקוד אצלה, ואמר ר' אליעזר תוצא הארץ נפש חיה זה רוחו של אדה"ר. והסתכל בזה — אבל החכם הנזכר הרחיק דבריו מאד, ואמר כי אין זה דעת ארסטו. וצריך להסתכ בזה שאמר אלכסנדר, וכמה שצוה אל הרוצה לעיין בנפש שיקדים תחלה ויעמוד על פלא ההרכבה יתבאר לו הענין, ובלבד בפלא הרכבת המוח והעצבים והשבכות אשר תחת המוח והאיך הדם מתבשל בהם בתכלית הבשלה, וינקה ויזכך תכלית הנקיון והזכות עד שיתהוו ממנו הרוח הנפשי הדבר הרוחני השכלי, וכתב מורנו ז"ל בפרק י"ג מהחלק השלישי ודי כי מציאות התכלית בדברים הטבעיים, הביא הפלוסופים בהכרח להאמין התחלה אחר זולתי הטבע, הוא אשר יקראהו ארסטו התחלה שכלית או אלקית יאמר יפעל זה מפנ זה, ואמר בפרק י"ט מהחלק השלישי, ואין הטבע בעל שכל והנהגה, וזה הסכמ מהפלוסופים, אבל זו ההנהגה הגיעה אל דעות הפלוסופים מהתחלה שכלית, והו מפעל בעל שכל לפי דעתנו. ע"כ. — ואשוב אל הענין, ואומר כי המפרשים ארעו לה ספקות גדולות בזה השכל שהוא החמרי אצלם, ומהם אמרו שהוא הכנה בלבד, ואמ חכמים אחרים שלא יתכן שלא יהיה דבר נושא לאותה ההכנה.

ואמר אבונצר והשכל שהוא בכח הוא נפש מה או חלק מכחות הנפש, או דב מה עצמי מוכן שיפשיט להוית הנמצאים כלם מלבד חמריהם ותשימם כלם צורה לו ע"כ, הנה שיה מסופק איזה הוא.

ואמר החכם הנזכר בפירושו לספר הנפש כי מה שאמר ארסטו בזה השכל החמרי יש בו ארבעה ספקות וזכר אותן ולא כתבתים לאריכותם, וזכר מה שנראה לו, וחל

על

ל דעת אלכסנדר ותמיסטיאוס ואבונצר ובן אלצאיג, ואם ילאה האדם להשיג עצם נפשו, כ"ש שילאה להשיג מה שלמעלה ממנה מהשכלים.

ואמר חכם כשיפסק הדבור בנפש כ"ש שיפסק בבורא ית', ולא יבין זה בוראני לא מי שלמד ספר הנפש, וראה המחלוקות הגדולות שיש בין חכמי המחקר בעצם הנפש ם היא אחת ומקומה הלב כדברי ארסטו והנמשכים אחריו, או שהיא שלשה חלקים שלשה מונחים בלב והכבד והמוח כדברי החכמים הקדמונים, כי לכל כת ראיות חזקות ל דבריהם וההכרעה ביניהם קשה מאד, וכן יש מחלוקת גדולה בטבע זה השכל החמרי פעלו, והאיך ידבק השכל הפועל בו. ואומר בכלל כי לאחד מהם דעת קיימת בו מה תב בספר אחד חזר ממנו וכתב דעת אחרת בספר אחר, וכל מה שהוא קרוב מכחות פש אל הגשמיות הוא יותר מבואר כחוש המשוש, וכל מה שהוא קרוב מהרוחנית ככח מוי והשמירה והזכירה הוא יותר נעלם, והמחלוקת במהותו גדולה, אבל החלק השכלי ם נבוכים במהותו ובידיעת האיך יגיע לנו, ומה טבע מונחו, ואם יש לו פעל כח סוגל בעצמו, וזה לא יוכל אדם לדעתו מלד המחקר בתופעת חותך שאין ספק בו ולא ענה, ואמר ארסטו שהוא יחקור זה, ולא נמצא שחקר אותו, ואלו חקר אותו היו ריס אותו מפרשי ספריו, והנראה לי כי סבת שנמנע מלחקרו, כי ידיעתו בברור בלי ק נמנעת על שכל האדם, וע"כ אמר גליניוס כי השאלות הנפש לא ידע אותם אלא ראה. ע"כ. ואמר עוד כי יש מחלוקת גדולה ביניהם על הדברים הכלליים שקוראים תם הגזרות הכלליות. כי יש מהם אומרים שאין להם מציאות חוץ לנפש, אלא מציאות הנפש לבד, ויש מהם אומרים שאינם נודעים ולא נמצאים, וזה תימה גדולה כי היא דרגה הראשונה שנבדל המושכל מהמוחש, כי מכאן יקח השכל האנושי להשתמש במושכלות בדים. והמוחש והמדומה הקודמים לו ישתתפו בהם עמו גם שאר בע"ח, ומי שהוא וץ במדרגה הראשונה ממדרגות השכל, האיך יהיה ענינו בשאר המדרגות. ואני ן לך עוד ראיה על אמתת מה שזכרתי מדברים המוחשים, וחלקו בהם מחלוקת גדולה אחד, אם הבשר כלי המשוש, וכתב בספר הנפש שהיא; ואמר תמיסטיוס כי נפל בזה בדלות גדול מארסטו ושאין דבריו מבוארים בו, וכתב החכם הנזכר כי מפני שהיה ניין בספר בע"ח באברי בע"ח נראה לו שהבשר כלי המשוש, ואמר בספר הנפש כי הוא צעי מפני שהיה חיוני בכלי החושים, וידוע אם ישימו המוחש על שאר החושים, וחשות לא יצטרכו אל האמצעי, ואם יושם החוש על הבשר מיד יחוש, וע"כ נראה לו בשר הוא אמצעי והחוש הוא מבפנים. — ואמר אלכסנדר כי הבשר הוא כלי המשוש א אמצעי. כי אלו היה אמצעי היה מתחייב שיהיה תחת הבשר כלי המשוש; ואמר בן שד כי הבשר הוא אמצעי, ואמר בן אלצאיג כי אין הדבר מבואר. וכתב החכם הנזכר ב ספריו כי הבשר הוא כלי המשוש, והביא ראיות ע"ז לפי דעתו, ואמר שזה דעת רסטו, אבל כ' בפירושו לספר הנפש, כי הבשר אמצעי ושזה דעת ארסטו. ועוד האור ראה לעין כי יש אומרים שהוא גוף, וראיותיהם שהוא מחמם, ועוד כי כלולותיו חרים כשפוגעים גוף קשה, ואחרים אמרו שאינו גוף, והראיה התפשטו באויר בלא ן ובכל הנגדים וזו דעת ארסטו, ועתה ראה בם ראה קוצר השגת שכל האדם לדברים מוחשים כ"ש לרוחניים, ואם באלה הדברים המוחשים לאדם נפלה ביניהם זו המחלוקת

וכן

וכל דבריהם בו דברי אומר, כ"ש בדברים הרוחניים ישתבח האלוק ית' שהוא יודע ועו
וסוף דבר האמת המדבר ברוה"ק אמר, „אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני" ואמר ורא
את כל מעשי האלקים, כי לא יוכל את האדם למצא את המעשה הנעשה תחת הש
בשל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא, וגם אמר אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצ
והנה היסוד שיבור לו החכם שישען על מה שאמרו הנביאים ע"ה והמדברים ברוה"ק ע"
ועל דברי חכמינו ז"ל שקבלו מהם, כמו שאכתוב מדברי מורנו ז"ל בפ' זה ובפרק שלשי

פרק עשרים ושלשה.

אמר מורנו ז"ל ואפשר לך כשתרצה להפשיט מעליך התאוות, ותשל
המורגל ותשען על פשיטות העיון, ותכריע מה שצריך להכריע, אלא שתצטרך ב
לתנאים הראשונים, שתדע סבת שכלך ושלימות יצירתך, וזה יתבאר לך בהתיג
בשאר החכמות הלמודיות, והשגחה בסדורים ההגיוניים, והשני ידיעת החכמ
הטבעיות על אמתתן עד שתדע הספקות על אמתתם. והשלישי מדותיך,
כשמצא אדם נפשו אין הפרש אצלנו שיהיה זה בטבע או בקנין נוטה לתאות
לתענוגים, או בוחר כעס וחרון אף ושלוח הכח הכעסני והתרת רסנו בו כי ד
תמיד יחטא ויכשל כשילך, כי הוא יבקש תמיד דעות יסייעוהו על מה שבטב
נוטה אליו, ואמנם העירותיך ע"ז בעבור שלא תתפתה בו, כי אפשר שיתעך א
מב"א בספק יספק על חדוש העולם, ותמהר להתפתות, מפני שזו הדעת יתח
ממנה בכלל סתירת התורה, ודבור סרה בחק האלוק ית', והיה תמיד חושד שו
בו, ומקבל מהנביאים שהם עמוד תקון מציאות המין האנושי באמונותיו וקבוציו. ע

ואמר החכם הנזכר ומה שאמר וכל מה שיקצר שכל האדם להשיגו, מהחיוב שי
בו אל הדת, הוא אמת, מפני כי החכמה הידועה מצד הנבואה היא משלמת חכ
השכל, כלומר כי כל מה שלא ידעהו השכל, הודיעהו האלוק ית' לאדם מצד הנבוא
והקצור מההשגות שידיעתן הכרחית בחיי האדם ומציאתן, יש מהן קצור במוחלט כלו
שאין בטבע השכל שישיגהו במה שהוא שכל, ויש מהן שהוא קצור כפי טבע כח מב"
וזה או שיהיה מחסרון הלידה, או שיהיה מקרה מחוץ, והעדר למוד, וחכמת הנבו
רחמנות לכל אלו הכתות. ע"כ.

פרק עשרים וארבעה.

אמר מורנו ז"ל ועיין גדולות זו המבוכה, כי אם מה שזכר אותו אר
בחכמת הטבע הוא האמת אין גלגל היקף ולא חוץ למרכז, וכלם יסובו תמיד כ
מרכז הארץ, והאיך ימצאו לככב אלו התנועות המוחלפות. ע"כ.

וכתנ

וכתב החכם הנזכר מה שזכר בטלמיוס מגלגל הקפה הוא נמנע, מפני כי כל
נועה עגולה היא סביב המרכז, ואלו היתה בכאן תנועה עגולה חוץ לזה המרכז,
יה בכאן גוף לא טבע זולת הגוף הגלגלי שאינו לא כבד ולא קל, ויהיה לא גוף גלגלי
לא גוף יסודי, ועוד אלו היתה בכאן תנועה עגולה חוץ לזה המרכז, ותהיה לשם ארץ
חרת חוץ לזה הארץ, וזה כלו נמנע. ומה שאומרים שיש גלגל חוץ למרכז הוא כמו כן
מנע, מפני שיתחייב ממנו בגלגלים גלגלים שאינם שלמי העגול, ואינם מתנועעים כל
קך, ויהיה שם ריקות וזה כלו נמנע, כי כאמרנו שטח הגלגל הסמוך לאש מרכזו
רכז הארץ, ושמרכז גלגל הלבנה חולה לו, יתחייב שיהיה בין שני הגלגלים ריקות, או
ף שאינו שלם העגול, שימלא מה שביניהם ואינו מתנועע, וזה כלו נמנע, ואם היו
אן מרכזים רבים היו בכאן גופים כבדים חולה למקום הארץ, ולא יהיה האמצע אחד
היה לו רוחב ויהיה מתחלף וזה כלו נמנע. ע"כ. — ואשוב לדבריו.

אמר וכבר ידעת כי אבונצר יספק בדבריו בחכמת הטבע, אם ידע ארסטו
יאת מרכז השמש והחריש ממנו, והתעסק במה שהתחייב מהנטייה, מפני היות
נל יציאת המרכז אינו נכר מפעל הנטייה, או לא השיגו, והאמת כי לא השיגו
א שמע אותו לעולם, כי הלמודיות לא נשלמו בזמנו, ואילו שמע אותו היה
חיקו רחוק חזק, ואלו התאמת אצלו היה משתבש בכל מה שאמר מזה המין. ע"כ.

ואמר חכם והנראה מבעלי התכונה קודם אבובכר ובטלמיוס, שלא היו מניחים
גלגל היקף ולא גלגל חוץ למרכז. והתכונה הקדומה שהיא התכונה האמתית, התאמת
השרשים הטבעיים והיא בנויה אללי, על תנועת הגלגל האחד בעינו על מרכז אחד
ינו, וקטבים משונים או יותר כפי מה שיאות לנראה, כי אפשר שיראה שיקרה לבבב
ך אלו התנועות מהירות ועכוב וזולתי זה. ע"כ. — ואני אומר כי אם הוא כדברי
לת החוקרים תנועת הגלגלים, האומרים, כי הארץ מרכז לגלגל העליון יבטלו כל אלו
ושיות, וכן כתב החכם ר' אברהם ז"ל בן עזרא, כי הארץ מולק לשמי השמים בראיות
ורות, ואמר במקום אחר כי הארץ נקודת העגול העליון שהוא המקיף. ע"כ.

וכתב החכם הנזכר ומה שהוא יותר הגון שנדמה בנפשנו כי הגלגל בכללו חיוני לכדור
ך כדור התבנית, וגבניכותו גבניכות הגלגל שבו כל הככבים, ומקוערו המקוער המשתם
ם לו תנועה אח' כללית והתנועות הנמלאות בו לככב תנועתו פרטיות, ושהתנועה הגדולה
ה תנועת ההעתקה במקום לחיוני, והפרטיות דומות תנועות אברי החיוני לא יצטרכו אלו
כועות למרכזים עליהם יקיפו, כמו הארץ לתנועה הגדולה, כי רב אלו התבאר בחכמת
כונה שמרכזיהם חוץ למרכז העולם, ושאין רחוקם מהארץ רחוק אחר, וע"ז הדרך לא יהיה
לורך שנדמה גלגלים רבים מרכזם מרכז העולם, וקטביהם קטבי העולם, ושיהיה נפרדים
תם ממקלתם, ואין להם תנועה בעצם, אלא מצד מה שהם חלקי הכל ושבעל אלו הגופם
ועו הככבים התנועה היומית כי לא יקרה מזו ההנחה שוא. ע"כ. — והסתכל כי זה הענין
מורנו ז"ל בפ' ס"ט מהחלק הראשון, אמר כי בתנועת הגלגל העליון זו התנועה היומית
ועו כל הגלגלים כלם כתנועת החלק בכל. וכתב בפ' ע"א והכדורים מקלתם תנועותיהם
ירות ממקלתם, והמאוחרות שבכולן תנועת הגלגל המקיף בכל, והוא המתנועע התנועה
מית, ויניעם כלם עמו תנועת החלק בכל, כי הם כלם חלקים בו. ע"כ. —

פרק עשרים וששה.

אמר מורנו ז"ל ראיתי לר' אליעזר הגדול דברים לא ראיתי מעולם יותר זרי מהם בדברי שום אדם ממי שנמשך אחר תורת משה רבנו ע"ה, כי אמר דבר שמ לשונו אמר, שמים מאיזה מקום נבראו וכו' זה הוא לשונו זה האמר הנאמר ומי יו ואדע זה החכם איזה דבר האמין? אם האמין כי הוא מן השוא שימצא דבר מל דבר, ובהכרת יצטרך לחומר יתהוה ממנו מה שיתהיה, וע"כ בקש לשמים ולאו מהיכן נבראו? ואיזה דבר עלה בידינו מזה המענה כי יתחייב שיאמר לו ואור לבוי מהיכן נברא, שלג שתחת כסא הכבוד מהיכן נברא, וכסא הכבוד עצמו מהיכן נבו כו'. ואומר בכלל כי הם דברים ישבשו על החכם המאמין בתורה אמונתו מאד מא' ולא התבאר לי בו פירוש מספיק; ואמנם זכרתיו לך כדי שלא תטעה בו, אבל ה על ענין הועילנו במאמרו זה תועלת גדולה, כי באר כי חמר השמים זולתי חו הארץ, ושהם שני חמרים נבדלים זה מזה מאד, האחד מיוחס לו ית' לגדול וגבהו והוא מאור לבושו, והחומר האחר רחוק מאורו ית' לגדולתו וגבהו וזיוו וד החומר השפל, והשים אותו משלג שתחת כסא הכבוד, וזה הוא שהשימני שפרש (בפ' כ"ח מהח' הראשון) ותחת רגליו, שהם השיגו באותו מראה נבואה אמו החמר הראשון (כי אנקלוס) השים רגליו (שבים) אל הכסא, וזה באר כי א הלבן הוא חמר הארץ, וכבר החזיר ר' אליעזר זה הענין בעצמו ופרסם אותו, כלו היותם שנים חמרים עליונים ושפל, ושאין חמר הכל אחד, וזה סוד גדול לא יד נקל בעיניך מה שמפרסים אותו גדולי חכמי ישראל, כי הוא סוד מסודות המציו וסתר מסתרי התורה. בב"ר אמרו ר"א אומר כל מה שיש בשמים בריאתו השמים, וכל שיש בארץ בריאתו מן הארץ, והסתכל האיך פרסם לך זה החכם, חמר כל מה שבארץ חמר אחד משתתף, כלומר כל מה שתחת גלגל הלב וחומר כל הגלגלים ומה שבהם חמר אחר אינו זה, ובאר בפרקיו זו המרגליות הנוס כלומר גדולת אותו החומר וקרבו ממנו ותפרון זה ורחקו ממנו. ודע זה. ע"כ.

ואומר כי מורנו ז"ל העיר בזה הפרק, והגדיל על ענין עמוק למי שמבין או וע"כ אמר בסופו ודע זה. ואמר כי דבריו ברים כי פשטם נוטה אל הקדמות, ודב באלה נתגלו במדרשות, מהם מה שאמר ר' יוחנן „כיצד ברא הקב"ה עולמו? לקח פקעיות אחת של אש ואחת של שלג ופתכן זו בזו וברא מהן עולמו" ראה כי אמר ל ואחר שברא עולמו לפי אמונתנו אחר ההעדר הגמור, מה טעם לקחת אלו ולערב עם זה ולברוא מהן עולמו? — וע"כ אני אומר כי יש לזה המדרש סוד רמזתי בספר הדרש והמבין דבריו יבין הבריאה האמתית, ואמר עולמו ולא אמר העו ואמר בזה הפרק אבל היות כסא הכבוד מהנבראים, החכמים ז"ל אמרוהו אלא ב על דרך פלא — ואמרו שהוא נברא קודם העולם, אבל פסוקי התורה לא זכר בריאה בשום פנים, אלא מה שזכר דוד ע"ה „ד' בשמים הכין כסאו" והוא מאמר הפירוש מאד. ע"כ. וכן הוא, כי יש לומר שלא יובן ממלת הכין שנברא, והסתכל שכתבתי בפ' ס"ט — ויש להסתכל במה שאמרו גדולי חכמי ישראל, כי אמר זה מפנ מהחכמים ז"ל שאמרו שהכל חמר אחד כאמרם כל מה שבשמים ובארץ אין בריאתו

מן השמים, ר' מאיר אומר כל מה שבשמים ובארץ אין בריאתו אלא מן הארץ, רבנן אמר אפי' גלגל חמה שנאמר ,,האומר לחרס ולא יזרח" ומחכמי המחקר הקדמונים שהיו אומרים שהשמים התהוו מהיסודות הארבעה (ובכ"י כתב אהבה), וע"כ ישארו זמן ארוך, ושאר הנבדלים התהוו מהיסודות' והנלוה, ויראה מדברי אפלטון, כי הוא רואה כי לכל הנבדלים מלבד הסבה הראשונה יסוד אחד, וראשיתו דקוק מאד, לבש צורה בתכלית הרוחנית וסופו עב מאד לבש צורה גופנית מוחשת, וביניהם אמצעיים.

וכתב החכם ר' שלמה בן גבירול, כי יסוד כל הנמצאים יסוד אחד, והם מחולפים בצורה והיסוד יהיה זקיקותו כפי מה שיעלה למעלה, ויהיה עביו כפי מה שירד למטה ואמר כי העולם הנושא גשמות נמשך משטח הגלגל העליון עד מרכז הארץ. ע"כ,

ואמר ארסטו כי בזמנו היו אנשים שהיו מאמינים שהגופים העליונים היו אלהיים. ע"כ. — וראוי להסתכל בזה שאמר כי זה סוד מסודות המציאות וסתר מסתרי התורה, כי דעות החכמים בנמצאים, יתחלפו כפי התחלפם בחמר שנברא ממנו העולם, כי המאמינים שהכל נברא מהחומר השפל אפילו הגלגלים והכוכבים והמלאכים כלם ישיגום המקרים והשנויים, כמו שיקרה למורכבים מזה החומר השפל, כמו שיש מאמינים כי הגופים העליונים משתנים, והמלאכים יש מהם רחמנים, ויש מהם כעסנים ובעלי חמה, ויש מהם רכים, ויש מהם קשים. ומהם מאש ומהם מרוח ומהם ממים, והמאמינים שהם משני חמרים, חמר הארץ וכל מה שהורכב ממנו הם לבדם יקבלו השנוי, וגופות מעלה לא יקבלוהו, כ"ש המלאכים שהם צורות נבדלות, והמאמינים כי הכל חמר א' יתחייבו לפי דעתם דברים רבים הם בתכלית המניעה. אבל המאמינים כי הם שני חמרים בהפך. וכן יש להסתכל במה שיאמר כי אלה דברים ישבשו על החכם המאמין בתורה אמונתו מאד, כי אמר מאמין ואמר חכם, כי אם אינו חכם לא ישבשו כי לא יבין, וכן אם אינו מאמין בתורה, וכפל מלת מאד, וכונתו ידועה למבין דבריו, והוא אומר במקומות רבים מזה הספר חמר הגלגל, והוא באר כי נאמר בשתוף עם חמר זה העולם. ואמר אבוגלר כי נפשות הגלגלים הם במונחים לא בחמרים, וכל אחת מיוחדת במונח, א"א שיהא מונח לדבר אחד

פרק ארבעים.

אמר מורנו ז"ל כבר התבאר תכלית הבאור כי האדם מדיני בטבע, ושטבעו שיהיה מקובץ, ואינו כשאר בע"ח שאין מהכ־חיותו הקבוץ, ולרבוי ההרכבה בזה המין כי הוא אחרון מורכב כמו שידעת היה רוב ההפרש בין אישיו, עד שלא תמצא שנים אנשים נסמכים במין ממיני המידות בשום פנים אלא כמו שלא תמצא צורתם החצוניות נסמכת, כן לא תמצא צורתם הפנימית נסמכת, וסבות זה חלוף המזג, ויתחלפו עוד המקרים הנמשכים לצורה, כי לכל צורה טבעית מקרים מה מסוגלים נמשכים לה, זולתי המקרים הנמשכים לחומר, ואין כמו זה חלוף האישי הגדול נמצא בדבר ממיני בע"ח, אלא החלוף בין אישי כל מין מתקרב אלא האדם כי אתה תמצא שנים אנשים ממנו אנחנו כאלו הם משנים מינים בכל מדה, עד

שתמצא אכזריות איש יגיע עד שישחט קטן מבניו מחוזק הכעס, ואחד ירחם על הריגת אחד מהשרצים וירך לבו מזה, וכן ברב המקרים, ומפני שהיה טבעו הכרחי לו הקבוץ, לא היה אפשר בשום פנים לו קבוצו, אלא במנהיג בהכרח ישער פעליו וישלים המחסר וימעיט המרבה, ויחוק פעלים ומדות יפעלו אותם כלם על חק אחד תמיד, עד שיתעלם החלוף הטבעי ברבוי ההסכמה ההנחית והסודר, וע"כ אמר כי התורה אע"פ שאינה טבעית יש לה מבא בדבר הטבעי, והיה מחכמת האלוק ית' בהשארות זה המין, מאחר שרצה השארתו שהשים בטבעו שיהיה לאישיו כח ההנהגה, ומהם מי שיהיה הוא נפשו אשר שרתה עליו נבואה להנבאת באותה ההנהגה, והוא הנביא מניח הנמוס, ומהם מי שיהיה לו כח לחייב לעשות מה שאמר אותו הנביא ולהמשיך אחריו ולהוציאו לפעל והוא הלוקח באותו הנמוס ע"כ.

ולאוי להסתכל בזה הפרק כי ממנו יתבאר למשכיל ענין גדול, וע"כ אמר בסופו והבן, הכונה, כי ידוע הוא בנפשו כי עיר פרא אדם יולד, כלומר שכל אדם כעיר פרא שהוא מדברי בטבע ולולי ההרגל והלמוד היה כחיות היער המזיקות.

ואמר ארסטו והחמס בטבע הנפש, אבל ימנענה ממנה, או יראת עונש, או תוחלת גמול, ואמר ולאלוק ית' וית' נמוסים שכלים, השים אותם בלבות הנביאים החפצים בטוב הקרובים לאלוק ית' באושר והצדק המואסים בחמס, בעבור שידריכו בני אדם אל האמת, ויתחברו בין לבות מקצתם עם מקצתם ויודחו היזק מקצתם ממקצתם. ע"כ

ואמר בן סינא כי מנהג בנ"א מצטרפים למשא ומתן אלו עם אלו, שהם מצטרפים לחק ידוע, כי לא יתכן שיהיה הדבר כפי מה שירצה כל אחד מהם, כי מה שירצה זה הוא אשר ירצהו האחר שהוא חמס, וע"כ יצטרכו אל המחוקק שיחוק להם חקה אחת וע"כ הצורך אל המחוקק יותר מהצורך לצמיחת השער בגבות העינים. ולהיות כי הרגל מקודעת, ודברים אחרים מהתועלות שאין הכרח בהם בהשארות ב"ח, ולא יתכן בהשגחה האלקית שתמציא אלו התועלות ולא תמציא זאת שהיא יסודם, ולא יתכן שתהיה ההתחלה הראשונה והמלאכים הראשונים ידעו אלו התועלות ולא ידעו תועלת המחוק החוקים, וע"כ מהחיוב מציאות הנביא ומהחיוב שיהיה אדם ותהיה לו סגולה לא תמצא לשאר בני אדם, וזה הנביא הוא שלוח מהאלוק ית', ומהחיוב בחכמת האלקות לשער וכל מה שיחוק הוא בשליחות האלוק ית', והנביא מחוייב עליו מהאלוק ית' שיחו עבודותיו ותהיה התועלת בעבודותיו, כי בכן תשאר הדת שהיא סבת מציאת האדם ואמר הדברים המקובלים הם דעות נצדיק אותן מפני שהם דברי מי שנסמוך על אומריהם ונאמין שהם אומרים אמת, אין לדבר גלגלי מסוגל או לדעת מחשבת מסוגלת בה נבדלו בה משאר בני אדם, כמו שנאמין דברים קבלנו אותם מבעלי הדת.

ואמר חכם אחר ומאחר שיהיה הנמוס דבר אלקי, התחייב שיהיה הנושא אור בע"ח מדברים המסוגלת בטובות השכל, והיה הנימוס דבר אלקי ומסוגל בכח הנפש השלמה מהנפש הכללית, והיה השכל המסדר אותה בסדור הראשית ומעלותיהם, כי שיהיה הראות אותן המעלות מהנפש, כפי סדר הנמצא בשכל כמו שסדר אותן בוראן י והוא הכח המסוגל בשלמות ובתמימות, והוא נקי מהחסרון וההפכה וההפסדי ובידיעו אמתת בוראו נקרא עניו כמו שנאמר בדת, וישאלו פני רבך בעל הגדולה והתפארת והו השומר על הכל שלמות הדתות והעבודות ע"כ.

פרק שמנה וארבעים.

אמר מורנו ז"ל מבואר וזוא מאד כי כל דבר מתחדש, א"א מבלתי סבה קרובה חדשוהו ולאותה סבה סבה, וכן עד שיגיע לסבה הראשונה לכל דבר כלומר חפץ האלוק ית' ובחירתו, ועלינו (ומפני זה צ"ל) יחסרו הנביאים אותן הסבות האמצעיות ויוחס לאלוק ית' אותו הפעל האישי ויאמר שהוא ית' פועל אותו, וזה כלו ידוע, וכבר אמרנו כי אנחנו וזולתנו מן המאמתים, והיא דעת בעלי תורתנו כלם. ע"כ.

זה שאמר מבואר הוא מאד אצל חכמי לב, כי רבים מאמינים כי האלוק ית' עושה הכל בלא אמצעי, ככת המדברים וכת מבעלי התורה, וע"כ אמר וכבר דברנו בו אנחנו והמאמתים, וזה ר"ל באמרו דעת בעלי תורה כלם, כי ר"ל המאמתים מהם. — וכתב בן סינא והתחלות כל אלו הדברים יגיע, אל הטבע והחפץ וההזדמן, והטבע התחלתו מהשם, והחפץ אשר לנו הוא אחר שלא היה יש לו סבה, וסבת אותו החפץ לא ישתלשל לאין תכלה אלא דברים יקרו מחוץ ארציים וגלגליים, והארציים יגיעו אל הגלגליים. וקבוצם יחייבו מציאות החפץ, וההזדמן יתחייב מפגיעת אלו באלו וכלם יעלו להתחלות חיובם מהאלוק ית'. ע"כ. והנראה לי כי לענין כזה רמז מורנו ז"ל במה שאמר בפרק כ"א ,,דע, כי מאחרוני הפלסופים האומרים בקדמות העולם, מי שאמר שהאלוק ית' פועל העולם ובוחר מציאותו, ומכונו כפי מה שהוא, אבל הוא נמנע שיהיה זה בפנים מלבד פנים (כ"א בעת בלתי עת) והוא נמנע אצלם שישתנה פעלו או חפצו''. —

ואמר החכם בן אלנאיג. כבר התבאר בהשמע הטבעי באמרה מופתית כי כל תנועה תהיה מיותר ממניע אחד. והיא אשר לא יניע בה המניע בעצמו אלא בזולתו כי היא מיוחסת אל המניע הראשון בלבד לא לשאר המניעים, וזה מבואר, וזו הגזרה כללית הצודקת יודו בה ההמון, וע"כ אומר הרג המלך לפלוני כשצוה לאחד מעבדיו שיהרגהו, ואע"פ שההורג היה עבדו, ואינם מביטים אל המניע הקרוב, ולא ישגיחו בו לשבחו או לגנותו במה שהיה לקרוב בו בחירה, וע"כ הוא במקצת הדברים כמו הראשון והראשון יאמר בו שהוא בזה התאר. וכבר התבאר בשמע הטבעי כי המניע הראשון על האמת הוא המניע התנועה הנצחית, אבל הוא בצרוף לתנועה תנועה מההויה הנפסדת במקרה לא בעצם. ע"כ. ואשוב לדבריו.

אמר ואחר זו ההצעה שמע מה שבארוהו בזה הפרק, ובחן אותו בחינה מסוגלת בו, נוספת על בחינותך לשאר פרקי זה המאמר, והדבר אבארהו לך הוא זה: כי הסבות הקרובות כלן שמהן יתחדש מה שיתחדש, אין הפרש בין שיהי' אותן הסבות עצמיות טבעיות או בחיריות או מקריות הזדמניות, וארצה לומר בבחיריות שתהיה סבת אותו המתחדש בחירת אדם, ואפילו שתהיה הסבה בחירת ב"ח משאר ב"ח, כי אלו כלן יחסו אל האלוק ית' בספרי הנביאים, ואומר סתם בבאוריהם על אותו הפעל, כי האלוק ית' פעלו, או צוה בו או אמרו, ובאו באלה הדברים לשון אמירה ולשון דבור ולשון צווי ולשון קריאה ולשון שליחות, וזה הוא הענין שרציתי להעיר עליו בזה, והוא כי מאחר שהיה האלוק ית' כפי מה שהונח והתישב, הוא

אשר

אשר העיר הרצון ההוא לב"ח ההוא שאינו מדבר, והוא אשר חייב הבחירה ההיא לחי המדבר, והוא אשר המשיך הענינים הטבעיים על מנהגיהם — והמקרה הוא ממותר הענין הטבעי כמו שהתבאר, ורובו משותף בין הטבע והרצון והבחירה יתחייב לפי זה כולו שיאמר על מה שהתחייב מהסבות ההם שהשם צוה שיעשה כך או אמר שיהיה כך.

ואמר כפי מה שהורה והתישב, מפני כי השתלשל הסבות עד עלותן אל הסבה הראשונה, נוכל בזה הפרק בלא מופת ובלא ראיה. אבל, בשמע הטבעי, התבאר במופת כמו שזכרתי, והשערה תקרא צווי כי אמר העיר ד' רוח מלך פרס, ואמר והוא פקד עליו שהוא כמו צוה.

אמר והנה התבאר לך האיך יפורש בעד הבנת הסבות יובנו על איזה דרך שיובנו, בין שיהיו סבות בעצם או במקרה או בבחירה או בחפץ באלה החמשה לשונות, והן צווי ואמירה ודבור ושליחות וקריאה, ודע זה והסתכל בו בכל מקום כפי ענינו, ויותרו לך ספקות רבות, ויתבאר לך אמתת הדבר באותו הדבר שיביא לחשוב שהוא רחוק מהאמת. ע"כ·

ובהסתכל המשכיל באלו המלות, ובהבינו אל איזה דבר נאמרו, ינצל מליחס לאלוק ית' מה שאינו ראוי ליחס לו, ובמעשה בראשית נרמזו סבות עצמיות טבעיות מאלו המלות, והסתכל במלות יאמרו גאולי ה' כי הם כאמר מלות, יורו על סבות טבעיות ובחיריות והזדמניות ויחס כלן לאלוק ית' ויתעלה.—

ואומר כי מפני שהענין שזכר הוא ענין מועיל מאד, ראיתי לבארו בקצרה כי מה שהתבאר במקומו בשמע הטבעי, והסבה ההווה העצמית, היא הסבה ההווה מהטבע, ואפשר שימצא דבר מתחדש מהזדמן כמו האצבע הששי וזה מעטי, והסבה הבחירית באדם שיוצא מביתו לכנס למרחץ, וצאתו מביתו סבה לכניסתו למרחץ, והוא סבה בחירית ועצמית, ואם קרה לו בדרך שמצא מציאה זה היה מההזדמן, והוא הדבר המעטי שיתחדש מציאותו מהבית שהיה לסבת כניסתו למרחץ. וההזדמן יוחס אל הדברים הנמצאים מהטבע אל השכל, מפני סבה מהסבות כשיגיעו אותם הדברים תכליותיהם, ולא יהיו נמצאים מהם ויתחדשו מהם דברים לא כונו אותם. וההזדמן מהסבות והעלות אבל במקרה, ועל כרחך כשלא יתחדש מהן מה שכוון בהם ולא זולתו יאמרו שהיה מההזדמן וההזדמן סבה במקרה, ונמשך אחר אחת מהסבות העצמיות, וסבתו הנפש הטבעית להשכל. — ומזה יתבאר מה שאמר מורנו ז"ל בזה הפרק כי ההזדמון הוא ממותר הדבר הטבעי כמו שהתבאר, ורובו משתתף בין הטבע והבחירה והחפץ. — ואמר ארסטו וההזדמן הוא מותר הדבר הטבעי והבחירי, ומפני שענין ד ב ק ה היה מההזדמן הגמור כי היה מעטי, אמר כאשר יאמר בדברים ההזדמניים ההזדמן הגמור „ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה'"

ובכאן נשלם מה שראיתי לכתבו בזה החלק ולאל שבח אמן·

החלק השלישי

אמר מורנו ז"ל בתחלת זה החלק וכבר ידעת מה שהם מגנים מי שיגלה סתרי תורה, וכבר בארו החכמים ז"ל כי שכר המסתיר סתרי תורה שהם מבוארים גלוים לבעלי העיון, גדול, אמרו בסוף פסחים על מה שכתוב ליושבים לפני ד' יהיה סחרה לאכול לשבעה, ולמכסה עתיק, למכסה דברים שגלם עתיק יומיא, ומאי ניהו? סתרי תורה. והבן שעור מה שהיישירו אליו אם אתה ממי שיבין. ע"כ.

והסתכל כי אמר סתרי תורה מבוארים וגלויים לבעלי העיון הם היושבים לפני ד', והם הכת שזכר בפ' כ"א ואמר וכשתשלים הטבעיות ותבין האלקיות, כבר נכנסת אל המלך אל החצר הפנימית וישבת עמו בבית אחד, וזו היא מדרגת החכמים. והנה התבאר מי הם היושבים לפני ד' לפי מה שבאר, והחכמים ז"ל באמרו תכלית הבאור ואמרו „חזית איש מהיר במלאכתו" אלו הצדיקים העוסקים במלאכתו של הקב"ה, לפיכך לפני מלכים יתיצב שמתיצבים בתורה שנאמר כי בי מלכים ימלוכו. בל יתיצב לפני חשוכים, אלו מלכי הרשעים, שנאמר והיה במחשך מעשיהם. ומלאכת האיש שהוא איש אמת הוא ההשגה בפעלי האלוק ית' כאמרו והגית בכל פעליך.

פרק שלשה עשר.

אמר מורנו ז"ל הרבה נבוכו שכלי השלמים בבקשת תכלית זה המציאות מה הוא ואני אבאר איך תבטל זו הבקשה לכל אחת מהדעות, ואומר, כי כל פועל יפעל בכוונת אי אפשר מבלתי שיהיה לאותו הדבר אשר פעל תכלית בעבורה עשה אותו הדבר, וכמו כן הוא מבואר כי הדבר שנעשה בכונה, הוא מחודש אחר שלא היה, וממה שהוא מבואר ומוסכם עליו, כי המחוייב המציאות שלא נעדר לעולם, ולא יעדר, ולא יצטרך לפועל מפני היותו פעול, תבטל ממנו בקשת התכלית, וע"כ לא יאמר מה תכלית מציאות הבורא ית'? מאחר שאינו דבר נברא. והנה התבאר כפי אלה המוקדמות, כי התכלית מבוקש לכל מתחדש שנעשה בכונת התחלת שכל, כלומר למה שיש לו התחלה שכלית, ויתחייב בהכרח שתבוקש בו הסבה התכליתית מה היא? אבל הדבר שאינו מחודש לא תבוקש לו תכלית. וכפי דעת ארסטו בקדמות העולם לא תבוקש תכלית אחרונה לחלק מחלקי העולם, כי הכל אצלו על צד החיוב התמידי, ואע"פ שהחכמה הטבעית חוקרות הסבה התכליתית לכל נמצא טבעי, אינה התכלית האחרונה שאנו מדברים בה בזה הפרק. ע"כ.

ואומר כי אי אפשר שתמצא שממנה התחלת התנועה כלומר המניע בדברים שלא יתנועעו. וכמו כן אפשר לחשוב שלא תמצא הסבה ע"ד התכלית בהם, כלומר

בדברים

נבדלים שלא יתנועעו, כי כל תכלית לדבר הוא שלמות לפעל מהפעלים, והפעלים לא יהיו אלא בתנועה, וא"כ לא תהיה תכלית בדבר שאינו מתנועע. ואשוב לדבריו.

אמר ומה שיראה מדברי ארסטו כי התכלית האחרונה אצלו לאלה, התמדת ההויה וההפסד, אשר אי אפשר מבלעדיהם, בעבור המשך ההויה בזה החומר והדעת האמיתית אצלי כפי האמונות התוריות, ויסכים זה עם הדעת העיוניה שלא יאמן כי הנמצאים כלם עבור מציאות האדם, אלא יהיו שאר הנמצאים כלם מכוונים לעצמם, לא בעבור דבר אחר, וכל נמצא הכוונה בו עצם אותו הנמצא ומה שאי אפשר מציאותו אלא אחר שיקדמהו דבר המציא אותו הדבר תחלה, כקדימת החוש לדבור (צ"ל ההרגשה לשכל), וכבר נאמר זו הדעת בספרי הנביאים כל פעל ד' למענהו, ואפשר שיהיה הכנוי חוזר אל הפועל, ויהיה פירושו בעבור עצמו ית', כלומר בעבור רצונו, כי עצמו יקרא כבודו, כאמרו, הראני נא את כבודך, ויהיה אמרו, כל פעל ד' למענהו, כענין כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו.

וכתב החכם הנזכר בפירושו לדברי ארסטו וההויה מתחייבת בהכרח, כי מאחר שהיה בכאן מניע נצחי, היה בכאן בהכרח מתנועע נצחי, ומאחר שהיה בכאן מתנועע נצחי, התחייב בהכרח שיהיה בכאן גוף עומד עליו יסוב והיא הארץ, וכשתמצא הארץ יתחייב בהכרח מציאות האש ושאר היסודות, אבל האש היא הסבה במציאות הארץ, מפני שהאש במעלת הקנין, מצד מה שהוא הפך הארץ, והארץ במעלת ההעדר, כמו הענין השחור והלבן ושאר ההפכים, כי האש עצם קל, והארץ כבדה, והכבדות העדר הקלות בצד מה, כמו שהשחרות העדר הלובן, וא"כ בהכרח נמצאו הגופים שהם הפכים, ומאחר שהם הפכים התחייב בהכרח שיתהוו ויפסדו, ומאחר שהיו הצורות הנבדלות מצד שמציאותם שלם, אי אפשר מבלתי שישפעו מהם נמצאים אחרים, והיו מקצת אלו הנמצאים, א"א שיהיו בזולתי חומר, וע"כ בהכרח נמצא החומר, והיה מציאות אלו הצורות בחומר מצד ההכרח, אמנם מציאותן בנפשן כלומר נפשות הגלגלים הוא מצד העלוי, כי מציאותן מעולה מאפס בהכרח. ובזה יתורץ מה שאפשר שיסופק על מציאת אלו הצורות אשר בכאן, והוא, כי יש לומר מאחר שהיו נמצאים בעצמי הנבדלים בענין המעולה, מדוע נמצאו אח"כ בענין הגרוע? אלא אם אמר אומר, כי ההשגחה שכאן אמנם היתה בחומר, ויהיה המעולה בעבור הגרוע? ותרוץ זה כי מציאותם על זה הענין הוא בהכרח מציאות שני, והוא מצד שהוא מציאות הוא מעולה מהאפס וע"כ נמצאו מציאות גרוע, ומציאותם הגרוע הוא מצד העלוי בהיקש לאפס והיותם חסרים במציאות, וצורות החומר הוא מצד ההכרח, מפני שאי אפשר שיהיו בענין יותר מעולה, כמו שהמעולה לנו כשיגיע לנו שלמותנו האחרון שנועיל לזולתנו מאותו השלמות כפי מה שאפשר בו כמו כן הדבר בהתחלת הנבדלות עם שפע הגלגליים מהם, ונמצאו צורות ויסודות מפני מציאות הגופים הגלגליים, ונמצאו בחומר מפני ההכרח, והצורות המגיעות אחר התערב היסודות והתמעטם, כצורות הצמח, ובעלי חיים — מציאותם מפני הנפש המדברת, ומציאות הנפש המדברת היא ע"ד העלוי, כמו שהוא הענין בגופים הגלגליים, וע"כ היה האדם קרוב מכל הנמצא אשר בכאן במעלה מהגופים הגלגליים, והוא אמצעי אן הנמצא הנצחי וההווה הנפסד. ע"כ.

וכתב

וכתב בן סינא והפועל החסר יצטרך לתנועה וכלים, כדי שיוציא מה שבנפשו
רי בחומר, אבל הפועל השלם הצורה אשר בעצמו, וימשך אחריה, מציאות הצורה
חמרים; ויראה כי הדברים הטבעיים צורותיהם אבל העלות הקודמות לטבע בלא מה.
בל הטבע על דרך השעבוד בלא אחר. ע"כ. —

ואני אומר כי לפי אמונתנו הוא כמו שזכר מורנו ז"ל, כי הכל נברא לכבוד ה'
ם לומר — לפי המרחק, לפי מה שאמרו כי אלו הצורות בנפשות הגלגלים, כי כמו
האומן מתאוה להוציא הצורות אשר בנפש לפעל, כשימצא חומר ראות להמציאן בו, כן
שות הגלגלים כשמוצאים חומר ראות להצורה, יתאוו להמציא אותה ואין לפעל הפסק.
ה הדבר מבואר, והוא כבוד האלוק ית' המצוה אותן לעשותו, ותהיה הכונה בהויה
והפסד התמדת המציאות, והמציאות כבוד האלוק ית', וזהו „כל הנקרא בשמי לכבודי
בראתיו יצרתיו כו', כי נ ק ר א כמו נברא, כי ישאילו לפועל האלוק ית' קריאה כמו שישאלו
אמירה, כענין קורא הדורות מראש, ואמר דוד ע"ה אחר שזכר המעשים הטבעיים,
י כבוד ד' לעולם! — ובזה יתורץ מה שאמר הכתוב „על מה שוא בראת כל בני אדם"
הפרטים הם הבל ובזב ושוא, אבל המינים הם קיימים. ואשוב לדבריו.

אמר ולא תטעה בנפשך ותחשוב כי הגלגלים והמלאכים נמצאו בעבורנו, כבר
ר לנו שעורנו „הן גוים כמר מדלי" ובחן עצמך ועצם הככבים והגלגלים והשכלים
נבדלים, ויתבאר לך האמת ותדע כי האדם נעלה מכל מה שתחתיו מזה החומר לא
לתו, ושהוא כשיערך מציאותו למציאות הגלגלים כ"ש למציאות המלאכים יהיה נבזה
אד מאד, אמר הן בעבדיו לא יאמין, ועבדיו הנאמרים בזה הפסוק אינם מין האדם
וס פנים, — והראיה אף כי שוכני בתי חומר — אלא הם המלאכים, וזה הוא מה
מר ובמלאכיו ישים תהלה, והן קדושיו, וענין לא י א מ י ן אין להם מציאות קיים וחזק
רוף למציאותו ית' שהוא מחויב המציאות.

ויש עוד בחינה אחרת בזה הענין, והוא כי המורכבים מהיסודות מדומם וצמח
ע"ח אלו היו נעדרים והיו המים מכסים כל פני האדמה, כמו שהיה קודם הבריאה,
ה העולם מתקיים בלתם, שאינם מהנמצאים שבהם קיום העולם.

פרק ארבעה עשר.

אמר מורנו ז"ל ממה שצריך שישתכל בו האדם עד שיודע שעור נפשו ולא
עה, הוא מה שהתבאר משעורי הגלגלים והככבים, ושעורי המרחקים שביניהם.
התבאר במופת, כי המרחק שבין מוצק הארץ וגובה גלגל שבתי, מהלך שמונת
פים ושבע מאות שנה בקרוב, ושיהיה המוהלך בכל יום ארבעים מיל, וזה המרחק
דול שהתבאר במופת הוא לכל הפחות, א"א בשום פנים שיהיה זה השעור פחות
ה, ואפשר שיהיה זה יותר כפלים הרבה, ועובי גלגל הככבים הקבועים, המעט
שיהיה עביו מהלך ארבע מאות שנה, ויודע זה משעור מרחק כככיו, אשר גוף

כל

כל ככב מהם כשעור כדור הארץ יותר ממאה ותשעים פעם, ואפשר שיהיה גו
יותר גדול, אבל הגלגל התשיעי המסובב הכל התנועה היומית, לא יודע לו ש
בשום פנים, כי אין בו ככב ואין לנו תחבולה לדעת גדלו, והסתכל אלו הנמצא
הגשמיים מה עצום שעורם ומה רב מספרם! וכשתהיה הארץ כלה אין חלק לה א
גלגל הככבים, מה הוא יחס המין האנושי אצל כל הנבראים? ואיך ידמה א
שהם בעבורו ובסבתו ושהם כלים לו? וזה ענין היקש הגופים, וכל שכן כשתסת
מציאות השכלים הנפרדים. ע"כ.

כי השכלים מקיפים על כל הגופים, ולא זכר גודל השמש ושאר הכוכבים, *) ובאו
האגרת כתוב כי הלבנה חלק מתשעה ושלשים חלק מהארץ, וכוכב חלק משנים ועש
חלק מהארץ, ונוגה, חלק משבעה ושלשים חלק מהארץ, והשמש, גדול מהארץ מ
ששים וששה פעם, ומאדים, כמו הארץ פעם ושמינית, וצדק, כמו הארץ חמ
ותשעים פעם, ושבתי, כמו הארץ שנים ותשעים פעם, ומה שהשיגו בחקירה מכ
הגלגל השמיני אלף ושנים ועשרים יש מהם כמו הארץ מאה ושמונים פעמים, וה
שבהם גדול ממנה עשר פעמים.

וכתב החכם ר' שלמה ז"ל בן גבירול, כי על כל גלגל המזלות הגלגל התש
המקיף על כל הגלגלים הברואים, ומנהיג הגלגלים מן המזרח למערב, ואמר כי
נבראי עולם בתוכו, כגרגר חרדל בים הגדול ואמר כי על כל גלגל התשיעי ג
השכל. ועל גלגל השכל כסא הכבוד. — והסתכל באמרו הגלגלים הברואים, וב
שכתבתי למעלה מלשון דברי ארסטו. ואמר בספרו מקור החיים, ויחס העולם הגו
אל הרוחני כיחס הגוף אל האויר, וכשיפשיט האדם שכלו מהעולם הגופני ויבוטע למע
בעולם הרוחני, ואח"כ יחשוב במה שלמטה, יתבאר לו קטנות העולם הגופני אצל ג
העולם הרוחני, ושים ההיקש ע"ז השמים והארץ, כי כשתראה נפשך שאתה עומד בגו
השמים העליונים, ואתה מביט אל הארץ תראה אותה באמצע השמים כמו נקודה ב
שעור לה אצל השמים, ואע"פ שהיא גדולה. — ע"כ. ויפה כתב מי שפקח האלוק
עיני שכלו ועיונו בנמצאים האלקיים כמלאכים והשמים הטבעים שידיעתם ידיעה אמתי
לא ענין שפלותו ושפלות זולתו מהנמצאים המשתנים. ויש ידיעות שנקראות חכמות ו
חכמות על האמיתי, כי הן בהסכמת בני אדם, מקנות למתעסק בהן גאות הנפש ואה
הנצוח, ושיקראו מלאכות יותר ראוי משיקראו חכמות. ואמר החכם „הטוב שבדבו
שידע האדם שעור מעלתו ושכלו. — וכתב בן סינא ואין החיים ולא דבר מהשלמ
מנוע מצד האמת הראשונה ית' והשפע הראשון, אלא המקבלים אפשר שיהיה רי
מן ההכנה לקבולם, כי אין כל מקבל מקבל לכל דבר, וע"כ אמר שלא היה אפשר שי
הצמר צורת הסיף, ולא המים אמתת האדם והם מים, והגופים העולמיים קבלו הכ
אלא מה שימעט מספרו ושעורו מהם והמספר כי הגופים שאינם חיים היסודות הארב
ומה שיקרב בטבע והשעור, כי היסודות הארבעה כמעט שאין להם שעור מוחש
הכל, והם יותר עבים וקטנים מכל גלגל מגלגלי ההקפה, ואינו רחוק שיהיה בהכנ
הקבועי

---

*) הוא האגרת שמרחקים שזכר הרמב"ם ז"ל בזה המקום.

בועים מה שהוא יותר גדול מהם, והיקש יחייב שיהיה כל מה שתחת גלגל הירח
יקש לגלגל שבתי. והסבה אצל האמתיים שלא קבלו אלו היסודות צורת החיים, מה
שתחלפו בו שאר הגופים הפשוטים והמורכבים החיים, והם היות טבעיהם הפכים.
כל אחד מהם הפך, ומפני זה רחקו מסוג הגופים הגלגליים מאד, והיו הגופים
גלגליים המוכנים בערך הנכבד, מצדי החיים הגופניים, ואלו היסודות רחוקות מאד
החיים, אבל המורכבים המזיגה תשבור מהם צד ההפוך ויחדש בהם צורות המזג, והמזג
אמצעי בין ההפכים, והאמצעי אין הפך לו, וע"כ יוכל לקבל החיים, וכל מה שירבה
מזג להלוך בעד האמצעות, יוסיף המזג לקבל תוספת שלמות מענין החיים, וכשיתמצע
ד עד שישתנו בין ההפכים ויתבטלו בשוה, יוכן המזג לקבל חיי הדבור הדומים לחיי
מים, וזו השכנה היא ברוח האנושי, והרוח בכלל עצם גופני יולד ממזיגת היסודות
וכנה להדמות בגופים הגלגליים, וע"כ אומר שהוא עצם אורי. ואומר שהרוח הרואה
א נצוצות ואור, ע"כ תשמח הנפש כשתראה האור כי היא דומה למרכבה, ותשתומם
אפלה כי היא הפך. ע"כ. והסבה כי בהסתכל האדם בגודל הנבראים תתבאר לו מהם
ולת בוראם, והמעמידם על צורותיהם שלא יפסדו, ויתבאר לו ערך עצמו ושפלותו. —

פרק חמשה עשר.

זה הפרק מהפרקים המועילים שבזה הספר, וע"כ ראיתי להעתיקו כלו, והוא
ר בזה הענין בפרק ע"ב במוקדמה העשירית, במה שאומרים המדברים כי כל מה שהוא
דומה עובר אצל השכל, ודבר במדומה והמושכל בהערה, ושם אמר כי אין בחירה, ושם
ר והסתכל אתה המעיין. וראה האיך נתחדשה דרך קשה, והוא כי אלו הציורים
מר אדם כי הם שכליים, ואחר יאמר כי הם דמיונים, ונרצה שנמצא דבר מה יבאר
ו המושכלות מהמדומות. ואם יאמר הפלסוף שהמציאות עדי ובו נבחן ההכרחי והאפשרי
הנמנע, יאמר לו הבעל דת ובזה הוא המחלוקת, שזה המציאות כאמר אנחנו שנעשה
חירה לא שהתחייב כן, וכשנעשה בזה התאר הוא אפשר שיהיה בהפך, לא שיחקור הציור
שכלי שא"א הפך זה, ע"כ.

אמר מורנו ז"ל לנמנע טבע קיים תמידי הקיום, אינו מפעל פועל א"א
ישתנה בשום פנים, וע"כ לא יתואר האלוק ית' ביכולת עליו, וזה ממה שלא
לוק בו א' מבעלי העיון בשום פנים, ולא יסכל זה אלא מי שלא יבין במושכלות. ע"כ.

והנראה לי כי ר"ל מי שלא עיין בעיון הטבע. כי המעיין בעיון הטבע עיניו
ושכלות כמו שאזכור למטה.—

אמר ואמנם מקום המחלוקת בין בעלי העיון הוא הרמז למין מהדומים,
אמרו קצת מבעלי העיון כי זה מכת הנמנע שלא יתואר האלוק ית' ביכולת לשנותו
אמר אחד שהוא מכת האפשרי אשר תתלה יכולת האלוק ית' בהמצאתו האיך
ירצה, ודמיון זה קבוץ שני ההפכים ברגע אחד ובנקום אחד, והפוך העצם כלומר

שוב העצם מקרה והמקרה עצם, או מציאות עצם גופני אין מקרה בו, כל זה מ
הנמנע אצל כל אחד מבעלי העיון, וכן היות האלוק ימציא כמוהו, או יעדיר עצ
ית', או יתגשם או ישתנה כ"ז מכת הנמנע, ולא יתואר האלוק ית' ביכולת על ד
מכל אלה, יש כת מבעלי העיון והם הנבדלים (צ"ל המעתזילה) דמו בנפשם (:
שחושבים) כי זה אפשר וראוהו משער האפשרי, ואחרים אמרו משער הנמנע, ו
ע"פ שהאומר במציאות מקרה לא במונח לא הביאו פשיטות העיון, אלא לו
על דברים תוריים דחק אותם העיון דוחק חזק ונצלו בזה המאמר, וכן מציאות ד
מתגשם לא מחומר כלל הוא מכת אפשרי אצלנו, ומכת הנמנע אצל הפלסו
וכן יאמרו הפלסופים, כי המרובע שאלכסונו שוה לצלעו, או זויות מוגשמת יק
בה ארבע זויות פשוטות נצבות, ומה שדומה לזה, כ"ז מכת הנמנע. ומקצת
שיסכל הלמודיות, ולא ידע מאלו הדברים אלא פשט המלות, ולא יצייר ענ
יחשבם אפשריים. ע"כ.

ואומר כי מה שעלה בידינו מזו החקירה, כי יש לנמנע טבע קיים לא ישת
וא"א שיהיה אפשרי וזה אצל בעלי העיון, אבל יש מי שאינם מבעלי העיון שמאמינים
כל דבר אפשרי אצל האלוק ית' ויכול להמציאו ולשנות טבעו ולהעדירו כמו שאזכור למ
ויש מהם שהוא נמנע אצל הכל, כמו שימציא האלוק ית' כמוהו או יעדיר עצמו ית
ובזה החלק אמר סתם שהוא נמנע אצל בעלי העיון, ויש מהקדמונים שהיו מאמינ
שזה אפשרי, ושתי ההקדמות, האחת שוללת, והאחת מחייבת, אפשר שיצדקו, והו
ארסטו לסתור דעתם. ושישוב המקרה עצם, והעצם מקרה, זה נמנע אצל בעלי הט
כי הם שני טבעים מחולפים, לא אצל מי שאינו מבעלי העיון, כי אמתת העצם והמק
לא ידע אותה אלא בעל עיון. וכן מציאות מקרה בלא עצם, יש מאנשי הדתות שמאמי
זה, כמו שאמר כי אמונה זו הכרחית באמונותיהם. ואפשר שכיון למה שאמרו המדבר
שהתארים עצמים קיימים בעצמם, לא קיימים בזולתם, אמנם יש כת מבעלי התו
שמאמינים זה באמונתם בתאר היראה והפחד והגבורה וזולתם מהתארים ויש לומר שע
זה שהם מאמינים שהנפש מקרה, ומאמינים שהיא נשארת אחר המות ותשוב אל הגו
והקשו אליהם כי אם הנפש מקרה כמו שהם אומרים האיך תעמוד בלא גוף? ועל
הוצרכו לומר כי אפשר מציאות מקרה בלי עצם. ומציאות דבר מתגשם בלא חומר ה
נמנע אצל רוב המעיינים, כמו שנזכר בפ' י"ח, ואינו נמנע אצל מקצתם, והם בע
החדוש האומרים כי הפועל אשר יחדש הדבר בכללו, כלומר החומר והצורה, וש
מתנאי פעלו מציאות חומר בו יפעל, הוא מחדש הכל, וזה נקרא בערבי א ב ד א ע וה
הוצאת יש מאין, וזו דעת בעלי הדתות, ובזה דברים רבים שבארו בחכמת הטבע שמציאו
נמנע אצל רובם, ומניעותם אצלם כמניעות המצאת מרובע קטרו שוה לצלעו, ואינו
אצל האחרים, ומציאות מניעות מרובע קטרו שוה לצלעו הוא דבר מוחש, אבל
שאמרו מציאות מניעות זוית מוגשמת. יקיפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות, והדו
לזה היא מכת הנמנע אצל מי שעיין זה במאמר אחד עשר מספר אוקלידוס בשרשים.
שם אמר כל זויות מגושמת הזויות המשוטחות המוקפות בה מקובצות יחד, קטנות מ
זויות נצבות, והביא מופת ע"ז. וכן מה שאמרו שזויות המשולש שוה לשתי נצבות, ה

דבר

ר' מבואר אצל חכמי התשבורת, והאדם יהיה חכם בשאר החכמות, אם לא למד חכמת התשבורת לא יבין זה, כ"ש שיהיה אצלו נמנע מי אמת, וכ"ש אדם אחר. וע"כ אמר מי שלא ידע הלמודיות יחשוב זה אפשרי. ואשוב לדבריו.

אמר ומי יתן אדע' אם זה השער פתוח ומותר לכל אחד שיאמר כמה זה ן שיציירהו, ויאמר זה אפשר, ויאמר אחר כי הוא נמנע כפי טבע הדבר, או שם ר יסתום זה השער ויסגרהו, עד שיגזור אדם ויפסוק שזה נמנע בטבעו? ואם ינת זה הענין אי מצרפו בכח המדמה או בשכל? ובאיזה דבר יובדל בין המדומה מושכל? כי פעמים יחלוק. אדם על אחר זולתו, או תחלוק עליו נפשו בדבר מה יאותו אפשרי אצלו ויאמר שהוא אפשרי בטבעו, ויאמר החולק. זה אפשרי הוא על הדמוי. לא בבחינת השכל, או ששם עוד דבר מה יובדל עמו בין הכח המדמה שכל? ואם הוא דבר חוץ משניהם יחדיו או בשכל עצמו יובדל בין המושכל מדומה? — וכל אלו המקומות צריך לחפש אותם מאד, ואין זה כונת זה הפרק נה התבאר כי לפי כל דעות וסברת איש בכאן דברים נמנעים ומציאותם שוא, לא יתואר האלוק ית' ביכולת עליהם, ואין חסרון בחקו בהיותו בלתי משנה אותם, 'כ הם מתחייבים ואינם מפעל פועל. והנה התבאר כי מקום המחלוקת הוא ברים יונחו מאיזה משתי הכתות הם, אם מכת הנמנע או מכת האפשר ידוקדק ע"כ.

והנה אמר כי באלו המקומות חקירה צריך לדקדק אותם מאד, ואין זה כוונת דק, כלומר כי אין כונתו בזה הפרק, להודיע, במה יבדיל האדם בין מה שהוא נמנע ן מה שהוא אפשרי, ואמר בסוף הפרק. כי צריך שידוקדק זה, כי המדקדק זה ויודעו אמתתו, תתברר לו האמת מן השוא, והנמנע מהאפשרי, וזה תכלית שכל האדם.

פרק ששה עשר.

אמר מורנו ז"ל וחשבו כי ידיעת הפרטים נמנעת בחק האלוק ית' מצדדים בים) ומהם, כי הפרטים מושגים בחושים לא בשכל. והאלוק ית' לא ישיג בחושים, והם, כי הפרטים אין להם (תכלית) וידיעה מקפת, ומה שאין לו תכלית לא יוקף, והם, כי הידיעה במוחשים והם פרטיים בלא ספק יחדשו לו שנוי, כי מה התחדש? יעה אחר ידיעה. ע"כ.

ואריסטו זכר במאמר הלמד, כי הראשון שכל בתכלית ולא ישכיל דבר הוא יותר שפל מנו, כי אלו היה כן היה שלמותו בגרוע. ואומר כי כשלא נראה מקצת הדברים טוב שנראים, והשכלות בדברים הגרועים טוב מהשגתם, והעומד על דבריו באותו מאמר ין כונתו ע"כ.

ואמר בן סינא כי הוא ית' יודע כל הדברים במין כולל, לא יפול תחת הזמן, א ידע הפרטים כי תחייב ידיעתם שנוי בעצם היודע. ע"כ. והנראה לי כי אחד זו

הדעת

הדעת נמשך החכם ר' אברהם ז"ל (הראב"ע בפרשת וירא בפסוק ארדה נא) באמרו הוא ית' יודע הכל בדרך כל לא בדרך חלק. *)

ואמר החכם הנזכר הדבור באלוק ית' בעצמו ובזולתו הוא אמור על דרך הוכ הנקרא גורל, כ"ש שיכתב על ספר, כי לא ישיגו ההמון אלו העמוקות, אלא שנו שיכתב בספר המופת, ואם אתה מבעלי הילידות המוכנות לקבול החכמות. והתעסי בהן, והית מבעלי ישוב הדעת חיובך שתעיין בספריהם, כדי שתעמוד על מה שכח מאמת או הפכה, ואם חסרת מאלה השלשה; חיובך שתשען על פשט הדת, ולא תב לאלו הדעות המוחשות, כי אם תהיה מבעליהן לא תהיה מבעלי האמת. ע"כ. ויו כתב באמרו כי הענין אסור להודיעו להמון, כי לא ישיגו עמקו, ובלבד מה שאמר אם יהיה מבעלי הדעות, לא יהיה מבעלי האמת, ויש מזו הכת באלו הדורות כלו שהם מחדשים דעות נכריות לחוקות מהחקירה ולחוקות מכונת הדת. ואשוב לדבריו.

אמר והם ברחו מליחס לאלוק ית' עזיבה ושכחה, ותחבו (ופסקו) ע בסכלות, היות כל מה שבזה העולם נסתר ממנו ולא ישיגהו. ע"כ.

ואמר החכם הנזכר ומה שאמרו כי הראשון כשלא ישכיל אלא עצמו, ה סכל למה שברא, אמנם היה מתחייב זה אלו לא היה משכיל דבר הוא מהנמצ במוחלט, אבל מאחר שאומר כי כל מה שישכילהו מעצמו הוא הנמצאים, ושב השכל שהוא סבת הנמצאים, לא שהוא ישכיל הנמצאים מצד שהם עלה לשכלו כע שכלנו, וענין אמרם שלא ישכיל מה שתחתיו מהנמצאים, ירצו לומר שלא ישכילם שנשכילם אנחנו, אלא בצד שלא ישכילם בו שום משכיל זולתו ישתבח, כי אלו הש אותם שום נמצא מצד שהוא ישכילם היה משתתף עמו, ויתעלה מזה וזה הוא הש המסוגל בו, וע"כ לא יתכן לומר בידיעתו שהוא כללית או פרטית, כי הכללי והפר עלולים מהנמצאים משתי ידיעות הוות נפסדות, וזו השאלה נכללת בין שני חלק הכרחיים, האחד כי אילו השכיל הנמצאים, מצד מה שהם עלה לידיעתו היה מתח שיהיה שכלו הוה נפסד, ושיהיה שלימות הנכבד בגרוע, ואם היה עצמו זולתי מושכל הדברים וסדרם בכאן. היה שכל אחד אינו השגת צורת הנמצאים, כפי מה שהם ע מהסדור והערך; וכשיהיו אלה שני הצדדים נמנעים, יתחייב שיהיה מה שישכילהו על הוא הנמצאים במציאות יותר נכבד, מהמציאות שנמצאים בו הנמצאים. והמעיד כי הנמ האחד בעינו יש לו מעלות במציאות זו נכבדת מזו, כי הגרוע שבמעלותיו הוא מציא בחומר, ויש לו מציאות נכבד מזה והוא מציאות בדמות, כי זה המציאות הוא מציא הגון משיג לעצמו, ומציאותו בחומר אינו משיג לעצמו, ומציאותו בכח המדמה, יו נכבד ממציאותו בכח הראות, ומציאותו בכח הזוכר הוא יותר נכבד, ומציאותו בשכ

נכבד

*) להצדיק הראב"ע ראוי ונכון להעתיק פה דברי המפרש לספר האמונות והדעות מאמר ד' פרק דפוס ברלין (עלה נ"ד עבר ב') בהג"ה וז"ל ורבים תמהו שאמר עליו כי הכחיש ההשגחה, הפרי וכונתו אמנם הוא על הענין הזה, כי החלק כאשר ישיג חלק אחר לא ישיג רק ע"ד החלק ר"ל חבורי המושכלות והשגה אחר השגה ומושכל אחר מושכל, אבל הכל י"ת שהוא כולל יחד ע"ד כלל ר"ל מצד ידיעתו א"ע שהוא הכל ידע החלק ממנו, ר"ל מן חלקי המציאות. ע"כ. ומעתה ד צדיקים וישרים.

בד מהכל, וכן נאמין שיש לו בשכל הראשון מציאות, יותר נכבד מהכל, וידיעת האלוק
' נקשרו בכללא מלך שנקשרה בו ידיעתנו, וא"כ המציאות שני מינים, מציאות נכבד,
ציאות גרוע, והנכבד סבה לגרוע, וזה הוא ענין מה שאמרו הקדמונים, כי הבורא
' יודע כל הנמצאים, והוא המטיב להם והפועל אותם, וע"כ אמרו כי איננו אלא
וא, אבל זה כלו מידיעת המעמיקים בחכמה, ואין צריך שיכתב זה, ואין צריך שיטריחו
י אדם להאמינו, ולא הוא מהלמוד התורי, ומי שכתב אותו שלא במקומו היה חומס
י שהעלים אותו מן הראוי לו. ע"כ. ואמר מורנו ז"ל ל"ה מהמ' הראשון אבל הדבור
תארים, והאיך ירוחק ממנו, ומה ענין התארים המיוחסים לו ית', וכמו כן הדבור
בריאת מה שברא ותאר הנהגתו לעולם, והאיך השגחתו בזולתו וענין רצונו והשגתו
ידיעתו בכל מה שידעהו, ומה ענין הנבואה ומעלותיו, ומה ענין שמותיו המורים על
נין זה, אם הם אחד ואם הם רבים, אלו כלם דברים עמקים והם סתרי תורה באמת.
הסודות הנזכרים בדברי הנביאים ובדברי החכמים ז"ל, אלו הדברים אשר אין צריך לדבר
הם אלא בראשי פרקים ועם האדם המתואר. ע"כ. וכתב מורנו ז"ל בפ' כ"ב כי כל מה
דבר ארסטו מגלגל הירח ומה שלמעלה ממנו כלו כדמות אומר אל מקלת דברים, כ"ש
ה שיאמר אותו ארסטו מסדור השכלים ומקלת אלו הדעות האלקיות אשר יאמין ובהם
גנאים העצומים והפסדים הנגלים המבוארים בכל האומות ופרסום הדעות, ואין לו
ופת עליהן. ע"כ. ולי נראה כי רמז באמרו אל מקלת הדברים, מה שאמר ממציאות
אלוק ית' והמלאכים, ושהגלגל בעל נפש, ושתנועתו מצד ציורו לשכל נבדל והדומה
זה, ומה שאמר ומקלת אלו הדעות האלקיות רמז בו למה שאמר אותו מענין ההשגחה,
י יש גנאים עצומים והפסדים הנגלים המבוארים בכל האומות ופרסום הדעות אותה
דעת, כי גם מה שנזכר בדתות כי האלוק ית' משגיח במעשי בני אדם ומשלם להם
מול עליהם אם טוב טוב ואם רע רע, כי האמת המפורסמות לכל מה שאמר קהלת
י האלקים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע.

פרק שבעה עשר.

אמר מורנו ז"ל בזכרו הדעת השלישית בהשגחה ויתחייב להם כפי זו הדעת שיהיו תנועות ב"ח כלן ועמידתן משוערת, ושאין לאדם יכולת בשום פנים שיפעל דבר ושלא יפעל. ע"כ. ואמר בדעת החמישית ואומר כי פנת תורת מרע"ה והנמשך אחריה היא, שהאדם כאל יכולת מוחלטת, כלומר שהוא בטבעו ובבחירתו יעשה כל מה שיש לאדם שיפעלהו, מבלתי שיברא לו דבר מחודש בשום פנים. ע"כ.

ואמר ארסטו והאדם יפעל פעליו ביכולת והרצון והבחירה, והדברים שפעלם אלינו יש לנו כמו כן שלא נפעלם, ומה שאפשר בו מלת לא, אפשר בו מלת כן, וכמו שיש לנו יכולת לעשות הפעלים הטובים, כן יש לנו יכולת לעשות הפעלים הרעים, והאדם מוליד לפעליו כמו שיוליד ילדיו; והראיה על זה מניחי הדתות כי הם יעבישו

העונשים

המעשים הרעים, וישבחו המעשים המועילים ע"כ. — ואומר כי זה הענין מהענינים העושי
העמוקים, ושיש פסוקים יתבאר מהם כי רשות האדם נתונה לו, ושיש לו יכולת לעש
הדבר ושלא לעשותו, ופסוקים אחרים שיראה מפשטם הפך זה, וכן מזה המין דבר
רבים בדברי החכמים ז"ל שנמצאו בהם אומרים השתי דעות. ואמרו בחכמת ההגיון
הדברים נחלקים לשלשה חלקים, אפשריים, והם הדברים שאפשר שימצאו ושלא ימצא
כאמרנו אפשר שירד המטר למחר, והכרחיים, והם הדברים שנמצאו כן תמיד, כאמר
האדם בהכרח בעל חיים, ונמנעים, והם הדברים שנמצאו בפעל אחד היותם אפשריי
ואפשר שיעדרו, כאמרנו ראובן עתה עומד, ואלו יאמרו נמנעים בין האפשרי והנמנ
כי לקחו מכל אחד חלק, ושם באו כי הגזרות האפשריות אין הצדק עבור באחד מקצותיה
על האמת, כאמרנו זה הבגד אפשר שיקרע קודם שיבלה, ואפשר שלא יקרע קודם שיבל
כי אלו היה הצדק עבור באחד מקצות האפשר על האמת, כלומר שיהיה נודע על האמ
איזה מהם יהיה, יהיה לבטלה העיון והבחירה, כי המעיין לא יעיין בנמנע, ואז
יהיה דבר מהדברים אפשר בנפשו ובטבעו, ואז יסתלקו הפעלים ההווים מהבחירה
ויהיה ההשתדלות לבטלה ויסתלקו ההכנות הטבעיות והמלאכות.

ואמר החכם הנזכר וזו השאלה והיא שאלת הגזרה והשעור, ובערבי אל קצ
ואל קדר היא הקשה שבשאלות התוריות, ובאור זה כי כשיעויינו הראיות המקובלו
ימצאו הפכים, וכן ראיות השכל, כי אנו מוצאים בדת דברים רבים מורים כי כל דב
בשעור ושהאדם אנוס מוכרח, ויש בו דברים מורים כי יש לאדם קנין למעשהו, כלומ
שהוא עושה אותו מעצמו ואינו מוכרח על פעליו, שהדברים בעצמם אפשריים לא מחוייבי
וכמו כן הראיות השכליות נמצאו הפכים בזו השאלה, ובאר זה כי אם נניח שהאדם ממצי
פעליו ובורא אותם, שיתחייב שיהיו בכאן פעלים אינם רעים על חפץ האלוק ית' ול
בבחירתו, ויהיה בכאן בורא זולתי האלוק ית', והכל הסכימו כי אין בורא זולתי האלו
ית' וית', ואם הנחנו שאינו עושה מעצמו לפעליו יתחייב שיהיה מוכרח לפעליו, ול
ההטרחה משער מה שלא יוכל, וכשיטרח האדם לינסות מה שלא יוכל, לא יהיה הפרש ב
הטרחתו והטרחת הדומם, כי הדומם אין לו יכולת, וכן האדם במה שלא יוכל אין לו יכולת
וע"כ יאמינו ההמון כי היכולת מתנאי ההטרחה כמו השכל בשוה. — ועוד כי אם לא יהי
לאדם קנין, כלומר שיוכל לקנות (לעשות נ"ל) מעצמו הדברים, יהיה ההשתדלות בדברי
לבטלה, ויבטלו המלאכות כלן, אשר המכוון מהם להביא התועלת, כמלאכת עבודת האדמ
וזולתה, ויבטלו כל המלאכות שהכונה בהם השמירה ודחיית הנזק כמלאכת החריש
הרפואה, וזה כלו חוץ למושכל; ואם יאמר אומר, ומאחר שהדברים כן, היאך קובץ בין
הקושיא הנמצאת במקובל והמושכל בנפשו? ואומר כי הנראה מכונת הדת, כי היה הקבו
בין שתי אלו האמונות על האמצעות שהוא האמת בזו השאלה, ובאור זה כי נראה שהאלו
ית' וית', יצר לנו כחות נוכל בהן שנקנה דברים המה הפכים, אלא מאחר שהיתה קניי
אותן הדברים, לא תשלם אלא בהסכמת הסבות שהעמדן האלוק ית' לנו מחוץ, והסר
המשבשים מהם, היו הפעלים המיוחסים לנו ישלמו בשני הדברים יחדיו ברצונ
ובהסכמת הפעלים שמחוץ להם, והם אשר יאמרו בעדם שהם בגזרת האלוק ית
ובמאמרו, והסבות שהעמדן ה' ית' לנו מחוץ, אינן משלימות הפעלים שנשתדל לעשותם
או-

משבשת אותן בלבב, אלא הן הסבה אחר שנדלה אחד משני הפנים, כי הרצון הוא
[ת]שוקה יתחדש לנו מתשוקת מה או דמוי מה, או הצדקה בדבר, וזו ההצדקה אינה
[ב]חירתנו, אלא הוא דבר יקרה לנו מהדברים שמחוץ, ודמיון זה כי כשנראה דבר נחמד
[מ]חוץ, נתאוה אותו בהכרח בלא בחירה, ונתאוה ונתנועע אליו, וכמו כן כשנראה דבר
[מ]גונה נמאסהו בהכרח ונברח ממנו, ואם כן רצוננו שמור בדברים שמחוץ וקשור בהם.
[ו]אחר שהיו הסבות שמחוץ הולכות על סדר וערך ערוך לא יפסק, וזה בסבת מה שקדם
יתם בוראם עלינו, והיה רצוננו ופעלינו לא ישלמו ואינם נמצאים כלל, אלא בהסכמת
[ה]סבות שמחוץ, וכל מסובב יהיה מסבות מגדרות מסועדות, הוא בהכרח מוגדר מסועד,
[ל]א תמצא זו הקשירה בין פעלינו והסבות שמחוץ, ובין הסבות שבראן האלוק ית' בפנים
[ג]ופותינו, והערך המוגדר שבסבות הפנימיות והחצוניות, ארצה לומר אשר לא יפסד
[ל]א הגזרה והשעור שכתב אותו האלוק ית' על עבדיו, והוא הלוח השמור. וידיעת
[ה]אלוק ית' באלה הסבות, ומה שיתחייב מהן היא הסבה במציאות אלה הסבות, וע"כ
[א]ו אלה הסבות, לא יקיף בידיעות אלא האלוק ית' לבדו, וע"כ היה הוא ית' לבדו
[י]ודע הנסתרות על האמת, ואמנם היתה ידיעת הסבות היא ידיעה בנסתר, מפני
[ה]נסתר היא ידיעת מציאות, הנמצא בעתיד, או לא. מאחר שהיה סדר הדברים
[ה]רכם, הוא אשר יחייב מציאות הדבר בעת מה, והידיעה בסבות במוחלט, היא הידיעה
[ב]מה שימצא בהן, או כמה שיעדר בעת מעתות כל זמן; ישתבח מי שהקיף הכול וידיעה
[ב]כל סבות הנמצאים, והנה התבאר האיך לנו קנין והאיך כל קנייננו בשעור שקדם, ובזה
[ס]רו כל הספקות שנאמרו בזה, ארצה לומר הטענות השכליות שאין הפנים, וארצה לומר כי
[מצי]אות הדברים הנמצאים מרצוננו ישלם מציאותם בשני הדברים יחדיו, כלומר ברצונו והסבות
[ש]מחוץ, וכשיוחסו אל אחד מאלה במוחלט יקרו הספקות שקדמו. ע"כ. ואשוב לדבריו.

אמר ודקדק דעתי עד סופו כי לא אאמין כי הוא ית' יסתר ממנו דבר, או
אם לו חולשה, אלא אאמין כי ההשגחה נמשכת אחר השכל ומתחייבת לו, כי ההשגחה
[א]מנם תהיה ממשכיל, ואשר הוא שכל שלם בשלמות אין שלמות אחריו כל מי שדבק בו
[ד]בר מאותו השפע, כפי מה שיגיע לו מהשכל יגיע לו מההשגחה, וזו היא הנאותה
[א]לי למושכל ולפסוקי התורה.

פרק שמנה עשר.

אמר מורנו ז"ל כבר נודע כי אין מחוץ המחשבה נמצא אלא המין ושאר
[כ]ללים ענינים מחשביים כמו שידעת, וכל נמצא מחוץ למחשבה איש או אישים. ע"כ.

ואפלטון היה רואה כי הכללים הם עצמים, ושהם התחלות העצמים המוחשים.
[ו]הסוגים הכללים נבדלים, ושאינם נמצאים בפרטים, כי יש לדבר שני מציאיות, מציאות
[כ]ולל, והוא דמיון הנמצא המוחש, ומציאות בחומר והוא המציאות המוחש, והכללים
[ע]ל ארסטו אינם נמצאים אלא בפרטים, והם אשר תקבלם המחשבה מהפרטים. כלומר

שתקח הדמות בעיניהם ותשימהו ענין אחד. וענינו כי המחשבה תקבל צורת האד
ואמתתו כשרואה צורת האדם, וכשיראה צורת אדם אחד ואחר לא יתחדש בו דבר, אל
ישאר כמו שהיה. וענין היותו כללי כי יחסו אל כל אדם בשוה ושיהיה יחד אחד
ומורנו ז"ל בנה זה הענין על דעת ארסטו. ואשוב לדבריו.

אמר מורנו ז"ל וכשיודע זה כבר נודע כי השפע האלקי הדבק במין האנו
כלומר השכל האנושי, אמנם הוא זה שנמצא מהשכליים האישיים מה ששפע ע
ראובן ושמעון, וכשיהיה הדבר כן יתחייב כפי מה שזכרתי בפרק הקודם. כי איזו
איש מאישי בני אדם שהשיג מאותו השפע חלק יותר גדול כפי הכנת חמרו והרגלו
תהיה השגחתו עליו יותר בהכרח, אם היה ההשגחה נמשכת לשכל כמו שזכרתי
וא"כ לא תהיה ההשגחה האלקית באישי מין האדם כלם בשוה, אלא יהיה יתר
להשגחה בהם, כפי יתרון שלמותם האנושי זה על זה. ע"כ.

ואמר שני דברים האחת הכנת חמרו. והשני הרגלו, כי יתכן שיהיה לו חומ
מוכן לקבל השפע ואם לא יורגל לא יקבל. וזה הענין בעצמו כתב אותו החכם הגד
בדברו בשכל העיוני, אמר והשכל המעשי משתתף לכל ב"א. ואין אדם ריק ממנו. אל
יש למקצתם יתרון בזה הכח על מקצתם ברב ובמעט. אבל השכל העיוני ידאה מא
שהוא כח אלקי מאד. והוא נמצא במקצת ב"א. והם המכוונים בהשגחה תחלה בז
המין, ואשוב לדבריו.

אמר ולפי זה הענין יתחייב בהכרח שתהיה השגחתו בנביאים עצומה מאד
וכפי מדרגותיהם בנבואה; ותהיה השגחתו בנביאים ובחסידים כפי יתרונם וישרם
כי אותו השעור משפע השכל. הוא האלקי אשר שם דבר בפי הנביאים והיש
הצדיקים והשלים מדעי הנביאים במה שידעו, אבל הכסילים והמורדים כפי מה שנעד
מאותו השפע היה ענינם, וסודר בסדר שאר בעלי חיים נמשל כבהמות נדמו. ע"כ

והנה רמז בדבריו אלה איזו היא ההשגחה האלקית בשלימות, והיא המיסדת אות
בדרך האמתי והמשלמת דעותיהם, לא כשיקנו הקנינים הבלים, וישיגו הכב
המדומה, כי אלו ברוב יסובבו רעות על קוניהם. ואשוב לדבריו.

אמר והפסוקים שבאו בזה הענין הם רבים, כלומר בהשגחה באישי ב"א כ
שעור שלמותם וחסידותם, וכבר זכרו הפלוסופים זה הענין. ע"כ.

אמר אבונלד אבל האנשים יש להם יכולת להעתיק מדותיהם ממדה למדה. וה
אשר אמר אפלטון בהם שההשגחה האלקית בהם יותר. והסתכל האיך הוציאנו זה הענ
מהבחינה לידיעת מה שאמרו הנביאים כלם ע"ה, מההשגחה האישית המסוגלת בא
ואיש כפי שעור שלמותם. והאיך זה מתחייב מצד העיון, כשתהיה ההשגחה נתב
לשכל כמו שזכרנו, ולא יתאמת שנאמר כי ההשגחה מינית לא אישית, כמו שהקדמתי
מדעות הפלוסופים, כי אין שם נמצא מחוץ למחשבה זולתי האישים, ובאלה האישי
דבק השכל האלקי, ואם כן ההשגחה היא באישים. והסתכל בזה הפרק כראוי ויגלו
לך פנות התורה כלן בו, ויהיו נאותות לך דעות עיוניות פלוסופיות, ויסתלקו הגנאי
ותתבאר לך צורת ההשגחה האיך היא?

ואל

ואל זה הענין דרש בפ' כ"ב מזה החלק באמרו והשכל השופע עלינו היא הדבקות בינינו ובינו ית', כמו שאנחנו משיגים באותו האור שהשפיע עלינו. כאמרו ,,ובאורך נראה אור" באותו האור שעינו השקיף עלינו, ובעבורו הוא משקיף עלינו ומביט. אם יסתר איש במסתרים כו' והבן זה מאד. ע"כ. וע"ז אמר והבן זה מאד, וזה שאמר בפ' י"ב מהחלק השני בשפע השכל ששפע ממך, בשבילו נשיג השכל. והבינהו. ע"כ אמר והבינהו מפני שעם השכל יושג השכל לא בדבר אחר. —

פרק תשעה עשר.

אמר מורנו ז"ל אין ספק שהוא מושכל ראשון שהאלוק ית' יתחייב שיהיו לו השלמיות, וירוחקו ממנו כל החסרונות, וכמעט שיהיה זה מושכל ראשון כי ההסכלות באיזה דבר שיהיה חסרון והוא ית' לא יסכל. ע"כ.

ויש לומר לפי דעת הפלסופים אינו חסרון בחק האלוק ית', שלא ידע הדבר הגרוע השפל כמו שנזכר למעלה, וכן כתב הוא וכבר תמהו הנביאים מהיות ההשגחה באישי בני אדם, ושהוא פחות ממה שיושגח בו, וכ"ש אשר בבעלי חיים, אמר מה אדם ותדעהו?

וכתב בן סינא והמחוייב המציאות ישכיל לכל דבר על צד כללי. ואע"פ כן לא יסתר ממנו דבר פרטי, ולא יתעלם ממנו שום ענין בשמים ובארץ. וזה מהנפלאות.

וכתב החכם הנזכר והמורש באלו הנבוכים שהם מדמים ידיעת הבורא ית' כידיעת האדם, והיקש הידיעה האחת אל האחרת, וזה נמנע אצל הפלסופים שתהיה ידיעתנו כידיעתו, כי ידיעתנו עלולה לנמצאים, וידיעתו עלה להם. ולא יתכן שתהיה הידיעה הקדימה כמו הידיעה החדשה, ומי שהאמין זה השים האלוק ית' אדם נצחי, והאדם אלוק הווה נפסד, והוא מבואר כי ידיעת האלוק ית' מנגדת לידיעתנו. כלומר שידיעתנו היא הפועלת לנמצאים, לא הנמצאים פועלים לידיעתו. — ואמר והאיך יחשבו על כת ההולכים שהם יאמרו שהוא ישתבח לא בידיעה קדימה ידע הפרטים. והם ידמו החלום הצודק מזהיר בפרטים המתחדשים בזמן העתיד, ושאותה הידיעה המזהרת תגיע לאדם בתנומה, מצד הידיעה הנצחית המנהגת לכל, והמושכלת עליו, ואינם רואים שהוא ית' לא ידע הפרטים בלבד על צד שנדעהו אנחנו, ולא הכללים, כי הכללים הידועים ידועים כמו כן מטבע הנמצא באותה הידיעה בהפך, ועל כן התבאר במופת שאותה הידיעה מרוממת משיתואר בכללי ובפרטי. ע"כ.

ואומר כי עם היות אצלי זו האמונה אמתית. אין אצלי ספק בה ולא פקפוק. כלומר השגחת האלוק ית' בכל הנמצא בכללים ובפרטים. אמת אותה אצלי ענין החלום. כי מה שיוזהרו בו רבים מבני אדם על עניניהם הפרטים. מודה בלי ספק כי ההשגחה בפרטים, וכבר חברתי בזה הענין אגרת קראתי שמה אגרת החלום בענין הלמוד גם בענין משא ומתן מה שהוא פלא! —

פרק אחד וחמשים.

אמר מורנו ז"ל ומי שהגיע לדעת במופת, כל מה שנמצא עליו מופת, וידע מהענינים האלקיים אמתת כל מה שאפשר שתודע אמתתו, ויקרב לאמתתו מה שאפשר בו להתקרב, כבר הגיע עם המלך בתוך ביתו, ודע בני בעוד שתתעסק בחכמות הלמודיות ובמלאכת ההגיון, אתה מכת ההולכים סביב בין המלך לבקש השער כמו שארז"ל על צד המשל עדיין בן זומא מבחוץ, וכשתבין העינים הטבעיים כבר נכנסת בפרוזדור הבית וכשתשלים ותבין באלקיות כבר נכנסת עם המלך אל החצר הפנימיות והית עמו בבית, וזו היא ממדרגת השלמים והם חלוקי השלמות. ע"כ·

וזה המשל שכתב בלשון זה הפרק הוא נאות באנשים המקבלים השלמות אשר חקירתם לנמצאים ועיונם בהם, אבל הקדושים אשר בארץ יקבלו השלמות והאמת ולא למדו חכמות חכמי המחקר, כי הבורא ית' וית' מדריך למי שירצה באמתתו ומלמדו להיות מהמתקרבים אליו והשלמות האלוק יושג בסיוע אלקי.

וכתב אבונצר והנה התבאר שיש שם שלש מדרגות, הראשונה המדרגה ההמונית, והיא המדרגה הטבעיית, ואלו מושכלותיהם קשורות בצורות החמריות, ולא יודעים אותם אלא בהם ובעבורם ומהן ולהן, ויכנסו באלו כל המלאכות המעשיות, והשנית הידיעה העיוניות והיא בראש המדרגה הטבעית, אלא כי ההמון יביטו אל המונחים תחלה, אלא שאם עיונם במושכל יעיינו בצורות החמריות, וזו המדרגה העיוניות יראו בעליה המושכל אלא שיראוהו באמצעי, כמו שרואה השמש במים, כי הנראה במים היא דמיונה לא היא בעצמה, וההמון רואים דמיונה כמו שיפול דמיון השמש על המים ויתהפך אותו דמיון ויפול במראה אחרת. — והשלישית, מדרגת המצליחים והם הרואים הדבר בנפשו, וזה הענין דומה כאור, וכשלא נראה האור נהיה אנחנו והעורים שוים, וענין ההמון מהמושכלות דומה לעיני היושבים במערה שלא תזרח השמש עליהם בה ולא יראוה, אבל יראו הגוונים בצל, ומי שהוא אצל פתח המערה יראה הגוונים כלם וכל ההמון יראו הנמצאים בענין דומה כענין הצל, ולא ראו לעולם אותו האור. וע"כ כמו שאין מציאות לאור מופשט מהגוונים אצל אישי המערה, כמו כן אין מציאות לאותו השכל אצל ההמון, ואין מרגישים בו, אבל המעיינים הם במעלות מי שיצא ממערה לחוץ וראה האור מופשט מהגוונים וראה כל הגוונים על אמתתם, אבל המצליחים אין להם בראות דומה, כי יהיו הם הדבר, ואילו נהפך הראות והיה אור היה כמעלת המצליחים. ע"כ. — והסתכל במה שאמרו החכמים ז"ל כי יעקב הוא השמש, ואל זה הענין רמז מורנו ז"ל בפתיחת זה הספר באמרו ואשר לא ראו אור לעולם אלא הם בלילה ישתבשו, כאמרו לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, ונעלמה מהם האמת עם חוזק הראותה כי עתה לא ראו אור והם ההמון. ע"כ. ואשוב אל הפרק.

אמר ומי שיחשוב באלוק ית' ומרבה בזכרו מאין (ומרבה לזכרו מבלי חכמה כצ"ל) אלא הוא נמשך אחר מופשט דמיון מה או נמשך אחר אמונה קבל אותה מזולתו, הוא אצלי כמי שהוא מחוץ הבית ורחוק ממנו, לא יזכור האלוק ית' על האמת

האמת ולא יחשוב בו, כי אותו הדבר שבדמיונו ואשר יזכור בפיו אינו נאות לשום נמצא כל עקר, אבל הוא בדוי ירהו דמיונו, כמו שבארנו כשדברנו בתארים. אמנם יתחייב לקרות בזה המין והעבוה אחר הציור השכל, וכשתשיג האלוק ית' ופעליו כפי מה שיחייב אותו השכל, אחרי כן תקח להנתן אליו לצמיתות ותשתדל להתקרב אליו, תעבה הדבקות שבינך ובינו והוא השכל, אמר, אתה הראית לדעת. וע"כ תמצא דוד צוה לשלמה באלו השנים וחזק עליו בהשתדלותו בהשגתו ובעבודתו אחר ההשגחה, אמר, ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו, כי ההזהרה על ההזהרות השכליות לא על הדמיונים, כי המחשבה בדמיונים לא תקרא דעה, ואמנם יקרא העולה על הרוח, וכבר התבאר כי הכונה אחר ההשגה השכליות ההמסר אליו, ושמוש המחשבה השכלית בחשקו תמיד, וזה לא יושלם ברוב אלא בהתבודד, וע"כ ירבה כל חסיד להתבודד, ולא עם אחר לולא להכרח. ע"כ.

וכתב החכם ר' שלמה בן גבירול ומה שצריך שתדעהו כי העיון בעצמים הפשוטים והעמידה על מה שאפשר להשיגו מידיעה, היא המנוחה הגדולה והתענוג הגדול לנפש המדברת, וכפי כח הנפש בידיעתם, והשוטטת בהם, והעמידה על גדרותיהם וסגולותיהם וההשכלה ברשומיהם ופעולותיהם, והיה כחה בידיעת הרבנות האלקית והדבקות, והשתדל להסתכל בעצמיים הפשוטים תכלית השתדלות. כ"ש בעצם הנפש כי הם נושאים לכל דבר ואמר כי הדבקות יהיה בדמות. ע"כ.

ואמר ארסטו ואין דבר מדריך אל החיים האלקיים ולפעל האלוק ית' וית' ואל העולם האנושי אלא השכל. והראיה ע"ז כי השכל וההצלחה והשלמות ועלות העולם אינם לשום דבר מבעלי חיים. ע"כ.

הערה כבר בארתי לך שזה השכל ששפע עלינו ממנו ית', והוא הדבקות שבינינו ובינו. הרשות בידך, אם תרצה לחזק זה הדבקות ושתעבדהו, עשית, ואם תרצה שתחלשהו יתרקק אותו ראשון ראשון עד שתבריתהו, עשית, ואמנם יתחזק זה הדבקות בשמש אותו באהבתו, ובהשים מגמת פניך אליו כמו שבארנו, והחלשתו תהיה בהתעסק מחשבתך בזולתו, ודע כי אלו היית ההכם שבבני אדם באמתת חכמת האלקות, כשתפנה מחשבתך מהאלוק ית' ותתעסק בכללך במזון הכרחי או בעסק הכרחי, כבר כרת אותו הדבקות שבינך ובינו ית' ואז אין אתה עמו, וכן הוא אינו עמך, כי אותו היחס שהיה בינך ובינו כבר נכרת בפעל באותה העת, ועל כן היו החסידים מקפידים בשעות שהיו מתעסקים מלחשות בו, והזהירו על זה ואמרו אל תפנו אל מדעתכם, ואמר דוד עליו השלום שויתי ה' לנגדי תמיד, הוא אומר איני מפנה מחשבותי ממנו, וכאלו הוא יד ימיני, אשר לא ישכחה האדם כהרף עין למהירות תנועתה ומפני זה לא אמוט, כלומר לא אפול, ודע שמעשי העבודות האלה בקריאת התורה והתפלה ועשיית שאר המצות, אמנם תכליתם שתתעמל בהעסק במצותיו כדי שלא תתעסק בעסקי העולם, ובאלו התעסקת ולא בזולתו. ע"כ.

ואמר חכם חסיד כי עקר העבודות זכרון האלוק ית'. ע"כ. ואשוב לדברי מורנו ז"ל.

אמר

אמר וכבר נראה לי עתה צד עיון זר מאד, יותרו בו ספקות ויגלו בו סודות אלקיות, והנה כ״ר בארנו בפרקי ההשגחה, כי לפי שעור שכל בעל שכל תהיה ההשגחה בו. והאדם השלם ההשגחה בו. שלא יסור שכלו מהאלוק ית׳, שמי ששכלו תמיד אצלו תהיה ההשגחה בו תמיד, והאדם השלם ההשגחה בו שלא יסור שכלו מה׳ ית׳ בעת מה, תהיה ההשגחה בו בחשבו בה׳ ית׳, ותתרוקן ההשגחה ממנו בשעת התעסקו, ולא תתרוקן ממנו, או כשהתרוקנה (כמו שהתרוקנה כנ״ל) ממי שלא השכיל לעולם, אלא שתתמעט אותה ההשגחה, מאחר שאין לאותו השלם בעת התעסקו שכל בפעל, אבל הוא אותו השלם באותו עת משיג בכח קרוב ודמיונו אז דמיון הכותב המהיר בעת שאינו כותב, ויהיה מי שלא ישכיל האלוק ית׳ בשום פנים, כמי שהוא בחשך שלא ראה אור לעולם, כמו שבארנו באמרו, „ורשעים בחשך ידמו" ומי שהשיג והוא מתעסק בדבר מה בעת התעסקו כמי שהוא ביום ענן, לא תזרח בו השמש מפני הענן המבדיל בינו ובינה. וע״כ יראה לי כי כל מי שפגע אותו רע מרעות העולם, מהנביאים או החסידים השלמים, כי קרהו אותו הרע בעת אותו ההתרשלות, וכפי שעור אותו ההתרשלות או גריעות הדבר שנפל בו אותו העסק יהיה גודל הרעה. ע״כ.

וזה הענין זכרו אותו מחכמי המחקר אמרו, כי כשתקבל הנפש הפרטית, שפע הנפש הכללית באמצעות הגלגלים, תגבה ותתעלה ממעלת החלק ותקרא כל, ולא יחלוק עליהם החלק מהכל, בעוד שהחלק יקבל שפע הכל כפי מה (שיכיל) [שיחול] עליו, ואם ירפה השפע מעצמו ויהיה נוטה לזולתו, יהיה נכרתת מהדבקות בעצם הכל, ויחשבו עליו דרכיו כמו שחשבו דרכי הנבדלים מנביאי הבורא ית׳ שהמרו את פיו ע״כ.

ואחר מה שאמרו אלה נמשך הרלב״ע ז״ל במה שאמר על פסוק ודבדתם אל הסלע כי החלק חלק, ומצאנו שקרה זה לשלמה ע״ה שנקרא ידידיה, ונראה אליו האלוק ית׳ פעמים, ונאמר בעדו וישב שלמה על כסא ד׳ ולא נזדמן לו שטן ולא פגע רע, ובעת זקנותו כאשר הטו נשיו את לבבו, מרד בו עבדו. ואמרו החכמים ז״ל אמר ריש לקיש בתחלה מלך שלמה על העליונים, שנאמר וישב שלמה על כסא ד׳ ולבסוף על התחתונים שנאמר כי הוא רודה על כל עבר הנהר, ולבסוף מלך על כל ישראל. ואשוב לדבריו.

אמר ואם הדבר כן הותר הספק שהוצרך לפלסופים ששללו השגחה האלקית מכל איש מאישי בני אדם, והשוו ביניהם ובין מיני בע״ח, וחיתה ראיתם עליו היות החסידים הטובים יקרו להם תלאות גדולות; והתבאר הסוד אפילו לדעתם ותהיה השגחתו ית׳ תמיד במי שהגיע לו אותו השפע המזומן לכל מי שהשתדל להגיע לו וכשתתברר מחשבת האדם והשגתו לו ית׳ בדרכים האמתיים, ויתענג במה שהשיג אי אפשר אז לעולם שיקרה לזה האיש מין ממיני הרעות כי הוא עם האלוק ית׳ והאלוק עמו, אבל בהסיר מחשבתו מהאלוק ית׳, שהוא אז נסתר מהאלוק ית׳, והאלוק נסתר ממנו כמו כן, והוא אז נעזב לכל רע שיזדמן שיקרהו, כי הענין המחייב להשגחה וההצלחה מהמקרה הוא אותו השפע השכלי, וכבר נסתר עת מאותו החסיד הטוב, שלא הגיע כל עקר לאותו החסד הרשע, ועל כן נזדמן להם מה שנזדמן. ע״כ.

וזה הענין שזכר קרוב ממנו כתב ארסטו. אמר. מי שעבד היושר ועבד האלוק ית' פעל הפעלים השלמים, והיה ענינו טוב שיהיה אוהב לבורא ית' מאד. ומי שיאהב האלוק ית' אהבה אלקית ואהבת השכל והמעלות הטובות, כבדהו האלוק ית' ויתעלה השגיח בו, והטיב אליו בחברים, כי כל דבר ישמח בדומה לו, ויבקש מה שירצהו והאלוק ית' הוא החי והוא החכם והשלם, וע"כ לא יאהבוהו אלא החכמים והשלמים. עכ"ל. — הנה זה הענין קרוב ממה שנאמר במזמור יושב בסתר עליון, והתימה איך נודע לו אל המחקר זה הענין האמתי. ותמה מאמרו בחברים כי כן דרשו חז"ל ע"פ ברזל בברזל יחד, אין סכין מתחדדת אלא בגלדה של חברתה, כן תלמיד אין השתבח אלא בחברו. ואיש יחד פני רעהו זה יעקב שנתיחדה עליו שכינה, וענין שנתיחדה עליו שכינה שדבק בשכינה זה הוא האחדות. והנה רמזו אל זה הענין.

ואמר עוד והחכם המצליח משתמש בעצה ובחכמה ובשכל, ובעוד שהוא עושה אלו המעלות הילידיות ימנעוהו מעשות עצתו באמת. וכשיעזוב אותן ולא ישתמש בהן היה עצל מטורח הטבע וגליו והנפש וכחותיה וחושיה ומכל העסקים האנושיים ויהיה גם השכנות האלקיות בשמחה ובששון וטובות אלקיות. ע"כ. והחכמים ז"ל רמזו לזה מה שאמרו על פסוק ויאמר הנחש אל האשה, ואדם היכן היה? באותה שעה נתעסק דרך ארץ ויישן לו, וענינו כי מפני שהתעסק בעסקי זה העולם לא הרגיש בדבר. כי היה כישן שאינו מרגיש, ושמוש המחשבה בדברים השכליים תקרא עצה, והוא ראי ערבי והוא הציור בשכל.

וכתב אבונצר וזה השכל שהוא אחר האלוק ית' ונעמו (נ"ל ונתנו) על מה (נ"ל מי) שירצה אותו מעבדיו אינו הנענש אבל הוא המקבל שכר מבין שאר כחות הנפש העונש הוא לנפש המתאוה המועלת ומי שעבד האלוק ית' ועשה מה שירצהו גמלהו זה השכל, והשיב לו אור בין ידיו להנחותו, ומי שמרד בו ועשה מה שלא ירצהו הסתירו ממנו, ונשאר במחשכי הסכלות, וכשיהיה נפרד מהגוף יהיה נסתר מהאלוק ית'. ומי שחנן אותו בזה השכל ישאר אז עם האורים ישבח האלוק ית' ויקדשהו עם הנביאים והחסידים. ע"כ. ובבאור אמר המדבר ברוח הקדש „שלח אורך ואמתך המה ינחוני" כי הוא המנחה האדם ובעדו כאמר ה' נחני בצדקתך.

וכתב ר' שלמה ז"ל בן גבירול בסוף ספרו: הפרד מהמוחשות, והעמק במושכלות והתפלל בנותן טוב, כי כשתפעל זה יביט אליך ויטיב לך. ע"כ.

ואומר כי הנראה לי כי זו העבודה שהשיג אליה מורנו ז"ל בזה הפרק, היא מסוגלת בנביאים, והם הנקראים עבדי ה' ב"ה, כמשה רבינו ע"ה שנקרא עבדו וכן אמר הנביאים כאמרו עבדיו הנביאים, גם דוד ע"ה נקרא עבדו כי כל מחשבתו היתה בו, כאמרו שויתי ה' לנגדי תמיד, ה' מנת חלקי וכוסי, ה' נגדך כל תאותי, ולהם לבדם מסוגלת אותה עבודה והיא שלמה בהם, ולמטה מהם לחסידים המתבודדים רוב ימיהם יתקשה מציאותה באיש מאנשי הגלות באלה הדורות, או כמעט שהיא נמנעת. כי יקשה מאד שיושלמו בו התנאים שזכר, כי יצטרך להשלמת אותם התנאים להכנות רבות. הראשונה שיהא מוכן מזגו לקבל זה השלמות, ושלא יהיה מוכרח להטריד מחשבתו בדברים ההכרחיים לו מפרנסה, ושתהיה מחשבתו זכה ומתמיד בלמוד, ולא יפנה מדעתו השכל אפילו שעה.

שעה אחת. כמו שאמרו החכמים ז"ל. אל תפנו אל האלילים אל תפנו אל מדעתכם וכל זה יקשה הגיאותו למי שהוא עבד משועבד והוא במצור ובמצוק, וחיין חיי צע ויפה אמר החכם „ימי החיים אין פחד בהם, וימי התלאות אין השארות בהם" וידוע י יצטרך להיות בתכלית היושר במדותיו, ומכניע התאוה הבהמית תכלית ההכנעה שז קשה על האדם מאד. ושיהיה ציורו השכלי נקי מהדמיונים, וזה בתכלית הקושי ו בנמנע מאנשי אלה הדורות וזו המדרגה הרוחנית וזו המעלה האלקית היתה מציאה ב ספק לנביאים ע"ה ולחסידים שהשרה עליהם רוה"ק, ולמעט מהם לזולתם מהחכמי המתבודדים לעבודת ה' ב"ה, ובהיות ישראל על אדמתם, והמקדש בתוכה, והשכינ ביניהם, כאמרו ית', ושכנתי והתהלכתי בתוככם. — והנראה לי כי להמציא זה הכ האנושי בחר ה' ב"ה בישראל, ונתן להם התורה שתכליתה להמציא זה המין, כאמ „ולציון יאמר איש ואיש יולד בה" כלומר אנשים רבים נולדים בה שראויים לקרותם אי כלומר שהם אישים אמתיים, כאמרו אליכם אישים, ואמז"ל אלו האבות ע"ה שנקרי אישים, כי הם לבדם והדומים להם קבלו האנושית האמיתי. וכן אמרו חכמי המחקו כי ארץ ישראל מוכנת מאד הארצות שיולדו בה הנביאים והחכמים. והנראה לי עוד כמו שיקשה או היא בנמנע מציאות האומה החסידה באלה הקבוצים האנושיים על התנאי שזכרנו, כמו כן יקשה או הוא בנמנע מציאות אדם באלה הדורות באותו השלמות שזכ מורנו ז"ל, ומציאותו באומה החסידה אשר כל אנשיה חסידים ודעותיהם אמתיות, כי שאמרו הנביאים ע"ה שיהיו ישראל באחרית הימים, ואם לא יתכן באלו הדורות להם כל זה השלמות, צריך שישתדל היחיד להשיג ממנו מקצתו, כי השגת המקצת טוב מאב הכל, וזה היחיד המתבודד מחוייב שלא יתחבר לגופני, ולא לאיש שתכליתו המעלות הילירו אלא חיוב עליו שיתחבר לאנשי החכמות, והזהירו החכמים ז"ל לקנותו, כאמרם, וקנ לך חבר, ואמרו או חברותא או מיתותא.

ואמר ארסטו והאדם מצטרך אל החבר כמו שמצטרך לשאר הטובות כי השני כשיתחברו יהיו יותר חזקים על ההבנה והשכל וההנהגה. ע"כ. — והנראה לי כי ז שאמרו החכמים ז"ל וקנה לך חבר ולא אמרו חברים הוא החבר האמיתי שכונתו הו הטוב האמור, וזה לא יהיה אלא אחד.

ואמר ארסטו והחברים שיהיו בעבור התענוג יספיק מהם מעט כתבלין במאכל והחבר המעולה האהוב הוא אחד, וא"א שיהיו לאחד חשוקים רבים כי החשק ורב האהבה לא יהיה אלא לאחד. ע"כ. ואמרו וקנה לך, כאמרו וקנה חכמה, ובכל קניני קנה בינה, ומפני שאנשי החכמה מעטו במקצת המנהגות וירבו במקצתם ויערבו במקצתם ע"כ מהחיוב עליו במקצת המנהגות שיפרד מבני אדם לגמרי אם אפשר, ולא יתחב להם אלא בדברים ההכרחיים ובשעור ההכרחי, כמו שאמר מורנו ז"ל בפ' ל"ו מהחלק השני ויתחייב שיהיה זה האיש בטלו תשוקותיו לכבודים שאינם אמתיים, כלומר אהבת הנצו שיגדלוהו ושיכבדוהו ההמון ויביע אל בני אדם כפי מה שהם בעיניהם, או בצאן ל בטורפים אשר לא יחשוב המתאחד כשיתחבר בהם אלא האיך ינצל מהיזק המזיק מהם ויזה עמהם שתוף, או האיך יגיע לו מהם תועלת מצטרך לזה לצרך ההכרחי, ע"כ. ואלו נקראים בדברי החכמים ז"ל גרים, כי אע"פ שהם בבתיהם ובין אחיהם וקרוביהם, הי

גרים

רים בדעותיהם והלכו במחשבותיהם אל מדרגות אחרות הם להם כמו המשכנות, וכן אמר המדבר ברוח הקדש — גר אנכי בארץ, ואמר. מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי.

פרק חמשים וארבעה.

אמר מורנו ז"ל וכבר בארו לנו הנביאים עוד אלו הענינים בעצמם ופירשום לנו, כמו שבארו הפלסופים, ופרסמו לנו כי אין הקנין, ולא שלמות הבריאות ולא שלמות המדות, שלמות שראוי להתפאר בו, ואין החפץ בו, והשלמות שהחפץ בו יתפאר בו, הוא ידיעתו ית' שהיא הידיעה האמתית; אמר ירמיה באלה השלמיות הארבעה, אל יתהלל חכם בחכמתו, ואל יתהלל גבור בגבורתו, ואל יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. הסתכל האיך לקחם על סדרם אצל ההמון, כי השלמות שהוא יותר גדול אצלם הוא בעושר, ולמטה ממנו גבורה, ולמטה ממנו בחכמה, ר"ל בעל המדות הטובות כי אותו האיש גדול כ"כ אצל ההמון אשר ידבר אליהם, וע"כ סודרו זה הסדר, וכבר השיגו החכמים ז"ל מזה הפסוק אלו הענינים בעצמם אשר זכרנו, ובארו מה שבארתי לך בזה הפרק, היא כי החכמה הנאמרת במוחלט בכל מקום והיא התכלית היא השגתו ית', ושזה הקנין שיקנה אותו האדם מהמטמונים שיתפארו בהם, ויחשבו שהם שלמות ואינם שלמות, וכן אלו המעשיות התורה כלם, כלומר מיני העבודות, וכן היצירות המועילות לב"א כלם בשמושיהם קצתם עם קצתם כלם לא יתחבר בזו התכלית האחרונה, ולא ישנה אותה אלא כולן הצעות בעבור זאת התכלית, ושמע טופס דבריהם בכל אלה הענינים, והוא בב"ר שם נאמר וכל חפציך לא ישוו בה, חפצים אלו מצוות ומ"ט, חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות, חפצי וחפציך לא ישוו בה, כי אם בזאת יתהלל המתהלל. הסתכל כמה קצר זה המאמר וכמה שלם אומרו האיך לא הניח מכל מה שזכרנו אותו, והארכנו בביאורו ובהצעותיו. ואמר בפ' כ"ז והחלק השלישי וזה השלמות האחרון והוא סבת ההשארית התמידי לא זולתו. ע"כ.

הסתכל כי אמר לא זולתו. וכתב אבוהב, והפלסוף יפעל הפעלים הגופניים אבל לא לעצמם, ויפעל רב הפעלים השכליים, ופעלים הגופניים הוא בהם איזה כמלאך, ברוחניים הוא בהם נכבד, ובשכליים הוא בהם אלקי חסיד, וא"כ בעל החכמה בהכרח אדם חסיד אלקי, והוא יקח מכל פעל המעולה שבו וישתתף בכל טבע במעולה שהכל מסוגלים בהם, ויפרד מהם במעולה שבפעלים והנכבד מהם, וכשיגיע אל התכלית הקלוית וזה כשישכיל השכלים הפשוטים העצמיים' אשר נזכרו במה שאחר הטבע, ובספר הנפש, ובספר החוש והמוחש, אז יהיה אחד מאותם השכלים, ויצדק עליו שהוא אלקי לבד, ויסתלקו ממנו תארי הגשמיים בכלים ותארי הרוחניים המעולים ויאות בו תואר אלקי פשוט, ואמר, והרשות בידך אם תרצה להשתדל שיהיה שלמותך בשכלים והוא בעובר אז תהיה כחולם, או שלמותך בבריאות ותהיה עבד בטבע, בין שתהיה תחת עבדות אדם

או

או לא תהיה, שיהיה שלמותך במעלות הילידיות, ותהיה מנהיג זולתך ממה שיצטר
למנהיג, ותצא ממעלת האנושית בטבע למעלת הנכבד בבע"ח שאינם מדברים, כי הטב
דומה מבעלי חיים שאינם מדברים כמו הסוס והדומה לו מבהמות שמשתמשין בהן
לתקפן וכח אבריהם לסבול המשא, והדומה בעל המעלות הילידות לב"ח שאינו מדב
שהוא בעל התכונות הנכבדות כאריה בגבורה, והתרנגול בנדיבות, או שתהיה שלם
במלאכות המעשיות ותהיה אדם כי אתה מנהיג, ולא תהיה הנהגה, אלא שאתה תהי
בזו ההנהגה עובד לאדם זולתך, או בלא אמצעות כמו הכותב, או באמצעות כמו העוש
הרסן, כי הוא ישרת תחלה הסוסים ושנית האדם, כי יש לו תועלת בסוסים, וכ
הכחות ר"ל המלאכות הנקראות כחות, כמלאכת הרפואה ועבודת האדמה, אלא שהכחו
יותר נכבדות ותהיה הנכבד שבעמי הארץ ומעולה מהמשכנתים כשני למלך, או שתהי
שלם בשלמותך המיוחד לך, ותהיה שלם בעצמך, ולא תצטרך במליאותי לזולתך, אל
כל אדם וכל כמלא הווה כפסד אצלך, ובמליאותך תחלה היה אתה כמלא, ודמיון זה כ
בבריתה היה הסכין סכין, ולולי היא לא היתה הבריתה מתחדשת וע"כ עשו אותו
ומשהגיע לו זו המעלה, הגיע בענין לא תכניעהו הנפש הבהמית, וידע בזה הענ
אשר בו תהיה ההצלחה משני אלה החלקים, כלומר כח הטבעי והבהמי ענין אי אפש
שיוסיף ביותר מזה, וזה הענין למעלה מהדבור למעלתו וכבודו וגדלו ותפארתו, כ
הכאב אמנם הוא מלך זה הטבע, והתענוג מלך זה הנפש, אלא שהנפש הבהמית ל
תסבול דבר אחד כי שינה פשוטה, וע"כ יהיה המכאיב אותה עתה מענג אותה לאחר
כי היא קרובה מהטבע, וע"כ לא תשאר על ענין, אבל המדברת מפני רחוקה מהטב
תשאר בענין אחד, ואין הפך אצלה אלא שהיא תתרבה, אבל זה השכל הנאצל, מפנ
שהוא אחד מכל צד הוא בתכלית הרחוק מהחומר לא יקרה לו הפך כמו שיקרה לטבע
ולא היגיעה מההפך כנפש הבהמות, ולא בשום ההפוך כמו המדברת שתשכיל המושכלו
החמריות המתרבות, והוא תמיד אחר התענוג גמור ושמחה וששון ויקר, והוא המתר
הדברים כלם, והאלוק ית' רוצה בו הרצון השלם, כי החסידים שעברו אמרו כי האפשרו
מין טבעי ומין אלקי, והטבעי היא המושג בחכמה, ויוכל האדם לעמוד עליו מעצמו
אבל המין האלקי הוא המושג בסיוע אלקי, וע"כ שלח האלוק ית' הנביאים שיודיעו א
בני אדם באפשריות האלקיות, מפני שרצה ית' שמו להשלים הגדולה שבמתכונתיו לאד
והוא החכמה. ע"כ. — ראוי להסתכל בזה כי הוא ענין אמתי והם דברי החסידי
היודעים האמת, כי הדברים הטבעיים יוכל אדם להשיגם מצד חקירתו ומעצמו, אב
הדברים האלקיים יצטרך להשגתם לסיוע אלקי ולדברי הנביאים ע"ה, ששפע עליה
השפע האלקי, וזה סיוע למה שזכר מורנו ז"ל מזה הענין למעלה, ואשוב לדברי זה
החכם. אמר, ומי שידע האלוק, ידע כי העונש הגדול הוא חמתו והרחוק ממנו
ושההצלחה הגדולה רצונו והקורבה ממנו, ולא יהיה האדם קרוב ממנו אלא בידיעו
עצמו, והשכל הוא האהוב מכל הנמצאים אל האלוק ית', וכשיגיע לאדם, אותו האד
אהוב מכל הנבראים אליו, וכשעור קרבו ממנו יקרב מהאלוק ית', והסכלות מרחי
ממנו, והנכבדת שבידיעות היא זאת הידיעה שאמרנו, והמעלה הגדולה היא זו המעל
שיצייר האדם עצמו בציור אותו השכל שאמרנו. ע"כ, ואשוב אל הפרק.

אמר

אמר והתכלית שזכר אותה בזה הפסוק היא, כי הוא באמת שלמות האדם
ין יתפאר על האמת, הוא המשיג האלוק ית' כפי יכלתו, ויודע השגתו בנבראיו
ומציאו אותם, והנהגתם איך הוא, ובהשיג אותו האיש אותה ההשגה, יכוין בו
ד ומשפט וצדקה כדי להדמות בפעליו ית' ויתעלה. ע"כ.

וכתב בפרק אחרון ושם חכמה נופל על אשר תכליתו השגת האלוק ית'. וזו היא
מת האלקית המעיינת בכל הנמצא סתם, ובסבותיו הקרובות, ובסבותיו העצמיות.
ל בידיעת האמתיות אמתות הנמצאים, וידיעת הדעות האמתיות (המדומות) שנאמרו
ם מהכוזבות, ואל השגת זו החכמה רמז באמרו במין הרביעי, כי השלמות האנושי
מתי. והוא שיגיע לו לאדם המעלות השכליות. ארצה לומר ליוד מושכלות מועילות
ות אמתיות באלקיות, וזו היא התכלית האחרונה, והיא אשר תשלים האיש שלמות
תי, והיא לו לבדו, והיא תועילהו ההשארות התמידי ובו האדם אדם. ע"כ. —

ובכאן נשלם מה שראיתי להעתיקו מזה הספר,
וה שראיתי לכתוב בכלל דבריו מדברי הפלסופים, כדי להיותם
באור לדבריו או תוספת עליהם.

אלו הם הספרים

אשר נודע לנו מהמחבר הזה·

א) ספר אגרת בתי הנפש הנהגת הגוף והנפש
(כתיבת יד, והוא מכוחות האיברים והנשמה.)

ב) אגרת החלום
(כתיבת יד.)

ג) אגרת הויכוח
(דפוס פראג.)

ד) ספר הדרש על תנ"ך
(כתיבת יד.)

ה) ספר הנפש
(דפוס לבוב.)

ו) ספר המעלות
(כתיבת יד.)

ז) ספר ראשית חכמה על חכמות
(כתיבת יד.)

ח) ספר צרי היגון
(דפוס ווינציא.)

ט) ספר המבקש
(דפוס אמשטערדאם.)

ול לכתוב השלשה פרקים שראיתי לכתבם בסוף זה החלק השלישי.
חד, אזכור בו דברי הפלסופים בשלמות האנושי והדבקות שזכר
נו ז"ל. והשני, אדבר בו בספק שנסתפק בו החכם המעתיק ותרוצו
לפי דעתי. והשלישי, אכתוב בו שגיאות העתקתו.

הפרק הראשון.

וקודם שאדבר בזה הפרק, אכתוב מה שרוצים לומר בשכל הנאצל ואומר כי השפלים
מה שנזכר בספר, ארבעה. הראשון, השכל הנקרא שכל חמרי, והוא דבר מוכן להשפיע
ות הנמצאים לצורותיהם מלבד חמריהם וישימם צורה לו ואותו הדבר דומה בחומר
ו מוכן לקבל הצורה, וע"כ נקראו שכל חמרי. והשני שכל בפעל והוא כשיפשיט צורות
אים מחמריהם ויהיו לו מושכלות בפעל, כשיהיו מושכלותיו בפעל. והשלישי השכל
ל, והוא כשישכיל השכל אשר בפעל הצורות המופשטות מהחומר וישקיף עליהם
', וכן מציאותו בו בפעל וזה יקרא שכל נאצל כי הוא נאצל מחוץ, והוא מונח
ע מהחומר בשום בנפש, והשכל אשר בפעל במונח זה השכל הנאצל והנאצל צורה לו
השכל הנאצל בגבול והגדר אשר אליו יגיעו הנמצאים המיוחסים אל החומר והוא
לית, ובאור זה כי השכלים הנבדלים השלם שבהם הוא במדרגה הראשונה, ואח"כ
למטה ממנו במדרגה השניה וכן כלם עד שיגיע אל השפל והוא השכל הנאצל ואח"כ
עד שיגיע אל השכל שבכח ולמה שתחתיו מכחות הנפש, ואחר כך אל הטבע, ואחר
לצורות היסודות שהיא הגרועה שבצורות המציאות, ומונחה גרועה שבמונחים, והוא
ר הראשון, וכשיעלה מהחומר הראשון מדרגה אחר מדרגה, יעלה אל הטבע שהיא
גופנית עד שיעלה אל השכל שבכח, ואח"כ למה שלמעלה מזה עד שיגיע אל השכל
ל, וכשיעלה ממנו יעלה אל השכל הפועל שהוא ראשון הנבדלים. והרביעי השכל
נל והיא צורה שאינו בחומר, והוא קרוב הדמות מהשכל הנאצל, והוא המשים אותו
' שיהיה שכל בכח שכל בפעל, ויחסו אליו כיחוס השמש לראות העין. ולי נראה
ל פעל השכל הנאצל כיון ר' שלמה בן גבירול במה שכתב ובהתגלה לצייר העולמים
טים ויתפשט עלמך בהם והקפתו אותם, תצטרך שתעלה במחשבתך אל המושכל
רון ותנקה ותטהר תאותה מטנוף המוחשים ותפרק ממאסר הטבע, ותגיע בכח שכלך
כת מה שאפשר לך להשיגו מאמתת העולם המושכל, עד כאלו תפשיט נפשך מהעולם
חוש, ותהיה כאלו אתה אז אינו יודע, ואז יהיה עלמך מקיף בכל העולם הגופני
ם אותו בזוית מזוית נפשך, כי אתה כשתפעל זה תשקיף על קטנות שעור המוחש
גודל המושכל, ואז יהיו העולמים רוחנים מונחים בין ידיך קמים בין עיניך, ותראה
אותה

אותם מקיפים בך קמים עליך, ותראה עצמך כאלו הוא הם, ופעם תחשוב שאתה
מהם מפני הקשרך בחלק הגשמי, ופעם תחשוב שאתה כללם ושאין הפרש בינך לבי
מפני התאחדך עצמך בעצמיהם ודבקות צורתך בצורותיהם, עלית במדרגות הע
המושכלים, תמצא הגופנים המוחשים בערך אליהם בתכלית המיעוט והקטנות, ות
העולם הגשמי בכללו יצוף עליו כאלו היה ספינה בים או עוף באויר ע"כ. — וי
ממי שלא הגיעו לזו המעלה ידחיקו זה ועל כן אמר מורנו ז"ל שיש לטוען בו ט
ומה שנמצא מענין השכל הנאצל בדברי ארסטו הוא זה אמר ויהיה עיוננו באחרונה
אפשר לשכל אשר בפעל שישכל דבר מהדברים המופשטים מהחומר, עם היותו ב
מופשט מהגוף, כלומר מצד מה שהוא מלובש בגוף ודבק בו. —

ואמר החכם הנזכר כי זו החקירה בה קושי גדול ומבוכה עצומה, כי כ
אבונצר בסוף ימיו אמר שהשכל הפועל הוא סבה בלבד, וזה הפך מה שאמר במקום
שהשכל החמרי ישכיל הדברים הנבדלים ואבובכר הרבה החקירה בזה המבוקש, וה
להביא המאמרים המחייבים אפשרות זה הדבקות השתדלות עצום, כי יראה מעניינו
היה שם זה המבוקש ממחשבתו הרף עין כמו שהוא מחוייב ובזה דבריו יותר חזקים מ
כל מי שהגיעו אלינו דבריו בזה הענין, אלא שיש בדבריו ספקות. ע"כ. והסתכל
הבנת מורנו ז"ל לאלה הדברים, כי אמר בפ' ע"א כי ציור השכל הנאצל שהוא נבד
הם דברים יש בהם עיון וראיותיהם נעלמות אע"פ שהן אמתיות, ויתחדשו בהן שנ
רבות. ואמר בפ' ע"ג כמו שבאר אבובכר וכל מי שנחלץ לדבר באלה העמוקות כ
שהכין נפשו, כמי שחולץ בגדיו לעשות דבר בזריזות. וכתב מורנו ז"ל בפרק ס"א מ
הראשון, וכבר התבאר בספרים המחוברים בחכמות האלקות כי זו החכמה אי
לשכחה, הרצה לומר השגת השכל הפועל, והוא ענין, ותלמודו מתקיים בידו. ע"כ. ובמק
רבים זוכרים החכמים ז"ל והתלמוד, והם רוצים לומר בו זה הענין.

וכתב אבונצר והחכמות אי אפשר בהן דבקות התענוג בהן, כי סורם
בסור הענין המונח בשכחה, ואמנם יעדרו או בסור המונח והוא האדם או בבת
מהם והיא השכחה, אבל התבאר כי הידיעה הקנוית והוא ציור השכל, והוא מ
השכל הנאצל אי אפשר בו שכחה אלא אם יהיה זה חוץ לטבע. ואמנם יהיה זה ל
האחרון שהוא האדם, אבל המונח הראשון אי אפשר בו זה; וזה כי המונח הראשון
הצורה והוא מונח מצד והוא הרבה מצד, והוא שכל ומושכל. אבל בשאר הידיעו
אפשר בהן זה, כי המושכל בהן הם הפך השכל, והיודע זולת הידוע. וע"כ אפש
השכחה, ואם כן א"א בדבר מהתענוגים דבקות אלא בתענוג יהיה מונחו הראשון
המציאות, ותהיה בו הצורה הוא המצוייר, ואין בזה כדבר יוחס התענוג אל ה
הנפסדים, אלא כשכל הנאצל כפי מה שהתבאר במקומו. ע"כ. ואל זה התענוג ש
הפסק רמזו רבותינו, באמרם העוה"ב אין בו אכילה ושתיה אלא הצדיקים יושבים ועטרו
בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. ואמרו יושבים, כדי לשלול מהם השנוי והתנועה וה
הגופניים. ועטרותיהם בראשיהם, כנוי לתענוג ההשגה כענין ושמחת עולם על ר
וזו המלה כלומר שכינה נמצאת בדברי חכמי המחקר, כמו שאמר ארסטו ויהיו
השכינות האלקיות בשמחה וגיל וטובות אלקיות. — ואמר החכם הנזכר וזו הנ
מעיד ארסטו לחקור אותה לא הגיע אלינו בה דבריו. ואמר ט מ ס ט י ו ס כי יש
החו

אחרי כח להפשיט הצורות מחומר ולהפרידן מהחומר. וכ"ש שיהיה מטבעו להשכיל דברים שהם מתחלת הדבר מופשטים מהחומר. ואמר חכם כי יש באלה הראיות ספקות א כתבתים לאריכותם.

ואמר החכם הנזכר במקום אחר, ויראה כי הגעת זה השלמות בטבע, ובדרוב וא בקבוצים שמתקיימים כדי שיגיע להם זה השלמות, ואלו היה מגיע זה השלמות זולת הקבוצים כהגיעו באותם הקבוצים, היה מציאות אותן הקבוצים לבטלה, ומציאות ה השלמות בכאן למתבודד הוא קשה, אלא בזמן הזקנה והתמדה בעיון ובלמוד ושיהדל התעסק בדברים רבים שחושבים שהם הכרחיים, ויראה כי יגיע זה לרבים מבני אדם שהם נבדלים מזה המציאות כי הוא שלמות הפך השלמות הגופני. ואבובכר מפני שחשב סוף ימיו להגיע אל השלמות, ולא הגיע לו זה הענין מהשלמות, השים בטולו מהדברים ידועים בנפשם ובשלמות שיגיע ממנו זה הענין הוא קשה מאד, וכל שכן כי מתנאו לא יהיה בדעותיהם טעות, וזה השכל בפועל שישיגהו האדם באחרונה, שהוא הנקרא כל הוא שלמות הכח אשר בחומר הראשון, ועל כן כל מה שתתחדש בו צורה נחדש בו כח ואפשרות על צורה אחרת עד שתעלה משלמות לשלמות ומצורה לצורה תר מעולה וקדושה אל הפעל שהתרבה עד שיגיע לזה השלמות והכח שלא יתערב בו ז כלל, ומפני שהיה האדם הוא המסוגל בזה השלמות היה הוא נכבד שבנמצאים שר בכאן, כי הוא הקשירה והסדר אשר בין הנמצאים המוחשים החסרים, כלומר שר יתערב בפעלם כח, ובין הנמצאים השלמים אשר לא יתערב בפעלם כח לל, והם השכלים הנבדלים, והתחייב שיהיה כל מה שהיה בזה העולם אמנם הוא בעור זה האדם ולשרת אותו, מפני שהשלמות הראשון אשר בכח החומר הראשון אמנם אה בו. והנה כמה גדול חמס המבדיל בין האדם והחכמה שאין דרך להגיע לזה שלמות, כי אין ספק כי העושה זה עושה הפך רצון הבורא ית' וממרה את פיו במה יון להמציא זה השלמות, וכמה גדולה הצלחת מי שכלה ימיו בזו העבודה וקרב אליו, תבא בזו הקרבה.—

וכתב בן סינא, ומה שיצטרך האדם לצייר מהמושכלות ויגיע אל ההצלחה האמתית, אפשר שאדבר בו אלא בקרוב, ואחשוב כי תצטרך הנפש לצייר ההתחלות הנבדלות ציור מתי, ותאמין בהם אמונה אמתית, ויהיה מציאותו אצלך במופת, ותדע העלות קצויות לדברים הנופלים בתנועות הכלליות מלבד הפרטיות שאין להן תכלה, ותתישב לה תכונת הכל ויחס חלקיו מקצתם למקצתם, המתחיל מההתחלה הראשונה עד הקצוי נמצאים שהם תחת סדורו, ותצייר ההשגחה ואיכותה, ותתאמת אצלה כי העצם הקודם ל אי מציאות מסוגל בו ואי אחדות, והאיך ידע שלא ישיגהו רבוי ושנוי בשום פנים. איך סדור יחס הנמצאים, ואחר כך כל מה שיוסיף המעיין ידיעה יוסיף הכנה לזו הצלחה, ויראה כי לא ינקה האדם מזה העולם וקשירותיו, אלא כשיתחזק הקשירה עם תו העולם, ותהיה לו תשוקה למה ששם וחשק ימנעהו מההבטה למה שהוא אחריו. ותר שילך לפנים ולא לאחור, וזו ההצלחה האמתית לא תשלם אלא בתקון החלק מעשי מהנפש. ע"כ. והנה כל מה שזכרו זה החכם מאלה הדברים שהם ההכרחים בהשיג הצלחה האמתית לפי דעת הפלסופים הם נזכרים בזה הספר. ואין צריך להעלות על דברי החכמים שלא הגיעו לזה השלמות ולא התבארה להם אמתתו והכחישו אותו.

כמו

כמו שקרה לאבונצר בסוף ימיו, וקרה כמו כן לאדם גדול מאד בחכמה ובמעלה שבתחל
האמין כי האדם מוכן להגיע לזה השלמות ובסוף נסתפק בו, ואפשר כי זו הידיעה ל
תגיע לאדם בחייו לסבות רבות מונעות מהשיגה ותגיע לו במותו, ויש מהחכמים השלמי
מאד, שישיגו אותו בחייהם כמו הנביאים עליהם השלום והחכמים המתבודדים, ואינ
עוסקים כלל בהבלי עולם, כמאמרם ז"ל כי הוי מפטרי מבי רב ואמרי לה מבי ר' חנינ
אמרי ליה עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי עולם. ולולי שזה היה מפורסם אצלם וברו
לא היו מברכים בו. ואמרו החכמים ז"ל כי בשעת סלוקן של צדיקים, הקב"ה מרא
להם מתן שכרם ומשמחם. אמר בן עזאי, יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, אותה שעה ה
רואים ושוחקים, ולפיכך ותשחק ליום אחרון. והנראה לי כי אל זה הענין כיון שלמ
ע"ה באומרו, להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא — כי יש מורה על הדבר הקיים שאי
משתנה ואינו כלה, וכל יש זולתו תלוי בו — ואמר ואוצרותיהם אמלא על-אוצרות הנמצאי
המתפרשמות בשכלם, כי לא רצה לומר אוצרות דגן ותירוש כמו שפירשתי בפי' משלי. ו
רצה לומר באמרו פועל אוצרות בלשון שקר, כי ענינו כי בהיות קנין האוצרות כזב ה
כהבל נדף, וכן אמר שפת אמת תכון לעד, ויכלה ברגע הכזב. ושקר אט היה תמים הנ
שקנה זו החכמה באוצרות הנצחה. — והסתכל במה שאמר בן סינא, אמר, והנ
המדברת שלמותה המסוגל בה שתהיה עולם שכלי, תתרשם בה צורת הכל והסי
המושכל בכל, והטוב השופע בכל, שהוא מתחיל מהתחלת הכל אל העצמים הנכבד
הרוחניים, ואח"כ אל הרוחניים הקשורים בגופים, ואח"כ הגופים העליונים בתנועותיה
וכחותיהם וכן הכל עד שתצייר המציאות כלו ונהפכת עולם מושכל דומה לעולם המוש
כלו, ורואה למי שהוא היופי הגמור והטוב הגמור והתפארת האמתית ומתאחד בו והו
מעצמו, וכשיוקש זה השלמות החשוקי אשר לכחות האחרים, ימצא זה במעלה שה
בנאי גדול לומר שהוא יותר מעולה ויותר שלם מהם, אבל אין יחס אליהם בשום פנ
לא בשלמות ולא במעלה ולא ברבוי וכן בהתמדה, כי איך תוקש ההתמדה הנצח
בהתמדה המשתנת הנפסדת? והאיך יוקש זה התענוג בתענוג החושי והבהמה והכעסנ
אלא מפני היותנו בזה העולם ובאלו הגופות ואנחנו שקועים בתאוות הרעות לא נח
באותו התענוג, וע"כ לא נבקשהו ולא נטה אליו אלא כשנתיר קשר התאוה והכעס מי
צוארנו ונשיג מעט מאותו התענוג, ואז אפשר שנדמה בנפשנו ממנו דמיון מועט וח
ובלבד שיגלו אלינו הספקות ויתבארו לנו המבוקשים הנפשיים ויחס תענוג זה לאו
התענוג החושי, כהריחו ריחות המטעמים הערבים אל התענוג באכילתם, אבל ה
יותר רחוק שאינו מוגבל. ע"כ. והסתכל בדבריו כי מה שאמר שהוא בנאי גדול הוא ע
בעצמו שאמר ר' חנינא ז"ל משל למלך שהיו לו אלף אלפי דינרים זהב והיו מקלסין או
בשל כסף והלא גנאי הוא לו. — ואשוב אל הענין, ומורנו רמז אל זה השלמות הנ
יגיע לאדם במה שכתב בפ' כ"ז מהחלק השלישי, ושלמות האדם האחרון הוא שיה
משכיל בפעל, והוא שידע כל מה שהוא ביכולת האדם שידעהו, מכל הנמצאים כלו
כפי שלמות האחרון אין בו לא מעשים ולא מדות, ואמנם הם דעות בלבד הגיעו מהע
וחייבה אותם החקירה, וזה השלמות הנכבד האחרון אי אפשר שיגיע לאדם אלא א
שיגיע לו שלמות הראשון, ואחר יגיע לו שלמותו האחרון שהוא נכבד בלי ספק וה
סבת ההשארות התמידי לא זולתו. ע"כ. — והסתכל שאמר לא זולתו.

ואומר

ואומר כי להשיג זה השלמות שבו תושג ההצלחה האמתית נאחד עם הקדש,
וזולם היה להסתייע להשיגו, גם התקבלו קבלות קודם מתן תורה להשיג זה השלמות,
גם על זה רמז בתורה ורמזו אותו החכמים ז"ל במדרש והוא ענין אמתי, ודבר מפורסם
בדבריהם כי זה תכלית האדם, ולהשיגו נברא, ושהמגיע אליו הוא א' מהנמצאים האלקיים.

ואמר טמיסטיוס כי האדם בהגיעו לזה השלמות דומה לאלוק ית'. כי הוא כל
הנמצאים מלך והמטיב בהם מלך, כי לא ימצא דבר שלא ידע אותו, ואין סבת הנמצאים
לא ידיעתו, ע"כ. — ואמר החכם הנזכר כמה נפלאה זו המעלה! וכמה זרה היא
המציאות! זה הוא מה שרמזו אותו הקדמונים. ועמדו עליו בזמן הקדמון כי הוא כמו
שאמר ארסטו „אי אפשר שתהיה האמת נעלמת בכללה מכל בני אדם כמו שאי אפשר
שישיגוה כלם בכללה". ואומר כי זה הענין רמזו אותו החכמים ז"ל במדרש אמר ר' חנינא
א"ר אליעזר מנין שהקב"ה קרא ליעקב אל? שנאמר ויקרא לו אל אלקי ישראל. כמצא
בדברי חכמי המחקר במאמר שילדק עליו שהוא אלקי, ויאות לו תואר אלקי פשוט. —
ומורנו ז"ל האריך בבאור זה הענין בתחלת פרושו למשניות, וזכר שם מאמר בן עזאי
שהיה עומד בהר הבית, וראה כל ישראל עולים לרגל, ואמר ברוך שברא כל אלה לשרתני.
ואמרו החכמים ז"ל מאי כי זה כל האדם? כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה.
והנה החקירה הצריכה לחכמי המחקר להודות בזה עד שאמרו כי זה כונת הטבע
המציא נבראי זה העולם להמציא אדם כזה. ואי אפשר מציאותו אלא בהמציא אחרים
שלא יקבלו זה השלמות, כדי שימציאו לו כל צרכיו הגופנים, אלא שאנחנו נאמין כי זה
השלמות יגיע לאדם החסיד העובד יוצרו ופונה תמיד אליו ואף ע"פ שלא ידע החכמות
העיוניות. וגדולים מחכמי המחקר מסכימים עמנו ע"ז כמו שכתבתי למיגלה שאמר
הכם גדול, כי האפשרות שני מינים טבעי ואלקי ור"ל כי ציור זה השכל הוא מהאפשרות
האלקי לא מהאפשרות הטבעי. — אמר ולפעמים יצלח הכח השכלי במקצת הנפשות
וידבק בהקיץ בשכל הכללי, ולא תצטרך בהשגת זה הענין בהיקש ועיון ויספיק לו התעוררות
הנבואה, וזה נקרא רוח הקדש, והאלוק ית' לא חנן אלא לנביאים ולחסידים שהם
מלאכיו ע"כ. — ופסוקים רבים שנאמרו בספר תלים יורו ע"ז ואין ספק כי שלמה ע"ה
הישיר אל זה השלמות בתחלת משלי, והפליג בשבח החכמה שיושג עמה זה השלמות,
וזה מבואר למבין דבריו כמו שכתבתי בפי' משלי, ואמר, כי מוצאי מצא חיים, והם החיים
האמתיים, ואומר, וחוטא חומס נפשו, כי יגזל ממנה הדבר המסוגל בה שהיא אותה
החכמה, ואמר כל משנאי אהבו מות, ומפני שעמה יושג זה השלמות שהוא החן והחיים
האמתיים והשלום האמתי, אמר כל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

פרק שני.

ראיתי לכתוב הספק שנסתפק בו החכם המעתיק ז"ל במה שכתב מורנו ז"ל בפ'
נ"א, ואני כותב בכלל. אמר עמדתי על הדבר בעיון הזה הנפלא ונבוכותי בו מבוכה
גדולה, לפי שנסתפקתי בכונת אדוננו ז"ל בו, האם ר"ל במאמר הזה, כי הב"ה יציל
כל דבק הנס והאות, דעת החכם ההוא המגדל מחשבתו המשיג לד' ב"ה הנקשר והנדבק

במה שהשיג, כיון שהוא נראה מנפש הדבר ופשוטו בלי ספק שיאלהו ממיני הרעות שהיו סבותיהם ענינים טבעים או בחיריים או מקריים, ע"ד זולתי טבעי הענינים ויכריח הכרחיות ויחליפן, וימנע גם המקריות שרובן משותפות בין הטבע והבחירי והרצון. כמו שהודיענו בפ' מ"ח מהחלק השני, עד שיגלגל משטיפת הנהרות ומפח יקו ומדבר הוות ומקטב ישוד צהרים, ומרעה ומנגע ומשחל ופתן וכפיר ותנין, הנה ע' הדרך יהיו התנאים מבלי תכלית, כמו שהתנה עם הים שיקרע לבני ישראל. כן התנה עם כל הנהרות שלא ישטפו כל משיג שלם בעת צרכו [לצרכי מחשבתו] וכמו שצוה האריות שלא יזיקו לדניאל, וצוה השחלים והתנינים שלא יזיקו לכל שלם משיג. או יהיה שות לאין כל חדש תחת השמש ולעולם כמנהגו נוהג, אם כן לא ישאר מנהג, וסותר לרו מה שנאמר בענין איוב, א"כ היה לנו לומר ע"ז הדרך באיוב כי אם היה חכם, לא הי חל עליו דבר ממה שחל, וזה ממה שלא נאמר עליו, ובדרך כלל כי הדבר הזה א נאמר ע"ז הדרך, רצוני לומר ענין הנפלא והנס, הוא דבר תורי לא פלסופי. ע"כ

והנראה לי כי לא כיון מורנו ז"ל בדבריו כי האלוק ית' משנה הטבע עם כ שלם ויעשה עמו נסים חוץ לטבע, כי הנסים הם על שני דרכים, נס הוא שנוי טב לגמרי, לא יעשהו האלוק ית' אלא ע"י נביאיו, כקריעת ים סוף והירדן והדומה לאלו ונס שאינו שנוי טבע יעשהו עם חסידיו ע"י שלוחיו, ויצילם מצרות גדולות שמדמים אות לשטיפות הנהרות, ומרשעים הנמשלים לכפיר ותנין ושחל, וכמו שנראה רבים נבדלי משטיפת הנהרות ומהאריות ומהדובים במעשה נס, כאמרם ז"ל איתרחיש ליה ניסא ונ מאריה, וזה נראה ומוחש בכל דור ודור, ואין ראוי ליחס כל זה אל המקרה, אלא הו כונה אלקית בחסידים. ויתכן שיקרה מזה המין למי שאינו חסיד ויהיה במקרה, ואשוב לדבריו

אמר ומי יתן ידעתי אם ימלט אשר יברר מחשבתו וישיג הבורא ית' בדברי האמתיים מיד השטן ומן הדברים שנתן לו רשות בהם; אלא נודע כבר כי לא ימל מנטילת נשמה בעבור היותו מורכב מהפכים, ודבוק ושטוף באפסים, והוא הדין בשא הדברים שהסבה בהן השטן הוא מזה המין, אלא אם יהיה זה ע"ד אות. ע"כ. והו ז"ל האריך בזה הענין. אבל בזה שכתבתי נכללה דעתו.

ולי נראה כי אין דעת מורנו ז"ל שינצל השלם מהמות, אלא שינצל מרוב המקרי שיקרו לאדם בעוד היותו בעולם השפל הזה, ואין ספק אצלי, כי זה הענין שזכר ענ תורי והוא כמו כן אצלי נאות למושכל, וראוי להאמין לכל מאמין, וכן פירשו על פסו לא יגרע מצדיק עינו, כי החסיד הגמור הדבוק באלקיו תמיד, ולא יפריד דבקות מחשבות ענין מעניני העולם, יהיה נשמר תמיד מכל פגעי הזמן, אפילו ההווים בטבע וישתמ מהם בנס יעשה לו ומיד כאלו יחשב מכת השלימים שאינם מבני הויה והפסד, ולא יהי נעזב למקרי העתים, וכפי קרבתו להדבק באלקיו ישתמר שמירה, והרחוק מהאלוק ית במחשבתו ובמעשיו, ואפילו לא יתחייב מיתה בחטאיו אשר חטא, יהיה משולח ונעז במקרים. ואמר מורנו ז"ל „כי כשתברר מחשבת האדם והשגתו לו ית' בדרכים האמתיים ויתענג במה שהשיג אי אפשר אז לעולם שיקרה לאותו האיש ממיני הרעות" והנראה כי השלמים ינצלו מהמקרים ע"י נס לא לעולם, וכמה נביאים וחסידי עליון ע"ה קר להם מקרה רע פתאום, והם חושבים בדברי אלקים חיים, וזכריה ע"ה יוכיח, ונביאי אחרים ויעקב אבינו ע"ה [אמר] והיה ה' לי לאלקים, כי יתבודד כל ימי חייו לדבק

בו, ונזדוג לו שטנו של עשו, וכן הוא ויגע בכף ירכו, בצדיקים ובצדיקות כמותו ומעטים הם הנצולים מרעתו, וידוע כי מה שזכר מורנו ז"ל הוא ברוב השלמים, והוא כענין אמתי ותורי. וכן אמרו החכמים אמר מר תורה בעדנא דעסיק ביה מגני ומצלי ליה, בעדנא דלא עסיק ביה מגנויי לא מגני אצלויי לא מצלי. וזהו מה שאמר מורנו ז"ל והוא כלל דבריו, וזה הענין מבואר במשלי, מזמה תשמור עליך, בלכתך לא יצר צעדך. ואם תרוץ לא תכשל, תורת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות. ואין ספק בזה הענין אצל חכמי האמת המאמינים בתורה. — ואין להקשות במה שיקרה למקצת השלמים לעתים רחוקות. והראיה אצלי שזו היא כונת מורנו ז"ל כלומר שהוא ענין תורי ונאות למושכל אצלו, מה שכתוב למעלה בפ' י"א כי שם אמר „ואין אני נסמך בזו האמונה למה שהביאני אליו המופת, אבל אני נסמך בה למה שהתבאר לי שהיא כונת ספר האלוק ית' וספרי הנביאים". והראיה עוד ע"ז כי לאחר שזכר עניני האבות ע"ה והשגחת ד' בהם, אמר „וכבר נראה לי בך עיון זר מאוד, יותרו בו הספקות ויתגלו בו סודות אלקיות. והוא, שכבר בארנו בפרקי ההשגחה, כי לפי שעור כל בעל שכל תהיה בו ההשגחה" ור"ל כהשגחת השלמת שכלו ולהצילו מפגעים רבים שסבתם הסכלות. וכן כתב החכם הנזכר והכח העיוני יראה מענינו שהוא כח אלקי מאד, והוא נמצא במקצת בני אדם והם המכוונים בהשגחה ע"כ. והנראה לי כי דעתו, כי זאת ההשגחה שהיא בהם הוא שתועילם זה השכל, ולפי מה שיועיל לאדם מאותו השכל תהיה ההשגחה בו כי מי שיועילהו ממנו חלק גדול ותהיה בו ההשגחה הגדולה, ואותו השכל ידריכהו שיהיה שלם באמונתו, ולהנצל ממקרים רבים שיקרו לבני אדם. והסתכל עוד בלשון כי אמר מאמין ואמר זו היא הדעת הנאותה אצלי למושכל ולפסוקי התורה, ואחרי כן אמר ומפני זה יראה לי, ואחרי כן אמר ואם הדבר כן, ר"ל אם הדבר כן כמו שיראה לי, ואמר עוד בפ' כ' אם ההשגחה נמשכת אחר השכל, והנה התבאר מזה כי זה העליון כפי מה שנראה לו וגם הוא האמת אצל כל שלם בתורה, ומחכמי התורה מודים בזה ואין בדברו מקום מסופק, אלא מה שאמר כי בזה יתורץ הספק שקרה לפלסופים, ויתבאר בזה הסוד לנו ואפילו לפי מה שיתחייב מדעותיהם כי הוא ר"ל לנו ולא להם, כי הם לא יאמינו אלא מה שבאר הוא מדעתם, והקבוץ בין זו הדעת שזכר מורנו ז"ל שהורוהו עליה פסוקי התורה והמושכל, ודעת הפלסופים כפי מה שפי' הוא שהוא דעת ארסטו, הוא בקבוץ שני ההפכים ברגע אחד. והראיה עוד ע"ז מה שאמר בסוף דבריו אלה, ואם יהיה הדבר כן, וידוע כי כן יאמר האומר, בדבר שאין אצלו עליו ראיה חותכת. והחכם ז"ל המעתיק העתיק, ומאחר שהענין כן, וזה שגיאה גדולה כי הערבי הוא ואין כאן אל אמר כך לך וידוע כי העתקתו ואם היה הדבר כן. ואלו היתה העתקתו ומאחר שהיה הדבר כן, היה הערבי ולמא כן אל אמר כך לך והנה התבאר כי זה הענין אמרו מצד האמונה, ומצד מה שנראה לו ממה שזכר בתורה, גם הוא נאות למושכל אצלו, כי כן כתבו זה מחכמי המחקר כמו שכתבתי למעלה, וכל מאמין בתורה יודה בו, לא שהוא מושג מצד המחקר, ומה שיבדר זה מה שאמר בפ' י"ז „ואולם ההשגחה האלקית לפי דעתי ולפי מה שאני רואה היא נמשכת אחר השפע האלקי, והמין אשר דבק בו השפע ההוא השכלי עד שנשא בעל שכל ונגלה לו כל מה שהוא נגלה לבעל שכל, הוא אשר התחברה לו ההשגחה האלקית ושערה לו כל פעולותיו על צד הגמול והעונש" —. ע"כ. הסתכל שאמר לפי דעתי ושנה

הדבר ולפי מה שאני רואה. והנה ענין קרוב מזה או כמוהו כתב ארסטו והוא מה שכתבתי למעלה בפ' כ"א „מי שאהב האלוק ית' אהבה אלקית, ואהב השכל והמעלות הטובות, כבדהו האלוק ית' והשגיח בו". ואשתמיטיה למארן.

ואמר החכם פיטאגרוס אתה האדון הנותן לחיים אומר, שאתה היכול לדחות מהם נגעים רבים אם תדאג להם השכינה ששמת בהם, ע"כ. והנה אמר זה הענין הנכבד כדי שתהיה חתימתו בדבר שהוא עקר, והוא ההשגחה בחסידים כמו שנאמר בדוד, רגלי חסידיו ישמור. וכן נאמר בסוף קהלת, את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם.—

פרק שלישי.

רצוני להעיר על המלות שלא הועתקו כראוי ולא יורו על הענין המכוון בהם, ואומר כי מאחר שחובר זה הספר בדקדוק גדול והשמירה מהטעות, שתהיה ההעתקה מדוקדקת מהטעיות כדי שלא תאבד כונת מחברו, כי יש מלות רבות בזה הספר נרמז בהם ענין פנימי, לא יבין הענין הנרמז בהם אלא החכם הרגיל בספרי החכמה, שהתבארו בהם אלו המלות, ואם לא יועתקו יאבד אותו הענין הנרמז באותן המלות, ולאותן המלות רמז באמרו בלואה ולא תהיה כונתך בפרק הבנת כל ענינו אליו, וידיעת ידיעה ברורה כל מלה יברו וילוח (מתחיל ומתראה) והעתקתו, יראה ויגלה, וזה ממנו שכתב כי כן העתיק למטה כזו המלה כמה יבחא (כמו שיראה) ותיכף זה כל חכים אלאהי רבאני העתקתו (כל חכם אלקי רבני) וענין רבאני בערבי החכם היודע חכמת האלקות, כי הם אומרים רב לאלוק ית' שהוא בעל הרבנות כלומר האלקות, ואומר רבאני ורבי לחכם בחכמת האלקות, ואלאהי ורבאני מורים על ענין אחד, וראוי לכתבו רבאני באל"ף אחר הבית. ורבי הנקרא בדברי חכמים ז"ל מורה ע"ז, כי אין קורים רבי אלא הסמוכים בא"י שנקראו אלקיים, כאמרם דסמכין ליה וקרו ליה רבי וקוראים רב שהוא גדול לחכמי בבל רבאנא. ואין מזה הענין מה שאמר למטה גאהל מן גמהור אל רבאנים, שהעתקתו, סכל מהמון הרבנים, כי זה ענין אחר, יורה על מי שלא התעסק אלא בתלמוד תורה בלבד. ועוד למטה אל איגמש ואל איגז העתיק (העומק וההעבדה) והעתקתו, העומק והקצור. שאין המלה גואז שהעתקתו (העבדה), וכן העתיק באיגז (בקצור) והעתיק שריטה (מתנאי אחד) אבל לא העתיק (להכרח אחד) וידוע כי שניהם הכרחיים בהבנת הענין. וכן העתיק ידל עלי מענימא (יורה על ענין אחד מאיזה מוקדמה אחת) וכל מלת מא שהיא במקומות רבים מזה הספר יעתק אותה אחד, אלא במקומות מעטים שאלו העתיק (אחד) היה סותר דבריו ויעתק במקומה (קצת) ובמקומות יפיל אותה מההעתקה והיא הכרחית בהם, והיא בפתיחה למעלה מהלווי מעאן מא לא קאויל העתיק (ענינים ומאמרים) והפיל אותה, כי אלו העתיק (למאמרים אחד) היה סותר דבריו. ובפרק כ"ט מוצוע מא תחמל עליה תחמול מא, העתיק (נושא אחד ינשאו עליו נשואים) והפיל מא מהעתקה. ובפ' כ"ז והיא חדבה מא לרלק אל עקל באל ערץ העתיק

היא

(היא תנועה אחת ההיא בעיקרה) והעתקת מא באותו מקום (אחת) משנם תלבשין הענין כמו שכתבתי באותו הפרק. ובפ׳ י״ב מהחלק השני מן חיתהו הוא גשם מא. העתיק (ואמנם יעשה מעשה מאשר הוא גשם אחד) וידוע כי הגוף לא יעשה מעשה אחד בלבד ואין מעשהו מאשר הוא גוף אחד. והעתקתו, (ואמנם יעשה מעשה זה מצד שהוא גשם מה) ופירושו ואמנם יעשה מעשה מן המעשים מצד שהוא גשם מהגשמים כלומר גשם מסוגל. וידיעת ענין מא הכרחית בהבנת הענין.

ואומר כי זו המלה בערבי היא מלה מיוחדת ומסוגלת, כי באמרך האדם כותב כללות כל האדם, ובאמרך אדם מא כותב יובן מדבריך קצתם לא כלם. וזו המלה היא בפרק כ״א מהחלק השלישי בל תבעא פי אלמא למגדר כי אלמא העתיק (והוא נמשך אחר קצת דמיון לבד אל אחד מהדמיונים). והעתקתו, (אבל הוא נמשך אחר מופשט דמיון מה כלומר אחר דמיון מהדמיונים). בפרק שני, ולמה עלי אנמל הא לארכהא ואתמהא והוא מע פטרתה ומעקולתא. העתקתו, (וכאשר הוא על השלם שבעניניו והתם שבהם והוא עם ילידתו ומושכלותיו) והוא העתיק במקום ילידתו (מחשבתו) ואין מבוא למחשבה בכאן, ור״ל עם ילידת שכלו כי אדם בתחלה שכל גמור לא התערב בו דבר אחר, כמו שהוא ידוע למבין הענין הפנימי. ופטרה בערבי ילידה. ואומר עקל פטרי כלומר שכל יליד. והוא כשיהיה פשוט אין בו מפורסמות ולא מקובלות, אלא מה שיתחייב מהשכל בלבד. ובזה הפרק איגבת לה מעציתא העתיק (הביא לו מריו) והעתקתו, (חייב לו). ובזה הפרק נמשך וגעל כלבב פי אל סמא (ולפיכך שנו בריאתו לרע) ולא אדע מה הצריכו להוסיף רע? כי מושך מורה על שנוי הדבר מצורה. — בפרק ששי, בחיב מדת בתא ועטם חטה, העתיק (כפי מעלתו ועוצם ענייני חלקו במציאות) ואין זה נכון כי לו ית׳ הכל, ומלת חטה בערבי מתפרשת לשנים, האחד, ענין חלק, והשני, ענין כבוד ומעלה, והעתקתו, (ועוצם כבודו במציאות) וזו המלה היא בפ׳ כ״ט מהחלק השני. וכמול על מי אי הם העתיק (ושחות גדוליהם) ולא העתיק זו המלה. והעתקתו, (והתעלם מעלות גדוליהם) כי כמול התעלם הפך הראות, ומלת כמול שהיא התעלם, תורה על ענין שהוא יתעלם הכבוד והמעלה. ועוד בפ׳ כ״ב מהחלק השלישי והוא איינא להחט מאפיאל וגוד דנהם. העתיק (והוא ג״כ יש לו חלק אחד במציאות למטה מהם) וידוע כי אין לשטן חלק אחד במציאות אלא יש לו מעלה מה במציאות, כי יש לו ממשלת הארציות והוא משוטט בארץ. בפרק כ״א, ואל חם כלה העתיק (וההשתדלות כלו) והעתקתו, (והחוש כלו) כלומר כל מה שראה היתה השגה שכלית. בפ׳ כ״ג, וחו תאעלי עלי גיר מפתקר לא יפעל. העתיק (והוא ית׳ בלתי מצטרך לכלי יפעל בו) ובפ׳ כ״ו, ואן כימה אל חרבה אכמא אל גא אל הא אל אפתקר. העתיק (ואף על פי שהתנועה הצריך אותה החסרון) והנכון להעתיק, ואף על פי שהתנועה הצריך אותה ההצטרך כלומר כי הדבר המתנועע הצריכו צרכו לתנועה בבדחו מהספק והליכתו אל הנאות, וידוע כי אפתקאר בערבי אין ענינו חסרון אלא הצטרך. ואע״פ שההצטרך חסרון, וע״כ נקרא אצלם העני פקיר להצטרכו לזולתו. וזו המלה, בפ׳ ע״ב במוקדמה הששית לאן על עדם לא יפתקר לפאעל העתיק, כי הנעדר לא

ינטרך לפועל. וכן העתיק הוא בפרק החמשי אפא תפאך אל עלם באסרא לפאעל (נורך העולם בעצמו לפועל) אלא שצריך להעתיק במקום בעצמו, בכללו. ובזה הפרק אל או האם אל סבקאה העתיק (המחשבות המתחילות) והעתקתו, המחשבות הקודמות. ופי' הדעת הקודמת שלא נחקרה אלא היא כפי מה שתובן בתחלת המחשבה לאדם פתאום ותטה נפשו אליה קודם שיחקור אותה. בפרק כ"ד, לא יתערץ להדא אל מענאה, העתיק (לא יעפל בזה הענין) והעתקתו, לא יתדאה, כלומר לא יגלה עצמו לפרש. בפרק כ"ז. מסתוי עלי אל גסם העתיק, (נסמך אל גשם) והעתקתו, (משתוה על גשם) וכן אמרו חכמים שלא היו מאומתנו, אסתוי על ערש שהעתקתו, השתוה על הערש ור"ל הכסא. ובזה הפרק לם ילם בהדא אל מעני העתיק (לא יכניס עצמו בזה הענין) והנראה לי לפי מה שכתב מורנו וגלינוס לם ילם בהדא אל מרץ ולא נכה עלי שהעתקתו, (ולא שת לבו אליו). ובזה הפרק ואמא לבנת הספיר פהי בארדה ען אל שפאף העתקתו, ואמא לבנת הספיר פהי באור בעד הזך. וזך נקרא כל גוף שאין לו אור עצמי ולא גוון טבעי. וכשיהיה נוכח גוף מאיר יתפשט אורו בכל חלקיו פתאום, כי באור נורה רוחנית ומסוגלת הרוחנית שתתפשט בגוף פתאום ותסור פתאום. בפרק ל"א אן זקפת ענדאל שבהה העתיק (אם תעמוד על הספק) והנכון להעתיק, אם תעמוד אצל הספק, כלומר שיעמוד כשיקרה לו ספק ולא ישוטטו מחשבותיו באותו דבר. כאמרו בזה הפרק שיש לשכל האנושי גבול יעמוד אצלו, ואמתת זו המלה אצלם מעני נשויה שענינו דומה. ואומר לפניה מתשאבהא כלומר מלה מתדמה, והיא המלה הנאמרת על הדברים המתדמים בדבר מחולפים באמתותיהם במלת חי הנאמרת על הצמח והאדם והמלאך, ובמלת מדבר הנאמרת על האדם והמלאך. ובזה הפרק לא תבראד ותרפע העתיק (ולא תתחיל ותדהבו) וכן בפ' מ"ה לבראר בקתלה העתיק (מתחיל בהריגתו) והנכון להעתיק (ימהר) כי מבאדרה מהירות. בפ' ל"ג. מן אל תבאם אל אמור אל ערציה באל סדאמיה העתיק (מהסתפקות הדברים המקריים בעצמם) והעתקתו, (מהתערב הדברים המקרים כי ענין אל תבאם התערב הדברים אלו באלו. ובזה הפרק, וקר אטוב שלמה העתיק (וכבר הטיב שלמה) והעתקתו, וכבר האריך, כי ענין אטוב אריכות. בפרק ל"ד, מנקסם קאביל ללמגזיאה העתיק (מתחלק מקבל החלקים) והעתקתו, מקבל החלוק, כי גזיאה איננה חלקים אלא חלוק. בפ' מ', אין עניאמה תכלת ענהם העתיק, (שהשגחתו ית' הניחה אותם) והעתקתו, סרה מהם, וכן העתיק זו המלה בפ' כ"א ותתכליה אל עניה ענה (ותסיר ההשגחה ממנו). בפרק מ"ה, מגוד בתכייל אל גם מאניה העתיק (נמצא בדמיון הגשמות ושהוא חי בדמיון התנועה) והנכון להעתיק, בדמות הגשמות ובדמות התנועה, ויהיה מקור בשקל צורת, כי המלה תכייל כלומר שהוא נמצא אצלם כשידמו הגשמות והתנועה, ואינו נמצא אצלם אם לא ידמו זה. בפ' מ"ז. מן אנקלום תלון פי דלך תלווינא עגיבא (פי' אונקלוס בו פרושים נפלאים. (לפנינו מופלאים ונכון) וידוע כי לון בערבי הגוון, והעתקתו, המורה על ענינו שהגוון בזה גוון נפלא, כלומר שנעתק מענין לענין, כהעתק הדבר מגוון לגוון. וזה המשל ישמשוהו הרבה בלשון הערב ואומרים למי שלא יעמוד על ענין

אחד

אחר אלא משתנה מענין לענין תלין וממשילין אותו בשרץ מתגוון בגוונים רבים. ואומרים התגוון כהתגוון החומט, ואם לא ידע כוונתו האיך יאמר שהם פילוסופים פלאים? — בפרק כ׳ וקום תרפעו אבין הי מאל דרך. העתיק (ואנשים שהו מזו הדרך) ויראה כי חשב כי דרך מלה עברית, והעתקתו — ואנשים התנשאו מזה העמק — כי הם אומרים דרך גהינם כלומר עמק גהינם, והוא עמק שאול. ואומרים פלוני עלה מעמק השאלה, כטעת האמתת כמו שאכתוב בפ׳ כ״ב מהחלק השלישי לא לאט חט אט ללדרך אל ספאל והעתיק לאל — והחריזי העתיק לא רנו זו ההשגה וזה טעות גמור. וזו המלה בעצמה היא בפרק שמיני מהחלק השלישי. לא ללאט חט אט ללדרך אל ספאל והעתיק לא לרדת להשיג השפל. וכן העתיקו החריזי, ושניהם חשבו כי מלת דרך מלה עברית, כמו אדראך ואינו כן אלא העתקתו הנכונה, לא לרדת לעמק השפל. והענין מורה על זה כמ״ש למעלה. ובפרט מלה איחטאט שהיא ירידה. פרק כ״א ישגל אל חיז העתיק (יטריד המחוז) וצריך לדעת ההפרש אשר בין מחוז למקום אצלם. וכתב בן סינא ולגופים כלם מחוזים בהכרח אשר יפרדו הגופים נפרדים בהכחותיהם ולמקצתם מקומות, והם הגופים אשר יקיפו בהם גופים אחרים — הנה נתבאר כי המחוז אצלם היות הגוף למטה, או למעלה, או לשאר הצדדים, והמקום הגוף המקיף בזולתו, וענין מחוז בלשוננו כמו גבול. בפרק כ״ב, במאמר מקצתם יכול לעצמו יודע לעצמו, וענינו אצל המדברים כי היכולת והידיעה הם לו לבדו, ולא ישתתפו בהם זולתו, כי אין האדם נאמר על ראובן ושמעון, ואין ראובן אדם לעצמו, כי אלו היה אדם לעצמו. לא היה שמעון אדם אלא לסבה השימה אותו אדם, והשימה כמו כן שמעון אדם, והתרבה האנושית בהתרבות החומר. ובזה הפרק ואגב אל וגור העתיק (ראוי המציאות) והעתקתו, מחויב המציאות, וענינו כמו כן הכרחי המציאות. ובזה הפרק לאן קולך אל קדים פי ערין אל זמאן כקולך אל עויל אל קציר פי ערש על כט. העתיק (כי אמרך הארוך הקצר במקרי הקו) וכן העתיקו החריזי, והנראה לי כי אין זו העתקה נכונה, אלא ערין בזה המקום רוחב, והקדמון והחדש הם ברוחב הזמן, כמו שהארוך והקצר ברוחב הקו, וענין רוחב כמו מדה, כענין ומדת ימי מה היא. ובזה הפרק נגד המל מא כי הקה תעלי העתיק (ומלא בו מעמד אחר בחקו). חסר כאן העתקתו הנכונה — בפ׳ כ״ח וילקי אללה פי הדא אל עקירה העתיק (ויקדים פני הבודא בזאת האמונה) וכן העתיק החריזי בפ׳ ל״ה ויקביל, והנכון להעתיק, וישליך האלוק בזו האמונה. ואמר זה על דרך ההשאלה. וכן העתיק הוא בפ׳ ל״ה מהחלק הראשון, וילקיהם פי הדה אל שביהה (ישליכם בזה הספק), והראיה ע״ז אצל המבין הערבי כי המלה פי ולא אמר בהדה ואין שם וגה שהעתקתו פנים. ובזה הפרק קול ר׳ חנינא ואחכמה העתיק (רואים ר׳ חנינא והכמותיו) והנכון להעתיק, ותקונו, כי אחכאם האלף בחירק, תקון. לא חכמות. והוא העתיק זו המלה כראוי, בפ׳ י״א מהחלק השלישי אלהי מן אל חכאם והעתיק (אשר בהם מהתקון). בפ׳ ס״א אל דילים ענדהם מי אז העתיק (אשר אין אצלם מאזנים) ולא היה כתוב בנסחא שהיה מעיין בה מחאן. והנכון להעתיק אשר [אין] אצלם הכרה. וכן העתיקו החריזי הכרה. בפרק ס״ו ולא יזנו העתיק (ולא יפחות) והעתקתו, ולא יסתור. ובזה הפרק, ואין קואנין כל לאנה אכתריה

העתיק

העתיק סדרי כל לשון רוביים בשני יודין כמו עבדיים והרי"ש בחולם, ור"ל שסדרי הלשון
הם ברוב, וכמעט תהיה המלה הזה שלא כסדר במלת ריב, שהוא מעלולי העין ברוב
וכבר בא מעלולי הפ"א כמו את ידיבי, וכן וינח כפי סדר הלשון הוא מעלולי העי'
מענין מנוחה, ואלו היה מעלולי הפ"א היה דגוש, כמו ותנח בגדו, אלא שאפשר שב
וינח ביום השביעי שלא כסדר הלשון, ושרשו ינח. וזו המלה היא כמו כן בפ' ע"א והד
אכתרי פי הדא אל צנף. העתיק (וזה הרבה בזה הכת), והנכון, וזה רובו או ע
הרוב. ובפרק כ' מהחלק השני ליסתה דאימה ולא אכתריה העתיק (איננה תמידיי
ולא מאודיים), ולא אדע למה שנה אותו בזה המקום ולא העתיק רוביים או על הרוב. כי
שהעתיק בפ' ל"ד מהחלק השלישי אל אמר אל אכתריה הענינים שהם על הרוב? –
בפ' ס"ח אל מתכלמין העתקתו המדברים, ונקרא מדבר כל יודע חכמת הדברים, והי
חכמה תביא ראיות לבעל דברי החולקים על הדת מצד חקירת המציאות, כי יש יודע דבו
הדת בקבלה באין חקירה וזה נקרא אללם פקיר. והוא השופט שיודע משפטי הדת. וי
מי שחוקר דברי הדת ומביא אמתתם מצד המציאות וזה נקרא אללם מתכלם ואנ
מצאתי שקורא ארסטו בעל דברים, והוא כל אמיאל (הנקרא גדול) והוא בעל חכמי
הכלות הנקרא גדול. ובזה הפרק ולו קדר עלם אל אלאה העתיק (שאלו היה אפשי
העדר הבורא) והנכון להעתיק, אלו שוער בנפש, וכן העתיק בפ' ע"א ולא קדר שני
מנהא (לו שוער). בפ' ע', ליס לאני אענקד קדם אל עאלם או אסלו
להם. העתיק (לא שאני אאמין קדמות העולם או אקבל מהם זה). ובסוף זה החלו
הלשון מעמא אסלם להם עם מה שאקבל מהם. ובמוקדמה כ"ו מהחלק השנ
פנסלמהא לו העתיק ונתנה לו ע"ד ההנחה והיסוד. (כ"א נודה לו) ואני אומר כ
הנכון להעתיק, אסלם להם אשלים להם נסלמהא לה נשלמה לו. והעתקת מסלמ
מושלם. וענין זו המלה בדברי חכמי המחקר כי הם קוראים מושלם לדבר שישלימהו
החולק, והוא מפורסם אצל השנים החולקים, כמו שהמפורסם מפורסם אצל ההמון.
וזה הוא ההפרש בין מושלם ומפורסם. והמלה מענין שלום. וזה הענין נמצא בדברי
החכמים ז"ל שאומרים שלום לך ושלום למשנתך שמשמעות שלום בין התלמידים כשאין חולק
על דבריו. וידוע כי המחלוקת מריבה והפך שלום. והסבה שאלה המלות אינן נחות
בלשוננו, מפני שלא הורגלנו בהם כמו שהורגלנו בהם בערבי, וזו המלה בפ' י"ח מהחלק
השלישי תסלם לך קיא עד שריעה והוא מענין שזכרתי, והעתקתו, ויושלמו לך
כונת התורה. כלומר שלא יהיה בהן ספק ולא קושיא. — והוא ז"ל העתיק (ויושלמו לך)
ויפה העתיק. אלא שצריך שתובן זו המלה מהענין שזכרתי, לא מענין שלמות. ובזה
הפרק ולא אלתני למכא ברה אל מחבר וקאת העתיק (ולא אצטרך להתגבר
על המורגשות) והעתקתו, ולא אצטרך להכחיש על המורגשות, כי זה רוצים לומר בזו המלה
בעלי החכמה, ואומרים למי שמכחיש הנראה. מכבאר אל איאן פי הברא העתיק
*) (אני אוהב זה) והעתקתו, כמה זה דבר אהובי. בפרק ע"א, מן קבול אל את.ר
העתיק (מקבל מעשה). והנכון להעתיק, מפני שהוא בטוח מלקבל הרשום מזולתו, ואפילו
אם יהיה מתרשם כלומר מקבל הרשום מזולתו, ואפילו לא ימצא גוף אחר ירשום בו ולא
יגיע לו רשום כלל. ובפרק י"ב מהחלק השני ומחאל אן יכון אתארה למה
יותרה

*) לא נמצא כלל בהעתקה אשר לפנינו.

יותדה בגם בהמא כנספא מה העתיק (מן השכל שיהיה מעשהו למה שיעשהו בערך אחד) והנכון להעתיק, שיהיה רשומו למה שיתחשהו ביחס. כלומר בשום יחס. כי הפרש גדול יש בין רשום והמעשה, כי פעל הנבדל נקרא רשום. כי הוא רשום הצורה בחומר. ובזה הפרק אתאר אל עקאל אל מפארק העתיק (מעשה השכל הנפרד) והעתקתו, רשומי השכל. ורשום השכל נסתר, ורשום הנפש יותר מבואר, אלא שאינו מבואר לכל, ורשום הטבע נראה לכל. בפ' ע"ב, ואן אל זמאן מוצף מן אנת העתיק (שהזמן מחובר מעתות) ונמשך בזה אחר הגאון ז"ל שמפרש אל אן בערבי, וכן העתיק אן מא (עתה אחד) וידוע כי המלה אן בלבד, ואן אל שתי מלות. וזו המלה הפוכה בלשוננו הבע נא. והעתיק בפ' ע"ו מהחה"ש. פיאן ואחד (ברגע אחד) וזהו הנכון. ואע"פ שחלק רגע מורה על חלק קטן מאד והזמן בתכלית הקטנות אצל המחשבה. ומפני שלא נמצא בלשוננו מלה יותר קרובה מזו בענין הוא נכון להעתיק אן רגע אחד; שיובן על מה תורה מלת אן אצל חכמי המחקר, ואומר, כי מלת אן מתפרשת לשני ענינים, האחד, כפי הלשון כלומר שהיא נאמרת על זמן קצר מאד, והיא חלק ממה שעבר, וחלק מהעתיד, ונקראוהו בעלי הלשון הזמן, והנמצא, והעומד, והשני, כפי מה שרוצים בה חכמי המחקר, כי היא נאמרת אצלם על המדבק הזמן שעבר בזמן העתיד, מצד שהוא תחלה למה שעתיד ותכלה למה שעבר, כמו שקרה לנקודה שמדבקת הקו בקו כשתקח גדר משתתף לשני קוים ותפרק אותם כשתקח התחלה לאחד ותכלה לאחד, אלא שההפרש ביניהם כי הנקודה מציאה בפעל ודמות אליה, ואין הרגע כן, כי היא מציאה בכח, והזמן אפשר לחלקו במחשבה, כי כל מדובק אפשר לחלקו במחשבה, וכשיחולק תהיה לו במחשבה תכליות, ואותן התכליות נקראות רגעים, ולא יתכן לאמר כי רגע בלשוננו היא דקיקה בלשון ערבי. כמו שהעתיק במקדמה הששית, כי כל דקיקה כלל, רגע דקיקה חלק דק מאוד וקטן, והוא חלק מהזמן, ואין כן אן כי אינו חלק זמן. ועוד בזה הפרק אן אל גוהר אל פרדי בה הלך אל ערץ העתיק (שהעצם הפרדי תשלם מציאותו ועמידתו במקרים) והעתקתו, והעצם הפרדי יקוימו בו אותם המקרים, כלומר שאותם המקרים קיומם לא בעצמם, וכן אומרים בעלי ההגיון כי העצם קם בעצמו, והמקרים אינם קמים בעצמם אלא בעצם. במוקדמה השביעית. פיאלית שער. העתיק (ואני תמה) וכן בפ' י"ט מהחלק השני (ואני תמה) והנכון להעתיק, מי יתן ואדע — ובהערה. אתמנאע תכילה העתיק (המנע דמיונו) והעתקתו, המנע דמותו, ויהיה מקור בשקל צוותו, כי הוא פעל הדמיון לא הדמיון, והחריזי העתיק, מניעת ציורו, וזה ראיה שלא היה יודע ההפרש בין ציור לדמוי — ובפ' י"ז מהח' השלישי (וזה נפלא בדמיון) והעתקתו, בדמות, ויהיה מקור, כמו צוות, כי הוא בערבי תשביה. במוקדמה העשירית, אולי אן יעקל אן על בנפסא העתיק (יותר ראוי שישכיל מהעטלף) והעתקתו, מהשרץ, כי בנפשא שרץ קטן. ואולי היה כתוב בנסחא שהיה נעיין בה בפאש שהיא עטלף. והחריזי העתיק שרץ. — ובזו ההערה. אל אקתרא באל כי אל העתיק, (ללמוד מהדמיון) והעתקתו, ההמשך אחר הדמיון. ועוד בזו ההערה, לא באדר במיעה האל הוינא העתקתו, לא ימהר אדם לדחותו בדבר קל כלומר בעיון מועט, והוינא בערבי ההולך לאט, תרגום לאטי להומי. ולפי מה ומשמש כא בספריו שרוב לשון רבינו ז"ל מאותם, זו המלה ענינה ענין שאין צריך לדחותו בדבר קל, כלומר בעיון מועט.

חלק השני.

במוקדמה השנית העתיק נהאית (תכלית) ובשנה הרביעית שהיא גאיו
העתיק כמו כן תכלית, ויש הפרש ביניהם, כי המות סוף האדם ואינו תכליתו הנקד
תגאיה. ולהפריש ביניהם העתקתי אני, תכלית, גאיה. ותכלה להאיה. מוקדמ
הרביעית, הסתחלאח (ההשתנות) והעתקתו, הפכה, כי השנוי שם כולל הארבעה
והעתיק במוקדמה י"ד אסתחלאה ומחיל ומסתחיל (השתנות ומשנה ומשתנה
והעתקתו, הפכה והופך ונהפך. ובמוקדמה העשירית אמא אן יכון ואמהא בא
גסם העתיק (עמידתם בגשם) והעתקתו, קיומו וקיומם. כי הפרש גדול יש בין קיו
ועמידה. וכן העתיק אל מקומה (ההעמידות) והעתקתו, המקיימים, כי אף ע"
שעמידה תבא במקומות רבים כמו קיום, זה הוא יותר מבואר. בפ' א' מדכתהא א
עצלה העתיק (הניעוש העורקים) והנכון להעתיק (הגידים) והם המעורבים מהעצבי
ובשר שבהם תהיה התנועה, כי עורקים דומה לעדוק בערבי, ואפשר שישתבש הקורי
פר' ז', פי פימא פוץ להם פימא פוץ לנא העתיק (במה שהושפע להם, במ
שהושפע לנו) והנכון להעתיק, במה שהושם לנו, כי אינו מענין שהוא שפע, כי פי
היוד שרשית, ופוץ הו"ו שרשית, והם שניהם שרשים ושניהם ענינים, ומלת להם תוד
ע"ז כי לא אמר אליהם. וקרוב מזה העתיק החריזי, במה שנתן להם. בפ' יו"ד עשר
חרבתא העתיק (התאחרה תנועתם) והעתקתו, כבדה תנועתם או תקשה. בפר' י"
לא יבאלי בה העתיק (לא ידגיש עליו) והנכון להעתיק, לא ישית לבו אליו, או ל
יחוש בו. ובזה הפרק, לתחריר מאהיה אל עקל העתיק (לגבול אמתת השכלים
וכן העתיקו החריזי, להגבלת. ויראה כי הם היו קוראים אותו תחריד בדלת, והו
טעות, והעתקתו — לדקדק מהות השכל. בפ' ע'. כל מה תהיא שיקבל דלך א
פעל העתיק (כל מה שיזדמן דבר יקבל אותו הפעל) והעתקתו, כל דבר שהוא מוכן
בפ' י"ב ינגר פיאל דהן העתיק (שיעלה בשכל) והעתקתו, יגדל במחשבה, כמו ימשך
כי מלת ינגר דומה לעברי יגרר, ודהן כמחשבה, והוא בכאן כמחשבה שאינה אמתי
ואינו נכון להעתיק שכל. בפ' י"ד. ועא צפיק העתיק (כיס סתום) והעתקתו, כי
חזק, כי אין ענין צפיק סתום אלא [חזק]. ולמעלה מזה הפרק ואנפראד אל רגא
בתמאם תרביה הדא אל מוליד העתיק (ואביו לבדו השלים גדול הנולד
והעתקתו, ונפרדו אנשים רבים להשלים גדול זה הנולד, כי אח"כ אמר, ואמר לאיש או
מאשר עמו, ואלו היה אביו לבדו עמו היה אומר ואמר לאביו. — פ' י"ז, לא ילזמנ
בחסב רומנא העתיק (לא יתחייב לנו לפי מחשבותינו) והעתקתו, לפי השתדלותינ
בפ' י"ח ולכ ית את לקבול אל צורה הנעתיק (ולא יבא לקבל הצורה) והעתקת
ולא יוכן, או אינו כאות, וכן העתיק הוא *) בחלק אל מארה מאתיה (החוו
כאות). ובזה הפרק, לא יגור אל תבציק העתיק להמציא הסגול או התיר
כי אינו באור (חסר כאן). בפ' כ"ו יחתמא לאל תאויל העתיק (יסבול הפירוש
וצריך שיובן פירוש בזה המקום, כשיפורש המלה לענין פנימי, לא כפי מה שתורה על
המלה מצד הלשון, וע"ז מורה תאויל אצל המדברים באלו הענינים. פ' כ"ט, אל תעו
אן

---

*) נראה שהכוונה הוא בפרק ובחלק

ן אל עלם העתיק (הנטייה מן החכמה) והנה הוא קורה אותו גדלת, והיא גדים
שאלות, והעתקתו, הערמה, מענין כי עידוס אנכי, כלומר ריקס מהחכמות, והדמיה
זה ענינו, כי תיכף אחר זה אמר, ואמנם בחינתם באמתת השכל אחר השלמות
כמות, כי זה הפך הראשון שהוא העדוס מהחכמות. וזו המלה היא בפתיחה אל ערי
ו מעדניה אל וגוד העתיק הוא העדוס מידיעת טבע המציאות. בפ׳ ל׳, ואמא
׳ אול פקר יקל עלי אל מתקדם באל זמן עקט העתיק (ועל הראשון אמנם
אמר על הקודם בזמן בלבד) וכן העתיק האחרוני (אבל הראשון הוא האמור על הקדמון
זמן בלבד) יובן מהעתקתם, כי הראשון לא יאמר אלא על הקודם בזמן לברואיו, ולא כן
וא, כי הראשון יאמר גם על מה שתאמר עליו ההתחלה. והם מהשמות הנרדפים, אבל
תקתו, ואמנם (הראשון) לפעמים יאמר על הקודם בזמן לבד — ועוד בזה הפרק
כור אקאההם העתיק (והזק היותם אחד) והעתקתו, חזק התאחדם. ועוד בזה
רק. בין אל נחש לם באשר אדם בוגה ואוכמא כאנת מהאורתא
באשרתא לחוה העתיק (היות הנחש לא קרוב לאדם, ואמנם השתדלותו וקרבו
יה) והעתקתו הנכונה, היות הנחש לא דאה אדם בשום פנים ואמנם מערכת דבריו
ותו לחוה. והפיל מההעתקה, בשום פנים ויש להם לורך בענין, ואע״פ שהעתקת
באשרה קרבת דבר מדבר, יותר נכון הוא, לא דאה, שזו כונת מורנו ז״ל. וטעם
בר שלא היה שום דבקות בין אדם ונחש בשום פנים, אלא הדבקות בין חוה ונחש כי
ה היתה אמצעות בין אדם ונחש. ומעהאורתא מערכת דבריו ואמתת התשובה
הדבר. וזו המלה בפ׳ כ״ג מהחלק השלישי. ואדא תמלאה בלאם אל במסא
האל מהאורתהם העתיק (וכשתבונן ענין החמשה בענין מחלקותם) והעתקתו
בין מערכת דבריהם, ועוד בזה הפרק וקובל בה והעתקתו, והוקבל בו, כענין
אבילות הלולאות שהן זו כנגד זו, כי אפשר שיחשוב הקורא כי הוא מענין קבול, ומורנו
אמר זה הלשון, להורות כי השני צדדים מתנגדים, כענין אעשה לו עזר כנגדו, והעתיק
אוד שקיה (אחד מחלקיו) לא אמר גזייה שתהיה העתקתו (חלקים) אלא שקיה
עתקתו (חתכיו, כלומר צדדיו) כי הרופאים אומרים ואל אנסאן יכתלאף
אד שקיה כלומר שהאדם יתחלף מזג צדדיו כלומר שיהיה מזג צד ימין חם, ומזג צד
אל קר, והוא רמז למה שאמרו החכמים ז״ל נסרו ועשאו גבים, ויפה פירש החכם ר׳
אהם ב״ע ז״ל כי שתי צלעות היו, ומלת צלע היא לשון נקבה והטעם צד. ע״כ. ואמר
מלת שקיה להורות על הנחתך, ושני החתכים דבקים זה בזה כי הם אומרים אל
אן צרע גיר באין כלומר חתך שאינו נבדל, וזה הוא ענין נסרו ועשאו גבים, כי
ביס היו דבקים זה לזה כאלו היו גב אחד, ואח״כ חתכו ועשאו גבים, והיה פני זה
אח זה, ומי שלא יבין זה לא יבין כונת מורנו ז״ל, ואל מה רמז, גם לא יבין מה שאמרו
ותינו ז״ל. בפ׳ ל״ה יסתפכם ענהא העתיק (יתמה מהם) והעתקתו, יבקש ידיעתם.
וריזי העתיק ישר בעדם. בפ׳ ל״ח אקדאם העתיק (כח וגבורה). וידוע כי אקדאם
ברבי (מי שיקדים לעשות הדבר) ודומה למלת קדימה והיא היא, וכח הקדימה הוא
קדם אדם וילך להלחם את האריה או הדומה. ולהכנס במקום הסכנה ולא יפחד,
ע״כ העתקתו (כח קדימה) והראיה ע״ז כי אמר והוא אקדאם אל שרץ אל
רזור עלי אל מלך אל עניים והעתיק (והוא) שהתגבר איש אחד במקלו על
המלך

המלך הגדול. וידוע כי לא התגבר משה רבינו ע"ה על פרעה ולא נלחם עמו, והעתקת
יהיא קדימת הא'יש הנפרד. ועוד בפ' מ"ז ואסב בדלך בתירה מן קראין עד
העתיק (והנות הרבות מענינים רבים קודמים מהאחרים והרוים) וידוע כי אין ענ
קראין ענינים, אלא הקדמות, ואמתת המלה מחוברות, יונקראו ההקדמות מחוברות,
בהתחבר אחת אל אחת תהיה התולדה, והראיה ע"ז כי תיכף אמר ההקדמות הכן — וה
אמר ההקדמות במקום מחוברות, וע"כ העתקתו מחוברות הכנת קודמת ומתאחרי
ובפ' מ' מהח' השלישי או דלה עלי דלף קראין העתיק (או הורוהו ע"ז אמתלאות) וב
הפ' בקית מתאר תלך אל ארא העתיק (נשארו מקומות הרעות הכן) והעתקת
נשארו רשומיו, וכן העתיק הוא למעלה מזה באמרו בקית אתארתא מרתסנ
(ונשארו רשומיהם חקוקים). בפ' מ"ה, יסתפהם קלתו עלי גהה אל חרם העג
(אמדתו על לב המחשבה) והעתקתו, על לב האומד. ובתחלת חלק השלישי דאדחם ותכב
העתיק (בעל סברא) והעתקתו, בעל אומד ומשער. מענין כמו שער בנפשו, ותז
ותכמין מורות בערבי על ענין אחד. והעתקתם (אומד ומשער) והוא כמו כן בעי
שעור וענינם אצל חכמי המחקר זכות השכל שמבין הדבר הנסתר מתוך הנגלה במהיר
ובזמן קצר מאד. כמו שרואה שאור הלבנה יגיע לה מהשמש כפי רחקה ממנה ויקח רא
שתסתתר ולא יגיע לה אורה. ולמהירות הכונה כיון בזו המלה באמרו בפ' ל"ח מהחלק ה
ותגד מן אל כאם מן חרסה ושעורה והעתיק (מי שדמיונו ומשערו)
שגיאה גדולה כי אין מבוא לדמיון בזה הענין, והן שתי מלות מורות על ענין אחד וה
מהירות ההבנה. ובפרק מ"ו אנביאוה הדפא ללספהא וסכרה העתיק (מי
נביאיו דומים לשוטים ולשכורים) והנכון להעתיק, (שיהיה נביאיו מטרה לסכלים וללע
כי מלת הדף בערבי (המטרה) וכן העתיק הוא בתחלת הפתיחה לאן לא יציר הדנ
(שלא ישוב מטרה) ומלת סוכרה ענינה, לעג וקלס, והכ"ף רפויה. ונראה שהוא נ
קורא אותה דגושה מענין שכרות.

חלק שלישי.

בפרק א' תביין מעאני אבהמתא העתיק (לבאר ענינים שלא נזכו
והעתקתו, (דברים שנעלמו) כי מלת אבהם תורה על הדבר הנעלם. והוא אנ
מבהמה. בפ' ב', העתיק לאזקה (מחוברות) ויפה העתיק, וכן הי' לו להעתיק בפ' ג
מחלק הראשון לאסקה בעפהא כבעץ (מחוברות) והוא העתיק (מדובקות)
לאל הזאק בעצהיא כבעץ (להדבק קצתם בקצתם) וזה שגיאה גדולה, והיה
להעתיק (להתחבר קצתם בקצתם) ומי שלא יבין ההפרש שבין חבור ודבוק לא יבין הכו
כי המדובקים אצל חכמי המחקר שהוא בערבי מתצלה הם הדברים שהתדבקו קצותי
והיו אחדים, כגל והאור, והחבור שהיא אל תצאק בערבי כשלא יתערבו הקצוות וי
בפעל וחכמים ז"ל בארו זה הענין (סנהדרין ס"ד א') ואמרו, הנצמדים לבעל פעור כנ
זה נכנס ויוצא, אבל ישראל אינם כן שנאמר ואתם הדבקים בד' אלקיכם חיים כל
היוכ

יוס, כשתי המדות המדובקות זו בזו. בפרק ז׳ מארה אל קשת אל מיצופא מאהיתהא וחקיקתה העתיק (חומר המתואר ואמתתו ידוע) ולא זכר מהותו, וה חסר מן הספר כי מורנו ז״ל זכר שלשה דברים ראוי להתבונן בהם. חומר הקשת, מהותו. ואמתתו, כי כשידע האדם אותם, ידע הכונה. ובזה הפרק אדא צמאת לך אל ראשים העתיק (כשתשלם אותם הראשים) והעתקתו, (כשתקבן). פ׳ י״ב אלא ליטיב העתיק (אלא לרפואה) והעתקתו, (אלא להתבשם) כי הוא מן וב והוא כל דבר שיש לו ריח טוב, והרפואה מצרכי האדם החזקים, אולי היה כתוב נסחא שהיה מעיין בה ליטב בלא יוד, שענינה לרפואה, והחריזי העתיק להנות התענג. בפ׳ י״ג מקארנה אל ערם העתיק (התפשטת ההעדר) והעתקתו, (התחבר העדר) לא התפשט. ובזה הפ׳ יקולי אן כלמה נסב אליי פעלה העתיק (יאמר ל דבר שיוחס לפעולתו) והעתקתו, כל דבר שתיוחס אל פעולתו, שאומר אני עשיתיו. פ׳ י״ז ובזה הפרק, וכאנה יצוף אפצאלה העתיק (וכאלו הוא מספר פעולותיו) העתקתו, מספר הטבתו, ואולי היה כתוב בנסחא שהיה מעיין בה אפעאלה. בפ׳ י״ח זעני דהניא העתיק (ענינים שכליים) בראגה אל דהן (מחוץ לשכל) והעתקתו, נניינים מחשביים, מחוץ למחשבה, ור״ל מחשבת הלב. כי הם אומרים דהן לשמירת לב. ובערבי הפאט כלומר מה שישמור הלב מענינים, כענין כי נעים כי תשמרם בטנך. כי אלו הכללים מושגים מצד מחשבת הלב, שתחשוב בפרטים ותקח מהם הכללים, ראיה ע״ז מה שכתב בן סינא, והכללי מצד שהוא כללי אינו נמצא אלא בציור. ואמר דסטו ומן אל עקל יכון אל דהן כלומר מן השכל יהיה הציור, וע״כ צריך אתה בין מלת מחשבה באלו המקומות, הציור. בפרק י״ט כל הדא אל תביר, אל דביר אל מהני העתיק (זו ההנהגה דומה למלאכת מחשבת) והעתקתו אצלי, וע״ז הנהגה האומנית, וקוראים מהני למלאכת האומנות הנעשית בידים. בפרק כ״ב סברין באמרה העתיק (מוכרחים במצותו) והעתקתו, (משועבדים במצותו) ויש קשים ממה שנאמר בזה הפרק בחשיבות ובחכמה, כי למעלה שלל ממנו החכמה והסיר לת חכמה מההעתקה והוא מציאה בערבי אל פצל ואל עלם? ותירוץ זה כי חכם רא אצל ההמון היודע להנהיג עצמו בהנהגה טובה ומתקן מדות נפשו, וזה הוא חכם אצלנו. וכן היה איוב, ומה ששלל ממנו למעלה, היא החכמה העיונית. והאדם יה מפורסם בין ההמון שהוא חכם ולא יהיה חכם אלא בחכמת ההנהגה או בחכמה הוא בה נסה ומפני זה אמר, המפורסמים בעולם בחשיבות ובחכמה, ואפשר שלא היו ׳, והראיה לך ע״ז כי בפ׳ כ״ד מה׳ השלישי אמר, ולמטה ממנו חכם בחכמות והוא על המדות הטובות. בפ׳ כ״ג וכר לך קיר ראי אצח אבה העזפייה (וכן אמר ל שלשת ריעיו שנפסד דעתם) והעתקתו, קבץ דעות חבריו. ואמתת המלה קשירה, הקושר הדברים מקבץ אותם. בפרק כ״ד ולא ילתפת למתחדי במעגז העתיק אשר לא יביטו עמו לעשות המופת) והנכון להעתיק, אשר לא יביטו עמו למתגבר מופת. כי מתחדי בערבי (מתגבר), ובאור זה כי יש שגלוהו לזולתו בשנותו טבע, כלומר שאמתת דבריו בעשותו מעשה שהיא נגד הטבע, כמו שעשה מרע״ה פרעה באמרו כי יאמר לכם פרעה תנו לכם מופת. והחריזי העתיק, למפתה במעשה ז. והמעתיק כן הוא פתי! כי לא יפותה אדם במעשה כם. ובזה הפרק ולא יותר

הנפעל

הנפעל העתיק ולא לעורר הפעולות. והעתקתו, ולא לבחור הפעולות. כי כן העתי
בפתיחה ואותר קולה (ואבחר לאמרו), ואלו היתה המלה יתיר היתה העתקה
לעורר. ובזה הפרק אלא יכלי העתיק (ולא ירגיש בעבודת העובד ולא במדי המורה
וליחס לו ית' הרגשה איננו נכון, והעתקתו, לא ישית לב. בפרק מ'. לאן אל קצ
אלאן תעליל אל נצוץ לא תעליל אל פאקה מעאן אן ליפי הדא אל פקה
דאי ישמע שפא הא העתיק (כי הכונה הנה לתת סבת הפסוקים, לא סב
דברי התלמוד, ועם כל זה יש לי במה שנאמר בתלמוד דעת ישמע פנים אל פנים
ונראה מהעתקתו שדעתו כי כונת מורנו ז"ל שיש בזו ההלכה שהוא עונש ממון, דע
יאמר אותה פא"פ. וכן העתיק החריזי, כי הכונה עתה לבקש טעם הפסוקים לא טע
התלמוד, אע"פ שיש לי בזו ההלכה מדרש אשמיעך אותה פה אל פה,, והעתקתו אל
היא כך, כי הכונה עתה לבאר טעמי הפסוקים לא לבאר טעמי התלמוד, עם מה ש
לי בזה התלמוד דעת אומר אותה פה אל פה. ולא אדע מה טעם להעתיק פק
הראשון (תלמוד) והשני הלכה, ומאי שנא? . בפ' מ"ב יסתגרונה עלי גהה סד א
צדיעה העתיק (לשמור התורה), אולי היה כתוב בנסחא שהיה מעיין בה שריע
אבל בנסחאות שלנו כתוב צדיעה בדלת, והוא הנכון. והעתקתו, יחבשום על לב שתית
השבר, וענינו כענין חזוק הבדק וגדירת הפרץ. וזו המלה בפ' מ"ט בענין פתוי נערה
פהי אגבר לצדעהא והעתיק (רופא מחלה), והעתקתו, כי הוא יותר הג
לחבוש שברה. בפ' מ"ג אל יום אל טביעי העתיק (היום השמשי), ולא אדע מדו
לא העתיק היום הטבעי כלשון מורנו? — והיום הטבעי, הוא ארבע ועשרים שעו
כי היום והלילה נקראים יום אחד, כאמרו ית' ,,ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" כי ה
הקפה אחת. ואמר בן סינא. ולאשון הגדרים היום והלילה, ואח"כ השבוע, כי ה
גדר גדרה אותו הלבנה בהגלגל. ואח"כ החדש, הוא הקפה תשלם בין הלבנה והשמ
ואח"כ השנה. ע"כ — בפ' כ"א, וקד עהר לי אלאן העתיק (וכבר נגלה לי) והעתקת
וכבר נראה לי, כי יש הפרש בין נגלה לי, ונראה לי, ובזה הפרק. כאן אל אמר הנד
העתיק (ואחר שהענין כן) והעתקתו, ואם היה הדבר כן. ובזה הפרק בהערה, וא
שיתאן תקו הדא אל צא לה ותגלטהא פעלת ואן שיתאן ותרקהא או ל
פעלת העתיק (אם תרצה לחזק הדבוק הזה תעשה, ואם תרצה להחלישו מעט מענ
ולא העתיק תגלטהא ותרקהא ושתי אלה המלות נצרכים בענין, והעתקתו, ואם תר
זה הדבקות ותעבה אותו עשית, ואם תרצה שתחלישהו ותדקק אותו לאשון עשית.

וזה מה שראיתי לכתבו בזה הפרק מההערה על ההעתקות אל
המלות, ואני יודע כי אלו היה משגיח בהן החכם המעתיק הי
מתקנו כראוי. ואלהי ית' וית' בחסדו ידריכני אל האמת. נשלם
הספר בשנת הארבעים על חמשת אלפים ליצירה. ולאלהים העו
שבח והודאות אמן! —

באור נפלא

על כמה ענינים סתומים על כל פרקי המורה בקצור נמרץ.

פרק א.

צלם ודמות, ירצה לבאר על דברי הרב ר' משה במאמר הנכבד מורה נבוכים כי התחיל בפ' א' להוציא מלב הסכלים בתחלת בראשית, כי כונת התורה השלמה אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות, ואומר כי צלם שם מונח על ענין שכל נפרד, וזהו כונת בצלמינו, ואומר בכלל בכל מקום שהוא, ואם ימצא צלמם תבזה כי שב לשכל האדם וכן צלמי טחוריהם, האמנם אם לא יתברר זה הענין אבל ההמון יהיה שם משותף, בשתוף גמור, ואינם תחת גדר אחד, אמנם תאר לא יאמר אלא בדבר גשמי, וזה מפורסם לכל בעלי השכל, ודמות הוא דבר נפרד, אין בו שתוף כלל, וזה יתבאר לכל משכיל עד כאן כונת הא'. —

פרק ב.

הורנו הרב סתרי התורה, שלא נעבור עליה דרך מקרה אלא בחקירה ובחפוש, ועל זה אמר, הקשה לי חכם אחד, בתחלת הפרק, ואמר הקושיא ופרוקה כדי להבדיל בין הטוב ובין הרע, ואמת ושקר, מתוך דבריו הורנו כי אין בהכרחי טוב ורע כלל, כי במפורסמות יפול זה הלשון אבל אמת ושקר לא יונח בו, ומלת הכרחי נופל על המחויב שיש בו מופת חותך, כי כל דבר לא ימלט מג' ענינים, או מחויב, או אפשר, או נמנע, כלל בתוך דבריו כי פקיחה נופל על ב' ענינים, האחד פקיחת העין, ואחד הבטה שכלית, יאמר ויפקח אלקים את עיניהם שהוא מזה הענין, ונראה לי שהביאו לומר כן מלת אלקים, וגם אמר בזה הפרק והתחייב לאכול מן הפחות שבמאכל, ור"ל כי קרא עחות שבמאכל הלחם, כי אכל שם משותף, לאכילת לחם ולחכמה, ורצוני לומר הפחות שבמאכל בלשון מאכל, ודוק והבן זה.

פרק ג.

באר כי תבנית הוא גשם לא זולתו, שהוא מענין בנין וזאת המלה לא תמצא בה' ית', אמנם תמונה יאמר על ג' ענינים בספוק, ור"ל שהוא מסופק אצלם בכל מקום אם הוא גשם או בלתי גשם, א', כי לא ראיתם כל תמונה שאין זה גשם בבאור, ב'. אחד נעלמו מן החושים והוא בסעיפים בחזיונות לילה וגומר, אבל אינו דומה גשם ממש. ג', שאין מחשבתו בגשם כלל אלא בדבר פשוט לגמרי, וזהו ותמונת ה' יביט, ואמר אמתת ה' (יביט) ישיג, ורצונו לומר אמתת ה' רצונו לומר שהוא שכלי לא ישיג אמתתו בעצמותו דוק ותמצא האמת.

פרק ד.

באר בו שלש מלות והביא לכל אחת ראיות שהן מוכחות על ראות חוש יתחדש, א' ראה, ב' הביט, ג' חזה, ואמר מתוך דבריו רק גוף ובלד נקא' מקריו ג"כ, ואמר שלש אלה המלות כי גוף לא יראה כי אם בגובה לא בעומק, ואומר ובלד מקריו, כי לא יראה בהון כל מקריו לא הגשם ולא המקרה, וגם אמר, והביטו אחרי משה שהוא השגה מרגשת השגה שכלית, מורגשת באמרם המון שקוי חמון ברבוי, כל מאי דאכיל לא אכיל אלא מדידן, וזהו אמרו בבו עוד זה הענין ג"כ שהוא הגדה, כוונתו בזה כמו שאמר, חד אמר לשבח שהיו מסתכלין על פעולותיו ומאמריו, ואחר כן באר השלישי שהוא חזה, וזה מבואר ודעהו. —

פרק ה.

כונתו בזה הפרק בעבור שאמר ויחזו את אלקים, הביא זה התגללות ארסטו וגב התגללות הר"ב, בשבה שרצה לבאר ענינים עמוקים מאד, ובאר ויחזו את האלקים, עפי הקדמה ורמז בויסתר משה פניו, כי יש לו נגלה ונסתר, וזהו אמרו מחובר למה שיורה עליו הנראה, ור"ל הנסתר שבא אחר הנגלה, כי ירא מהביט אל האלקים מרב פחד להסתכל באור הנראה, ואמר עוד ושובה לו ע"ה בזה, ר"ל כי כונתו כמו שאמרו, ויסתר משה פניו, בשכר ויסתר משה זכה לקלסתר, והביא כי הפך זה עשו נדב ואביהו באמר ויראו את אלקי ישראל, שהם הרסו ושלחו מחשבתם, ר"ל שלא לקחו המדרגה כסדר והיתה הסבה האכילה והשתיה, באמרו ויאכלו וישתו, ואמר שה' כח בגשם, וזהו כונ ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, קרא לבנת הספיר, החומר הראשון, כמו שבאר במקו אחר, כונתם בזה כי נדב ואביהוא חשבו כי ה' רוח הגלגל, והביאו לומר זה באמר בפסוק ויראו את אלקי ישראל, וחבר על זה ובאר מיד, שהם ראו מה שתחת רגליו כ תחת רגליו מה שתחת הגלגל הירח וזה ההיולי כמלא כי הם חשבו כי ה' רוח בגלג וזהו אמרו, אשר בכללה מן הגשמות ודוק. והסתכל זה הבאור נעלה מאד והמבין יבין עוד אם לא ירצה אחד מן המחברים להגיע לזאת המדרגה, שב לבאר ענין הבטה, שא לא ירצה אדם להבין הבטה שכלית, ששב לבורא ית', כי אם לדבר נברא, אלא להשגו חושיות לאורים ברואים, וזהו המלאכים, הנבראים אע"פ שאינם מורגשים, לא יוז (אין היזק בזה) זה הכונת זה הפרק ודעהו. —

פרק ו.

באר איש ואשה שהוא שם מושאל לכל דבר, בין באיש בין באשה בין בקדשים ורצה לבאר הר"מ על דרך הרמז כונת יחזקאל, במה שאמר מענין אשה אל אחות בענין הגלגלים, ובענין המרכבה וכל המרכבה שהביא ישעיה ולא רצה לגלות, כי דב עמוק היא, כי אין דורשין במעשה מרכבה ברבים. והמבין יבין. —

פרק ז.

באר הר"מ כי לדה על ה' ענינים, ובאור מתוך דבריו כמו שאבד בשתוף שם בן ר ויולד כדמותו שבא אחריו, ואומר כי קין והבל ושאר הבנים שהיו לו קודם לכן, ה פעולת השדים, ר"ל פעולת הבעלה, וזהו פירש כל אותן ק"ל שנה, וקרא אל רוחין ולי פעולות השכל, כי כלן היו לו דמיון לבד לא כח שכלי, לבד משת, והבן זה. —

פרק ח.

באר כי מקום על שני פנים, האחד מקום ממש, שהוא מקום גשם. והשני, מדרגה והשקפת שכל, כמו שאמר "מחלוקת במקומה עומדת, וזהו ברוך ה' ממקומו, רצה לומר מדרגתו. והבן זה. —

פרק ט.

באר בו הרב כסא, שהוא מעלה, כי נקראו השמים כסא על שהם יורו גדולתו ועצמותו, וכן מקדש נקרא כסא, באמרו „כסא כבוד מרום מראשון" כי שם נראה כבודו. וכן כוונת הר"מ באמרו כי יד על כס יה, שהוא תאר פעולתו ועצמותו. והם יורו על מעלת ה' אף על פי שההרחבה גדולה, לא שהשמים יהיו כל זמן היותו, וכן המקדש כי כבר נבנה ונחרב, בזה יורו שאין השמים קדמון אבל מחודש, ואם יעלה על לב שהשמים יהיו חרבים, ה' קיים לעולם, אמנם תמיה אני באמרו שהוא ית' נמצא עם כסא ובלתי כסא, דהואיל וכסא הוא יורה על מעלה, לא יוכל שום אדם לומר שהוא לא ימצא כי אם בשמים, כי זאת כפירה בלא ספק, ואם תבין זה הבאור לא יוכל שום אדם להבינו על (ענין) זה. והמבין יבין, ולי נראה כי זאת התימה איננו כלום כי כוונת הר"מ באמרו כי יד על כס יה, ר"ל התנשאות הכסא ורוממותו ומעלתו, יורו הגלגלים בפעולתם, וזה הרחבה גדולה, לא שיורה שהגלגל דבר אחד, והכסא דבר אחר, וזה מבואר למי שלא יאונה את עצמו. והמבין יבין. —

פרק י.

באר בו הר"מ ענין עליה וירידה על ג' ענינים, הראשון, ירידה ממש ממקום, והשני, ירידה מעושר, או עלייה מעושר, או עלייה מכבוד, או ירידה מכבוד, והשלישי, כשיעלה שכלו להדבק עם השכל הפועל, שהוא עלייה לגבי האיש, וירידה לגבי השכל, וזהו ומשה עלה אל האלקים, וירד ה' על הר סיני, ובאר מתוך דבריו (וכאשר הייתי, המון האנושיים במטה שבתתקיים במקום) ור"ל והארץ בשפל השפלים בתעלה בערך לסובב ר"ל שיש לאדם דבקות עם השכל הנפרד שהוא למעלה מן הגלגלים, ובאר עוד, וכן כשתרד מכה באומה או באקלום כפי רצונו הקדום, והוא תחת המערכת להוריד בהם העונש. לולי הרצון, ר"ל שאם ישובו, כי כל מקום שישראל יסתכלו לאביהם שבשמים, אינם תחת המזל, וזהו כוונת רבותינו ז"ל אין מזל לישראל. והסתכל היטב בזה הענין ותמצא שהוא אמת זה. —

פרק יא.

באר בו הר"ס ישיבה לב' ענינים, הא', ישיבה ממש הפך הקימה, והב', ישיבה בהעמדה וקיום, כמו היושבי בשמים, קרא ה' יושב שהוא קיים נצחי והשמים ג"כ קיימים נצחיים, ובזה הענין יש להם יחס עם ה', לא שה' גשם כמו הם, אמנם בהעמדה וקיום הוא כיהם, לא שה' יתנועע כמו הם, שה' ית' אין לו שום מקרה וגם ה' יש לו יחס עם המינים, וזה כוונת „היושב על חוג הארץ" ר"ל כי המינים עומדים וקיימים נצחיים, אמנם האישיים, הם הווים ונפסדים, ולזה הענין אין לו יחס עם האישיים, וזהו כוונת חללתה ר"ל הענין שחוזר חלילה, וזהו כוונת אמרו „ה' למבול ישב" ר"ל ואף אם יהיה המבול שטוף

עם

עם המינים, ה' עומד קיים נצחי. ודוק, והשתכל בזה הפרק שהוא עמוק מאד, ולא יבינהו כי אם חכם שלם.—

פרק יב.

באר בו הר"מ קימה לג' ענינים, הא', קימה ממש הפך ישיבה, ונמצא גם כן בעניני העמדה וקיום שלא ישתנה, וזהו, „עתה אקום יאמר ה'“, אקיים דברי ויעודתי שיעדתי להם. ודוק. —

פרק יג.

באר בו הר"מ עמידה נאמרת על ג' ענינים, הא', עמידה ממש, והב', ענין הפסק וזהו עמדו ולא ענו עוד, והג', ענין העמדה וקיום, וזהו ועמדו רגליו ביום ההוא, שנאמר בבורא ית', ונראה לי כשנאמר שבותיו כלומר משובביו, כי מלת שבותיו, משמע הענין שהגלגלים יהיו שבות ה', וזה הפך שה' שבת קיומם. ודוק בעיון דק ותמצא האמת. —

פרק יד.

באר בו הר"מ כי אדם נאמר על ג' ענינים, הא', מין אדם שנאמר על ראובן ושמעון, והב', על האדם הכולל, והג' על הפחותים, וזהו גם בני אדם גם בני איש, קרא בני אדם, הפחותים, ובני איש השלמים, ונראה לי כי זה הפרק הביאו להבדיל בין אדם לאיש, מזה תדע כי איש הנאמר במעשה מרכבה, איש אל עבר פניו ילכו, שלמים ועומדים נצחיים, ומי שיסתכל, ידע האמת כי לא לחנם הביא זה הפרק כי אם להעיר על זה.—

פרק טו.

באר בו, כי נצב ויצב, שני שרשים מענין א', וכן דעת המדקדקים. ובאר כן נצב ויצב, על ב' דרכים, הא', עמידת גשם, והשני, קיום כל דבר, ועל זה נאמר, „והנה ה' נצב עליו“ ר"ל קיים עומד על הסולם, כונתו בזה, כי ה' קיים נצחי ויש לו עליונות מעלה על כללות העולם, ובאר כי הסולם קצהו הראשון בשמים וזהו הלמודיות, שצריך שילמוד תחלה תכונת הגלגלים, והחכמות הטבעיות, כי בתנועת הגלגלים יתהוו ההויות ואחר שלמד אלו שני הדרכים יוכל להשיג בענין האלקית, וזהו פירש מה שעליו בהכרח, וכונתו בזה כי ה' יש לו עליונות מעלה על סולם בהכרח ובמופת, ובאר ג"כ כי פירש עולים ויורדים העלייה קודם הירידה, כי הנביא שידבר עם ה' הוא עולה, וכשיאמר לאנשי הארץ מה שראה, הוא יורד, שהם למטה מן הנביא במעלה, וזהו פירש הירידה במה שפגש. והמבין יבין. —

פרק טז.

באר בו הר"מ צור על ג' דרכים, א', צור ממש, ב', מה שחוצב ממנו, וזהו „הביטו אל צור חוצבתם“ וזהו אברהם אביכם, כלומר לכו בדרכיו, ועל זה הדרך הוא הג', וזהו ה' ית, וזהו, ונצבת אל הצור, רצה לומר תסמוך על ההתחלה שהוא ה' ית' שהוא סבת כל דבר. ודוק.—

פרק יז.

באר בו הר"ם כי חכמת האלקית נמנעת לבאר אותה איש לחברו, שהוא דבר נסת מאוד, אלא גם חכמת הטבע, כי הפלסופים הראשונים כגון ארסטו וכיוצא בו, ה

מדברים

מדברים בחדות כדי שלא יבינו השומעים, כמו שאמר, שארשתו היה קודם החומר נקבה והנפש זכר, וקרא החומר נקבה כי הנקבה היא חמר יותר מהזכר. וקרא הנפש זכר וכל זה להסתיר הענין שלא יבינוה השומעים בתחלת העיון, ואחר כן באר כי כל דבר שהוא תחת גלגל הירח שהם מורכבות מד' יסודות, הוות נפסדות, וזהו ההעדר שהוא מחובר לעולם, כי נעדרת צורה ותבא צורה אחרת מעט מעט עד שתעדר הצורה הראשונה. וכשתבא הצורה השנייה תגדול מעט ותשתנה יום יום, עד שתגדיל. ואח"כ תפסד הצורה מעט מעט, עד שתבא צורה אחרת, וזהו כונת אמרו, היה ההעדר מן ההתחלה. המשל בזה. הביצה שאין לה צורת האפרוח, ואח"כ נעדרת צורת הביצה. ויבא לצורה אחרת שהוא תרנגול או תרנגולת. ודוק ותשכח האמת, ואח"כ באר הר"מ שלא נבאר הדת שיקשה על ההמון להבינו, רצונו לומר שלא נבאר הדת ביאור רחב כדי שיקשה על ההמון להבינו שהם דברים נסתרים מאד, ודוק. —

פרק יח.

באר בו על ב' ענינים, הא', קריבה או נגיעה או פגישה או כניסה במקום, וב' קריבת מדע או פגיעת מדע. ובאר מתוך דבריו כי נגע אל השמים משפטה שהיא נגיעת מדע ור"ל כי באה משפטה אל משפט השמים, כלומר אל סבת הגלגל, ובאר עוד אלא אם תרצה שתשים מה שנאמר במשה ונגש, שהוא יתקרב למקום מן ההר אשר שכן עליו האור כלומר כבוד ה', תוכל זה, ר"ל כי משה קרב אל ההר ושם ראה השגה מדעת, ובאר בענין הנגיעה, גע בהרים ויעשנו, רוצה בו דבק אליהם, כונתו בזה כשירצה ה' שיבואו ההרים אל שלמות, מיד יבואו. ודוק. —

פרק יט.

מלת מלא יורה על ג' ענינים, הא', מלאת כל דבר, ב', השלמת זמן, ג', שלמות כל דבר, והוא ,,מלא כל הארץ כבודו" תעיד על שלמותו, וכן ,,וכבוד ה' מלא את המשכן" אלא שאם נאמר מלא את המשכן, על שלימות האור הנברא, דהיינו השכל הנבדל, ויהיה גשם. אין היזק עליה בזה. —

פרק כ.

מלת רם על ב' ענינים, הא', רוממות מקום, הב', רוממות מעלה. וכן נשא בב' ענינים, הא', נשיאה ממקום למקום, הב', רוממות מעלה ויתר החלק. ואמר ואולי יקשה עליך, נראה מתוך דבריו למי שמבין את דבריו על אופניו, כי שיחתו צריכה תלמוד. להודיע כי כל המדרגות ישובו לענין אחד אצל הבורא ית'. והמבין יבין. —

פרק כא.

ענין עבר נופל על ג' ענינים, הא', העברת גשם ממקום למקום, הב', העברת קול ממקום למקום, הג', העברת נבואה והשגתה, כגון ויעבור ה' על פניו, או מי שיעבור גבול שנתנו בו כל ימיו, כגון וכגבר עברו יין, על דרך הר"מ שנתנו בגבול אחד, ועבר על אותו מנהג, ונהג מנהג אחר, וזהו וכגבר עברו יין, המשל בזה שמנהגו לשתות ב' שתה ד' או ה' פעמים, וזהו וכגבר עבר חוק היין, ויהיה וי"ו עברו נוסף. ולדעת ר' שמואל בן תבון כי מלת עברו כנוי אל היין שגלה האדם עד שנשתכר, וכן כונת הר"ם והוא ירה האלים להעבידו" כי לפי דעת ר' שמואל פירש לרן שוקק והעבירו. הנראה לי

כי יהונתן עבר חק החץ, כי כוונת כל זורק חץ לב' פנים, א', לזרוק אל המטרה, והשני להכות אויביו, ויהונתן עבר אלו הב' פנים, ולא זרק החץ כי אם לרמוז לו שילך לו, וזה נראה לביאורו. ור' שמואל לשוא תפשו, ונראה שלא כיון דעת הרב, כי ר' שמואל כתב שעבר לחץ שזרקו והעבירו, וזה כוונת הרב ג"כ שעבר לחץ ולא כפירושו, וכן כוונת הרב בפניו בויעבור ה' על פניו. שעבר לו ית', ר"ל שהעביר מעשה בקשת פניו שאמר לו „הראני נא את כבודך“ וכוונת הר"מ כי „ושכותי כפי עליך עד עברי“ שארחם עליך ותדע מה שלא יהיה הדין שתדע, כי המבקש בקשה שהוא למעלה מהשגתו, יהיה הדין, שלא יודע מה שיוכל להשיג בתחלה, וזהו ושכותי כפי שאסתיר המנהג והטבע. והמבין יבין, וכוונתו, (ישים היחס ההוא לענין אחר מצורף לבורא מחוסר), ונראה לי כי מה שתרגם אונקלוס ועבר ה' שכינתיה על אפוהי, כי כל דבר שיקשה על אונקלוס שהוא גשם, ישים דבר מצורף ומחובר אל הבורא למען לא יהיה חסרון בחק הבורא ית', וישים הגשם ההוא לדבר נברא וזהו כוונת שכינתיה, והמבין יבין, וגם דעת אונקלוס כי פניו שב אל משה, כי השכינה היתה בפניו של משה, ומה שמחזק פי' אונקלוס בעבור כבודי ר"ל בעבור הדבר הנברא מאתו, וגם כוונת הר"מ ויעבור ה' על פניו, ראוי, לדעת מי שיאמר שיש בו דבר מחובר, נחסר מן הפסוק קול, ויהיה כוונת הפסוק ויעבור קול ה' על פניו, כי מצאנו קול בהעברה, כמו ויעבירו קול במחנה, וגם מצאנו קול בדבור ה'. וישמע את הקול מדבר אליו, סוף דבר יש בויעבור ה' על פניו שלש כוונות, כוונת הר"מ שהוא שם משותף לא דבר נברא, וכוונת אונקלוס שהוא דבר נברא, וכוונת קול, שהוא דבר נברא ג"כ, ויהיה אמרו ויעבור קול ה' על פניו, ואלו הביאורים עמוקים מאד, ודוק. —

פרק כב.

באר ביאה בשלשה ענינים, הראשון, ביאת אדם אל מקום אחד או אל איש אחד והב', בהכנס ב"ח במקום אחד, והג', שאינו ב"ח ולא גשם אלא העדר, כמו ויבא רע ויבא אפל, ומזה הושאלה, אל הבורא ית', הנה אנכי בא אליך. —

פרק כג.

יצא! על שתי פנים, האחד, יציאה ממקום למקום מבעלי חיים, בין בעלי חיים בין שאינו מבעלי חיים, אבל הוא גשם, והשני, שאינו גשם, כמו הדבר יצא מפי המלך. וא זה הושאל לבורא ית', הנה ה' יוצא ממקומו, וכן בדבר ה' שמים נעשו, וכתב הר"מ שהו על דרך הדמיון, כי כמו שמדבר דבר ואין רשות לאדם להשיב אחור הדבר ההוא, ו הדברים שנגזרו מאת ה', וזה הדמיון ג"כ אינו אמיתי מכל צדדיו כי ה' אינו מדבר, שא לו כלי הדבור, אבל הדבור הוא הרצון, וגם אינו דומה במלך אחד, כי אע"פ שהמלך גו דבר אחד, עדיין הדבר אינו נגמר עד שיעשה הפעולה ההוא, אבל רצון ה' נגמר הד ההוא מיד ואינו חסר כלום. ודוק ותמצא האמת כי זה הפי' נכון מאד, וכן שוב אלכה ואשובה אל מקומי הראשון, שנסתלק ההשגחה ממנו, וזהו אלכה ואשובה מקומי. ודוק. —

פרק כד.

הלך! באר בו הרב הליכה על ג' ענינים, הראשון, להליכת גשם ב"ח, והשני, ליו דקות מבעלי חיים, כמו המים הלוך וחסיר, או האש, כמו ותהלך אש ארצה, והשלי לקוי

לקול כדכתיב „קול ה' אלקים מתהלך בגן" ולזה נשאל אל הבורא ית' דכתיב, ויחר אף ה' בם וילך, ויש בו שני פרושים הא', כי השכינה הלך ובא החרון והשני, התפשט הדבר והגלותו והראותו ר"ל וילך החרון בהם ודוק. —

פרק כה.

שכן! נאמר על ג' ענינים, הא', לעמידת ג"ח במקום אחד, או מיוחד, או כולל, כמו שוכן באלוני ממרא, והשני, לדבר שאינו גוף, כמו תשכון עליו ענגה, כי הענן אינו גוף, ולזה נשאל לבורא ית', כמו ודלון שוכני סנה, וזה לג' ענינים, האחד, להתמדת השכינה, או להשגחת השכינה, והנראה לי כי השגחת שכינה ר"ל שהוא משגיח ומרחם עליו, וזהו ושכנתי בתוך בני ישראל ור"ל משגיח ומרחם את בני ישראל. והבן זה. —

פרק כו.

זה הפרק סובב על שני ענינים, האחד, כי כל דבר שהוא חסרון אלינו המשל בזה האכילה והשתיה, הוא שלמות מצד אחד, כי לא נוכל לחיות בלא אכילה ושתיה ושינה. וחסרון מצד אחד, שנצטרך לאלו הדברים, וכתב בזה, כי שינה לא יתואר בו ית', ואף אם נמצא, עורה למה תישן ה', הוא על דרך השלוח, לא על דרך התאר, ודוק, סוף דבר כונת הר"מ בזה הפרק, כי הארכה באלו הענינים, חסרון בחקו, אמנם בשביל שנצייר בנפשינו שיש לו מציאות ושלמות נאמרו אלה הדברים.

פרק כז.

כשהעתיק ר' שמואל זה החבור עשה אלו הב' פרקים אחד, ואחר כן תקן אותם והפרידם, באר בו הר"מ ענינים מופלאים מאד, ואמר כי אונקלוס שתרגם תורת משה רבינו ע"ה בכל מקום שמצא ענין מורה על הגשמות אצל ה' לא שמו בלשונו משותף ולא מושאל, אך תרגם כל אחד לפי שמצא אצל ה' מה שנאות לו להרחיק הגשמות, ואמר בכל המקום וירד, ואתגלי' ה' לבד תאנכי ארד עמך מצרים, ואמר אחות עמך מצרים, ובזה הורה ענין נפלא מאד, ונראה שזו כונת אונקלוס לפי דעת הר"מ, כי יש הפרש בין ויאמר אלקים לישראל במראות הלילה, ובין וירא ה' אל אברם, הוא דבר ספור איך היה המעשה, ויאמר ה' אל אברם, הוא ספור מה שאמר ה' למשה, ועל זה ההבדל שיש ביניהם, אמר, ואנכי ארד עמך מצרים אחות עמך, שזה היה במראה הנבואה ובלילה ובמראה, ובמלת אלקים כי בזה הענין הראה שהמלאך דבר, והסתכל בזה היטב. כי זה ההפרש שהיה ביניהם, על כן לא דקדק להשים הפרש בענין ולומר ואתגלי ודוק ותמצא האמת, ולא יקשה עליך ויאמר אליה מלאך האלקים, שהוא כמו ויאמר אלקים לישראל במראות הלילה, שבשניהם נאמר ויאמר אלקים, ואע"פ כן לא תרגם אונקלוס דבר מחודש, נראה כי כונת אלקים הוא ה' ית', הנגד שעשה אברהם אינו הראה בנדרו כי אלקים הוא ה' ית' כי נדרו היה לה' ולא למלאך. והמבין יבין.

פרק כח.

רגל! יש בו ג' ענינים, הא', רגל ממש, כמו רגל תחת רגל, והב'. כשיעשה אדם דבר ואדם אחר יעשה כמהו, אך יהיה נמשך אחריו, כמו נא אתה וכל העם אשר ברגליך, שר"ל הנמשכים אחריך, והג', בענין הסיבה, כלומר שהיא בסבתך. כשאדם

יעשה דבר בשבת דבר, או יהיה הפעולה ההיא נמשכת אחר הראשון, וזהו „ויברך ה' אותך לרגלי" כלומר לשבתי שבת עושר, לכן היה בשבת יעקב, ועל זה הענין כל רגל שימלא בה' ית' ר"ל שבה, וזהו כמו „ועמדו רגליו ביום ההוא" שר"ל שבותיו, וכונת זה כל הדברים מסובבים מאת ה', וזהו כונת יונתן בן עוזיאל, שאמר ואתגלי בגבורתיה ביומא ההוא, ואמר גבורתיה, להרחיק הגשמות, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, ותחות כורסיה יקריה. שאם אמר ותחות כורסיה לבד, היה מורה שיש לו כסא ממש, אבל אמרו יקריה מה שיורה הכבוד שלו, וכן כי יד על כס יה. תרגם דשכינתיה על כורסיה יקריה, ר"ל שהתגלגל הורדת מעלתו, על כן הוסיף ואמר יקריה, והבן זה, ואחר כן באר הר"ם, כי כונת אונקלוס להרחיק הגשמות, ולא רצה לבאר שום ענין נסתר. לפי שהיו הדברים נעלמים מעיני כל חי, ואחר כן באר כ מ ע ש ה לבנת הספיר, ובאר כי לבנת הספיר הוא החומר הראשון ודקדק כשאמר כ מ ע ש ה ולא אמר לבנת הספיר לבד, כי לבנת הספיר, הוא החומר הראשון ששם יעשו צורת הברזלים פעם צורת סכין ופעם צורת גרזן, ופעם כל צורת הגלגלים, זה אחר זה, כן צורת החומר הראשון פעם צורת אדם ובסור הצורה ההוא צורת בהמה, וזהו פירש כ מ ע ש ה, ר"ל כאשר הספיר מקבל הצורות זה אחר זה, כן זה החומר הראשון. ודוק. ואמר, לפי טבעו, כי טבעו הוא שיסור הצורה ההיא ויקבל צורה אחרת, כמו החומר הראשון, כן יעשו ההווים. שלבשו צורה אחת וחוזר ולובש צורה אחרת, והסתכל בזה שאמרתי ותבין האמת על אופניו, וזהו פי' כמו שהצורה פועלת בעצמה כו'. ועוד אמר מתוך דבריו כי לבנת הספיר אינו מראה לבן, אבל זוהר לבד, ר"ל שלא נקרא לבנת הספיר מצד הלובן שהוא מקרה גמור, אבל נקרא לבנת הספיר שהוא מצד עצמו יש לו לובן טבעי לא במקרה. ודוק ותמצא האמת. ואמר הרב שהוא ראש בריאותיו כי תחת הגלגל הוא החומר הראשון, נמצא שהחומר הראשון הוא ראש בריאותיו, וזו היא ההריסה שאמר הר"מ בפרק ה' שחשבו שה' הוא רוח הגלגל, וזו היא ההגשמה הגמורה. והבן והסתכל בזה הפרק כי הוא נכבד מאוד.

פרק כט.

עצב נאמר על ג' ענינים, הא', ענין כאב, כמו בעצב תלדי בנים, והב' ענין כעס, ולא עצבו אביו מימיו, והג', שלא שב אל ה' ית' אלא למי שפלה (שפשה) כנגדו, וזה מרו ועצבו את רוח קדשו, ולפי הענין הב' או הג' נאמר ויתעצב אל לבו ר"ל לפי' השני שה' כעס עליהם על דרך המשל, או לפי הענין הג' מרה האדם את רצון ה', ושב לאחר המרי לא לה', רק ויאמר ה' אל לבו בעבור שלא הזהירם ע"י נביא ולא היה עוד דעה להביא מבול לעולם, אמר, ויאמר ה' אל לבו, ר"ל בדעתו היה שלא להביא מבול עוד. ודוק.—

פרק ל.

אכל, על ג' ענינים, הא' אכילה ממש, והשני, אבדת הדבר והפסדו כגון אבד האש, וכיוצא בזה, והג' הדבר המעמיד הגוף, ולפי זה הענין נאמר על דבר מושכו והוא הדבר המעמיד הנפש, והיינו בחכמה כמו שאמרו על אכילה ושתיה האמורה בש' השירים, אינו אלא חכמה, ועל זה נאמר ושאבתם מים בששון כי המים מעמידים הגוף וכן החכמה מעמיד הנפש. וזהו כונת יונתן בן עוזיאל, ותקבלון אולפן חדת בחד מבחירי

מבחירי לדיקיא, ר"ל ילמדו החכמה מן החכמים הנבחרים. וקרא איש חכמה, וקרא מעיני הישועה הראשים, והם החכמים, וכשאמר כמי מעייני העדה על דרך משל, כינו מעיני העדה, שר"ל ראשי העדה, כן מעייני קרא הראשים והם החכמים. ור' שמואל שתפשו, לחכם תפשו, שכתב כי נאים ושכיב מר אמר זה, וחושדו בתנומה, תפול עליו תרדמה. ודוק ותמצא האמת.

פרק לא.

זה הפרק הורה ונתן דרך לכל משכיל איך יבא לשלמות אחרון הכל לפי מה שהוא, כי האנשים חלוקים לפי דעתם ולפי ההכנה הטבעית, ועשה משל על זה כי יש לאדם חוש הראות וראה למרחוק יותר מאיש אחר, וגם יש לאדם שהוא בעל כח יותר מאיש אחר, שנמצא לאדם אחד שישא קיטר (פי' כמו מאה ליטרות), ויש שיש לו כח יותר ויתרון כחו, שישא שנים או שלשה, הכל לפי מה שהוא, אמנם יש גבול בלא ספק בשכל אדם, יש אדם שיבין מעצמו דבר א', ויש אדם אחר שאפילו למדוהו לו למוד רב באורך הזמן לא יבינהו, והכל לפי שכלו, ואף המבין דבר מתוך דבר יש לו גבול בלא ספק, דכתיב „עד פה תבא ולא תוסיף" ועשה משל על זה כי בגלגל השמים יש כוכבים גדולים לא נבא עד תכלית מספרם, וכן אישי ההויות לא נוכל לדעת האמת לבא עד תכליתם. ודוק. וזה סבת המחלוקת בדעות, שיש אדם שבדעתו להשיג מה שלא יוכל להשיג, ויש מי שלא הורה נפשו, ואחר כן כתב, כי בדבר שיש בו מופת, לא יפול בו המחלוקת, המשל בזה כי כל דבר שנתברר במופת שיש שתי הקדמות ותולדה אחת, המשל בזה כמו שיאמר, כי כל אדם חי, וכל חי מרגיש, א"כ כל אדם מרגיש, הרי שבשתי הקדמות יבא בהכרח תולדה אחת, ובזה אין בו מחלוקת. ודוק ותמצא האמת. וכתב ג"כ ואלו הדברים שנפל בהם מחלוקת הרבה מאוד בענינים האלקיים, ומעט בענינים הטבעיים, ונעדרים בלמודיות, נראה לי כי כונתו כי הדברים שיפול בהם מחלוקת הם הענינים האלוקיים, שהם ענינים עמוקים מאד, ומעט בענינים הטבעיים, כי דבר שנראה במורגש לא יפול בו כי אם מיעט מחלוקת, ונעדרים בלומדיות, לפי שנראה בענינו לעין פעולת הגלגלים ותנועתם יום יום. כי נראה לעין פעולת טלה ושאר המזלות הפעולות הבאות מאתם. ודוק והבן זה. וכתב הרב בשם אלכסנדר האפרודיסי, כי סבת המחלוקת הן ג', א', אהבת הרשות והנצוח, ר"ל כי יש אנשים שיש להם גבהות לב, ומצד גבהותם יחשבו להם שאם ינוצחו יהיה חסרון להם והם חולקין על הדברים מצד נצחותם לא מצד האמת. וזה חסרון גדול לכל משכיל, והב', מצד עומק הענין ההוא שלא יוכלו להבינו בהסתכלות רב. והג', מצד חסרונם, שאינם מבינים דבר, וכתב הר"ת כי יש לו מונע רביעי. והם האנשים המורגלות בדעות גסות שאין אמתיות, וכשיאמר אליהם דבר עמוק הוא קשה בעיניו מצד ההרגל שלא הורגל בו, ועשה משל בזה לכפרי אחד שהורגל במאכלים הגסים ואם יגישו לו למאכלו דברים דקים וחשובים, ימאס אותם מצד שלא הורגל בו, וכן בלבושיהם ובריותם. ודוק והבן האמת. סוף דבר מי שהורגל בגשמות ויאמר שהוא בעל גשם, אפילו בהקדמות רבות לא יצא מזה הסכלות. והבן זה הפרק כי הוא חשוב.

פרק לב.

כונתו לבאר כי ההשגות השכליות, דומות להשגות חושיות. כמו שבאר בפרק הקודם, כי כמו שחוש הראות לא ישליט במקום רחוק והמסתכל במקום רחוק יחליש כח

הרואה

הרואה ויזיק לו, כך המסתכל בדברים שהם נמנעים ממנו יזיק לו שיאבד הכל, המשל בזה ידוע ומפורסם שעקר אמונתנו, והוא אחד מי"ג עקרים שכתב הר"מ, שנאמין בחדוש העולם, ואם לא ימצא בו מופת לא יתחיל ויאמר שאינם דברים אמתיים, שאם תעשה זה תהיה כאלישע אחר, הוא אלישע בן אבויה, והוא מכונה א חר, ואינו שלא תהיה שלם לבד אבל תהיה חסר מכל חסר, ר"ל מכל אדם חסר, כמו שהיה א חר, שבא לו בלבול מרב עיונו בדברים הדקים, ויחלש הכח הרואה, ר"ל קרא כח הרואה אחת מתכונת העין שהם ז' בסבת החולי בין בסבת הדקות כשתעיין בדברים שהם עמוקים מאד, וכאשר יפצרו לעיין בדברים הדקים יחלש כח הרואה ההוא, וזה הענין תמצא בחלק ג' בפ' כ"ה והרופאים יודעים זה הענין, ועוד תמצא בחלק שני בפרק כ"ט, ולא יזך אור ראותו למה שיעבור הרוח הרואה מן המותר העשני, כי מחילה אחת יש במחילות הָעין שיש בה נקבים לעבור בו הרוח הרואה ובאותו הרוח ישיג האדם מה שישיג אז תבוא לידי בלבול, ולא תבא לשום תכלית, אף במה שתוכל לדעת בתחלה, והביא ראיות ממה שאמרו ,,במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור וכו'" והביא ראיות ג"כ מפסוק ,,שמור רגליך באשר תלך אל בית האלקים" כשתשתדל להשיג, שמור רגליך אם תוכל להשיג אותם ולדעת האמת, וגם הביא ראיה מדבש מצאת אכול דייך, כי כמו שהדבש הוא דבר ערב מאד, ואם תאכל מהדבש יותר מדי תאבד הכל ותקיא אותו, וזה ,,פן תשבענו והקאותו" וקצת בו לא נאמר. דמשמע המותר תקיא אלא והקאותו כלו, כן החכמה תאבד כלה, ור"ל כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות, ר"ל הבנתו תשיב לסכלות ור"ל על כבוד קונו ולא ידע בו דבר ותאבד הכל, וכונת הר"מ באמרו ולא תדקדק במלות נאמרו בשכל אחד אמרו שיש גבול לשכל האנושי בלי ספק, כי מלות גבול לא יאמר על האמת אלא על דבר גשמי, על כן אמר כי הכל דרך משל להבין האמת. ודוק ותמצא האמת כי הר"מ מדקדק בלשונו שלא יוכל שום אדם לתפוש אותו.—

פרק ל"ג.

בא ללמד החכמה הגדולה שלא ילמד שום חכם חכמת האלוקית, אלא אם כן היה התלמיד גדול בשנים וחכם ומבין מדעתו, וילמוד לו כפי השגת שכלו, כדי שלא יהרוס, שאם מלמדהו בתחלת הלמוד חכמת האלוקית, יביאהו לבלבול ויקיא את הכל. וזהו המשל שעשה בנער היונק, שאם יתנו לו מיד שנולד לחם ובשר, ימיתהו בלי ספק משום חלשת לקחם שאינו יוכל לעכב המאכל ההוא, לא לחסרון הלחם, ולא לחסרון הבשר. ודוק והבן המשל הביא שהיא נאה מאד למשכיל, כן צריך שילמדם לו מעט מעט כפי קוצר יד שכלו, ואחר שיבין מדעתו יבין האמת, ויכיר בין האמת והשקר בין כל דבר ותמורתו, זה יוצא מדברי הרב, וכל זה כללו רבותינו ז"ל במאמר ,,דברה תורה כלשון בני אדם" ואח"כ באר כשיהיה גדול בחכמה ודאי ילמד לו מעט מעט, ובדברים הנסתרים במעט רמז, וזהו כונת, חכם ומבין מדעתו. וזהו כונת אמרם, ולא במרכבה ביחיד ר"ל שהוא אחד מן היחידים והשלמים ומבין מדעתו, כי במעט דברים יבין מה שאמר לו רבו. והבן זה.

פרק ל"ד.

מהסבות הרחיב בו יותר ממה שהרחיב בפרקים שלפניו ובאר הסבות המונעת האדם שהם ה' סבות, הא', בסבת קושי הדבר ההוא שרוצה ללמוד שהוא דבר עמוק מאד

שלא

שלא יוכל להשיגו הלומד אלא בהקדמות רבות, והמשיל הענין ההוא למי ששוחה בנהר שאם יודע לשחות ולעבור המים, אז ישלים הענין ההוא ואם אינו יודע לשחות יטבע בנהר, כן למוד האדם, אם יודע להבין מה שאמר לו המלמד, אז ידע להבין אמתתו, ואם לאו יבא לבלבול וימות. ודוק. והסבה השנית, כי כל מי שהוא בכח אין הכרח שיצא לפעל, אבל ישאר כבתחלה בחסרונו אם לא יוצא הדבר מן הכח אל הפעל, ויהיה כל ימיו חסר מן השלמות ההוא. ודוק, והסבה השלישית, עשה הקדמה כי סבת תנועת החכמה שלא יוכל לבא אל השלמות האמתי, בעבור שיקוץ באורך ההצעותיה, וזהו שאמר כי לאדם בטבעו תאוה לבקשת התכלית והרבה פעמים יכבד עליו ויניח ההצעות ההן. ור' שמואל תפסו על זה הלשון בחנם, כי לפי עניות דעתי הכל עולה אל ענין אחד. ואמר הר"מ כי פעמים אורך ההצעות יקוץ, ואינו רוצה ללמדם אלא אם כן ידע אותם על אמתתם במעט דברים וזה אי אפשר, אם כן יהיו ההצעות מותרים גמורים. ואח"כ אמר כי אי אפשר שידע הבורא ית' שהוא נמצא אלא בהקדמת רבות והצעות רבות. והוא יקוץ בהצעות ההם, ואינו שלא תהיה שלם לבד אבל יהיה חסר מכל חסר. ואמר שצריך שידע חכמת התשבורת אם רוצה לידע שהוא מחויב המציאות, וקרא חכמת התשבורת חכמת המבין ודוק, וכתב אחר כך שאם ירצה האדם לבא אל תכלית המכוון שצריך שילמוד בתחלה חכמת ההגיון, וקרא חכמת ההגיון הכה, אחת מן החכמות, אמנם לפי האמת אינה חכמה אבל הצעה לחכמה, ובמקום אחר כשמספר החכמות לא הזכיר הגיון כלל אבל הזכיר הלמודיות שהיא תכונת הגלגלים שהם ארבע חיות, ואח"כ הזכיר האלקיות שהיא מעשה מרכבה והיא העליונה על כלם. ודוק — כי אלו הדברים עמוקים מאד כי בזה נכלל כל החכמות, כונת הר"מ מה שכתב בחלק ג' פרק ה', כי בתחלה צריך שילמוד המסבב קודם המסובב כי תכלית למי שירצה לידע הטבעיות צריך שילמוד בתחלה ד' חיות, כי הם סבת הויות היסודות שהם על (שלשה) ארבע מינים, חי, צומח, דומם, מדבר. כי בסבת תנועת הגלגלים יעמדו האופנים, ובסבת חכמת האלוקית יעמדו הגלגלים ויתקיימו שאין להם העמדה בלתי היות ד' חיות, וסבת ד' חיות, הוא ה' ית' שהוא חכמת האלקית והוא מעמידם בתנועתם וקיומם, וזאת החכמה נקראת מעשה מרכבה, וזהו פי' „רוכב שמים בעזרך" ודוק ותמצא האמת. ואמר אם קהה הברזל, ר"ל שמשם ממרק אותו, וקרא החכמות ברזל, כי הברזל היא דבר קשה מאד, ואמר שהוא קהה, כלומר שאינו מבין הדברים על אמתתם, וזהו פי' והוא פנים קלקל שאינו ממרק הברזל כהוגן, וחיילים יגבר, ר"ל שצריך לגבר חיילים, כונתו בזה שילמוד ההצעות בתחלה, וזהו פי' ויתרון הכשר חכמה אז יהיה לו תקון חכמת האלוקית, ואמר מתוך דבריו, כי אורך ההצעות יהיו מותרים הבנין להרבה אנשים שיקוצו בהצעות ההן, ואמר. „תאות עצל תמיתנו" ר"ל בקשת התכליות מבלי הקדמות תמית, „כי מאנו ידיו לעשות" ר"ל שאינו עושה מה שראוי לעשות לקחת ההקדמות שצריכות לו, אבל הצדיק שהוא מבקש בקשת התכליות והקדמות רבות ואינו נמנע מאחת מהן, הוא יבוא לתכלית החכמה, וזהו הפי' מהפסוק שבא אחריו. כי הסבה בהיות תשוקתו ממיתה אותו. פי' לפי הנראה לי „אל תתן לנשים חילך" ר"ל לכחות החמריות כזו כי אם אל השלמות. והבן זה. — והסבה הד', יש אנשים שבטבעת לידתם נולדו במערכת טוב כגון שנולד בצדק, ויש לו הכנה טבעית שהוא במזג שוה, ובמעט השתדלות יבא לשלמות האחרון הנאצל ויש לו שלמות ראשון מצד טבעו. וזה ראוי להשתדל

יום

יום יום. כי במעט השתדלות יעלה מעלה מעלה, ואח"כ באר שיש אנשים שאינם בעלי מדות, שבת זה שאין לו הכנה טבעית מרוע מזגו שהוא רגז בתכלית הרוע כגון שכליו חמים ולחים כי מרוב לחותו וחמימותו אין לו מעלות ומדוק ונמשך אחר התאות. וזה לא יוכל לבא אל שלמות אמתי בשום פנים, בסבת הכעס שלבו חם מאד וזה סבת מניעת השלמות ג"כ, וגם יש אנשים שהם בעלי תנועה קלה, וסבת זה רוע מזגו, ואינו מיושב הדעת, ואינו עומד על עמדו שהוא מהיר התנועה ולא יוכל להשתדל לבא בשום שלמות לא בשלמות ראשון ולא בשלמות אחרון, ואלו האנשים שאמרנו משתדלים בהם כי לא יוכלו לבא לשום שלמות, ולזה אמרו רז"ל „מנעו בניכם מן ההגיון" אמר בניכם ולא אמר עצמיכם כי הבחורים בעלי קלות ואין להם תנועה מיושבת, וזהו כונת הפסוק, „מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח" ר"ל מי שמדוכה ושפל רוח מוכן לבא אל השלמות האחרון, וזה ג"כ כונת אמרם למי שהוא מדוכה ושפל רוח מוסרים לו ראשי פרקים, אמנם מי שהוא בהפך זה אין מוסרים לו כלל לפי שאין לבו דואג בקרבו, כלומר אבל למי שהוא בעל תכונות טובות אז מוסרים לו ולא הכל בבאור אלא ראשי פרקים לבד, ואם יבין הד' דברים מלבו. ודוק. ואח"כ באר שיש אנשים שהם מוכנים במעלות המדות אבל אינם מוכנים מרב תאותם לשום חכמה, ולזה רמז הכתוב „למה זה מחיר ביד כסיל "יקרא מחיר הדרך הנבחר והנעלה לא יבא לידי כסיל למי שאינו מוכן, כי אם בהיות מעלות המדות ולא יבא לשלמות אחרון, וזהו לקנות חכמה ולב אין, וגם אמר כי יש אנשים שהם חכמים במדינות [במדיניות] אמנם לא בשלמות אחרת וזהו חכם חרשים, אמנם נבון לחש הוא המבין דבר מתוך דבר במעט דברים מעטי הכמות ורבי האיכות, וזהו כונת הפסוק לפי דעת הר"מ, ומי שהוא נבון לחש מוסרים לו ראשי פרקים וסתרי התורה, וזהו כונת אמרם „ תא ואגמרך מעשה מרכבה" ר"ל חכמת האלקית והשיב אכתי לא קשאי אינו מוכן בזמן עתה כי אינו זקן וטבעי האדם חזק ובעודו בחזקו לא יוכל ללמוד ולהשתדל בחכמת האלקית בעודנו ברתיחת טבעו, ואחר כן באר כי כונת א כ ת י, יורה שני ענינים, הכנת השלמות וטבע האדם אשר בזקנותו, וזהו פי' השני. ודוק ותמצא האמת. והסבה החמשית באר, כי כל אדם אינו מוכן לבא אל השלמות האחרון אם בסבת השתדלות לרכיו אם בסבת שיש לו אשה ובנים שצריך להחיותם, כ"ש מי שמבקש המותרות שלא יוכל לבא אל השלמות לעולם, ומי שמשתדל באלו הענינים שאמרנו אינו מוכן לבא אל השלמות האחרון לעולם, כי כל השתדלות לקנות ממון ולהחיות את נפשו ולב אין: והבן זה.

פרק לה.

באר הר"מ כי כמו שצריך לו בעקר אמונתו, שהוא נמצא, והוא סבת כל הנמצאות כלו, וצריך שיורגלו בני אדם על זאת האמונה והנערים ג"כ שיחנכו על זה, כן צריך שנרגיל הקטנים מעת היותם, שנאמין שהוא אינו בעל גשם ולא בעל מקרה, ואח"כ באר, כי אינם תחת גדר אחד, אך אם נגדיל בינו וביניהו אין צריך שנאמר, שהם מינים מתחלפים במין, המשל בזה החי שהוא כולל מין כל ב"ח, כי האמת כל ב"ח מתדמים מצד אחד שהם בעלי גשם, אין זה בדבר ה' שאינו תחת גדר אחד עם שאר ב"ח, ואמר בהשתתף השם, ר"ל כי אין מציאותו ומציאותינו שוה בשום צד, ומלת מציאות אין ראוי לומר בו כי אם בשתוף השם לבד, לא בשום שתוף אחר, אמנם נאמר בו שתוף למען נדע שהוא נמצא. ודוק. ומי שרצה מאמר פ ו ר פ י ר י' יבין זה. ואח"כ כתב כי כשנאמר בו שום

תאר

תואר, אינו כי אם דברה תורה כלשון בני אדם, כי כשנאמר שהוא חי לא נאמר"בו זאת המלה כי אם ללמוד לשומעים שיש לו מציאות. וכשנאמר בו שהוא קיים מזה הלך. וכשנאמר בו שהוא רחום וחנון ארך אפים, אלה התארים נאמרים על צד השתוף לא שיש לו שום תאר בעולם, ואחר כן באר, כי אלו התארים עמוקים מאד ואין צריך ללמד הקטנים כי לא יבינו זה, אבל צריך שנאמר להם שהוא אחד, והוא נמצא ואינו בעל גשם, וכשיהיו הקטנים גדולים ומבינים דבר מתוך דבר אז ידעו האמת, ואח"כ באר שאם יצואו הקטנים שיגדלו על זאת האמונה ויאמרו למי שילמדם דעת, והלא פשט הכתוב לא מורה זה כי כבר נמצא, יד ה', עיני ה', שמורו שהוא בעל גשם, כשיב לו, כשתהיה גדול ומבין דבר מתוך דבר אז תבין זה, זהו תכלית כל מה שכתוב בזה הפרק. ודוק.

פרק לו.

בזה הפרק השתדל הרב לבאר מה הוא עקר האמונה כי עקר האמונה האמנת ה' שהוא פשוט בתכלית הפשיטות, וכונתו בזה כי אם יסכל האדם בבאר הענינים הנבדאים כגון הארץ והשמים והשכלים הנפרדים אם אינו יודע אמתת מציאותו אינו יוצא מן קו היושר אם הוא מאמין שהארץ שטוחה אע"פ שהוא עקדות גמורה, כשקדות מי שסכל השמים שטוחים זו סכלות והסכלות שהשמים שטוחים אינו דומה לסכלות מי שיאמין שהשכליים הנפרדים בעלי גשם, וכסכלות מי שיאמין שה' בעל גשם, ואמר מחודד האיצטוונה חציה, קרא האיצטוונה עמוד, הוא האמת כי שני חלקים האצטוונה בכל ענס פרדי הם שני הלקים עד שישיב לנקודה, ומי שהוא סכל מזה, אינו כסכלות מי שיאמין שה' בעל גשם. אח"כ באר כי כפירת ה' ית' שאינו נמצא בעולם הוא בתכלית הרוע, ויצא מן האמונה מכל וכל, ובאר כי עונש טבע אומות שהיו בארץ ישראל, לא בעבור שיאמנו בענין ע"ז לבד, אבל בעבור שיאמנו העדר מציאות הבורא ית', והשבו כי פעולות הגלגלים יצאו מאתם, ויאמנו שה' אינו מנהיג העולם, ואינו פועל שום דבר, ויצאו להעדר מציאותו לפיכך חייבם התורה, שנאמר לא תחיה כל נשמה, ואמר גם כן שלא ישאר אדם משבעה אומות בארץ ישראל, כדי שלא ילמדו אתכם לעשות, ואמר גם כן כי מי שיאמין בע"ז אינו כופר כל כך כמי שיאמין שה' אינו נמצא, או הוא בעל גשם. ואח"כ באר, כי מי שיאמין בע"ז אינו אלא מנהג אבותיו בידיו וסכלות אבותיו יביאהו לזאת האמונה וקבלת אבותיו בידו, לא ככופר בעקר, אבל מי שיאמין, שה' בעל גשם כופר בעקר. ודוק ותמצא האמת. אצטוונה הוא עמוד והוא עשוי כענבל כעין פירון בלע"ז, ואם תרצה להשיבה בנקודה ילכו שני חלקים וישאר השליש האחד מהעמוד, ואם יחשוב אדם שישאר חצי האצטוונה, הוא טועה שלא יוכל להיות בשום פנים, ולעולם לא יוכל למצא זה החשבון אלא בדרך עגול וארוך כמו האצטוונה ולא בדבר מרובע. ובספר החוש והמוחש לבן רש"ד ספר מחודד האצטוונה על הקוים היוצאים מן הגלגל. ר"ל הראות והנצוץ שיוצאים לקבל הדבר.

פרק לז.

פנים מונח על ג' ענינים, הא'. פנים ממש, והשני לשון כעס, כמו ופניה לא היו' לה עוד, והג' לשון השגחה ומציאות כמו על פני כל אחיו נפל, ופירש הר"מ שם מציאות

האדם ומעמדו ר"ל לפי הנראה לי שהוא היה שלם יותר מאחיו ור"ל על פני כל אחיו נפל ר"ל שלמותו ומעמדו יותר מאחיו, וכן נראה שפי' „ועל פני כל העם אכבד" כלומר יותר על העם במעלות, וכן „אם לא על פניך יברכך" בשלמותך ובמעלותך, נראה לפי דבריו שאמר השטן לה' ששלמותך יחסר, ופי' וישמע את הקול מדבר אליו מעלות במעלות מבלי אמצעי ולפי זה יהיה פנים אל פנים וישמע את הקול מדבר דבר אחד, ופני לא יראו, תרגם אנקלוס קדמי לא יתחזון ר"ל אף הדברים שהם לפני והם השכלים הנפרדים לא יראו לשום אדם, ואמר יתחזי ית דבתראי הדברים שהם אחרי, והיינו הגלגלים והיסודות, וקרא אותם דבתראי שהם נשלכים אחרי, ואין להשגחת בהם, ופי' „ישא ה' פניו אליך" לחבר ההשגחה בנו ר"ל השגחתו תהיה תמיד אליך.

פרק לח.

אחור! על ג' ענינים, הא', אחור ממש כמו אחרי המשכן, והשני, על הזמן ר"ל אחר הזמן, כמו ואחריו לא קם כמוהו, והשלישי, אחרי ה' אלקיכם תלכו ר"ל תלכו אחר מדותיו והשגחותיו. ודוק.

פרק לט.

באר הר"מ כי לב שם מונח על ה' ענינים. א', כמו ויתקעם בלב אבשלום, ב', כי הלב הוא באמצע הגוף כמו כל דבר שהוא אמצעי כמו לב השמים לב הים, והג', העצה כי העצה תבא מהלב, כמו כל שארית לב אחד, ר"ל עצה אחת, וכן אמרו לא יחרף לבבי מימי, ר"ל לא יטה עצתי מימי, פי' יחרף כמו והוא שפחה נחרפת לאיש ר"ל נוטה מקנין העבדות לקנין האישות. ובאר, כי בלשון הערבי כשרוצה לומר לשון נטייה, יאמר מנחרפה, והד', שם הרצון, כמו „ונתתי להם רועים כלבבי" ר"ל כרצוני, ומזה הענין נאמר בבורא ית' כאשר בלבבי ובנפשי יעשה, כפי רצוני, וה"ה שם השכל. כמו ואיש נבוב ילבב ר"ל האיש שהוא בלי שכל יקנה שכל יום יום, ור"ל בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך ר"ל בכל תאות שכלך. ודוק.

פרק מ.

רוח! שם מונח על שש ענינים, הראשון, הוא שם לאויר כמו ורוח אלקים מרחפת על פני המים, והוא שם לרוח מנשבת ורוח הקדים, והוא שם ג"כ לרוח החיונית מה שמחיה האדם שהוא הדם, והוא ג"כ הדבר הנשאר אחר המות שהוא נפש האדם, כמו והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, החמשי, השפע שכלי, כמו ואצלתי מן הרוח ר"ל מן השכל אשר עליך, הששי הכונה והרצון כמו כל רוחו יוציא כסיל ר"ל כל רצונו. ואלו השנים האחרונים הושאלו להבורא ית', ואמר „מי תכן את רוח ה'" מי האיש שידע ה' סוד רצונו או ישיג הנהגתו למעלה איך הוא יודיענו אותה. נראה שהרב פי' הפסוק כן מי הוא שיוכל להשיג כונת ה' ויודיע לנו רצונו, נראה לפי דבריו כי בספר הרב היתה הנו"ן רפה, ובספרים שלנו היא דגושה, ור"ל לפירושנו מי הוא אשר יהיה גדול כל כך ויתן עצה לה'. ודוק והבן זה.

פרק מא.

נפש! הוא על ג' ענינים, הא', הנפש המרגשת, והב', הנפש החיונית, והיינו הדם, והג', הרצונית. ועל השלישית נאמר ותקצר נפשו בעמל ישראל, שר"ל רצונו, אבל יונתן

בן עוזיאל לא לקחו מזה הענין אבל מהענין הראשון לפיכך לא תרגמו, ור"ל בעמד ישראל מקום מעמד ישראל. ודוק והבן זה.

פרק מב.

חי! מונח על שלשה ענינים, הא', שם הצומח והמרגיש, והב', רפואת הדבר מחליו והג', קנות החכמה, ועל זה נאמר „ויהיו חיים לנפשך" והוא הדבר הנשאר אחר המות, וזהו „החיים והטוב והמות והרע" כי הטוב פי' החיים והרע פי' המות. וכתב הר"מ ודע זה, ובזה המלות כלל ורמז כל מה שנאמר בבראשית אדם וחוה ונחש, ור"ל כי כל מקום שאמר הר"מ ודע זה הוא הערה לכל הענין הנמצא בדומה לזה. והבן זה.

פרק מג.

כנף! נאמר על ג' ענינים, על דרך ההשאלה, כוונתו בזה שקצת בין זה לזה ואינו שתוף גמור. א', כנף ממש כמו כנפי העופות, ב' כנפי הבגדים שהם קצות ודומה לכנף העופות ג', דברים הנסתרים והנעלמים מעיני כל חי, והם המלאכים שהוא דבר נעלה ממנו, וזהו בשתים יכסה פניו, כי המלאכים נעלמים לשתי סבות מצד מעלתם ומצד חסרוננו, ודוק ותמצא האמת.

פרק מד.

עין! שם מונח על ג' ענינים הנחה הראשונה עין המים, והשני על עין הרואה, והג', להשגחה, וכל עין שנאמר בבורא ית' הוא מזה הענין כמו „עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ" כלומר השגחת ה' בארץ תמיד. והבן זה.

פרק מה.

שמע! מונח על ג' ענינים, הא', שמיעה ממש, הב', קבלה, הג' הבנה, ובה' יאמר השנים האחרונים פעם לענין הבנה ופעם לענין קבלה כשיקבל התפלה או לא יקבל.—

פרק מו.

זה הפרק בא להודיע כי ה' סבה ראשונה לכל הדברים הנמצאים ומציאותו נמצא על דרכים רבים, הא', המקרים אשר בעצמותו כגון לבן המראה בעל השיבה, והוא ארוך, והענין השני, שהוא אינו מקריו כ"א בדבר שהוא חוץ ממנו, כמו המון רבה שהוא סביביו או חצוצרות תוקעות לפניו, ובזה דרכים רבים, והענין הג', שהיא רחוק יותר מזה שהיא לא במקריו ולא בדבר שיש סימן שהיא מלך ולא בדבר אחר כגון זה המשל שעשה הרב בעני שבא אל חנוני עשיר שיעשה לו צדקה ואינו משגיח עליו ויבזה העשיר את העני, והעני אם לא יהיה בעבור פחד המלך יהרגנו, וזו ראיה שיש מושל בארץ, ואחר זה אמר הרב כי בכל אלו השלשה משלים שהמשלנו עד עתה אין בעצמותו. הידאה כלל, ואחר באר, כי כמו שהמשלנו במלך שיש לו מציאות, כך המשל בה' ית' מצד הפעולות הבאות מאת שהוא נמצא ואין אנו מכירים בו, כי אם שהוא חי, יכול, נמצא, ואח"כ באר כי במציאות הבורא ית' לא נדע דבר בעצמותו. סבה זה שכל דבר שהוא גשם, כגון דומם, צומח, או דבר שיש לו הרגש כגון כל מיני ב"ח נמצא אצלם, אבל דבר שאינו גשם ולא נמצא בגשם, אינו נמצא אצלם. אבל הוא הסר המציאות ר"ל האדם חסר מזה השלמות ולא יוכל האדם לידע מה שאינו גשם, ולא כח בגשם, ואחר כן באר כי דבר שאינו גשם ולא כח בגשם

אינו

אינו נמצא אצל הדמיון כי אם בשכל לבד, ובאר ג"כ כי המורגש לא ידע שום אדם, כי אם התנועות בתחלת העיון אצל העצם השכלי לא ידע בתחלת העיון, ואמרו כי הנפש שם משותף שהוא משותף לנפש המרגשת ולנפש המשכלת, ואמרו הדבור בחומר כלומר הלשון והשנים והשפתים שהם סבת הדבור ור"ל כל צורה. מדומה הוא ברואה ר"ל כי הדמיון אינו רואה כי אם ענין מורגש שהוא דבר נברא. במוק, הוא מלתא ביבמות שהתירו ר' פלוני לעשות חליצה במוק פי' נעל מבגד, ואין בעינן מנעל של עור, ואמר שזה הדין עשאו לבדו באין אדם אחר עמו, וכבר אמרו אל תהיו דן יחידי, ועשאו בלילה, ואין דנין אלא ביום, הרי לך שעשה זה הענין שלא כדין, והוא עשה החליצה במוק, וביחיד, ובלילה. —

פרק מז.

כונת הר"מ כי כל דבר שלמות אצלנו אע"פ שהוא חסרון בחקו ית' מיוחס לו אבל דבר שהוא חסרון אצלנו לא יוחס לו, ובאר דבריו, אחר שאמר כי כל דבר שהוא שלמות אצלנו, אע"פ שהוא חסרון בחק ה' ית' כגון הראות והשמע והריח, הואיל ואין באלו השלש פגישת גשם בגשם, יוחס לו ית' אבל דבר שהוא חסרון אצלנו כגון הטעם והמשוש, גם לא נשיג הדבר אלא בידיעה זה לא יוחס לבורא ית', ואח"כ באר כי אלו הג' שזכרנו שיוחס לבורא ית' והוא חסרון בחקו מצד אחד שהם מתפעלים כי העינים פעם רואים ופעם אינם רואים כמו שבאר הר"מ במקום אחר. כמו שיתחדש הרוח הדומה בחולים, וכאשר (יפלה) ידומה לדברים המאירים או לדברים הריקים וכל דבר שאינו תמידי בהפסק הוא חסרון בחקו, וזהו פי' המתפסקים, פעם יש לו ופעם אין לו ר"ל פעם רואה ופעם אינו רואה או הם נפסקים לגמרי מחמת היזק, או מחמת הזקנה או מחמת חליים כאבים ר"ל בסבת הכאב והמחלה ובא לו חסרון הראות לגמרי, ואח"כ באר כי אף בפעולות הפנימיות יש מהם שהם חסרון בחקו, ויש מהן שהן שלמות אצלינו לפיכך ניחס לו שלמות אצלו, המשל בזה כי הקיבה ובני מעיים הם דברים שהם חסרון בחקנו שהם סבת התאוה והמשגל, ודברים שהם שלמות אצלנו כגון הלב שהיא מושב השכל לאדם יוחס לבורא ית', כגון ויאמר ה' אל לבו שר"ל בשכלו כי לב שם משותף. ודוק ותמצא האמת.

פרק מח.

בתחלה באר בענין השמיעה כי אנקלוס הגר באר בכל מקום שמיע קדמי או קבלא אקבל וזה אין בו שינוי בשום מקום, דעת הר"מ בענין ר"ל שהוא אצל ה' כי להרחיק הגשמות באר בהרבה מקומות שמיע קדמי ותלה השמיעה בדבר נברא, דעתו בזה, כי אין כונתו שיהיה שם משותף, לפיכך תלה החסרון בדבר נברא, כונת הר"מ כי אנקלוס הגר שתרגם פעמים שמיע קדמי, ולפעמים שמיעה ממש ולא תלה הדבר בדבר נברא, כי דעתו בזה כי כשהדבר אינו בדבר כעס או בדבר קלקלה לא תלה הדבר בדבר נברא אבל כשהוא בעיון כעס ובענין קלקלה תלה הדבר בדבר נברא, כי החסרון יהיה בחק הבורא ית' שיסתכל בדבר עול וחמס וזהו „והביט אל עמל וכעס לא יוכל" אמנם מצא בג' מקומות הפך דעתו כמו וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ שתרגם וחזא ה', ואמר לקיים דעתו, כי אין לנו בכתיבת אנקלוס הגר וכתבו טעות זה, ואח"כ באר כי מצינו במקום אחר שכתב אנקלוס אלקים יראה לו השה לעולה בני, קדם ה' יתגלי ליה אמרא, וכתב שני טעמים, הא', בעבור שאמר יראה לו השה שרוצה לומר יזמין לו השה ויבקש אותו, וזה

יהיה

יהיה חסרון בחקו, והשני מגונה בלשון שיהיה גנאי לו שיתלה השגת בדבר מב"ח שאין מדברים וזה השה שאינו מדבר. והבן זה כי הוא כנבך.

פרק מט.

כונת הר"מ כי המלאכים אינם בעלי גשמים והראיה על זה, כמה שאמרו רבותינו בבראשית רבה להט החרב המתהפכת, פעם אנשים ופעם נשים, ר"ל הפעל המדמה רואה בדמיונו לפעמים שהם נשים ולפעמים שהם אנשים וזהו פי' המתהפכת, וזו ראיה כי השכלים הנפרדים הם דברים נבדלים מחומר כי אם היתה כונה מורגשת לא היה מתהפכת הדמיון וזהו תכלית כונתם. ועוד כתב הר"מ כי ידיעת השכלים הנפרדים הם דברים נבדלים מחומר קשה מאוד, למי שאינו יודע להבדל בין המושכל והמדומה ר"ל למי שלא יהיה חכם גדול שיודע להפריש בין דבר מורגש ובין דבר מושכל, וקרא מדומה מורגש כי המדומה לא יראה כי אם אנשים ונשים או כיוצא בזה, ונראה לי כי זאת הגרסא הוא העקר, כי הדבר קשה לציירו למי שלא יבדיל, אבל למי שיבדיל קל לצייר הדבר. ויש גרסאות למי שיבדיל, וזה אינו נכון בעיני. ודוק בלשון הר"מ. ואח"כ באר כי יש ראיה מתם שהמשיל השכל הנבדל לעוף, והבורא ית' המשיל לאדם והאדם מב"ח מדברים, ונראה מזה כי השכליים הנפרדים הם למטה ממעלת השם כמו העופות שהם למטה ממעלת האדם, ואח"כ באר, הואיל ודמה השכל הנבדל לעוף שהוא בעל כנפים. ואח"כ באר כי אחר שהאדם לא מלדו בריאה שלמה יותר מעוף עד שלפעמים שיתאוה האדם לשלמות העוף שאם יזיקהו ענין יתאוה שיעוף כמו העוף למען ירחיק עצמו מן ההיזק ואם יהיה המקום ההוא רחוק, ואח"כ באר, לפעמים יראה בדמיונו פעם אנשים פעם נשים כמו העוף פעם יעלם ופעם יראה, וג"כ באר כי לא ימצא בשום מקום שיתואר ה' לעוף מפני שאינם מדברים, כי חסרון יהיה בחקו, וגם באר ואם תקשה עלי, והלא מצינו וירכב על כרוב ויעוף, כי תלת וירכב שהוא ה' והכרוב הוא השכל הנפרד, ויעוף לא לשם אלא לכרוב שהוא הנבדל, וגם באר והלא מצינו גבי יחזקאל, פני שור, ופני אריה, ופני נשר, וכף רגל עגל, כמלא כי פני נשר מצינו ג"כ בגלגלים לא נמשלו לעוף אלא לענין קלותה, לא לענין אחר ולא לשלמותם, ונראה לי שיש בגלגלים ד' תנועות, הא', נמשל לאריה וקרא לאריה הלבנה והחמה שיש להם תנועה קלה, וכף רגל עגל, חמשה ככבי המבוכה, וקרא שור הגלגל הח' שיש לו כבדות התנועה שאינו מהלך אלא מעלה אחת למאה שנה, וקרא נשר, גלגל היומי, שמכריח כל הגלגלים לעשות תנועתם בכ"ד שעות. ודוק, וגם באר שיש ששה כנפים, השתים שיש לעוף, ובשתים שיש למלאכים תנועה מלדם ומלדנו. כמו שבאר פעם יראו ופעם לא יראו, וגם באר כי אף לגלגלים שהם מסובבים הם נעלמות ממנו, ולא השתים מהגלגלים ודוק בלשון הר"מ. —

פרק נ.

כונת הר"מ בזה הפ' כי הדברים שנאמר בה' ית' אינם אללו הדבור כי אם נלך אחר הדבור כשנשבח אותו, יהיה חסרון בחקו, כי לא נוכל לשבח אותו כי אם בתארים כי התארים יהיו חסרון בחקו אם לא יהיה כונתנו לתת לו שום תאר וזהו כונת אמרו לא כענין המאמרים, אבל בענין המצוייר בנפש כשיאמינו בו שהוא כן כמו שיצוייר שהוא חוץ לשכל כפי מה שיצוייר בשכל, נראה לי כונתו כי הדבור בתארים יהיה חסרון בחקו אם יצייר שהוא פשוט בתכלית הפשיטות. והבן.

פרק נא.

עשה הקדמה מה הפרש יש בין מורגשת והמושכלות, כי המורגשות הם למטה מן המושכלות, והמופת על זה כי הבהמות מכירות המורגשות, שיש להם תועלת במספוא יותר מהמתבונן אבל אין לה שכל לטעום הכמה כי שעור הכמה מן המושכלות הראשונות, וזאת הבחירה הוא באדם, ומה שאמר עד שאפילו הונח האדם כמו שהוא ר"ל בלא למוד, מעצמו יבין במציאות התנועה, ומציאת היכולת מה שאמרו ארסטו, וקיום התנועה בעבור שהורחק, ר"ל שהורחקה מן האדם שאינם מכירים שיש תנועה לגלגל, ומה שאמר ויביא מופת על בטול החלק שאינו מתחלק, ר"ל לבטל דעת מדברים שמביאים ראיה כי החלק אינו מתחלק, והוא העצם הפרדי ור"ל בעבור שקיימו מציאותו שהם מקיימים מציאות החלק שאינו מתחלק, וארסטו הביא ראיות שאין זה אמת, ואחר כך הביא ראיות ברורות כי העצם בלתי תאר המתואר, המשל בזה כי אדם הוא חי מדבר, פי' אדם, חי מדבר, כי כשיאמר חי מדבר, כאילו יאמר אדם, וחי מדבר הוא עצם האדם ואין שם ענין שלישי ר"ל עצם האדם אין לו כי אם שני דברים אם כן התואר יהיה דבר מוסף, כגון לבן ושחור וגבור, ואח"כ אמר כי התאר לא ימלט מאחד משני דברים, אם שיהיה עצם המתואר או לא יהיה, והאמת שאינו עצם המתואר, ואם כן נתברר באמת שהוא חסרון בחקו, שיהיה בו דבר נוסף, ואח"כ אמר ולא בשלילת שם המקרה מתארי הבורא ישולל ענינו ר"ל כשנאמר באדם שאינו (כי כשיאמר בעל תארים), אם כן אינו אדם ולא נאמר בבורא ית' כי בשלילת התארים מהבורא ית' לא ישולל מהותו, ואח"כ כלל הואיל ונתברר כי התאר הוא דבר נוסף על העצם הוא רבוי בו, ואם כן אינו בעצם הבורא ית', ויש סכלים שאומרים דבר והפכו, כי בלב אחד אומרים, אינם הם נמצאים ולא נעדרים, וזהו הכרח גדול שיהיו נעדרים וכן העצם פרדי אינו במקום אבל יעדיה המחוז וכן אדם אין לו פעל אבל יש לו הקניה, ואח"כ באר כי יש אנשים ברבוי דברים ובצעקות רבות יוכל לנצח בני אדם בדברים שאינם אמתים בהטעאות שלהם, וזה הגדל וכפסטה, בלשון הערב גרל ופסטה הטעאה ונצוח, ואח"כ באר כי יש אנשים שמשימים אמצעי בין שני דברים, שאין בהם אמצעי. ובין שני כלים זה כמו זה אין בהם אמצעי, ואח"כ באר כי אמת הוא כי אין עצם בלא מקרה בינינו, כן חשבו לבורא ית', שלא יהיה בלא מקרה, וזה שקר. והבן זה כי הוא נכבד מאד.

פרק נב.

באר הר"מ ז"ל כי כל תאר שיוחד אל האדם הם על שלשה חלקים, והם מרוחקי, מה' ית', ובאר כל אחד מהם, הא', מהם כי האדם יתואר בחי מדבר, והוא עצמו ואמתתו וזה ירוחק מה' ית', ואח"כ אמר שבפרק הקודם לו אמר כי גדר האדם חי מדבר, וזה ירוחק מה' ית' מצד אחד. ואחר אמר זה הדבר מרוחק מה' שאין לו סבות קודמות כי הסבות הקודמות הם ד' והם אלו, החומר, והצורה, והפועל, והתכלית, וצורת האדם חי מדבר, אם כן מצד זה ירוחק ממנו ית' כי אין לו ד' סבות, ואמר לא יגדר ר"ל לא יהיה לו גדר, והגדר הוא חי מדבר, והחלק השני מביא ראיה כי כל חלק ירוחק, וזה כי אם נאמר גדר, והוא חי מדבר נאמר גם חלק גדר, והוא חי או מדבר, ויהיה חסרון בחקו שיהיה לחלק גדר, והחלק הג' שירוחק מהבורא ית', כי איכות מעשרה סוגים עליונים וכל איכות ירוחק מהבורא ית' כי כל איך הוא מקרה, המשל בזה אם נשאל על ראובן

באיזה

באיזה מקרה איך הוא? כשיב שחור או לבן, וכל מקרה ירוחק ממנו ית' מפני שהוא דבר נוסף ור"ל מקרה מהמקרים מקרה אחד מן תשעה מקרים. ואח"כ באר כי האיכיות חלוקים, אחד מהם חזקה. ואחד מהם קטן מקניינים (נ"ל אינו חזקה) ור"ל כי כשיראה אדם דבר שאינו נקנה ממנו, ויהיה כנגד טבעו יכעוס ויתפעל, וזהו מדה שאינה חזקה. ומדה חזקה נקראת משיכעוס בלא סבה. ואחד אמר כי לפעמים מצד טבעו יתפעל ברוח ובטעם ובשמע, כמו קול באשה ערוה, ויש אדם שאינו בטבעו מתפעל כלל, ואחר באר כי כמות האדם הוא, או ערוך, או קצר, או מעוות. או ישר. ואלו הפעולות ירוחקו מה' ית' שאינו בעל גשם, וכל זה נשלל מה' אלקינו שהוא אחד גמור. והחלק הרביעי באר בו הר"מ כי בתחלת הדעת נראה שנוכל ליחס ה' לפעולתו מצד אחד כמו שניחס ראובן במקום פלוני, או שוכן במקום פלוני או בזמן פלוני, אמנם לפי האמת זה הדמות רחוק מאד אצל הבורא ית', וזה כי הזמן נמשך אחר התנועה והתנועה, והתנועה מקרית. ואם ניחס הבורא לזמן ניחס אותו למקרה במקרה, ר"ל כשיביטו בה ענין הקדימה והאחור, ותהיה נספרת, אם נצטרך לומר מזמן פלוני עד זמן עתה, יש שתי שנים או יותר, יהיה הזמן מחובר אל התנועה, כי הזמן לפי התנועה היומית. והמשל בזה כי בכ"ד שעות עשה היום והלילה, והשנה מחוברת מימים, נמצא שיהיה זה טעם התנועה ותהיה נספרת. וכונתו כי מסגולות שני המצטרפים התהפך בשווי, הכונה בזה כשנאמר אדון יהיה הכרח שיש לו עבד, אמנם ה' ית' אם נאמר עלה, והדברים עלולים מאתו, התהפך בשווי, ואין זה אמת, כי לא נוכל לומר באמת ד' הוא עלה בלא עלול, שאם יעלה על הדעת שיעדר העולם, יהיה ה' נשאר לעולם, ואם יעלה על הדעת שה' יעדר כל העולם יהיה נעדר. ואמר אח"כ כי אין יחס בין ה' ית' ובין ברואיו כי פשוט הוא בתכלית הפשיטות וברואיו מורכבים, כי אפילו יהיו תחת סוג אחד אין יחס ביניהם, והמשל בזה, כי המראה הוא סוג לכל הנראים, כי השחרות ולבנות אין יחס ביניהם, והם תחת המראה שהוא סוג אחד, ואמרו שתחת מין אחד קרוב בהכרח כגון ראובן ושמעון ולוי שהם תחת מין אדם ויש שתוף ביניהם, אח"כ אמר כי בין עצם ואיכות, וכמות, ונפעל, ונתפעל, ולו, ואנה, ומצב שהם סוגים עליונים אין הצטרפות ביניהם, כ"ש וכ"ש ה' ית' שהוא פשוט בתכלית הפשיטות, ואח"כ אמר שאין הדמות לשום דבר שהם תחת שני סוגים כגון הלובן והשחרות שהם תחת המראה, עם הדברים שהם תחת הכמות, כגון טעם הפלפל ולובן המראה כי הם שני סוגים, ואמר צריך שיקבלו בתאר הבורא ית' שאין לו שום תאר כלל כי אין יחס בין האדם ובין הבורא ית' כלל. והחלק החמשי אמר ג"כ כי נוכל לתאר פעולות הבורא ית', ונאמר שהוא פעל זה הדלת, ועשה זו החומה הפלונית, וארג זה הבגד, כי זה אינו רחוק מהבורא ית' כי באיכות אחת פועלת תפעל כל אלו הפעולות המתחלפות כחום האש כמו שבאר במקום אחר, ואח"כ כלל כי כל מה שבא בחמשה חומשי תורה, ובדברי הנביאים, אינו אלא להורות שהוא סבה לכל הדברים הנמצאים, לא שיש לו הדמות, עם ברואיו כלל, והבין זה הפרק.

פרק נג.

הר"מ הרחיקוהו מן הגשמות, (נסחא אחרינא, רוממו מן הגשמות) נראה לפירושיו כי רוממוהו ר"ל סלקוהו מן הגשמות שאינו בעל גשם אבל אמרו שהוא בעל תארים, או ר"ל רוממהו כלומר יתנו לו רוממות מעלה שאמרו שאינו בעל גשם וזה

טעות גדול מפורסם, כי כל תאר הוא בעל גשם, ומה שכתב הר"מ כי באיכות אחת פועלת, כי יש באש פועל ומתפעל, הפועל הוא מרב החום, והחום פועל כל אלו הפעולות המתחלפות, וזהו שכתב כי באיכות אחת פועלת ולא באיכות המתפעל, וכל אלו הפעולות המתחלפות לא בשנוי האש אבל בשנוי המקבלים, ולפי טבעם, ומה שאמר מקפיא הוא את החלב, ומה שאמר התעלה על כל ספור, ר"ל שלא יוכל אדם לספר בשבחו של הבורא ית' שלא בהיותם מכירים מלת ההרכבה יבוטל ענינו ר"ל לא ישולל ענינו, אמנם התארים הנעלמים לו ית' אינם מפעולותיו ר"ל אינם מפעולות ה' שהפעולות ישובו אל ה' אבל מפעולות שבאו מאת ה', אבל הפעולות הכתובים למעלה שב אל ה' ית' לא אל הפעולות הבאות מאתו, והם לא יבינו לזה הענין, אבל יבינו השיבו לברואיו ר"ל שדעתם כי כשם שהדברים חלוקים בברואיו כך יהיו חלוקים (בו) כי תכלית כונת הר"מ כי חי, חכם, יכול, רוצה, שבו אל הפעולות שנעשו מאתו, לא אל ה' ית' כי אין לו אלא פעל אחד כמו החכם שיעשה בחכמתו פעולות מתחלפות אע"פ שאין מתחלפת אללו.

פרק נד.

באר הר"מ בקשת משה רבינו שיודיענו אמתתו ויודיעהו ג"כ האיך ינהיג העולם ובאותו דרך ינהיג הוא לישראל. והתשובה כי ה' הודיע לו יותר ממה שבקש והם פעולותיו הלמודיות והטבעיות שהם דברים הבאים מאתו, וזהו „אני אעביר כל טובי על פניך" רמז בכל טובי העולם כלו בכללו, לבד מהשכלים הנפרדים על דרך „וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" ובאמרו אני אעבור כל טובי על פניך הודיעהו קשר העולם כלו בכללו כי הגלגלים מנהיגי העולם השפל ונקשרים זה עם זה, וזהו שאמר הר"מ והקשרם קצתם עם קצתם קרא לפי הרב בכל ביתי נאמן הוא, קרא ביתי הגלגלים ועולם השפל, שאמר ואמר נאמן הוא חזק בידיעתם, וזהו שאמר, כי הדעות שאין אמתיות לא יתקיימו, ואמרו כי כל הפעולות רע, ר"ל בין לטוב בין לרע, וזהו מלת כל, רמז בזה כי אפילו לשמחה כשמשמח יותר מדאי הואיל ויצא מן הגדר ימות בלא עתו, כמו שאמרו בכתובות פרחה רוחה ומתה, ואמר ג"כ כי ירצה עצמו למי שינהוג העם כעים בשביל שילאו ממנו זהו לו לרדיפת הפעולות לבד, ואמרו ואמנם הספיק לו רבעים, כונת זה המאמר לפי הנראה לי כי תכלית מה שאפשר לו לראות דור רביעי, כונתו בזה, כי אם יהיה אדם רע מעללים, ועובד ע"ז הנה בניו ובני בניו עד דור רביעי ילמדו מהזקן ויהיה הזקן סבה שיכלה בניו עד דור רביעי, ואחר אמר הר"מ כי לא הזכיר רק הפעולות הבאות מאתו, והוא רחום וחנון ארך אפים כי לזה היה צריך משה להנהגת העם אבל לא הזכיר הנה כל טובו והיינו למודיות הטבעיות. והסתכל בזה הפרק.

פרק נה.

באר הרב, כי ה' בפועל תמיד, ואינו בכח כלל, שאם יהיה בכח, צריך כח אחר שיוציאהו מהכח אל הפועל, ואמר כי כל הפעולות ירוחק ממנו כי כל הפעולות יחייב שנוי ר"ל כי בתחלה קודם שכעס ואחר שכעס על ענין שראה יצא לו שנוי, כמצא אחר יביאהו לשנוי, וזהו כונתו שהפועל להתפעליות ההם בלתי המתפעל בלא ספק וכן צרין שיאמין שהוא בפעל תמיד שאם יהיה בכח צריך דבר אחר יוציאהו מהכח אל הפועל ויהיה חסרון בחקו ית', וכן צריך שלא יתן לו שום דמיון בעולם וזהו כונת „ואל מי תדמיוני ואשוה ומה דמות תערכו לו" ואח"כ אמר שצריך שנרחיק ממנו ד' דברים א' הרחקת הגשמות, ב'

הרחקת

הרחקת הפעלות ושנוי כי לא ישתנה לעולם ולא יתפעל, וג' הרחקת הכח שצריך שיהיה אחר יוציאהו מן הכח אל הפעל, ד' הרחקת הדמוי ר"ל שלא יתן לו שום דמיון בעולם, א"כ אמר כי מי שהוא בכח יותר חסר מן המתנועע והמתנועע יותר חסר ממי שהוא יגיע אל הפעל, המשל האדם בכח לכתוב וכשיקח הקולמוס הוא יותר שלם ממי שהוא הכח, וכשכותב יצא מן הכח אל הפועל.

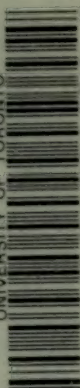
פרק נו.

ענין הרחקים בשם אחד אחד, ר"ל כי לגרגר החרדל, אע"פ שהוא בתכלית הקטנות, יש בו ו' מרחקים, כמו שיש לגלגל הככבים, אע"פ שזה בתכלית הגודל, וזה בתכלית הקטנות, אבל בין ה' ית' ובין ברואיו אין דמיון בשניהם כלל, ומה שכתב, וכן הטעות הנתכת בשמש ויסוד האש מתדמים בחום, קרא יסוד האש המורכב מד' יסודות שלמטה מגלגל הירח והביאנו לפי זה לא מן האש היסודי שיש למעלה שהאש היסודי לא יפעל בטעות לפיכך הביאני לומר כי מן האש המורכב אמר זה, ואמרו יותר מכך, ר"ל שאין ראוי לומר יותר מכך אלא בדבר שיש דמיון ביניהם, ואין בין החיים שלנו והחיים שלנו ובין יכולתו ויכלתנו שום דמיון ביניהם, לפיכך אין ראוי לומר יותר מכך, ואמרו בהסכמה שהם שמות מוסכמים, אין דמיון ביניהם בשתוף גמור, ר"ל כי שם משותף מצד השם אבל אין דמיון בין יכלתנו ויכלתו כלל וכלל, ואמר בספוק כי כל דבר שיש קצת דמיון ביניהם באיזה שיהיה אמר בספוק אבל הדמיון שיש בינינו ובינו אין דמיון כלל, וענין הספוק ר"ל שמספיק בשני ענינים לזה ולזה אבל הדמיון שיש בינינו ובין ה' אין דמיון כלל. והבן זה.

פרק נז.

ידוע כי המציאות מקרה קרה לנמצא, נראה כונתו כי המציאות קרה כשהוא בפועל, וכשהוא בכח הוא נמצא, אמנם לא נתברר לי מה בין מציאות לנמצא, והאיך יורה מלת מציאות שהוא בפועל יותר מנמצא, אמנם צריך בהכרח למדע כמו שאמרתי לפי הר"מ, אמנם גבי ה' ית' צריך שנאמר כיהוא נמצא בפעל תמיד ולא יצא מן הכח אל הפעל. א"כ באר שצריך שנחשוב בשכלנו כשם שאין בו רבוי, כך אין בו אחדות, כי הא' הוראה על שני, וכשנאמר שני הוא כפירה גדולה. אמנם באמרנו אחד לא נלך בזה הדרך אבל כונתנו שהוא אחד, ואין אחד זולתו, ור"ל מן הכמות המתפרק כי כשנאמר אחד תבדילו מן השני, א"כ יהיה מן הכמות המתפרק כשנאמר ור"ל כי יצר בנו הדבור, ואמרו כמו שנאמר קדמון כי לה' אין ראוי לומר קדמון, שאם כן יהיה הקדימה מקרה לתנועה והתנועה מקרית וה' יהיה תחת הזמן, אלא בכונתנו לומר שהוא ראשון, ולא קדם לו דבר, ואמרו מטעם המצטרף, כי הזמן נמשך אחר התנועה, והוא מצטרף אליו, וכשנאמר זה היה אמונה כוזבות, אלא שנאמר אותו בהקל על הדבור, שאין לו שנה קודמות, סוף דבר כי כל אלו המלות, ר"ל אחד וקדמות על דרך ההרחבה לא שיהיה אחד כשאר האחדים, ולא קדמות כשאר הקדמונים, אלא ר"ל א' שלא יהיה א' זולתו, וקדמות שלא קדם לו דבר, ודוק ותמצא האמת באלו הדברים עמוקים מאד.

תם ונשלם תהלה לאל עולם אמן.

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00670252 6